

KARADENİZ

BLACK SEA – ЧЕРНОЕ МОРЕ

Yaz/ Summer/ лето 2018 ▪ Yıl/Год/Year 10 ▪ Sayı/Число/Issue 38

ÜÇ AYDA BİR YAYINLANAN ULUSLARARASI HAKEMLİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

**ЕЖЕКВАРТАЛЬНЫЙ МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК
AN INTERNATIONAL QUARTERLY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES**

ISSN: 1308-6200

<http://www.dergikaradeniz.com>; www.dergikaradeniz.net; www.dergikaradeniz.org

Sahibi/ Учредитель/ Owner

Hayrettin İVGİN

Konur Sokak 66/7 Bakanlıklar-ANKARA (+90) 312 4259353 – hayrettinivgin@gmail.com

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Saliha Sinem İVGİN

Editör/ Главный редактор/ Editor

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Doç. Dr. Vedit AŞKAROĞLU ▪ Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ

Doç. Dr. Ranetta GAFAROVA ▪ Dr. Öğr. Üyesi Arif Cem TOPUZ

Eser KARADENİZ ▪ Bünyamin TETİK (Editör Yrd.)

Yayın Kurulu/ Редколлегия/ Editorial Board

Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ (Maltepe Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Orhan SÖYLEMEZ (Emekli) ▪ Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Anatoly A. BURTSEV (Ammasov Adına Yakutistan Devlet Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY (Emekli) ▪ Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN (Selçuk Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Caval KAYA (Ardahan Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Sulayman KAYIPOV (Çuy Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Faruk ÇOLAK (Niğde Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Prof. Dr. Hikmet KORAŞ (Niğde Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Dimitri D. VASİLEV (Moskova Bilimler Akademisi) ▪ Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA (Moskova Bilimler Akademisi) ▪ Prof. Dr. Yakup ÇELİK (Yıldız Teknik Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Victoria V. KRASNYKH (Kiev Bilimler Akademisi) ▪ Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Emekli) ▪ Prof. Dr. İhsan BULUT (Akdeniz Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Mustafa ÜNAL (Erciyes Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Mambetturdu Mambetakun (Şincan Pedagoji Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Laylı ÜKÜBAYEVA (Manas Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Remzi KILIÇ (Erciyes Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (İvana Cevahişvili Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Kemal UÇÜNCÜ (Karadeniz Teknik Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Enver TÖRE (Artvin Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Şefika Şule ERÇETİN (Hacettepe Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Tina GELAŞVİLİ (İvana Cevahişvili Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Elena ARABADJİ (Melitopol Devlet Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Natalie KONONENKO (Alberta Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Betül KARAGÖZ (Giresun Üniversitesi) ▪ Doç. Dr. Nadya TİDİKOVA (Altayistik Enstitüsü) ▪ Doç. Dr. İbrahim TÜZER (Yıldırım Bayazıt Üniversitesi) ▪ Doç. Dr. Ahmet İÇLİ (Ardahan Üniversitesi)

Redaksiyon / Редакция / Redaction

Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ / Doç. Dr. Vedit AŞKAROĞLU

Uluslararası İlişkiler / Международные отношения / International Relations Expert

Doç. Dr. Vedit AŞKAROĞLU : vediaskaroglu@ardahan.edu.tr

Yabancı Dil Danışmanları / Советники по иностранным языкам / Foreign Language Consultants

Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ / Doç. Dr. Vedit AŞKAROĞLU

Yazışma Adresi / Адресиздательства / Correspondance Address

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-Ardahan/TÜRKİYE

Tel.: (+90) 5308852928 - e-mail: dergikaradeniz@gmail.com

Baskı / Типография / Press: Bizim Dijital (ANKARA)

Mizampaj/ Расположение/ layout : Ayşe İKİZ

Bu dergi; International Scientetific Indexing (ISI Database), Index Copernicus (ICI World of Journals), ULAKBİM TR Dizin, Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Google Akademik, Akademik Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index) tarafından indekslenmektedir.

This journal is indexed by International Scientetific Indexing (ISI Database), Index Copernicus (ICI World of Journals), ULAKBİM TR Dizin, Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Google Scholar, Acedemia Social Science Index (ASOS Index).

Hakem Kurulu/ Консультативный совет – Редколлегия/ Editorial Board

Hakem Kurulu

- Prof. Dr. Tofiq ABDÜHASANLİ ABDÜLAZİZ OĞLU, Devlet İktisat Üniversitesi (Azerbaycan)
- Prof. Dr. Adnan AKGÜN - Marmara Üniversitesi, (Türkiye)
- Prof. Dr. Ali AKAR - Muğla Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN - Selçuk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Tayyar ARI - Uludağ Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR - Atatürk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Aygün ATTAR - Giresun Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Hasan BAHAR - Selçuk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Cevat BAŞARAN - Atatürk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Vladimir BELYAKOV - (Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Uwe BLAESİNG - (Hollanda)
- Prof. Dr. Valerij BOVTUN - Altay Devlet Teknik Üniversitesi (Altay Kray – Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. İhsan BULUT - Atatürk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ahmet BURAN - Fırat Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Nalan BÜYÜKKANTARCIOĞLU - Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ömür CEYLAN - Kültür Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ahmet CİHAN - Nevşehir Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Maria ÇIKIA - (Gürcistan)
- Prof. Dr. Asiye Mevhibe COŞAR - Karadeniz Teknik Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Salim CÖHCE - İnönü Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Halit ÇAL - Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Özkuş ÇOBANOĞLU - Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Necati DEMİR - Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Bekir DENİZ - Akdeniz Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Remzi DEVLETOV - Kırım Devlet Pedagoji ve Mühendislik Üniversitesi, (Kırım)
- Prof. Dr. Abide DOĞAN - Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV - Muğla Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. A. Bican ERCİLASUN - Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Şefika Şule ERÇETİN - Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Gavril GAVRILEVIÇ FILIPPOV - (NEF Üniversitesi Yakutistan - Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Nevin GÜNGÖR ERGAN - Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Hande BİRKALAN-GEDİK - Yeditepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Orhan GÖKÇE - Selçuk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. İsmail GÖRKEM - Erciyes Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Kadir GÜLKAYRAN - (İran)
- Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN - Ege Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN - Muğla Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU - Atatürk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Harun GÜNGÖR - Erciyes Üniversitesi (Türkiye)

- Prof. Dr. Figen GÜRSOY - Ankara Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Tacida HAFIZ - (Bosna-Hersek)
- Prof. Dr. Cengiz HAKOV - (Bulgaristan)
- Prof. Dr. Vasiliy Vasilyeviç İLLARİONOV (SAHA Cumhuriyeti -Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Alimcan İNAYET - Ege Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Bravina Rozalia INNOKENTYEVNA (SAHA Cumhuriyeti Bilimler Akademisi -Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Aleksander KADİRBAYEV - (Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Fitnat KAPTAN - Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Günay KARAAĞAÇ - İstanbul Aydın Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Kerem KARABULUT - Atatürk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Recai KARAHAN - Yüzüncü Yıl Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ayla KAŞOĞLU - Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ - İvana Cevahişvili Üniversitesi (Gürcistan)
- Prof. Dr. Ceval KAYA - Ardahan Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Sulayman KAYIPOV (CHUI Üniversitesi - Kırgızistan)
- Prof. Dr. İsmail KERİMOV - Kırım Devlet Pedagoji Üniversitesi (Kırım)
- Prof. Dr. Remzi KILIÇ - Niğde Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Faruk KOCACIK - Cumhuriyet Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Aynur KOÇAK - Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Özdemir KOÇAK - Selçuk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Abdullah KORKMAZ - İnönü Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ - Ardahan Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Mehmet Fatih KÖKSAL - Ahi Evran Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Victoria V. KRASNYKH - (Moskova Lomonosov Üniversitesi - Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Adnan KULAKSIZOĞLU - Marmara Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Muhtar KUTLU - Ankara Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Sabahattin KÜÇÜK - Emekli (Türkiye)
- Prof. Dr. Mambetturdu MAMBETAKUN (Şincan Pedagoji Üniversitesi, Çin)
- Prof. Dr. Olga MELNITCHOUK (NEF Üniversitesi - Yakutistan - Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Alekseyev Anatoly NIKOLAYEVIC (RAN Kuzey Sibirya Halkları Bölümü - Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Mehmet OKUR - Karadeniz Teknik Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ - Karadeniz Teknik Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Mustafa ÖNER - Ege Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ramazan ÖZEY - Marmara Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Haydar ÖZTAŞ - Selçuk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT - Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Hakan POYRAZ - Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Abdulkerim RAHMAN - (Çin)
- Prof. Dr. Hülya SAVRAN - Balıkesir Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA - (Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Orhan SÖYLEMEZ - Ardahan Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Hatice ŞAHİN - Uludağ Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. İbrahim ŞAHİN - Osman Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Musa ŞAŞMAZ - Niğde Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK - Fırat Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN - Kırıkkale Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Abdulvahap TAŞTAN - Erciyes Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU - Rize Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN - Ege Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Kerim TÜRKMEN - Erciyes Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Berrak TARANÇ - Ege Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Halil İbrahim USTA - Ankara Üniversitesi (Türkiye)

- Prof. Dr. Mustafa ÜNAL - Erciyes Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Olga MELNİCUK - (NEF Üniversitesi - Yakutistan - Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Celalettin VATANDAŞ - Karadeniz Teknik Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Kamil VELİ - İstanbul Aydın Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Obayev Nikolay VYACESLAVOVIC (Tuva Devlet Üniversitesi - Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Hakkı YAZICI - Kocatepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Dursun YILDIRIM - Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Doç. Dr. Bahattin Çelik - Ardahan Üniversitesi (Türkiye)
- Doç. Dr. Mutlu Deveci - Fırat Üniversitesi, Elazığ (Türkiye)
- Doç. Dr. Ergali ESBOSUN - Abay Üniversitesi, (Kazakistan)
- Doç. Dr. Mustafa ŞENEL - Kafkas Üniversitesi (Türkiye)
- Doç. Dr. İbrahim TÜZER - Yıldırım Bayazıt Üniversitesi, Ankara (Türkiye)
- Dr. Öğr. Üyesi Abbas KARAAĞAÇLI - Giresun Üniversitesi (Türkiye)
- Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KILDIROĞLU - Ardahan Üniversitesi (Türkiye)

Temsilcilikler / Представители/ Representatives**YURT İÇİ / Турция / Interior:**

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT – ANTALYA * Yrd. Doç. Dr. Bilşen İNCE ERDOĞAN – AYDIN * Doç. Dr. Salim ÇONOĞLU – BALIKESİR * Yrd. Doç. Dr. Ali ATALAY – BOLU * Halis TEKİN – BURDUR * Yrd. Doç. Dr. Rahman ÇAKIR – GİRESUN * Yrd. Doç. Dr. Fatma Sibel BAYRAKTAR – EDİRNE * Doç. Dr. Davut KILIÇ – ELAZIĞ * Yrd. Doç. Dr. Hilal OYTUN ARSLAN – İSTANBUL * Doç. Dr. Özkan ÖZTEKTEN – İZMİR * Doç. Dr. Bayram DURBİLMEZ – KAYSERİ * Yrd. Doç. Dr. Cengiz GÖKŞEN – KARS * Osman KABADAYI – KIRŞEHİR * Yrd. Doç. Dr. Mehmet EROL – KİLİS * Dr. Erkan KALIPÇI – KONYA-NEVŞEHİR * Yrd. Doç. Dr. Adnan Menderes KAYA – MALATYA * Yrd. Doç. Dr. İbrahim Ethem ÖZKAN – NEVŞEHİR * Doç. Dr. Hikmet KORAŞ – NIĞDE * Prof. Dr. Ergin AYAN – ORDU * Doç. Dr. Bekir ŞİŞMAN – SAMSUN * Yrd. Doç. Dr. Doğan KAYA – SİVAS * Prof. Dr. Kemal UÇÜNCÜ – TRABZON * Doç. Dr. Rezzan KARAKAŞ – DİYARBAKIR

YURT DIŞI / Другие страны /Abroad:

Mehmet Akif KORKMAZ – ALMANYA ■ Jale İSMAİLOV – AZERBAJCAN ■ İlya İVANOV – ÇUVAŞİSTAN ■ Serpil KUP – FRANSA ■ Maria CİKİA – GÜRCİSTAN ■ Mehmet TÛTÛNCÛ – HOLLANDA ■ Harid FEDAİ – KKTC ■ Prof. Dr. Tacide HAFİZ – KOSOVA ■ Prof. Dr. Hamdi HASAN – MAKEDONYA ■ LÛbov ÇİMPÖYEŞ – MOLDOVA ■ Eden MAMUT – ROMANYA ■ Doç. Dr. Miryana MARİNKOVİÇ – SİRBİSTAN ■ Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA – RUSYA FEDERASYONU ■ Hakan KARAKOÇ – RUSYA FEDERASYONU – YAKUTİSTAN ■ Doç. Dr. Nadya TİDIGOVA – ALTAY ■ Murat TOYLU – TATARİSTAN M.C. ■ Natalya BUDNİK – KIRIM – UKRAYNA ■ Dr. İrina KAYAN – POKROVSKAYA – UKRAYNA ■ Prof. Dr. İngeborg BALDAUF – ALMANYA ■ Prof. Dr. Ramesh DEOSARAN – TRİNİDAD-TOBAGO ■ Prof. Dr. Pavel DOLUKHANOV – İNGİLTERE ■ Prof. Dr. Charlyn DYERS – GÜNEY AFRİKA ■ Prof. Dr. Shih-chung HSIEH – TAYVAN ■ Doç. Dr. Rainer CZICHON – ALMANYA ■ Doç. Dr. Ramile ESXADULLAKIZI – TATARİSTAN M.C. ■ Doç. Dr. Cabbar İŞANKUL – ÖZBEKİSTAN ■ Doç. Dr. Gholam VATANDOUST – KUVEYT ■ Dr. Anarhan NADİROVA – KIRGIZİSTAN ■ Prof. Dr. İsa HABİBBEYLİ – NAHÇIVAN ■ Prof. Dr. Rukiye HACI – ÇİN ■ Prof. Dr. Cengiz HAKOV – BULGARİSTAN ■ Prof. Dr. Marika Cikia – GÜRCİSTAN ■ Prof. Dr. Dosay KENÇATAY – KAZAKİSTAN ■ Prof. Dr. Kopy KYÇYKU – ROMANYA ■ Dr. Maria MAVROPOULOU – YUNANİSTAN ■ Dr. Emna CHIKHAOUİ – TUNUS ■ Yrd. Doç. Dr. Damuta CMMİELWSKA – POLONYA ■ Prof. Dr. Tursun GABİTOV – KAZAKİSTAN ■ Doç. Dr. Kadir GÜLDİKEN – İRAN ■ Doç. Dr. Ergali ESBOSUNOV – KAZAKİSTAN ■ Prof. Dr. Ebulfez AMANOĞLU – NAHÇIVAN ■ Dr. Kızıl Maadır SİMÇİT, RUSYA FEDERASYONU – TUVA. ■ Ertuğrul KULAÇ – RUSYA FEDERASYONU – BURYATİA ■ İrina JERNOSENKO – RUSYA FEDERASYONU – ALTAY KRAY. Prof. Dr. Ruslan KADİROV, (Dağistan Cumhuriyeti, RUSYA FEDERASYONU) Doktorant Nursuale AKHATOVA (Oral şehri KAZAKİSTAN)

İÇİNDEKİLER/ CONTENTS / СОДЕРЖАНИЕ

Söz Başı

Presentation

Предисловие

Prof. Dr. Erdoğan Altınkaynak 8

PROF. DR. ENVER TÖRE 10

HARBETSUVAN TEPESİ'NDEN BİR ERKEK HEYKELCİĞİ

A MALE FIGURINE FROM HARBETSUVAN TEPESİ

Найденная Скульптура Мужчины На Горе Харбетсуван

Celal Uludağ - Bahattin Çelik- Kaya Tolon..... 19

**“МИФ ЖЕРТВОПРИНОШЕНИЯ” В ТЕКСТАХ РУССКОЙ И
БОЛГАРСКОЙ ЛИТЕРАТУР**

RUS VE BULGAR EDEBİ METİNLERİNDE ‘‘KURBAN MİTİ’’*

‘‘Myth Of Sacrifice’’ In The Texts Of Russian And Bulgarian Literature

Emine İnanır 26

ON THE ORIGINAL OF TWO PIECE OF GLASS

AMPHORISKOS IN GİRESUN MUSEUM

GİRESUN MÜZESİ'NDEKİ İKİ CAM AMPHORİSKOS'UN

ORJİNALLİĞİ ÜZERİNE

О Организме Два Стекла Амфорискоса В Музее Гиресуна

Fevziye Eker..... 34

GELENEKSEL MEDYADA TEMSİL SORUNU: ALTERNATİF

BİR MECRA OLARAK YENİ MEDYA

THE REPRESENTATION PROBLEM IN TRADITIONAL MEDIA:

NEW MEDIA AS AN ALTERNATIVE PLATFORM

Проблема Представительства В Традиционных Сми: Новая Медиа,

Как Альтернативная Среда

Hıdır Polat..... 45

ALEVİ İNANÇ ÖNDERLERİNİN HİZMETKÂR LİDERLİK

DAVRANIŞLARI

SERVANT LEADERSHIP BEHAVIORS OF ALEVİ

FAITH LEADERS

Семейные Лидерства Поведений Семейных Убежищих Лидеров

İbrahim Gül 61

DOKUZUNCU HARİCİYE KOĞUŞU'NDA KİTAPLARLA

İLGİLİ ÇAĞRIŞIMLAR

CONNOTATIONS RELATED TO BOOKS IN THE

“DOKUZUNCU HARİCİYE KOĞUŞU”

Отзыв По Поводу Книг Из Произведения “Девятая Казарма”

Mehmet Nur Karakeçi 79

**YABANCILAR İÇİN RUSÇA DERS KİTAPLARI TASARIMINDA
RUSÇA KONUŞMA KALIPLARI**

RUSSIAN SPEECH ETIQUETTE IN THE DESIGN OF TEXTBOOK OF RUSSIAN AS A
FOREIGN LANGUAGE

Русский Речевой Этикет В Формате Национально Ориентированного Учебника Рки

Olga Klimkina..... 95

**MODERN ÇAĞIN HASTALIĞI: YABANCILAŞMA VE AHLAKİ
BÜTÜNLÜK İLİŞKİSİ**

DISEASE OF MODERN TIMES: RELATIONSHIP BETWEEN ALIENATION AND
MORAL
INTEGRITY

Болезнь Современности: Отчуждение И Моральная Целостность

Sevra Fıncıoğulları..... 103

**KÜLTÜR COĞRAFYASI AÇISINDAN VEZİRKÖPRÜ YÖRESİNDE
DOKUMA KÜLTÜRÜ**

THE WEAVING CULTURE IN VEZIRKOPRU REGION IN TERMS OF THE
CULTURAL GEOGRAPHY

Условиях Культурной Географии Культуры Везиркёпри В Ткацкий

Seyfullah Gül..... 117

**RESTORAN İŞLETMELERİNDE MALİYET KONTROLÜ ÜZERİNE
TRABZON İLİNDE BİR ARAŞTIRMA**

A STUDY ON COST CONTROL OF RESTAURANT ESTABLISHMENTS
IN TRABZON CITY

Бухгалтерский Учёт В Ресторанной Сети По Трабзонскому Краю

Suat Akyürek-Onur Kızılıcık 132

**TÜRKİYE ÜNİVERSİTELERİNDE HALKBİLİMİ BÖLÜMLERİNİN
DÜNÜ, BUGÜNÜ, YARINI**

THE DEPARTMENT OF FOLKLORE AT THE UNIVERSITIES
OF TURKEY: PAST, PRESENT AND FUTURE

Положение Кафедр Фольклористики В Университетах Турции: Вчера, Сегодня, Завтра

Uğur Durmaz 152

PATRIARCHAL IDEOLOGY AS SOURCE OF NORMS OF LAW:

THE CASE OF EXILED BRIDES

HUKUK NÖRMLARININ KAYNAĞI OLARAK ATAERKİL İDEOLOJİ:

SÜRGÜN GELİNLER ÖRNEĞİ

Патриархальная Идеология Как Ресурс Законодательных Нормов: На Примере Изгнанных Невест

Hicran Karataş 168

SÖZ BAŞI

Saygı değer okuyucular,

Dergimizin 38. Sayısı Prof. Dr. Enver TÖRE'ye armağan edilmiştir. 39. Prof. Dr. Ahmet BURAN'a armağan edilecektir. Yazılarınızı bekliyoruz.

Posta adresimize gelen makalelerin kabul edilmediğini daha önce ilan etmiş, sayfamıza da koymuştuk. Makalelerinizi lütfen sistem üzerinden gönderiniz. DergiPark projesi kapsamında yüklenen makaleler editörlerimiz tarafından uygunluğu kontrol edildikten sonra hakemlere gönderilerek değerlendirmeye alınmaktadır.

Yayın kurallarımıza dergimizin internet sayfasından ulaşabilirsiniz. Yayın kurallarına uymayan hiçbir makale yayınlanmayacaktır. Ön incelemeden sonra size kabul edildiğine dair bir yazı geldiğinde, makalenizin hakem sürecine girdiğini ve bu işlemin de en geç bir ay içinde sonlanacağını bilmelisiniz. Hakem sürecinden geçen her makale sıraya konularak yayınlanacaktır.

Bizler, hiçbir yerden maddi destek almadan bugünlere geldik. Yazarlarımızın yapmış oldukları katkı için teşekkür ederiz. Bundan sonraki sayılarımızda yayınlanacak her makale için, yayın ve diğer masrafları gidermek adına dergimizin posta çeki hesabına 250 Türk Lirası veya karşılığında döviz yatırılması gerekmektedir. Anlayışla karşılayacağımızı umuyoruz.

Siz değerli okurlarımız dergimizin yayınlanmış sayılarına, arşivlerimizdeki makalelerine www.dergikaradeniz.com; www.dergikaradeniz.net; www.dergikaradeniz.org gibi internet adreslerinden erişebilirsiniz.

Akademik yükselme sağlayanlara başarılarının devamı, aramızdan ayrılan bilim insanlarına Tanrıdan rahmet diliyoruz.

Çalışmalarınızda kolaylık ve başarılar dilerim.

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK
Editör

PRESENTATION

Dear Readers;

The 38th issue of our journal is dedicated to Prof. Dr. Enver TÖRE. The 39th issue will be dedicated to Prof. Dr. Ahmet BURAN, so we are expecting your scientific articles.

In the following issues, articles sent to us through e-mail will not be considered for publication. Please send your articles through the system present in ULAKBİM-Dergipark. The articles will be examined technically by our editors and those considered suitable will be sent to the referees for blind review. Our journal is now indexed by ISI. The impact factor is 0,635.

You can attain the writing format and requirements through the website. Articles not complying with the format and rules will certainly be turned down. Following the preview, it must be known that your article is through evaluation process, which will be finalised in one month at most. Articles accepted by the referees will be published in turn.

So far, we have received no financial support and met all the expenses personally. We thank all those who have made scientific contributions. In order to meet the

publication and other expenses, from now on we are obliged to demand a payment of 250 TL for each article, to be deposited to the bank account. We hope you will find this convenient.

You can attain the published issues of our journal and the articles in the archives through www.dergikaradeniz.com ; www.dergikaradeniz.net ; www.dergikaradeniz.org .

We congratulate the academicians who have attained new titles and pay tribute to those who have passed away.

We wish you a bright period of success. .

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK
Editor

ПРЕДИСЛОВИЕ

Уважаемые читатели,

38-й номер нашего журнала посвящается профессору Энвер Тёре. 39-ый номер будет посвящается профессору Ахмет Буран. Ждём Ваших статей.

Доклады, высланные по электронной почте, не принимаются. По поводу этого было предупреждение в предыдущих номерах и на электронной веб.странице журнала. Оформление докладов, высланных в рамках проекта Dergipark, проверяются нашей редколгией. Затемони они посылаются рецензентам.

Требования к оформлению статей проставлены на нашей элекронной веб. странице. Статьи, не соответствующие требованиям не будут опубликованы. После предворительного контроля статей Вы будете уведомлены о принятии статьи. Рецензирование и другие формальности продлятся в течении одного месяца. Статья, получившая положительную рецензию, будет опубликована с соблюдением очерёдности.

До последнего времени наш журнал не получал материалной или финансовой поддержки. Редколлегия благодарит всех авторов за вклад в выходе в свет журнала. В целях покрытия канцелярских расходов для публикации статьи в журнале необходимо переслать 250 турецких лир или валюту по соответствующему курсу на почтовый счёт журнала.

Архив журнала содержится по адресу:
www.dergikaradeniz.com, www.dergikaradeniz.net, www.dergikaradeniz.org

Учёным желаем высоких научных достижений и чтим память коллегам, покинувших нас.

С уважением,

Профессор доктор Эрдоган АЛТЫНКАЙНАК
Редактор журнала

PROF. DR. ENVER TÖRE'NİN ÖZ GEÇMİŞİ

15.10.1955 günü, Elazığ'ın merkez ilçesi Hankendi'de doğdu. İlk ve orta öğrenimini Ankara'da; liseyi Kırıkkale'de bitirdi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ve İstanbul Çapa Yüksek Öğretmen Okulu, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden "*Cenap Şehabettin ve Tiyatroları*" isimli lisans teziyle 1978 yılında mezun oldu. Bir süre Ankara'da çeşitli okullarda "Türk Dili ve Edebiyatı" öğretmenliği ve idarecilik yaptı. Ankara Gazi Üniversitesi'nde "*1908-1914 Arası Türk Edebiyatında Tiyatro Tenkidi*" isimli teze yüksek lisansını tamamladıktan sonra; 1991 yılında Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü'nde, doktora programını "*Çeviri Piyelerde Kadın ve Tiyatromuza Aksı*" isimli çalışmayla bitirdi. Kasım 2000'de "Doçent"liğe, Kasım 2011'de "Profesör"lüğe yükseltildi.

Marmara Üniversitesi'nde 1987-2016 arası "Öğretim elemanı" olarak görev yaptı. Bu arada Kıbrıs'ta; Girne Amerikan (2004-2006) ve Yakın Doğu üniversitesi(2009-2011) ile Ardahan üniversitesinde(2012-2013) misafir hoca olarak dersler verdi. Uzmanlık alanı; "Yeni Türk Edebiyatı, Türk ve Dünya Tiyatro Edebiyatı" olan Prof. Dr. Enver TÖRE, 2015 Eylül ayından itibaren Artvin Çoruh Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde bölüm başkanı olarak hizmetine devam etmektedir.

Prof. Dr. Enver Töre'nin, çeşitli gazete ve dergilerde yayınlanmış çok sayıda yazı ve makalelerinin yanı sıra; *Cenap Şehabeddin'in Tiyatroları* (2005), *Fecr-i Âti'nin Kurucularından Müfit Râtib:Makaleleri* (2005), *Hayattan Sahneye Kadınlar* (2006), *II. Meşrutiyet Tiyatrosu* (Yazarlar - Piyeler, 2006), *II. Meşrutiyet Tiyatrosu* (Temalar, 2010), *Şemseddin Sâmî'nin Tiyatroları* (2008), *Türk Tiyatrosunda Oyunlar ve Tenkitler* (2009), *Dramatik Edebiyat Üzerine Araştırmalar I ve II* (2009), *Edebiyat Üzerine Yazılar* (2009), *Türk Tiyatrosu'nda Tanzimat'tan Günümüze Temalar* (2010), *Hava Edebiyatı* (2011), *Geleneksel Türk Tiyatrosu* (2017) ve *Modern Türk Tiyatrosu* (2017) isimli kitapları bulunmaktadır. Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi (2007), Turkish Studies (2007), Dergi Karadeniz (2013) gibi hakemlikleri bulunmaktadır.

BİLİMSEL ÇALIŞMALAR

Yüksek Lisans Tezi :

"*1908-1914 Arası Türk Edebiyatında Tiyatro Tenkidi*", (Danışman: Prof. Dr. Alemdar Yalçın) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1986.

Doktora Tezi :

"*Çeviri Piyelerde Kadın ve Tiyatromuza Aksı (20.Yüzyıl)*"; (Danışman: Prof. Dr. İnci ENGİNÜN). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi 1991.

ULUSAL VE ULUSLARARASI DERGİLERDE YAYINLANMIŞ MAKALELER

1. “Türk Tiyatrosunda Aile”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu yayınları. Ankara: 1991, C.III, s. 1000-1024.
2. “Türk Ailesindeki Değişimin Tiyatromuza Yansımaları”, *Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., nr:71, C.II, Ankara: 1992, s. 677-700. (Yeni baskısı için bkz: Enver Töre, *Edebiyat Üzerine Yazılar 1*, Dijital-sanat yay., İstanbul, 2009, s. **203-241.**)
3. “Ahmet Midhat Efendi’nin Tiyatroları”, *Türk Dili*, nr.521, Mayıs 1995, s.601-605.
4. “92’de Türk Tiyatrosu”, *Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı 1993*, Türkiye Yazarlar Birliği yayınları, Ankara 1993, s. 351-361.
5. “On Kasım Oratoryosu: Atatürk Oldu Bu Vatanda Her Yer”, *Atatürk Haftası Armağanı*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., 10 Kasım 1996, Ankara, s. 98-105. (Ayrıca bkz., *Türk Tiyatrosu’nda Oyunlar ve Tenkitler*, Dijital-sanat yay., İstanbul, 2009, s. **167-179.**)
6. “Güzel Bir Tragedya Örneği:Cem Sultan”, *Türk Dili*, nr.534, Haziran 1996, s.1326-1338.
7. “Osmanlı’da Tiyatro”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, TİSAV, İstanbul 2000, s.209-218.
8. “Şehir Tiyatroları’nda Çağdaş Tiyatro Örnekleri”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, nr.1, İstanbul, 2000, s.387-389; Enver TÖRE, *Türk Tiyatrosu’nda Oyunlar ve Tenkitler*, Dijital-sanat yayınları, İstanbul, 2009, s. 109-114.
9. “Amerikan Tiyatro Edebiyatında Kadın ve Aile”, *GAÜ Journal, Social & Applied Sciences*, Y.1, S.1, Güz 2005,s. 85-109
10. Hatıralarda ve Atatürk’ün Gözünde Millî Mücadele’deki Türk Kadını, *The Chancellor’s Gazette*, Kıbrıs/Girne, nr.21, 14-20 Kasım 2005; *Edebiyat Üzerine Yazılar 1*, Dijital-sanat yayınları, İstanbul, 2009, s. 180-185.
11. “Millî Edebiyat Döneminde Tiyatro”, *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi C.VIII*, Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı yayınları, Ankara, 2007, s.225-270.
12. “Türk Tiyatrosunun Kaynakları”, *Sources of Turkish Drama/Theatre*, Turkish Studies, Volume 4/II, Winter 2009, s.2181-2348.
13. “Dede Korkut Hikâyeleri’nden Yapılmış Piyesler”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı.20, 2009 Bahar, s.187-230.
14. “Hüseyin Suat Yalçın’ın Yayınlanmamış Bir Piyesi: Züppeler”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, Bahar, 2004, s.263-285.
15. “Romandan Yapılmış Bir Tiyatro Eseri: Eski Şarkı”, *Türk Dili*, Sayı: 651., Mart 2006, s.212-218.
16. II. Meşrutiyet Dönemi Türk Tiyatrosu, *Doğu Batı*, Üç aylık Düşünce dergisi, nr.45, Ankara, Temmuz, 2008, s.215-251.

HAKEMSİZ DERGİLERDE YAYINLAR

1. “Tiyatronun Doğuşu ve Sahibi Türkler”(Enver Murat adıyla), *Kalem* dergisi, Mart,1978, s.25-28.
2. “Bizdeki Tiyatro Meseleleri”, (Enver Murat adıyla), *Kalem* dergisi, Haziran, 1978, s.27-29.
3. “Küçük Mutluluklar”, *Tercüman Kültür-Sanat*, 5 Ocak 1989, s. 8. ayrıc bkz: Enver Töre, *Türk Tiyatrosu’nda Oyunlar ve Tenkitler*, Dijital-sanat yay., İstanbul, 2009, s. **9-10.**)
4. “Çocuk Tiyatrosu ve Bencil Dev”, *Tercüman Kültür-Sanat*, 5 Ocak 1989, s. 8. Yeni yayımı: Enver Töre, *Türk Tiyatrosu’nda Oyunlar ve Tenkitler*, Dijital-sanat yay., İstanbul, 2009, s. **11-12.**

5. “Karakaya’dan Tulûât”, *Tercüman Kültür-Sanat*, 5 Ocak 1989, s. 8. . ayrıca bkz: Enver Töre, *Türk Tiyatrosu’nda Oyunlar ve Tenkitler*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s. **13-14**.
6. “Vişne Bahçesi Dördüncü Yılına Girdi”, *Tercüman Kültür-Sanat*, 30 Ocak 1989, s. 8. Ayrıca bkz: Enver Töre, *Türk Tiyatrosu’nda Oyunlar ve Tenkitler*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s. **15-16**.
7. “Gecenin Kulları”, *Tercüman Kültür-Sanat*, 30 Ocak 1989, s. 8. Ayrıca bkz: Enver Töre, *Türk Tiyatrosu’nda Oyunlar ve Tenkitler*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s. **17-18**.
8. “Akademik Çalışmalar Yayınlanmalı”, *Tercüman Kültür-Sanat*, 31 Ocak 1989, s. 8. Yeni baskısı için bkz: Enver Töre, *Edebiyat Üzerine Yazılar 1*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s. **279-282**.
9. “Suçlu mu Suçsuz mu?”, *Tercüman Kültür-Sanat*, 13 Şubat 1989, s.8. Ayrıca bkz: Enver Töre, *Türk Tiyatrosu’nda Oyunlar ve Tenkitler*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s. **19-22**.
10. “Van Gogh”, *Tercüman Kültür-Sanat*, 13 Şubat 1989, s. 8. ayrıca bkz: Enver Töre, *Türk Tiyatrosu’nda Oyunlar ve Tenkitler*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s. **23-24**.
11. “Dertli Bir Tiyatro Sanatçısıyla Özel Tiyatrolar Üzerine”, *Tercüman Kültür-Sanat*, 26.02.1989, s. 8. Ayrıca bkz: Enver Töre, *Türk Tiyatrosu’nda Oyunlar ve Tenkitler*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s. **129-132**.
12. “Aç Sınıfın Lâneti”, *Tercüman Kültür-Sanat*, 26 Şubat 1989, s. 8. Ayrıca bkz: Enver Töre, *Türk Tiyatrosu’nda Oyunlar ve Tenkitler*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s. **25-26**.
13. “Altı Kişi Yazarını Arıyor”, *Tercüman Kültür-Sanat*, 18 Mart 1989, s. 8. Ayrıca bkz: Enver Töre, *Türk Tiyatrosu’nda Oyunlar ve Tenkitler*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s. **27-30**.
14. “Bebek Uykusu”, *Tercüman Kültür-Sanat*, 18 Mart 1989, s. 8. Ayrıca bkz: Enver Töre, *Türk Tiyatrosu’nda Oyunlar ve Tenkitler*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s. **31-34**.
15. “İçimizden Biri”, *Tercüman Kültür-Sanat*, 9 Nisan 1989, s. 8. Ayrıca bkz: Enver Töre, *Türk Tiyatrosu’nda Oyunlar ve Tenkitler*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s. **39-40**.
16. “Rüzgârlı Kadın”, *Tercüman Kültür-Sanat*, 9 Nisan 1989, s. 8. ayrıca bkz: Enver Töre, *Türk Tiyatrosu’nda Oyunlar ve Tenkitler*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s. **35-38**.
17. “Uzun Hikâyenin Sonu”, *Tercüman Kültür-Sanat*, 26 Kasım 1989, s.8.
18. “Cenap Şahabettin ve Reşat Nuri”, *Tercüman Kültür-Sanat*, 6 Aralık 1989, s. 8. Yeni baskısı için bkz: Enver Töre, *Edebiyat Üzerine Yazılar 1*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s. **277-278**.
19. “İbsen’in Hortlakları Hâlâ Aramızda”, *Dergâh*, nr.15, Mayıs 1991, s. 20-21. ayrıca bkz: Enver Töre, *Türk Tiyatrosu’nda Oyunlar ve Tenkitler*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s. **59-64**.
20. “7. Gençlik Günlerinin Ardından”, *Dergâh*, nr.16, Haziran 1991, s. 20. Ayrıca bkz: Enver Töre, *Türk Tiyatrosu’nda Oyunlar ve Tenkitler*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s. **103-106**.
21. “Sanat ve Sorumluluk”; (Mahmut Enver adıyla), *Dergâh*, nr.17, Temmuz 1991, s.21. ayrıca: Enver Töre, *Türk Tiyatrosu’nda Oyunlar ve Tenkitler*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s. **95-98**.
22. “Bir Yeni Kitap Daha: Edebiyat –Sanayi İlişkileri”; (E.T. imzasıyla) *Dergâh*, nr.18, Ağustos 1991, s.9. Yeni baskısı için bkz: Enver Töre, “Bir Yeni Kitap Daha” *Edebiyat Üzerine Yazılar 1*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s. **275-276**.
23. “Tiyatro Edebiyatımız Adına İki Mühim Çalışma”, *Dergâh*, nr.18, Ağustos 1991, s.20-21.
24. “Tiyatomuz ve Yönetmenlik”, *Dergâh*, nr.23, Ocak 1992, s.19. Ayrıca bkz: Enver Töre, *Türk Tiyatrosu’nda Oyunlar ve Tenkitler*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s. **107-114**.
25. “Kent Oyuncuları ve Sezonun en Başarılı Oyunu: Sevgili Yelena Sergeevna”, *Dergâh*, nr. 24, Şubat 1992, s.22. Ayrıca bkz: Enver Töre, *Türk Tiyatrosu’nda Oyunlar ve Tenkitler*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s. **73-80**.
26. “Ödüller Oyuncuların”, *Dergâh*, nr.26, Nisan 1992, s.21. Ayrıca bkz: Enver Töre, *Türk Tiyatrosu’nda Oyunlar ve Tenkitler*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s. **99-102**.

27. “Türkiye’de Tiyatro Yönetimi ve Yönetmenin Meseleleri”, *Dergâh*, nr.27, Mayıs 1992, s.12-15. Ayrıca bkz: Enver Töre, *Türk Tiyatrosu’nda Oyunlar ve Tenkitler*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s. **115-128**.
28. “İbnürrefik’in Münevver’in Hasbihali İsimli Piyesiyle Çehov’un Ayı İsimli Piyesinin Karşılaştırılması”, *Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, M.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi yayınları nr: 38, İstanbul 1995, s.473-478.
29. “Hedefimiz: Sosyal, Kültürlü, Aktif, Atatürkçü Gençlik” (Enver Töre ile yapılan Mülâkat), *Marmara Kültür ve Spor Dergisi*, Nr.1, 1995. Ayrıca bkz: Enver Töre, *Türk Tiyatrosu’nda Oyunlar ve Tenkitler*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s. **133-142**.
30. “Tanpınar’ın Aktüel Bir Hikâyesi: Teslim”, *Türk Edebiyatı*, nr.268, Şubat 1996, s.53-55. Yeni baskısı için bkz: Enver Töre, *Edebiyat Üzerine Yazılar 1*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s. **9-19**.
31. “Acılar Masal Olmamalı”, *Ülke*, nr.14, Ağustos 1996, s.18-19. Yeni baskısı için bkz: Enver Töre, *Edebiyat Üzerine Yazılar 1*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s. **155-165**.
32. “Necmettin Hacıeminoğlu’nun Yeni Bir Dünyası”, *Bir - Türk Dünyası İnceleme Dergisi*, nr.7, İstanbul 1996, s.171-177. Yeni baskısı için bkz: Enver Töre, *Edebiyat Üzerine Yazılar 1*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s. **166-175**.
33. “Godot Beklenmeli mi?”, *Ülke*, nr.31, Aralık 1997, s.92-94. Ayrıca bkz: Enver Töre, *Türk Tiyatrosu’nda Oyunlar ve Tenkitler*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s. **65-72**.
34. “Bir Ruh Hekiminin Başından Geçenler”, *Ülke*, nr.32, Ocak-Şubat 1998, s.110-112. Yeni baskısı için bkz: Enver Töre, *Edebiyat Üzerine Yazılar 1*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s. **66-72**.
35. “Halay Üzerine Hasbihal”; (Mahmut Enver takma adıyla), *Ülke*, nr.32, Ocak-Şubat 1998, s.108-109. Ayrıca bkz: Enver Töre, *Türk Tiyatrosu’nda Oyunlar ve Tenkitler*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s. **41-46**.
36. “Kadınların Savaşı yahut Kızıl Bayraklar Altında Küfür Edebiyatı”, *Türk Edebiyatı*, nr.304, Şubat 1999, s.42-44. Ayrıca bkz: Enver Töre, *Türk Tiyatrosu’nda Oyunlar ve Tenkitler*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s. **81-87**.
37. “Tiyatroda Postmodernizm ve Örnek Üç Piyes”, *Ülke*, nr.37, Mayıs 1999, s.86-91.
38. “Nahit Sırrı Örik’in Aktüel Bir Romanı: Turnede Bir Artist Öldürüldü”, *Dergâh*, nr.112, Haziran 1999, s.20-21. Yeni baskısı için bkz: Enver Töre, *Edebiyat Üzerine Yazılar 1*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s. **58-65**.
39. “Engereğin Gözündeki Kamaşma”, *Ülke*, nr.38, Haziran 1999, s.85-91. Yeni baskısı için bkz: Enver Töre, *Edebiyat Üzerine Yazılar 1*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s. **73-89**.
40. “Nahit Sırrı Örik ve Avrupa’dan Kayseri’ye Tersine Giden Yol”, *Dergâh*, nr.113, Temmuz 1999, s.21-28. Yeni baskısı için bkz: Enver Töre, *Edebiyat Üzerine Yazılar 1*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s. **31-57**.
41. Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı; *Dergâh*, nr.143, Ocak, 2002; *Edebiyat Üzerine Yazılar 1*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s.197-202.
42. Türk Dünyası ve Tiyatro; *Türk Edebiyatı*, nr.341, Mart 2002, s.65-66.
43. Bir Destan Romanı: İnce Memet; *Türk Kültürü*, nr.475-476, Kasım-Aralık 2002, s.650-676; Enver TÖRE, *Edebiyat Üzerine Yazılar 1*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s.90-124.
44. Mahur Beste Romanında Yaşlıların Dünyası; *Türk Kültürü*, nr.477-478, Ocak-Şubat 2003, s.17-24; Enver TÖRE, *Edebiyat Üzerine Yazılar 1*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s.20-30.
45. Reşat Nuri’nin Bir Aktüel Piyesi. Hançer; *Türk Kültürü*, nr.479, Mart 2003, s.76-81.
46. Vasfi Rıza’dan Metin And’a Uyarılar; *Türk Edebiyatı*, nr.354, Nisan 2003, s.26-32.
47. Enver Töre ile Tiyatro ve Şiir Üzerine Sohbet; *Anaför*, nr.6, İstanbul 2003, s.10-13.
48. “Bir Küçük Mukayese: Jül Sezar ve Cem Sultan”; (Baskıda: Enver TÖRE, *Dramatik Edebiyat Üzerine Yazılar 1*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2010)

49. “Yaşanmış Ruh Hallerinin Hikâyesi: Vadideki Zambak”, Enver Töre, *Edebiyat Üzerine Yazılar I*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s. 251-274.

50. Enver Töre ile Tiyatro Edebiyatı Üzerine Söyleşi; Sanatâlemi.net:İnternet Dergisi, Röportajlar, 2008

51. “Söz Veriyorum”, Enver TÖRE, *Türk Tiyatrosu’nda Oyunlar ve Tenkitler I*, Dijital Sanat Yayınları, İstanbul, 2009, s.63-70.

52. Romanoff’la Juliet, Enver TÖRE, *Türk Tiyatrosu’nda Oyunlar ve Tenkitler I*, Dijital Sanat Yayınları, İstanbul, 2009, s.71-72.

53. İnsanlar ve Hayvanlar, Enver TÖRE, *Türk Tiyatrosu’nda Oyunlar ve Tenkitler I*, Dijital Sanat Yayınları, İstanbul, 2009, s.73-82.

54. “Atatürk ve Türk Gençliği”, *Edebiyat Üzerine Yazılar*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s.283-298.

55. “Kıbrıslı Yazar Özker YAŞIN’ın Türk Gençlerine Aktardığı Değerler”, Artvin Kampüs Dergisi, Yıl:6, Sayı:13, Ocak 2016, s.15-19.

UZMANLIK ALANINDA ULUSAL KİTAP

1. *Cenap Şehabeddin’in Tiyatroları*, Kitabevi yayınları, İstanbul, 2005.

2. *Fecr-i Âti’nin Kurucularından Müfit Râtib ve Makaleleri*, MVT yayınları, İstanbul, 2005

3. *Hayattan Sahneye Kadınlar*, Duyap yayıncılık, İstanbul, 2006. (Doktora tezi kaynaklı olup, yeniden gözden geçirilerek ve genişletilerek yayınlanmıştır.)

4. *II. Meşrutiyet Tiyatrosu: Yazarlar-Piyesler*, Duyap yayıncılık, İstanbul, 2006.

5. *Şemseddin Sâmî’nin Piyesleri*, Asos yayınları, İstanbul, 2008,

6. *Edebiyat Üzerine Yazılar: I*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009.

7. *Türk Tiyatrosu’nda Oyunlar ve Tenkitler: I*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009.

8. *Dramatik Edebiyat Üzerine Araştırmalar I*, DijitalSanat yay., İstanbul, Aralık 2009

9. *Dramatik Edebiyat Üzerine Araştırmalar II*, DijitalSanat yay., İstanbul, Aralık 2009.

10. *II. Meşrutiyet Tiyatrosu: Temalar*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2010

11. *Tanzimat’tan Günümüze Türk Tiyatrosu: Temalar*, DijitalSanat yay., İstanbul, Mart 2010

12. *Havacılığımızın Yüzcüncü Yılında Hava Edebiyatı* (2014),

13. *Geleneksel Türk Tiyatrosu* (2016),

14. *Modern Türk Tiyatrosu* (2016)

15. *Çeviri Piyeslerde Kadın ve Tiyatromuza Yansıması (20. Yüzyıl)*, 2 C., Devlet tiyatroları yayınları “İç Eğitim Dizisi: nr. 69.(1991) ve 70 (1992)”, Ankara.

16. *Fecr-i Âti’nin Kurucularından: Müfit Râtip - Makaleler*, Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş baskı: MVT yayınları, İstanbul, 2005.)

UZMANLIK ALANINDA ULUSAL - ULUSLARARASI KİTABA BÖLÜM

1. “Tahsin Nahit”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.8, Dergâh yay. İstanbul 1998, s.200. (ISBN: 975-7032-49-2)

2. “Tiyatro Dergileri”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.8, Dergâh yay. İstanbul 1998, s. 364-365. (ISBN: 975-7032-49-2)

3. “İnci Enginün ve Tiyatro Edebiyatı”, *İnci Enginün’e Armağan Kitabı*, Dergâh yayınları, İstanbul, 1998, s.90-101; ISBN:975-7032-14-X.

4. “Tiyatro ve Argo” *Türk Kültüründe Argo*, Sota yayınları, Hollanda, 2002, s. 257-264.

5. “Eserleri ve Fikirleriyle Şemsettin Sâmî’nin Türk Tiyatrosuna Katkıları”, *Uluslar Arası İki Toplumun Aydın Şemsettin Sami Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Trakya Üniversitesi yayınları no:185. Mart 2017, s.149-172.

6. “İbnürrefik’in *Münevver’in Hasbıhali*, Ankara 2001 s.431-439.
7. “Tütün ve Tiyatro”; *Tütün Kitabı*, Kitabevi yayınları, İstanbul 2003, s.302-305.
- 8.“Tiyatro ve Ayakkabı”; *Ayakkabı Kitabı*, Kitabevi yayınları, İstanbul 2003, s.137-146
9. “Türklerde Dramatik Sanatlar”, *Türk Tarihi ve Kültürü*, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2004.
10. “Halk Tiyatrosunda Berber Temsilleri”, *Saç Kitabı*, Kitabevi yay., İstanbul, 2004, s.449-455.
11. “Atatürk ve Sonrası Dönem Tiyatro Faaliyetleri”; *Türkler*, Yeni Türkiye yayınları, C.18, Ankara, 2002, s.305-312.
12. “Türk Tiyatro Eserlerinde Sultan II. Abdülhamid ve Yönetimi”, Erciyes Üniversitesi’nin 2010 yılı içinde yayınlacağı *Sultan II. Abdulhamid ve Dönemi* adlı kitaba bölüm. Ayrıca yayını: *Dramatik Edebiyat Üzerine Araştırmalar I*, DijitalSanat yay., İstanbul, Aralık 2009, s.276-303.
13. “Sinemadaki Çanakkale Zaferi yahut Sinemaya hâlâ Aktarılmayı Bekleyen Muhteşem Sinopsis”, *Çanakkale Ruhu ve Mehmet Akif Ersoy*, Kurgan Edebiyat yayınları, Ankara 2017, s. 315-323.
14. “Türklerde Dramatik Sanatlar”, *Türk Tarihi ve Kültürü*, 21. Bölüm, Pegem Akademi yayınevi, 7. Baskı, Ankara, 2018, s. 427-447.
15. “Esirler”, *Susturulamayan Ses: Sabahattin Ali*, Hece Dergisi Özel sayısı, Ankara, Ocak- 2018, Nr.253, s.232-242.

ULUSLARARASI KONGRE (SEMPOZYUM) TAM METİN BİLDİRİ.

- 1) “Halk Tiyatrosunda Berber Temsilleri”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi, Türk Kültüründe Ayrıntılar: Saç Düzenlemesi, 8-9 Aralık 1997, **Uluslar Arası Sempozyum**, İstanbul. (Genişletilmiş baskısı için bkz: *Saç Kitabı*, Kitabevi yayınları, İstanbul, 2003, s.449-455.)
- 2) “Tütün ve Tiyatro” Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi, Türk Kültüründe Ayrıntılar: Tütün, 22-23 Ekim 1998, **Uluslar Arası Sempozyum**, İstanbul. (Genişletilmiş baskısı için bkz: *Tütün Kitabı*, Kitabevi yayınları, İstanbul, 2003, s.302-305.)
- 3) “Tiyatro ve Ayakkabı”, Marmara Ün. Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi, Türk Kültüründe Ayrıntılar: Ayakkabı, 10-11 Aralık 1998, **Uluslar Arası Sempozyum**, İstanbul. (Genişletilmiş baskısı için bkz: *Ayakkabı Kitabı*, Kitabevi yayınları, İstanbul, 2003, s.137-146.)
- 4) “Tiyatro ve Argo” Marmara Ün. Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi, Türk Kültüründe Ayrıntılar:Argo, 2-3 Aralık 1999, **Uluslar Arası Sempozyum**, İstanbul. (Genişletilmiş baskısı için bkz: *Türk Kültüründe Argo*, Sota yayınları, 2002 Hollanda, s.257-264.)
“Harput’un Romani”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezince 19-21 Nisan 2000 tarihinde düzenlenen 20. Yüzyılda Türk Romani konulu **Uluslar Arası Sempozyum** bildirisi. (Genişletilmiş baskısı için bkz: Enver Töre, *Edebiyat Üzerine Yazılar I*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s. 142-154.)
5. “Şifa Kaynağı Çay”; Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından 8-9 Kasım 2001 tarihinde gerçekleştirilen “Türk Kültüründe Ayrıntılar: Çay“ isimli uluslar arası sempozyumda sunulan bildiri. Yayımlı: Bkz: Enver Töre, *Edebiyat Üzerine Yazılar I*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s.242-250.
6. “Tiyatro Edebiyatımızda Milli Mücadeleye Katılan Çocuklar”; Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi Savaş Çocukları: Öksüzler ve Yetimler konulu **Uluslar Arası Sempozyum** 31 Ekim-1 Kasım 2002.
7. “Amerikan Tiyatro Edebiyatında Kadın ve Aile”, Kıbrıs Doğu Akdeniz Üniversitesi Kadın Araştırmaları Merkezi’nce düzenlenen Uluslar Arası sempozyum, 26-28 Nisan 2006., Magosa-KKTC.

8. “*Türk Dramatik Edebiyatında Kıbrıs ve Darülbedayi’nin Kıbrıs Turneleri*”, Türk Dil ve Kültürünün En Eski Dönemleri-Tarihi Gelişme Çizgisi- Kıbrıs’a Ulaşması Bugünkü Durumu-*Uluslar Arası Bilgi Şöleni* Girne/KIBRIS, 23-25 Mayıs 2005; *Bildiriler*, Girne/ KKTC, Şubat, 2008, s.72-92.

9. *Türk Tiyatro Eserlerinde Balkan Motifi*, Köprüler Kurduk Balkanlara Uluslar Arası Sempozyum, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Daire başkanlığı Kültür Müdürlüğü, *Bildiriler*, İstanbul, 17 Mayıs 2008, s.125-141.

10. *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Tiyatro Edebiyatına Bakışlar*, T.C. Kültür Bakanlığı ve Marmara Üniversitesi işbirliği ile Düzenlenen 100. Yılında II. Meşrutiyet; Gelenek ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi Uluslararası Sempozyum Bildirisi, 22-24 Ekim 2008; *Bildiriler*, Marmara Üniversitesi yayınları nu:771, İstanbul, Haziran 2009. s.401-412.

11. “Eserleri ve Fikirleriyle Şemsettin Sami’nin Türk Tiyatrosuna Katkıları”, *Uluslar Arası İki Toplumun Aydın Şemsettin Sami Sempozyumu*, 19-20 Mayıs 2016, Tiran.

12. “*Türk Dramatik Edebiyatında Kıbrıs ve Darülbedayi’nin Kıbrıs Turneleri*”, Türk Dil ve Kültürünün En Eski Dönemleri-Tarihi Gelişme Çizgisi- Kıbrıs’a Ulaşması Bugünkü Durumu-*Uluslar Arası Bilgi Şöleni* Girne/KIBRIS, 2005, Özet Kitabı, s. 12.

13. “Amerikan Tiyatro Edebiyatında Kadın ve Aile”, Eastern Mediterranean University Center for Women’s Studies (EMU-CWS) Second International Conference on Women’s Studies, Gazimagusa, Turkish Republic of Northern Cyprus, April 26-28 Nisan 2006, s.84.

ULUSAL KONGRE (SEMPOZYUM) TAM METİN BİLDİRİ.

1. “Şiirlerde Mustafa Kemal Atatürk”, Marmara Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ulu Önder Atatürk’ün Ölümünün 59. Yıldönümünü Anma Toplantısı, 10 Kasım 1997, İstanbul. (Genişletilmiş baskısı için bkz: Enver Töre, *Edebiyat Üzerine Yazılar 1*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s. 190-196.)

2. “Millî Egemenlik Bayramını Nasıl Anlamalı? Nasıl Anlatmalıyız?”, Marmara Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Millî Hakimiyet Haftasını Kutlama Toplantısı, 22 Nisan 1998, İstanbul. (Genişletilmiş baskısı için bkz: Enver Töre, *Edebiyat Üzerine Yazılar 1*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s. 186-189.)

3. “Türklerde Yeniyl Oyunları”, M. Ü. Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi, *Türk Dünyasında Nevruz* sempozyumu, 20 Mart 1998, (Genişletilmiş baskısı için bkz: M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü yay. nr.3, İstanbul 1999, s.105-115)

4. Osmanlı Devleti’nde Tiyatro”, M. Ü. Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi, Osmanlı’nın 700. Kuruluş Yılı Kutlamaları: ‘Osmanlı’ya Bakışlar’ paneli, 27 Mayıs 1999, İstanbul; basımı: *Osmanlı Kültür ve Sanat*, Yeni Türkiye yayınları, C.11, Ankara 1999, s.650-659.

5. “Edebiyat ve Toplum İlişkisi Bakımından Tiyatro ve Tiyatro Edebiyatının Önemi”, *Edebiyat ve Toplum Sempozyumu: 4-5 Haziran 1999*, Gaziantep; (Genişletilmiş baskısı için bkz: Ankara Üniversitesi TÖMER yayınları Gaziantep 1999, s.12-16.)

6. “Şark-Garb Çıkamazında Tiyatroya Yansıyan Harput ve Harputlu”, *Dünü ve Bugünüyle Harput*, sempozyumu, 24-27 Eylül 1998; Elazığ. (Genişletilmiş baskısı için bkz: *Bildiriler*, Türk Diyanet Vakfı yayınları:C. 2, Elazığ, 1999, s.415-427.)

7. “Nevruz Bayramı” ; Nevruz’un Türk Kültüründeki Yeri Paneli, 21 Mart 2002. (TRT 3 İstanbul Radyosu, 2002 Nevruz Günü yapılan Konuşmanın da Metni) Ayrıca, Enver TÖRE, *Edebiyat Üzerine Yazılar*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s.176-179.

8. “Türk Tiyatrosu’nda Millî Mücadele Teması: Millî Mücadeleyi Konu Alan Piyesler”; Marmara Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü tarafından 30-31 Ekim 2002

9. “Göktürkleri Konu Alan Aktüel Bir Piyes: Özümüzü Kesen Kılıç”; XIV. Türk Tarih Kongresi, 9-13 Eylül 2002, Ankara; yayını: *XIV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, 9-13 Eylül 2002, Ankara, 2005, s.617-624.

10. "Cumhuriyet Dönemi'nde Türk Edebiyatı'nda Tiyatro", Marmara Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 29-31 Ekim 2003...

11. "Tiyatro Edebiyatımızda Hapis ve Hapishane Kavramı"; Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi 4-5 Aralık 2003.

12. "Bozulan Kardeşliğin Hikâyesi Yahut Ermeni Bozgunculuğunu Yaşayan Yukarışehir" : *Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri*, C.3, Ankara 2003, s.271-280. Ayrıca, Enver TÖRE, *Edebiyat Üzerine Yazılar*, DijitalSanat yay., İstanbul, 2009, s.125-141.

13. "Şemsettin Sâmî'nin Piyesleri", Ölümünün 100. Yılında Şemseddin Sâmî'yi Anma Toplantısı, M. Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 21. 10. 2004; *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Nr: 17, İstanbul, 2005, s.261-267.

14. "Ermeniler ve Türk Tiyatrosu", Ermeni Araştırmaları 2. Türkiye Kongresi-Bildirileri C. II, Ankara, 2007, s.1299-1307.

15. "Tiyatro Edebiyatımızda Milli Mücadele", Marmara Üniversitesi AİİTAUM- T.C. Başbakanlık AAMB, "90. Yılında Millî Mücadele Sempozyumu" 4-5 Haziran 2009.

DAVETLİ KONUŞMACI.

1. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, "Tiyatro'ya Yansıyan Amerikan Aile Yapısı ", Mayıs 1992.

2. Türk Edebiyatı Vakfı Konferansları: "Kurtuluş Savaşı ve Kadınlarımız", 29 Ekim 1998.

3- Samanyolu Televizyonu: Millî Mücadelede Türk Kadını, 29 Ekim 1998.

ULUSAL SANAT ETKİNLİKLERİ / YÖNETİCİLİKLER

1. Sevgileri Yarınlara Bırakmayın", Şiir Günü, 24.05.1993, M.Ü. Kapüsü İbrahim Üzümcü Konferans Salonu

2. Şiirin Ölümsüz Sesinde İstanbul", 27. 05.1996, M.Ü. Kampüsü, İbrahim Üzümcü Konferans Salonu

SAHNEYE KOYDUĞU PİYESLER:

- 1- "Bizim Yazı İşleri Müdürü", Vlademir Podyakov, 1989
- 2- "Güçlü", August Strindberg, 1989
- 3- "Körebe", Cenab Şahabettin, 1989
- 4-"10 Kasım Oratoryosu"
- 5- "Ormanın Bekçileri"(Çocuk Oyunu) Ülker A. Köksal, 1990
- 6-"Bir Avuç Alkış", Murat İpek, 1991
- 7- "Uyanıklar", İhsan Aydın,1991
- 8- "Teklif", Anton Çehov, 1992
- 9- "Kezban", Turan Oflazoğlu, 1992,
- 10- "Rumuz Goncagül" Oktay Arayıcı, 1992
- 11- "Yangın Yerinde Orkideler, Memet Baydur,1992
- 12-"Evlenecek Genç Kız", Ionesco, 1993
- 13- "Olmaz Böyle Ders", Ionesco, 1993
- 14- "Eyvah", Ahmet Midhat Efendi, 1994
- 15- "Dörtbaşımamur Şahin Çakırpençe", Turan Oflazoğlu, 1994
- 16- "Kara Haber", İbnürrefik Ahmet Nuri, 1995
- 17- "Besleme", Ülker A. Köksal, 1995
- 18- "Arzu Tramvayı", Tennessee Williams 1996
- 19- "Saz Kafeste Mor Kuşlar", Semih Serger,1996

- 20- "Beş Kız Arkadaş", Ergun Sav, 1996
- 21- "Zorla İspanyol", Necati Cumalı, 1996
- 22- "Dilşad Hatun", Muzaffer Kaya, 1996
23. "Allah'ın Dediği Olur", A. Turan Oflazoğlu, 1997.
24. "Yeni Çıkan Şarkılar ya da Juliet", Necati Cumalı, 1998
25. El-malı Kur-abi-ye, 1999.

LİSANSÜSTÜ TEZ YÖNETİMİ

1. Nalân Özçelik, *Güzide Sabri Aygün (Hayatı ve Eserleri)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, **2003**.
2. N. Hilâl Ünlü, *Türk Tiyatro Eserlerinde Millî Mücadele*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, **2004**.
5. Elif Şenay Gökmen, *Özker Yaşın'ın Roman ve Hikâyelerinde Eğitim Sürecindeki Gençlere Aktardığı Değerlerin Analizi*, Girne Amerikan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü, **2005**.
6. Tuba Kuru, *Kemalettin Tuğcu'nun, Çocuk Edebiyatında Bulunması Gereken Kriterlere göre On Romanının Değerlendirilmesi*, Girne Amerikan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü, **2005**.
7. Ümran Gül, *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim isimli Dergide Yer Alan Çağdaş Eğitim ve Eğitimci ile İlgili Yazılar Üzerine Bir İnceleme*, Girne Amerikan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü, **2005**.
- 8) Fatma Eryılmaz, *Reşat Nuri Güntekin'in Yeşil Gece, Çalkuşu, Miskinler Tekkesi, Bir Köy Öğretmeni Adlı Eserlerindeki Eğitim Anlayışı Üzerine Bir İnceleme*, Girne Amerikan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü, **2005**.
9. Banu Kocabaş, *Halide edib Adıvar'ın; Seviye Talip, Handan, Vurun Kahpeye, Kalp Ağrısı, Sinekli Bakkal İsimli Romanlarında Eğitimli Yeni Kadın Tipleri ve Problemleri*, Girne Amerikan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü, **2005**.
10. Özlem Kale, *Sinemayı Besleyen Romanlar (1922-1946)* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, **2009**.

DOKTORA, TIPTA UZMANLIK VEYA SANATTA YETERLİLİK YÖNETİMİ

- 1- Didem Büyükdaldı, *Türk Tiyatro Edebiyatı'nda Vatan Kavramı*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi, **2007**.

HARBETSUVAN TEPESİ'NDEN BİR ERKEK HEYKELCİĞİ
A MALE FIGURINE FROM HARBETSUVAN TEPESİ
НАЙДЕННАЯ СКУЛЬПТУРА МУЖЧИНЫ НА ГОРЕ ХАРБЕТСУВАН

Celal ULUDAĞ* - Bahattin ÇELİK** - Kaya TOLON***

ÖZ

Yakındoğu'da ele geçen hayvan heykelcikleri dışında insan heykelcikleri ve idolleri Epi-paleolitik Dönem'in sonundan itibaren karşımıza çıkarlar. Neolitik Dönem'de ise yine hayvan heykelcikleri devam etmekle birlikte insan heykel ve heykelciklerinde büyük bir artış yaşanır. Özellikle Urfa bölgesinde erkek heykel ve heykelciklerinin sayısı artar. Erkek heykelleri kireçtaşından, heykelcikleri de genelde kireçtaşından veya pişmiş topraktan yapılırlar. Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de erkek figürlerinin tasvir şeklinin en belirgin özelliği, elleri ön tarafta birleştirilmiş şekilde ve bazen fallusunu tutar tarzda yapılmalarıdır. Genelde ayakta veya oturarak tasvir edilirler. Şanlıurfa kent merkezinde bulunan Urfa- Yeni Mahalle erkek heykeli, Karahan Tepe'de ele geçen oturan erkek heykelciği, Göbekli Tepe'den ele geçen erkek heykelcikleri de tasvir şekli itibarı ile benzer özellikler taşımaktadır. Son yıllarda Çanak Çömleksiz Neolitik döneme ait kazı ve araştırmalar sonucu büyük ve küçük boyutlarda yapılmış erkek heykelleri veya heykelcikleri ele geçmiştir. Benzer özelliklere sahip bu erkek figürlerinden biri de 2017 yılında Harbetsuvan Tepesi kazısında ele geçmiştir. Harbetsuvan Tepesi erkek heykelciği oturur vaziyette tasvir edilmiş falluslu bir heykel olup baş kısmı günümüze kadar korunamamıştır. Yapılan bu çalışmada, bölgede bulunmuş heykel ve heykelciklerin genel özellikleri ile tasvir edilme şekli üzerinde durulacak, Harbetsuvan Tepesi'nde ele geçmiş olan falluslu erkek heykelciği tanıtılacaktır. Özellikle, Harbetsuvan Tepesi erkek heykelciği, Nevali Çori, Göbekli Tepe, Urfa-Yeni Mahalle, Karahan Tepe, Kilisik ve Gaziantep'ten ele geçmiş erkek heykelcikleri ile karşılaştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Erkek Heykelcikleri, Harbetsuvan Tepesi, Urfa-Yeni Mahalle, Göbekli Tepe, Karahan Tepe, Adıyaman, Gaziantep.

ABSTRACT

Middle eastern figurines and idols of animals and humans date back to the late Epipaleolithic period. While figurines of animals continue into the Neolithic period, there is a significant increase in findings of human figurines. Specifically in the Şanlıurfa region striking amount of male statues and male figurines have been found. These statues are made out of limestone, while the figurines are made out of limestone or baked clay. One

* Müze Müdürü., Müze Müdürlüğü, ŞANLIURFA. celaluludag63@hotmail.com

**Doç. Dr., Ardahan Ün. Arkeoloji Bölümü. ARDAHAN, bahattincelik@ardahan.edu.tr

*** Öğr. Gör. Dr., İzmir Ekonomi Ün. İşletme Bölümü. İZMİR. kayaaa@yahoo.com

DOI: 10.17498/kdeniz.423948

commonality among these male depictions is that the hands join in front of the figure, sometimes holding a phallus, either standing or sitting. The Urfa-Yeni Mahalle male statue that stands in the Şanlıurfa city center, the male figurine found at Karahan Tepe(Hill), and the figurines found at Göbekli Tepe all have similar portrayals of the male form and phallus. In recent years many male statues and figurines have been unearthed dating back to the Aceramic Neolithic period, one of which is the male figurine found in the 2017 Harbetsuvan Tepesi excavation. This article focuses on and compares the male figurines and statues found in the sites of Harbetsuvan, Nevali Chori, Göbekli Tepe, Urfa-Yeni Mahalle, Karahan Tepe, Kilisik and the Gaziantep region.

Key words: Male Figurines, Harbetsuvan Tepesi, Urfa-Yeni Mahalle, Göbekli Tepe, Karahan Tepe, Adiyaman, Gaziantep.

АННОТАЦИЯ

На Ближнем Востоке наряду с найденными статуэтками с изображением животных, особое место занимают скульптуры с изображением человека конца периода Эпи-палеолита. В период неолита изготовление скульптур животных продолжается, вместе с тем растет количество скульптур человека. Значительный рост изготовления мужских скульптур и статуэток особенно наблюдается на территории Урфы. Традиционно эти фигуры изготавливались либо из известняка, либо из обожженной глины. Фигурки мужчин докерамического периода неолита имели одну особенность: мужчины держали скрещенные руки перед собой, или одной рукой держали фаллос. Как правило, мужские фигуры были либо в сидячем положении, либо были представлены стоя. Найденные находки в центре Шанлыурфе имеют идентичные признаки с мужскими фигурками, обнаруженными в Эни Махалле, Гобекле Тере и сидячая статуэтка из Карахан Тepe. В последнее время в результате раскопок на горе Харбетсуан на руках исследователей имеются большие и маленькие мужские скульптуры и статуэтки докерамического периода неолита. Одна из таких фигурок была обнаружена в 2017 году на горе Харбетсуан. Эта сидячая мужская фигура с фаллосом, однако голова не сохранилась до наших дней. В нашем исследовании представлена полная характеристика особенностей мужской фигурки с фаллосом, найденной на горе Харбетсуан. А также будет представлен сопоставительный анализ мужских статуэток и скульптур, обнаруженных на горах Харбетсуан, Карахан, Невали Чори, Урфа Ени Махалле, Килисик и Газиантеп.

Ключевые слова: скульптура мужчины, Невали Чори, Урфа Ени Махалле, Килисик и Газиантеп, горы Харбетсуан, Карахан.

1 – Introduction

In Anatolia and Mesopotamia, figurine findings that started appearing from the Epipaleolithic period increase in number and diversity during the Aceramic Neolithic Period. This diversity varies from region to region, but in some regions figurines exhibit the same style. One of the most important reasons for this diversity is thought to be the cultural differences between regions. In particular, some of the male figurines found in the Şanlıurfa, Adiyaman and Gaziantep regions point to a clear cultural distinction.

Archaeological excavations were carried out between 1983 and 1991 at the Nevali Chori settlement, located in the areas under the Ataturk Dam over the Euphrates River between Şanlıurfa and Adiyaman provinces (Gebel 1984, 240; Hauptmann 1993, 39). These digs identified layers of Aceramic Neolithic Period, including the first discovery of T-

shaped pillars (Hauptmann 1991/1992, 19-23; Hauptmann 1993, 44-67, 4-11, 15-16), and sculptures thought to be parts of temple walls (Hauptmann 1993, 19-27). Among these findings were some sculptures of male figures. Moreover, thanks to the presence of the arm and finger reliefs on the T-shaped pillar, it was understood that they were a stylized male sculpture (Hauptmann 1993, 19-27). Other large-scale works belonging to the Aceramic Neolithic Period have also been discovered.

A limestone sculpture portraying a male figure with a phallus and without legs, about 1.93 m in height, carved as a column, was found by chance during a landscaping study in the Yeni Mahalle district of Şanlıurfa in 1993 (Hauptmann 1993, 19-27). This sculpture has a style similar to the T-shaped pillar, as it depicts arm and finger reliefs (Hauptmann 1993, 19-27). An area located 100 m west of where the male statue was located was excavated in 1997 under the chairmanship of Şanlıurfa Museum Directorate and Harran University Archeology Department (Çelik 2000a, 4, Fig.2). As a result, cultural layers belonging to the Aceramic Neolithic turn were found (Çelik 2007, 174), supporting the idea that the sculpture also belongs to this period. The Yeni Mahalle sculpture is the oldest known human-sized statue.

T-shaped pillars found during the Göbekli Tepe excavations 22 km east of Şanlıurfa, ranged in size from 30 cm to 4 m tall (Beile-Bohn et al 1998, 64-73, 28-34; Schmidt 1998a, 9-10, 12-17; Schmidt 1998b, Fig. 5-6, Schmidt 2002a, Fig. 3). In this ongoing excavation many male sculptures and sculpture pieces have also been found. (Schmidt 1995, Fig.1a-c; Schmidt 1996, Fig.1; Schmidt 1997, Fig.1 Schmidt 1998a, 6, Schmidt 1998b, 1-5, Fig.1, 4, Schmidt 1999a, Fig.8, Schmidt 1999b, Taf.1.1, 4.3, 2.2; Schmidt 2000, 12; Schmidt 2002b, Fig.9-10). The common feature of many of these male sculptures is that the figures are portrayed holding their phallus (Verit et al., 2005, Fig.1a-b; Schmidt 1995, Fig. 1c), although some sculptures do not have a phallus. The style of these sculptures is similar to that of the Yeni Mahalle sculpture, as well as those found at Karahan Tepe and Harbetsuvan Tepesi.

Many T-shaped pillars and a piece of a male sculpture with a phallus were found at the Karahan Tepe site approximately 63 km southeast of Şanlıurfa in the Tektek Mountains, which was discovered during the Şanlıurfa Province Cultural Inventory studies in 1999 (Çelik 2000b, 6- 8, Çelik 2005, Lev.56). This statue is similar to those found at the Göbekli Tepe and Yeni Mahalle Neolithic settlements in that it portrays a male figure holding his phallus.

Locals from the village of Kilisik near the Cendere Bridge in the boundaries of the Kâhta province of Adıyaman, gave a T-shaped pillar to the Commagene Excavation Team in 1964 (Hauptmann 2000, 8-9, 8-10) On this stone, there are two human reliefs with arms, fingers, and heads. What is interesting about this pillar is that there is a hollow area instead of a phallus in the area beneath the bodies of the figures. It is unknown if this hollow section is original, or formed later.

A piece of sculpture displayed at the Gaziantep Museum is also dated to the Aceramic Neolithic Period. The most important feature of this statue of unknown location, is the presence of two facial reliefs in addition to the arms on both sides (Çelik 2005, 29, Fig.1-3). The possible area where the phallus will be located at the front of the statue is completely scraped. The Gaziantep sculpture is an important example of the transition from the T-shaped pillar tradition to the sculpture tradition.

2- Harbetsuvan Tepesi Male Figurine

The Harbetsuvan Tepesi settlement, which was first discovered during surface surveys in 2014, is located within the borders of Şanlıurfa province (Çelik 2015a, 12-14; Çelik 2015b, 81). Harbetsuvan Tepesi is located on a plateau on the Tektek Mountains, about 53 km east of Şanlıurfa (Çelik 2015a, 12). Harbetsuvan Tepesi, like Göbekli Tepe, Karahan Tepe, Hamzan Tepe and Şanlıurfa-Yeni Mahalle, is located east of the Harran plains (Çelik 2016a, 421-428.)

During excavations at Harbetsuvan Tepesi in 2017, a broken figurine was found just below the surface soil. The existing preserved height of the sculpture made of limestone is 70 cm, the side width is 26 cm, and the width of the front side is 24 cm. The figurine is depicted sitting and completely naked. The bottom is rounded cylindrically, probably to fit on a column. The parts above the shoulder have not been found. The hands are depicted in the form of an inverted "V" on the top front. Legs from the knees down, and a phallus including testicles are depicted on the bottom front. On the sides, the hips and legs are side of the statue is excessively worn, the representation of the hip and leg section is not clear. The sculpture does not depict feet. The Harbetsuvan Tepesi sculpture has almost the same characteristics as the Karahan Tepe male sculpture (Çelik 2016b, 6-7, Fig.3).

3-Conclusions

Each of the T-shaped pillars discovered from the Aceramic Neolithic Period stylize a human. The upper part of the T-shaped pillars represents the human head and the lower part represents the human body. The best proof of this is the arm and finger reliefs on the three sides of some of the pillars (Schmidt 1997/1998, 13; Hauptmann 2000, 6, 7) In particular, the pillar that was found around Kilisik village in Adıyaman, best represents this style (Hauptmann 2000, 5-9, 8-10).

The majority of T-shaped pillars do not have arm and finger reliefs. Some contain various animal reliefs and pictograms, and most T-shaped pillars are completely empty. Small objects, sculptures and figurines made of stone and bones in the Şanlıurfa region as well as Syria's Mureybet region (Pichon 1985, 262, Fig. 1, 2), and Cheikh Hassan region (Müller-Neuhof 2006, Fig. 1a-b, 2) represent a tradition of the Aceramic Neolithic Period.

The excavations at Göbekli Tepe yielded T-shaped pillars with arm and finger reliefs forming a circular building in the III. layer on top of the bedrock (Schmidt 2010, 243, Fig. 7.) Also within this layer, there are high reliefs of predator animals on the edges of T-shaped pillars (Schmidt 2006, Fig.1a-b, Dietrich et al., 2012, Fig.5.) In addition, a pig sculpture *in-situ* position was also unearthed in this III. layer (Dietrich et al, 2012, Fig.6) Apart from these, sculptural works inserted as building blocks of the walls of the cult structure in Göbekli Tepe were found (Schmidt 2008, 30-31, Fig.6-8; Schmidt 2010, 249, Fig. 30).

Until recently, there were no other examples except very small figurines made of stone or baked clay when studying plastic artifacts depicting male figures from the Aceramic Neolithic Period in Anatolia. Sculptural fragments and T-shaped pillars recovered from the cult structure found in Nevalı Chori excavations revealed that plastic art of large dimensions were possible during the Aceramic Neolithic period. Aside from the pillars which stylize the human form, two styles of statues of the male form emerge. One of them is the sitting male statues, and the other is the standing male statues. Most of the statues found display the phallus. Apart from this, totem-style plastic artifacts, masks and some animal sculptures were also discovered (Schmidt 1996, Fig.1, Schmidt 1997/1998, 12; Schmidt 2010, Fig.18; Hauptmann 1999, Fig.14a-b).

The pillars found in the III. layer, the lowest layer of the Göbekli Tepe settlement, are dated to 9100 BCE using radiocarbon analysis (Kromer and Schmidt 1998, 8-9). These pillars also stylize people, have a height of about 5 m, are made out of monolithic stones, and are the first known examples of this period. No plastic art of this magnitude have been found from earlier periods. In addition, the presence of animal reliefs and stand-alone animal sculptures found in the III. layer, indicate the possibility of stand-alone male sculptures at this time. In summary, male figures; male sculpture heads, totems, masks, torsos and phallus pieces, male sculptures in the settlement of Göbekli Tepe are plentiful (Dietrich et al., 2014, Fig.9,11.) The numerous findings of male sculptures and male figurines in the greater Şanlıurfa region maybe an indication of a culture that symbolized the importance of fertility and population.

The male figurine recovered at Harbetsuvan Tepesi can be seen as an extension of the male sculpture tradition at Göbekli Tepe. This sculpture is in the same category of sitting male statues known from Göbekli Tepe and Karahan Tepe (Figure 1). Until now, excavations and researches in the Southeast Anatolian region have not uncovered T-shaped pillars, sculptures or sculptures from the late Aceramic Neolithic Period. For this reason, it is possible to date the pillars with arm and finger reliefs and male sculptures with and without the phallus from the end of the Aceramic Neolithic Period A to the middle of the Aceramic Neolithic Period B. Considering the architecture of the settlement, it is possible to argue the sculpture found at Harbetsuvan Tepesi dates to the Aceramic Neolithic Period B.

Acknowledgements

The authors of this Ardahan University Scientific Research Project (BAP No. 2017/009) thank the Minister of Agriculture Ahmet Eşref Fakıbaba, the Turkish Historical Society, Eyyübiye Mayor Mehmet Ekinci, İffet Özgönül of Peten Tourism, and Dr. Mahmut Tolon, for their contributions to our research.

BIBLIOGRAPHY

- BEILE-BOHN M., GERBER, C., MORSCH M. ve SCHMIDT K. (1998) "Frühneolithische Forschungen in Obermesopotamien. Göbekli Tepe und Gürcütepe." *Istanbul Mitteilungen* Sayı 48, 5-78.
- ÇELİK, B., (2000a) "An Early Neolithic Settlement in the Center of Sanliurfa, Turkey.", The Newsletter of Southwest Asian Neolithic Research, *Neo-Lithics*, Sayı 2/3, 4-6.
- ÇELİK, B., (2000b) "A New Early-Neolithic Settlement : Karahan Tepe." The Newsletter of Southwest Asian Neolithic Research, *Neo-Lithics*, Sayı 2/3, 6-8.
- ÇELİK, B., (2003) *Şanlıurfa Kent Merkezinde Çanak Çömleksiz Bir Neolitik Yerleşim:Yeni Mahalle*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ÇELİK, B., (2004) "A New Early Neolithic Settlement in Southeastern Turkey: Hamzan Tepe." The Newsletter of Southwest Asian Neolithic Research, *Neo-Lithics*, Sayı 04-2, 3-5.
- ÇELİK, B., (2005) *Şanlıurfa-Yeni Mahalle, Karahan Tepe, Sefer Tepe ve Hamzan Tepe yerleşimlerinin Işığı Altında Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

ÇELİK, B., (2006a) "A New Early Neolithic Settlement in Southeastern Turkey: Sefer Tepe." The Newsletter of Southwest Asian Neolithic Research, *Neo-Lithics*, Sayı 06-1, 23-25.

ÇELİK, B., (2006b) "A New Lower Paleolithic Open Air Station and Early Neolithic Settlement." *Hayat Erkanal'a Armağan, Kültürlerin Yansıması, Studies in Honor of Hayat Erkanal, Cultural Reflections*, Homer Kitapçılık ve Yayınevi Ltd. Şti. İstanbul, 222-224.

ÇELİK, B., (2010) "Hamzan Tepe in the light of new finds." *Documenta Praehistorica* Sayı XXXVII, 257-268.

ÇELİK, B., (2015a) "Differences and Similarities between the Settlements in Şanlıurfa Region where "T" Shaped Pillars are Discovered / Şanlıurfa Bölgesinde "T" Şeklinde Dikmetaş Bulunan Yerleşimlerin Farklılık ve Benzerlikleri" *TÜBA-AR* Sayı 17, 9-24.

ÇELİK, B., (2015b) "Şanlıurfa İli Yüzezy Araştırması" *Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler Dergisi Belgü* Sayı 2, 79-99.

ÇELİK, B. (2016a) "A small-scale cult centre in Southeast Turkey: Harbetsuvan Tepesi." *Documenta Praehistorica*, 43, 421-428.

ÇELİK, B. (2016b) "Yeni Buluntular Işığında Seramiksiz Neolitik Dönem Erkek Figürleri" *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Sayı 17, 3-18.

DIETRICH, O., HEUN, M., NOTROFF J., SCHMIDT, K. ve ZARNKOW, M., (2012) "The role of cult and feasting in the emergence of Neolithic communities. New evidence from Göbekli Tepe, south-eastern Turkey." *Antiquity* Sayı 86, 674-695.

DIETRICH, O., KÖKSAL-SCHMIDT, Ç., KÜRKÇÜOĞLU, C., NOTROFF J. ve SCHMIDT K., (2014) "Göbekli Tepe. Preliminary Report on the 2012 and 2013 Excavation Seasons." *Neo-Lithics*, Sayı 14-1, 3-17.

GEBEL, H.G., (1984) *Das akeramische Neolithikum Westasiens. Subsistenzformen und Siedlungsweisen*. TAVO Beihefte, Reihe B, Nr 52.

HAUPTMANN, H., (1991/1992) "Eine Siedlung des akeramischen Neolithikums am mittleren Euphrat." *NBZA* Sayı 8, 15-33.

HAUPTMANN, H., (1993) "Ein Kultgebäude in Nevalı Çori." M. Frangipane, H. Hauptmann, M. Liverani, P. Matthiae and M.J. Mellink (eds.), *Between the Rivers and Over the Mountains. Archaeologia Anatolica et Mesopotamica Alba Palmieri Dedicata*, Università Delgi Studi di Roma (La Sapienza), Roma, 37-69.

HAUPTMANN, H., (1999) "The Urfa Region", M. Özdoğan (ed.), *Neolithic in Turkey*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları. İstanbul, 65-86, Fig.1-35.

HAUPTMANN, H., (2000) "Ein frühneolithisches Kultbild aus Kommogene." J.Wagner (ed.), *Gottkönige am Euphrat, Neue Ausgrabungen und Forschungen in Kommagene* Verlag Philipp von Zabern, Mainz, 5-9.

HAUPTMANN, H., (2003) "Eine frühneolithische Kultfigur aus Urfa." (Eds.) M. Özdoğan, H. Hauptmann and N. Başgelen. *From Village to Cities. Early Villages in the Near East I*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 622-636.

KROMER, B. ve SCHMIDT, K., (1998) "Two Radiocarbon Dates from Göbekli Tepe, South Eastern Turkey." *Neo-Lithics* Sayı 3/98, 8-9.

MUELLER-NEUHOF, B., (2006) "An EPPNC Human Sculpture from Sheikh Hassan." *Neo-Lithics* Sayı 2/06, 32-38.

PICHON, J., (1985) "À Propos D'une Figurine Aviaire À Mureybet (Phase III A) 8000-7700 Avant J.C." *Cahiers de l'Euphrate* Sayı 4, 262-263.

- SCHMIDT, K., (1995) "Investigations in the Upper Mesopotamian Early Neolithic: Göbekli Tepe and Gürcütepe." *Neo-Lithics* Sayı 2/95, 9-10.
- SCHMIDT, K., (1996) "The Urfa Project 1996." *Neo-Lithics* Sayı 2/96, 2-3.
- SCHMIDT, K., (1997) "Snakes, lions and other animals: The Urfa Project 1997." *Neo-Lithics* Sayı 3/97, 8-9.
- SCHMIDT, K. (1997/1998) "Stier, Fuchs und Kranich- der Göbekli Tepe bei Şanlıurfa und die Bilderwelt des obermesopotamischen Frühneolithikums." *NBZA*, Sayı 14, 155-170.
- SCHMIDT, K., (1998a) "Frühneolithische Tempel Ein Forschungsbericht zum präkeramischen Neolithikum Obermesopotamiens." *MDOG*, Sayı 130,17-49.
- SCHMIDT, K., (1998b) "Beyond Daily Bread: Evidence of Early Neolithic Ritual from Göbekli Tepe." *Neo-Lithics* Sayı 2/98, 1-5.
- SCHMIDT, K., (1999a) "Boars, Ducks, and Foxes-the Urfa Project 99" *Neo-Lithics* Sayı 3/99, 12-15.
- SCHMIDT, K., (1999b) "Frühe Tier und Menschenbilder vom Göbekli Tepe, Kampagnen 1995-1998, Ein kommentierten Katalog der Grossplastik und der Reliefs." *Istanbuler Mitteilungen* Sayı 49, 5-21.
- SCHMIDT, K., (2000) "Zuerst kam der Tempel, dann die Stadt, Vorläufiger Bericht zu den Grabungen am Göbekli Tepe und am Gürcütepe 1995-1999." *Istanbuler Mitteilungen* Sayı 50: 5-41.
- SCHMIDT, K., (2002a) "Göbekli Tepe-Southeastern Turkey. The Seventh Campaign, 2001." *Neo-Lithics* Sayı 1/2002: 23-25.
- SCHMIDT, K., (2002b) "The 2002 Excavations at Göbekli Tepe (Southeastern Turkey). Impressions from an Enigmatik Site." *Neo-Lithics* Sayı 2/02, 8-13.
- SCHMIDT, K., (2006). "Animals and a Headless Man at Göbekli Tepe." *Neo-Lithics* 2/06: 38-40.
- SCHMIDT, K., (2008) "Göbekli Tepe-Enclosure C." *Neo-Lithics* Sayı 2/08, 27-32.
- SCHMIDT, K., (2010) "Göbekli Tepe-the Stone Age Sanctuaries. New result of ongoing excavations with a special focus on sculptures and high reliefs." *Documenta Praehistorica* Sayı XXXVII, 239-256.
- VERİT, A., KÜRKÇÜOĞLU, C., VERİT, F. F., KAFALI, H., ve YENİ, E. (2005) "Paleoandrologic Genital and Reproductive Depictions in Earliest Religious Architecture: Ninth to Tenth Millennium BC." *Urology* Sayı 65/1, 208-210.

Figure 1. Harbetsuvan Tepesi figurine depicting a sitting male with phallus.

“МИФ ЖЕРТВОПРИНОШЕНИЯ” В ТЕКСТАХ
РУССКОЙ И БОЛГАРСКОЙ ЛИТЕРАТУР

RUS VE BULGAR EDEBİ METİNLERİNDE
“KURBAN MİTİ”*

“MYTH OF SACRIFICE” IN THE TEXTS OF RUSSIAN
AND BULGARIAN LITERATURE

Emine İNANIR**

ÖZ

Çalışmamızda Rus tarihsel öyküler ve XIX. yüzyıl Bulgar edebiyatı metinleri örneklerinde tarihsel- kültürel ve mitolojik bağlamda, “cezalandırma miti” (kurban miti) değerlendirmeye alınmıştır. Böylesi bir yaklaşım, farklı ulusal edebi modellerin mitolojileştirilmiş yazın örneklerinin birbiriyle kesişen, ayrılan ve benzeyen özelliklerini ortaya çıkarma olanağını sunmaktadır. Bu öğeler kapsamında ele aldığımız Rus tarihsel öykülerinden “O zaçale tsarstvuyuşçego grada Moskvii”- “Moskova’nın Kuruluş Öyküsü” (XVII. yüzyıl), “Skazaniye ob ubiyenii Danila Suzdalskogo i o naçale Moskvii”- “Danila Suzdalski’nin Öldürülmesi ve Moskova’nın Kuruluş Öyküsü” (XVII. yüzyıl), “Povest o Tverskon otroçem monastyre”- “Tver Manastırı Öyküsü” (XVII. yüzyıl) ve XIX. yüzyıl gerçekçi Bulgar edebiyatı kurucularından P. Slaveykov’un “İzvorat na Belonogata”- “Akbalırlı Genç Kızın Çeşmesi” gibi yapıtlar temelinde metinlerarası etkileşim de irdelenmiştir.

Bunun yanı sıra çalışmamızın yine odak noktalarından biri, yeni bir kentten veya yeni binaların kuruluşunda “kurban” ya da “duvara gölge gömme” ibadetlerinin etimolojisi konusudur; bu kavramların başlıca tanımlamalarına da yer verilmiştir.

Çalışma sırasında, kültürel-tarihsel artzamanlı planda “kurban” ya da “duvara gölge gömme” kavramlarının sınıflandırılmasından dolayı, yukarıda belirtilen motifleri içeren metinlerin farklı bağlamlarda işlev gördüğü ve böylece farklı kültürlerde farklı yansımaları neden olduğu tespit edilmiştir.

Adı geçen çalışmamızın çerçevesinde, yeni bir kentten veya yeni binaların inşasında kullanılan “kurban” ya da “duvara gölge gömme” kavramlarının hem Rus hem de Güney Slav halklarının dünya görüşlerinde ortaya çıkmış olan, mitolojik düşüncenin farklı bir izlem açısı olduğu da belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: kurban miti, Rus tarihsel öyküler, Bulgar edebiyatı, metinlerarası etkileşim.

* Настоящая работа выполнена в рамках научно-исследовательского проекта **BAР 55824** при поддержке Стамбульского университета. Bu çalışma İstanbul Üniversitesi BAР 55824 projesi olarak hazırlanmış ve desteklenmiştir.

** Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, eminar@istanbul.edu.tr

DOI: 10.17498/kdeniz.375758

ABSTRACT

This article is devoted to the study of the "myth of sacrifice" in a wide historical, cultural and mythological discourse, on the actual linguistic material of the texts of the Russian historical novel and Bulgarian literature of the 19th century. This approach provides an opportunity to identify the points of contact and intersection of the mythopoetics of individual national literary models in the context of the historical contact of cultures. Within the framework of precisely these parameters, we came to the consideration of the Russian historical novellas "About the grandeur of the reigning great city of Moscow, which will be conceived first" (XVII c.) and "Tales of the murder of Daniel Suzdal and the beginning of Moscow" (XVII c.), "The Tale of Tver" (XVII century) and the poem "The Source of the Belonogaya" (XIX c.), the founder of the Bulgarian realistic poetry Petko Slaveikov in the context of intertextual relations.

The focus of our study also includes some definitions, which in our opinion are important from the point of view of the genealogy of "sacrifice" and "zamurovyvaniya" in the construction of a new city or new buildings.

In the course of the work it was established that, because of the stratification of the semantic meanings of "sacrifice", "immolation" in the cultural-historical diachronic plan, the texts containing the above motives function in different contexts and cause different reflections inherent in each separate cultural. Within this framework, it was also established that "sacrifice" and "immolation" in the construction of a new city or new buildings is a rooted strategy of mythological thinking "in the spiritual mentality of both Russian and South Slavic peoples.

Key Words: "Myth Of Sacrifice", Russian Historical Novellas, Bulgarian Literature, Intertextual Relations.

АННОТАЦИЯ

Настоящая статья посвящается изучению «мифа жертвоприношения» в широком историко-культурном и мифопоэтическом дискурсе, на фактическом языковом материале текстов русской исторической повести и болгарской литературы XIX-го века. Такой подход предоставляет возможность выявить точки соприкосновения и пересечения мифопоэтики отдельных национальных литературных моделей в контексте исторического соприкосновения культур. В рамках именно этих параметров, мы подошли к рассмотрению русских исторических повестей «О зачале царствующаго великого града Москвы, како исперва зачатся» (XVIIв.) и «Сказания об убиении Даниила Суздальского и о начале Москвы» (XVIIв.), «Повесть о Тверском отрочем монастыре» (XVII. в.) и поэмы «Источник Белоногой» (XIXв.) основателя болгарской реалистической поэзии Петко Славейкова в контексте интертекстуальных отношений.

В фокус нашего исследования вошли также некоторые дефиниции, которые по нашему мнению являются важными с точки зрения генеалогии «жертвоприношения» и «замуровывания» при строительстве нового города или новых зданий.

В процессе работы было установлено, что вследствие наслоения семантических значений «жертвоприношения», «замуровывания» в культурно-историческом диахронном плане, тексты, содержащие вышеназванные моотивы, функционируют в разных контекстах и вызывают различные рефлексии, присущие каждой отдельной культурной среде. В рамках данной было установлено также, что «жертвоприношение» и «замуровывание» при строительстве нового города или новых

зданий является равернутой стратегией мифологического мышления» в духовной ментальности как русского, так и южнославянских народов.

Ключевые слова: миф, жертвоприношение, замуровывание, историческая повесть, болгарская литература, интертекстуальность.

Цель этого исследования — рассмотреть «миф жертвоприношения» в отдельных текстах древнерусской и болгарской литератур в социо-духовном контексте. Мотив жертвоприношения, выходя за рамки конкретно-национального, превратился в универсальное явление или ссылаясь на высказывание Мелетинского о мифах, можем отнести его к «одному из художественных ритмов в эволюции мировой литературы». Исследователь, представляя классификацию мифов (по Фраю), которые соотносятся с четырьмя сезонными фазами в жизни природы, «заход солнца, осень, смерть», описывает «миф (ы) падения, умирания, насильственной смерти и жертвоприношения» (Мелетинский, 2000:109-11).

Поэтому тексты выбранные нами в этой работе, рассмотрены главным образом сквозь призму тех особенностей, которые оказываются пересекаемыми на общем фоне мифопоэтики каждой отдельной национальной модели. В рамках именно этих параметров, мы подошли к рассмотрению отдельных литературных сочинений русской и болгарской литератур в контексте интертекстуальных отношений.

В фокус нашего исследования вошли также некоторые дефиниции, которые по нашему мнению являются важными с точки зрения генеалогии «жертвоприношения».

«Жертвоприношение» — это богато-развернутая стратегия мифологического мышления в духовной ментальности как русского, так и южнославянских народов, которая на протяжении столетий приобрела «сакральное» выражение страсти (по словам Мирча Элиаде, миф описывает мощные проявления священного) и неосознанного страха, необъяснимого увлечения и отвращения, ненависти — «системы антагонистических сил, союза противопоставлений», какой является сама структура мифа по словам П. Брюнеля (Brunel, 1994: 29-40); Элиаде, 2017:6).

Наша довольно скромная задача состоит в том, чтобы сжато представить отдельные аспекты этой проблемы и рассмотреть их на конкретных примеров двух славянских литератур.

В контексте ряда мифологических сказаний и сюжетов, летописей византийских, арабских, тюркских, восточнославянских и южнославянских, а также старинных жанров германской эпико-драматической песни (песни поэтической «Эдды) нередко упоминается о жертвоприношениях, следовательно, явление это связано с мифологическим моделированием нравственной системой этих народов. В отличии от традиций древнейших тюркских племен и греков, у которых принято рассчитываться за каждое сотворенное «зло» или «добро», у славян часто наблюдается сплетение понятий «наказание насильственной смертью» синонимами «жертвоприношения». Доказательством тому являются сведения о поводе написания исторических повестей «О зачале царствующаго великого града Москвы, како исперва зачатся» (сложенной во второй четверти XVII-го века) и «Сказания об убиении Даниила Суздальского и о начале Москвы» (написанной между 1652 и 1681 гг.). Шамбинаго С. К. называя первую хронографическую повестью, другую — новеллой по характеру их содержания, успел обнаружить также непосредственный источник части повести «О зачале царствующаго великого града Москвы...», где

рассказывается о насильственной смерти Андрея Боголюбского, сына основателя города Москвы — князя Юрия Владимировича. По сведениям учёного таким источником является рассказ Хроники Константина Манассии «Царство Никифора Фоки» (Шамбинаго, 1936:72-73). (Рисунок No 1)

Рисунок No 1. Князь Юрий Долгорукий

В основе вышеназванных повестей лежит широко распространенный мотив о поставлении больших городов «на-крови»: так основались Рим, Византийская столица; согласно преданию, так должна была возникнуть и Москва — будущая столица Руси. Отсюда становится ясно, что известной идее «Москва — третий Рим» сопутствует мотив жертвоприношения при строительстве нового города или новых зданий.

Повесть «О зачале царствующаго великого града Москвы...» начинается рассуждениями о том, как основы древнего Рима и второго Рима — Константинополь закладывались на крови жертвы, вот почему и Москва как третий Рим должна была создаться «...по кровопролитию же и по закланию кровей многих». В доказательство этой мысли приводится рассказ о том, что:

«В лето 6666 (т. е. в 1158 г.— М. Т.) великий князь Юрий Владимирович шел из Киева во Владимир град к сыну своему Андрею Юрьевичу, и пришел на место, где ныне царствующий град Москва, по обеим сторонам Москвы-реки села красные. Этими селами владел тогда боярин некий богатый именем Кучка, Стефан Иванов. Тот Кучка очень возгордился и не почтил великого князя подобающею честью, <...>»

Князь великий Юрий Владимирович, не стерпя от него хулы, повелевает того боярина схватить и смерти предать;<...>. Сыновей же его Петра и Акима, молодых и очень красивых, и единственную дочь, такую же благообразную и красивую, именем Улиту, отослал во Владимир к сыну своем.<...>. Сам же князь великий Юрий Владимирович <...> повелевает на том месте вскоре сделать малый деревянный город и прозвал Москва город по имени реки, текущей под ним” (Салмина 1964: 47).

С евангельских времен число 666 считалось «числом зверя» — антихриста. Выбрав такое апокалипсическое число, автор по мнению многих исследователей хотел подчеркнуть, что само время создания Москвы перопределено судьбой и будто бы требовало жертвы (Лихачев Д., Макогоненко Г., 1980:339-340).

В данном случае речь идёт о событиях 1158 года, когда князь Юрий Долгорукий по пути из Киева во Владимир остановился на берегу Москвы-реки и за высокомерный прием, оказанный ему боярином Стефаном Ивановичем Кучкой, владевшим здешними селами, князь приказал его казнить. А дочь Кучки— Улиту он отдал в жены своему сыну Андрею Боголюбскому. Далее автор «*Повести о зачале Москвы...*» говорит о том, что Улита и ее братья Кучковичи устроили заговор и убили Андрея Боголюбского. За смерть князя отомстил его брат Михалко Юрьевич. Он перебил убийц брата, а Улиту велел “повесити на вратах и растреляти из многих луков” (Салмина, 1964:48).

Из исторической повести становится ясно, что казни Кучки не было достаточно для строительной жертвы, братьями своей жены (дочерью Кучки) был убит и сын великого князя Юрия — Андрей Боголюбский, главный герой —мученик повести «О зачале Москвы...».

Следует также отметить, что в романе современного татарского писателя Мусагита Хабибуллина «Сказание о Казани и дочери хана» автор, описывая события из истории создания города Казани — крупнейшего торгового центра Волжско-Камского государства болгар в XII-ом веке, также использует мотив «жертвоприношения» живого человека в строительстве нового города. Внук великого хана Салима — Гали, был обречен своим дедом «замуровыванию» живым при возведении крепости Казань. По мнению Хабибулина, восходя к обрядам древних языческих народов, этот мотив строился на убеждении, что любое здание, любая крепость лишь тогда долговечны, когда при их основании приносится человеческая жертва (Хабибуллин , 2005:178-181). События, описываемые в этом историческом романе косвенно связаны с московской темой, автор неоднократно упоминает о соперничестве в торговле и строительстве, существующем между русским князем Андреем Боголюбским и болгарским ханом Салимом.

Мотивы «замуровывания» живого человека в стену, крепость, мост, фонтан, чтобы эти сооружения стояли крепко, известен как в южнославянском фольклоре, так и в отдельных образцах болгарской литературы эпохи национального возрождения. В поэме «*Источник Белоногой*» (Изворът на Белоногата), основатель болгарской реалистической поэзии Петко Славейков (1827 - 1895 гг.) своеобразным образом изложил *мотив «жертвоприношения»* молодой девушки при строительстве нового источника в болгарской деревни Бисерча. Легенда о «замуровывании» тени молодой красавицы Герганы, не изменившей сельскому парню Николы, звучит как мифологическое сказание, в котором переплетены фольклорно-песенные выражения стихового послания Славейкова.

В драматическом столкновении между героями поэмы, а именно османским везиром — влюбленным в Гергану и предлагающим ей неслыханные богатства и девушкой, которая до конца, отстаивает свою первую любовь и своих родителей-стариков— победила воля молодой красавицы. Везир *«отпустил её на волю»*, но его *добронамеренность не была в состоянии отменить наказание «черной ведьмы»* за нарушение национальных моральных стереотипов. Ведь молодая девушка часто встречалась со своим возлюбленным Николой в *«непривычное время»*, в полночь, когда кругом бродили *«змеи, змеиные духи и ночные феи»* (Радев, 1997:240). Вот по этой причине молодая девушка была обречена смерти «замуровыванием» живой в сельском источнике. (Рисунок No 2)

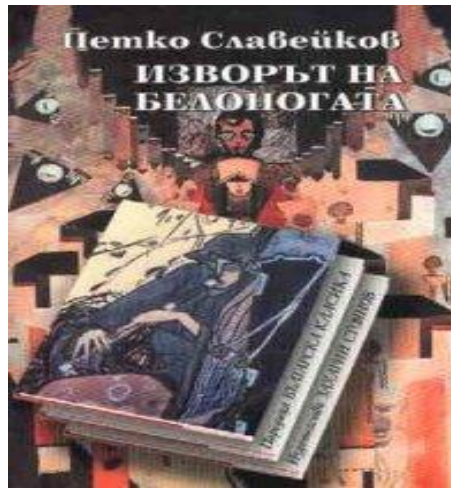

Рисунок No 2. Поэма *«Источник Белоногой»* о «замуровывании» тени молодой девушки при строительстве нового источника.

Этот вид «жертвоприношения» при строительстве, известный как мотив *«замуровывания невесты»*, часто встречается в фольклорной ментальности болгарского народа. Исследовательница Л. Парпулова, реконструируя сложную семиотическую интертекстуальность мотива *«жертвоприношения»* при закладывании основ новых городов и построек, обратила внимание на процесс его адаптации в средневековье к религиозно-мифологическим ценностям болгар (Парпулова, 1990:14).

Аналогичные выводы можно сделать и по отношению русского цикла повестей о начале Москвы. Следует отметить также, что одна из самых интересных повестей второй половины XVII-го века *«Повесть о Тверском отрочем монастыре»* по отношению принципа сюжетной непредсказуемости, использования мотивов семейно-обрядового фольклора и мотива «жертвоприношения» перекликается с поэмой *«Источник Белоногой»*. Повесть рассказывает о любовной драме, связанной с основанием Отроча монастыря при первом великом князе Твери Ярославле Ярославиче (Лихачев Д., Макогоненко Г., 1980:341). Ксения, дочь деревенского пономаря, на которой хотел жениться Григорий, в день их свадьбы, отвергнула

жениха и вышла замуж за князя. Несчастный Григорий ушел в лес— стал отшельником, потом построил Отрочь монастырь, подстригся в монаха и умер в построенном им обителе.

Лотман, исследуя структуру мифологических текстов, отметил, что они представляют собой особую модель мира. Им незнакомы категории «начала» и «конца», текст воспринимается как непрерывно повторяющееся устройство. В таких текстах пестрота мира представлена в инвариантных образах. По выражению Лотмана, мифологические тексты

«сводили мир эксцессов и аномалий, который окружал человека, к норме и устройству (...) трактовали не об однократных и внезакономерных явлений, а о событиях (...) бесконечно репродуцируемых и, в этом смысле, неподвижных (...) Регулярность повтора делает их не эксцессом, случаем, а законом, имманентно присущим миру» (Лотман., 1999:209).

Исследуя мотивы жертвоприношения в отдельных литературных сочинениях русской и болгарской литератур в траектории время-пространство, мы не встретили изобразительных вариантов в прямом смысле ритуального исполнения, а скорее всего заметили нарративных моделей, имеющих символическое внушение. В случае, ту «регулярность повтора», которая придавая им имманентное значение, заодно превращает их в своеобразный вид традиционного ритуала. С другой стороны, вследствие наслоения семантических значений «жертвоприношения», «замуровывания» в культурно-историческом диахронном плане, оказалось, что тексты функционируют в разных контекстах и вызывают различные рефлексии, присущие каждой отдельной культурной среде. Следовательно для понимания мифа жертвоприношения и для восприятия его в надлежащем контексте, прежде чем перейти непосредственно к нему, необходимо описать условия той культурной среды, которая благоприятствует его появлению.

В заключении можно отметить, что эти мифологические повести легли в основание многих повестей, рассказов и романов позднейших лет, далеко отошедших от первоначальной темы.

БИБЛИОГРАФИЯ

Brunel, P. (1994). Mythe et littérature. in Mythe et littérature. Etudes reunies et présentées par Ernst Leonardy (Louvain-la-Neuve), Bruxelles 1994 (Université de Louvain. Recueil de travaux d'histoire et de philologie 6e serie Fascicule 47)- p. 29-40.

Лихачев Д., Макогоненко Г., (1980). История русской литературы. Том Первый. Древнерусская литература Литература XVIII-го века.-Л.:Наука.

Лотман, Ю. М., (1999). Внутри мыслящих миров: Человек – текст- семиосфера – история.- Москва: Языки русской культуры.

Мелетинский, Е.М., (2000). Поэтика мифа.- Москва: Восточная литература РАН.

Парпулова, Л. (1990). Към реконструкцията на отношенията между фолклор и религия на Балканите през средните векове (Въз основа на баладата “Вградена невеста”). В: Българска етнография, 1990, N. 3-4, 2-15.

Радев, И. (1997). История на българската литература през Възраждането.-В. Търново: Абагар.

Салмина, М.А., (1964). Повести о начале Москвы. Москва-Ленинград: Наука.

Хабибуллин, М. М.,(2005). Сказание о Казани и дочери хана: - Казань: Татар. кн. изд-во.

Шамбинаго, С.К. (1936). Повести о начале Москвы .-ТО и «замуровывания» при строительстве нового города или новых зданий.ДРЛ, т.3. Москва-Ленинград.

Элиаде, М.(2017). Аспекты мифа. Дата доступа: 12.10.2017
<http://romanbook.ru/book/4512132/?page=6>.

**ON THE ORIGINAL OF TWO PIECE OF GLASS AMPHORISKOS IN
GİRESUN MUSEUM***

**GİRESUN MÜZESİ'NDEKİ İKİ CAM AMPHORISKOS'UN
ORJİNALLİĞİ ÜZERİNE**

**О ОРГАНИЗМЕ ДВА СТЕКЛА АМФОРИСКАСА
В МУЗЕЕ ГИРЕСУНА**

Fevziye EKER**

ABSTRACT

The study includes observations on two glass amphoriskos in the group of archeological vessels in Giresun Museum. The artifacts that are gained to the museum by way of purchasing are protected in the storage. Amphoriskos were produced by using the core-formed technique. At first step, their photographs have been taken, the inventory information has been recorded and the catalog has been prepared.

After the examination on these works, it has been tried to reach information about the production places of such glass vessels or the way of arriving to the city by considering the form and appearance characteristics. Furthermore, it has been emphasized whether the studied works are original or not.

Key words: Giresun Museum, Glass, Amphoriskos, Core-Formed Technique, Fake Glass Vessels.

ÖZ

Çalışma, Giresun Müzesi'ndeki arkeolojik eserler grubunda yer alan 2 adet cam amphoriskos üzerine yapılan gözlemleri kapsamaktadır. Satın alma yolu ile müzeye kazandırılan eserler depoda korunmaktadır. Amphoriskoslar iç kalıp tekniği kullanılarak üretilmiştir. Eserlerin ilk olarak fotoğraf çalışması yapılmış, envanter bilgileri alınmış ve katalog hazırlanmıştır.

Bu eserler üzerinde yapılan inceleme sonrasında form ve bezeme özellikleri göz önünde tutularak bu tip cam kapların üretim yerleri veya kente geliş şekli konusunda bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca incelenen eserlerin orijinal olup olmadıkları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Giresun Müzesi, Cam, Amphoriskos, İç Kalıp Tekniği, Sahte Cam Kaplar.

---

* The study is an extended version of the report presented in "IIIth International "The Black Sea In Antiquity And Tekkekoy: An Ancient Settlement On The Southern Black Sea Coast". It was not published as a full-text paper.

** Assistant Professor, Ordu University Faculty of Science And Literature,
Department of Archeology, ORDU, fevziyeeker@odu.edu.tr
DOI: 10.17498/kdeniz.420589

АННОТАЦИЯ

В исследование включены наблюдения по двум стеклянным амфорикам в группе археологических работ в музее Гиресуна. Артефакты, приобретенные в музее посредством покупки, защищены на складе. Амфориски были изготовлены с использованием метода внутренней формы. Фотографии были сделаны впервые, была сделана инвентаризационная информация и подготовлен каталог.

Изучив эти работы, он попытался получить информацию о местах производства таких стеклянных контейнеров или о способе прибытия в город с учетом особенностей формы и внешнего вида. Кроме того, подчеркивается, оригинальны ли изученные произведения или нет.

Ключевые слова: Музей Giresun, Стекло, Амхорискос, Техника внутреннего формования, Ложная посуда.

1. Giriş

Amphoriskos, which we can be defined as perfume bottles or oil bottles, are small-sized ones of amphora-type vessels. They are carrying vessel which have narrow rim and neck, two handles from shoulder, generally oval body. It comes from the Greek "*amphi*-both sides" and "*phero*-carrying" words (Er 2004, 24, 25).

Within the context our study, originality of two amphoriskos will be examined and they will be compared with similar objects in terms of form, colour and ornament for the style criticism. In addition, another method which is applied to determine whether glass artefacts are counterfeit or not is spectrographic analysis (thermoluminescence). This method is based on the principle of luminescence as a result of the energy which occurs with heating materials such as mine, glass, tile (Temür 2013, 535).

For a better understanding of the study, it would be appropriate to address core-formed technique which is applied to produce these kinds of glass vessels and the history of amphoriskos which were produced by this technique.

From the early periods, the glasses were utilized by human beings in their lives have been produced in different shapes. The production of the glass as a vessel first appeared in the 16th century BC. The earliest technique for producing these vessels is the core-formed technique. In the early periods, it has been seen that aryballos, alabastron, oenochoe and amphoriskos that were used for storing oil and fragrance were produced by core-formed technique. Since they were small size bottles, at first phase inner moulds of the vessels was prepared to produce these vessels.

These moulds which are made by kneading fertilizer, clay, salt and water till formed as dough are called as "core" so the core-formed technique is called as "sand core, sand mould, core coiling" (Gürler 2000, 2; Öztürk 2013, 31; Temür 2013, 535).

At the first phase of the core-formed technique, the glass which was formed as paste is coiled in the form of thread or plunged into smelted glass in the moulded pot to provide to keep the glass on the core. Then the glass at the bit of the iron bar is rounded on a flat surface to ensure adhesion and correction on the mould and take the form of the mould. If any ornament is to be made on them- ornaments such as wavy lines, zigzags and bird feather figures are usually applied on these glass vessels. The colours to be used for the ornament are determined and each colour is melted in a separate pot. The molten glass is removed from the pot with the help of a pointed rod and turned into trail and wrapped on the moulded form in an order. The form is then rolled on a flat surface to ensure that the trails are integrated with the form. This is followed with using a pointed tool or a wooden comb to

bring the bird feather, zigzag or wave ornaments mentioned above. The form is then completed by adding rim, base and -handle if it is necessary-. When all these processes are finished, the glass is required not to cool and solidify. Therefore, the glass must be heated and rounded on the flat surface so that the glass can stay in the desired consistency. Thus, this ensures that the surface of the vessel to be smooth. Aftermath of the final construction phase, it is gradually cooled down, called annealing. The cooling process must be slow, otherwise the risk of glass cracking arises. After cooling, the mould material in the glass vessel is slowly scraped off. After the vessel is thoroughly cleaned, it is washed and ready for use (; Oliver 1980, 21; Weinberg and McClellan 1992, 19; Canav Özgümiş 2013,7; Eker 2016, 326, 327; Eker and Eker 2016, 18, Çiz. 7), (Fig.1).

Fig. 1: Inner Moulding Technique for Production of Glass Vessel (Lec. Kasım Eker)

When we look at the works produced by core-formed technique, we see that the first produced vessels date back to 16th century BC. It was extensively used from this century in Mesopotamia and Egypt till Classical and Hellenistic period, the beginning of 1st century AD, in Eastern Mediterranean, Black Sea region and Italy (Hayes 1975, 5; Eker 2016, 326). The earliest example of this technique is; A piece from the neck part of a bottle dated to 1525-1500 BC which was excavated in Tell Atchana and a part belonging to the neck part of the bottle which was dated to 1500 BC and excavated in Kırıkkale-Büklükale excavations (Barag 1985, 36, 42, no.7, Figure 1; Matsumura 2013, 277, Figure 6).

From 1200 BC to 9th century BC, there was a period of stagnation in the production of glass, but it has seen that glass production revived since the 9th century BC. It has been understood that the core-formed technique was applied in this period and afterwards. In the 6th century BC it has been observed that Rhodes was particularly active in glass production.

When we look at vessel forms, it has been seen that glass vessels such as alabastron, aryballos, oenochoe and amphoriskos were produced under the influence of baked clay vessel forms. The existence of such vessels in Rhodes can be explained in two ways. The first, they were produced in Mesopotamia and then exported to Rhodes or were produced by glass masters who migrated to Rhodes from Mesopotamia (Lightfoot and Arslan 1992, 3; Temür 2013, 536). It was widely used until the emergence of the free blowing technique, which was a great revolution in glass making in the mid-1st century BC. During the 1st and 2nd centuries AD, glass art developed rapidly in Western Rome, and in the east, especially in the Syrian-Palestinian territory, it is seen that a setback began. However, in the 3rd and

4th centuries AD, this decline left its place to a rapid revival. Between the 5th and 7th centuries AD, the production of glass was continued in Eastern Rome (Byzantine), with forms and ornaments previously used (Stern 1977, 158; Laflı 2009) During this period, glass production was made in various construction and ornament techniques. However, as a form, generally materials used as tableware, ornaments, coin weights, lighting tools and architectural building elements have been produced (Harden 1956, Özgümüş 2000, 13, Erten 2005, Atila and Gürler 2009, 10). Nevertheless, in this period, the quality and carefully crafted glass vessels have been replaced with sloppy, exaggeratedly ornamented, mass-produced and larger sized vessels.

After a brief on the core-formed technique and its history, we need to compare the catalogue information of two amphoriskos that constitutes the main subject of our study with the counterparts in order to be able to decide about the originality of the artefacts.

2. Catalogue Information Of Amphoriskos In Giresun Museum

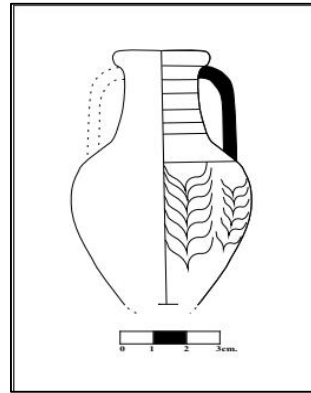
a. Amphoriskos With Base-Knob (Fig. 2)

Protected Height: 8 cm.

Width (Body) : 5 cm.

Diameter (Rim) : 3 cm.

Description: It was produced by applying core-formed technique. One of its handle and its base is broken. The body is made of semipermeable black glass. It has round and outward rim, long neck, ovoid body, base-knob and two reciprocal handles starting from the shoulders that ends at the rim. The rim, handles and base were added on body later. The rim with white trail, ornament lines made of white trails on the neck part, testaceous bird feather ornament made of white trail from the shoulder to the bottom of vessel, black base-knob and corrosion on the surface.

b. Pedestal Amphoriskos (Fig. 3)

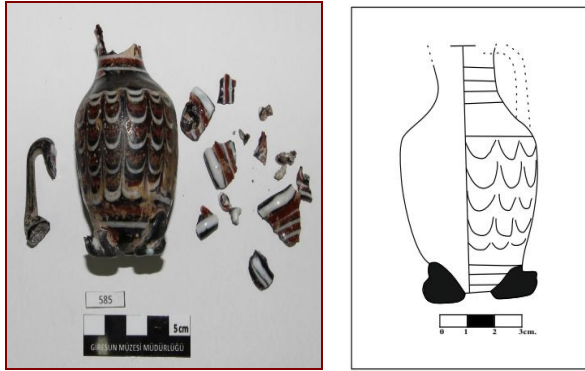
Protected Height: 8.5 cm.

Width (Body): 5 cm.

Width (Base): 4 cm.

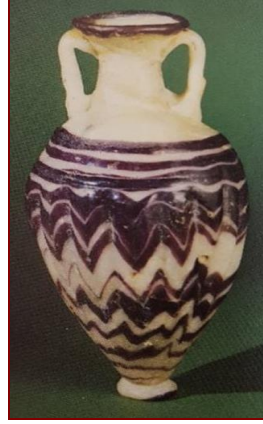
Description: The neck and upper part is broken, made of core-formed technique, body is semi-permeable black glass, cylindrical neck, oval body, tripodal and it has one

handle. A line on the neck which was made of white and testaceous coloured trail and scalloping in same colours on the body part, a tripod added on the base, corrosion marks on some parts.

Catalogue information of amphoriskos mentioned above has been obtained the museum by way of purchase. Glass amphoriskos with two handles and pointed bases are characteristic vessels of the late 6th and 5th centuries BC. When we examine the earliest examples, it is seen that they are decorated with purple trail ornaments on a white surface. Through the late periods, it has been seen that frit was dark blue and ornament lines were generally turned into yellow, white and turquoise. These kinds of vessel forms have been examined under the group of Grose, “Mediterranean Core-Formed Glass Class I: B”, Harden, “Form 2”, Lightfoot, “Mediterranean Group I, Form I: I” by Grose and Harden and they have especially mentioned when these vessels were excavated in Rhodes necropolis (Grose 1989, 146,147 no.106; Harden 1981, 78-81, no. 163-175; Lightfoot 2007, 29, no.6). Moreover, the presence of such vessels has been known in the Black Sea due to commercial relations with the Mediterranean and Greece.

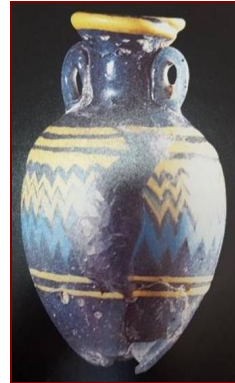
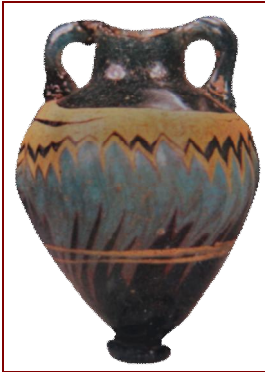
When the amphoriskos produced by applying core-formed technique are examined, both the features of the form and the colours give us information about whether the works are counterfeit or original. If we need to examine the amphoriskos in 6th -5th centuries BC, we can see that the amphoriskos belongs to Eastern Mediterranean exhibited in Corning Museum has a rim that shaped with drawing, a short neck, an oval body which narrows through the bottom, and knob-base. It has two handles starting from the shoulders and ends under the rim. The form has opaque and white body. On opaque white surface, there is an ornament made of purple trail and wavy ornaments on the body part and it dates back to 6th century BC (**Fig. 4**). In another example of the same museum, the same features as the form are seen while ornaments were made of opaque yellow and turquoise coloured trail on dark blue glass. In this work, dated to the 5th century BC, the ornaments were kept the same as the other one (Goldstein 1979, 126,127 No: 260,262), (**Fig.5**).

Fig. 4: Corning Museum , Amphoriskos 6th century BC (Goldstein 1979, 126, No: 260) **Fig.5:** Corning Museum Amphoriskos, 6th century BC (Goldstein 1979, 127 No: 262)

While an amphoriskos from works of Kahramanmaraş Museum that we examined in our previous studies has the same features as form, it dates back to the end of 6th century BC- 5th century BC which has yellow and turquoise trails with zigzag ornament (Eker 2017, 38), (**Fig. 6**).

When we examine another example that excavated from Milas, we can see that the amphoriskos has two handles on a short neck and a body which was made of blue coloured glass and narrowing through downwards. Ornament area was formed by making lines with yellow trails on the neck and the bottom of body, and zigzag ornament was made with yellow and turquoise trails. This work which dates back to 5th-4th century BC probably has oval bottom and broken (Özet 1998, 38, no.5), (**Fig.7**).

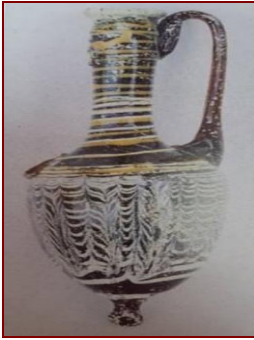

Fig. 6: Kahramanmaraş Museum Amphoriskos, Fig. Late 6th century BC- 5th century BC (Özet 1998, 38, no.5)

7: Amphoriskos from Milas, 5th and 4th century BC (Eker 2017, 38)

When we look at the examples of 2nd-1st century BC, the amphoriskos with two handle and knob-base in Yüksel Erimtan Collection is a typical example of amphoriskos dates back to 2nd-1st century BC (Lightfoot and Arslan 1992, 28, No.1), (**Fig.8**). It has a long cylindrical dark-blue green neck, opaque black ovoid body and knob-base. It has two vertical handles- one of them is broken- starting from the shoulder part to the rim. While it was embellished with a line which was made of yellow and white trail from the rim to the shoulder part, the body is decorated with feather ornament made with white trail.

It has been excavated in Stratonikeia that we can again classify the examples of the same period. Amphoriskos grouped as Abstract Type II was made of black frit. It has round, outward rim, long cylindrical neck, oval body and knob-base. On the surface, lines were made of yellow and white trails from the rim to the shoulder and by using same colours, wavy ornaments was shaped on the body part. The lower part of the body was decorated with line ornament which was made of white coloured trail. It dates back to 2nd -1st century BC (Özet, 1998; 38, no.6), (**Fig. 9**).

Fig. 8: Yüksel Erimtan Koll. Amphoriskos, 2nd -1st century BC (Lightfoot ve Arslan 1992, No.1) **Fig. 9:** Amphoriskos from Stratonikeia, 2nd -1st century BC (Özet 1998, no. 6)

3. Evaluation And Conclusion

As a result of the researches, we require to compare our works in terms of form and appearance. In these comparisons, although colours of amphoriskos in Giresun Museum are not as same as frit's colour of amphoriskos used in 6th and 5th century BC, it has been considered that they are similar in terms of form. Especially, it has been seen that features of forms of knob-base amphoriskos resembles the example shown in Figure 3 which is exhibited in Corning Museum. However, they do not correspond to each other in terms of colours (Goldstein 1979, 126, No: 260, 262). When we examine our example of Giresun Museum in detail, it composed of outwardly rounded rim, a cylindrical neck, and an oval body narrowing down through the bottom. Although the bottom part is broken, it has been understood that the work that submitted with its base has knob-base. The handles were added later which were produced by dripping the shoulder and drawing it upward and one of these handles is broken. When we examine it in terms of ornament, we can see that lines made of white trail from the rim which covers the neck, a kind of ornament which was made of brick color and white trail on black glass and it starts from the shoulder. Although the

examples of ornaments reflect the period, it has been considered that the colours used do not seem to be used on works of the period or they were used very rarely.

Our second example in the Giresun Museum is the work that is called tripod amphoriskos. In this work, although it is similar to the examples of 6th- 5th century BC in terms of some features of form, there are differences in terms of both form and colours. The neck and rim of our work are broken. The body of amphoriskos was made of black glass with core-formed technique shows an oval body profile slightly narrowed from the shoulder to the bottom. There are three legs on the bottom that are curved outwardly, and this form feature has not been seen till now. An opaque line which was made of white coloured trail on the part of the neck which is connected to the shoulder, festoon ornament was also on the opaque white and brick coloured trail on the body part. The legs were made by pulling black glass slightly outward and dripping on the base without ornament. Although it has similar features with the examples of the early period in terms of ornaments, it does not correspond to the works of the period in terms of neither form nor colour (**Fig. 10**).

As a result, when the originals of the glass amphoriskos produced by core-formed technique are examined, we see that they were produced between 6th and 1st century BC. It has been seen that there are differences between examples of the early period and late period in terms of both ornament and form. In our research, we have concluded that the works in Giresun Museum have similarities with the works which were produced in 6th-5th century BC. But, it has been considered that No2 pedestal amphoriskos could be counterfeit/fake due to the fact that it has similarities with amphoriskos from glass works in Samsun Archaeology Museum where both the original and fake works were registered (Temür 2013, Res. 2a,b) and it has similarities with counterfeit/fake amphoriskos¹ which are in Aydın Museum and Isparta Museum and published by Directorate General of Cultural Heritage and Museums in terms of both ornament and colour (**Fig. 11**).

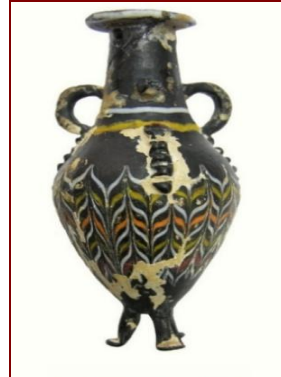
In the amphoriskos we deal with, it can be seen that especially the colours do not comply with the amphoriskos which were produced by core-formed technique in 6th- 5th century BC. are 6th-5th centuries BC. When the glass vessels of Giresun Museum were examined, materials of inner mould could be seen because the works were broken, and it has been understood that inner mould was prepared by means of modern technique and materials. In addition, since the inner mould material is a mortar-like material and it was firmly stick on the glass, it probably caused to break the form while pulling out it from the mould. As a result of all these examinations, the idea that the amphoriskos are fake has been become clearer.

¹ <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44739/kategorilerine-gore-sahte-eserler.html>

Fig. 10: An image of inner mould material which was applied to produce amphoriskos in Giresun Museum.

Fig. 11: Examples of glass amphoriskos made by core-formed technique that have been registered as counterfeit (<http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44739/kategorilerine-gore-sahte-eserler.html> 19 October 2017; <http://www.collector-antiquities.com/real-or-fake/fake-ancient-glass/fake-core-formed-glass/fake-core-formed-glass-2/fake-core-formed-glass-3.html>, 19 October 2017).

REFERENCES

- ATILA C. ve GÜRLER, B. (2009) *Bergama Müzesi Cam Eserleri*, Berksav, İzmir.
- BARAG, D. (1985) *Catalogue of Western Asiatic Glass in the British Museum, Vol. I*, London.
- CANAV ÖZGÜMÜŞ, Ü. (2013) *Çağlar Boyu Cam Tasarımı*, İstanbul.
- EKER, F. (2016) “Kahramanmaraş Müzesi’ndeki İç Kalıp Tekniği ile Üretilmiş Cam Kaplar” *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 2, Kahramanmaraş, 325-342.
- EKER, F. (2017) *Kumdan Sızan Kültürler Kahramanmaraş Müzesi Cam Kapları*, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, Kahramanmaraş.
- EKER, K. ve EKER, F. (2016) *Tokat Müzesindeki Cam Kaplar Camın 3D Modelleme Uygulamaları*, LAMBERT Academic Publishing, Almanya.
- ER, Y. (2004) *Klasik Arkeoloji Sözlüğü*, Ankara.
- ERTEN, E. (2005) “Anadolu’da Erken Bizans Dönemi Camcılığı ve Roma Kökenleri” *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi, VII. Ortaçağ ve Kültür Dönemi Kazıları Ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu C.7*, S.1.
- GOLDSTEIN, S. M. (1979) *Pre-Roman and Early Roman Glass in the Corning Museum of Glass*, New York.
- GROSE, D. F. (1989) *The Toledo Museum of Arts Early Ancient Glass*, Toledo.
- GÜRLER, B. (2000) *Tire Müzesi Cam Eserleri*, Ankara.
- HARDEN, D. B. (1959) “Glass and Glazes”: Ch. Singer, R.J.Holymrad, A.R.Hall (Ed.), *A History of Technology II*, Oxford.
- HARDEN, D. B. (1981) *Catalogue of Greek and Roman Glass in the British Museum*, Volume I, London.
- HAYES, J. W. (1975) *Roman and Pre-Roman Glass in the Royal Ontario Museum*, Toronto.
- LAFLI, E. (Ed.), (2009) *Late Antique/Early Byzantine Glass in the Eastern Mediterranean, (Colloquia Anatolica Et Aegaea : Acta Congressus Internationalis Smyrnenensis II)*, Published with the financial support of Tübitak, İzmir.
- LIGHTFOOT, Ch. S. (2007) *Ancient Glass in National Museum Scotland*, Scotland.
- LIGHTFOOT, Ch. S. ve ARSLAN M. (1992) *Anadolu Antik Camları Yüksel Erimtan Koleksiyonu*, Ankara.
- MATSAMURA, K. (2013) “Büyükkale” *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu*, (Ed. Meltem Doğan Alparslan ve Metin Alparslan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- OLIVER, Jr. A. (1980) *Ancient Glass in the Carnegie Museum of Natural History*, Pittsburgh.
- ÖZET, A. (1998) *Dipten Gelen Parıltı Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi Cam Eserleri*, T. C. Kültür Turizm Bakanlığı, Ankara.
- ÖZGÜMÜŞ, Ü. (2000) *Anadolu Camcılığı*, Pera Yayıncılık, İstanbul.

ÖZTÜRK, N. (2013) *Erzurum Müzesi Cam Eserleri*, Mega Ofset, Erzurum.

STERN, E. M. (1977) *Ancient Glass at the Fondation Custodia (Collection Frits Lugt)*, Utrecht, Paris.

TEMÜR, A. (2013) “Two Fake Glass Amphoriskoi From Samsun” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 6 Sayı: 25, Samsun,533-543.

WEINBERG ve MCCLELLAN ((1992) *Glass Vessels in Ancient Greece*, Archaeological Receipts Fund, Athens.

ONLINE REFERENCES

<http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44739/kategorilerine-gore-sahte-eserler.html>

<http://www.collector-antiquities.com/real-or-fake/fake-ancient-glass/fake-core-formed-glass/fake-core-formed-glass-2/fake-core-formed-glass-3.html>

GELENEKSEL MEDYADA TEMSİL SORUNU: ALTERNATİF BİR MECRA OLARAK YENİ MEDYA

THE REPRESENTATION PROBLEM IN TRADITIONAL MEDIA: NEW MEDIA AS AN ALTERNATIVE PLATFORM

ПРОБЛЕМА ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВА В ТРАДИЦИОННЫХ СМИ: НОВАЯ МЕДИА, КАК АЛЬТЕРНАТИВНАЯ СРЕДА

Hıdır POLAT*

ÖZ

Geleneksel medya olarak anılan radyo, televizyon, gazete, dergi gibi kitle iletişim araçları tek yönlü bir iletişim yapısına sahiptir. Geleneksel medyanın bu özelliği iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler neticesinde dönüşüme uğramıştır. Cep telefonları, bilgisayarlar, tabletler, dijital oyunlar, sosyal ağlar vb. araçların ve web 2.0 temelli internet uygulamalarının genel adı olarak tanımlanan yeni medya, geleneksel medyanın iletişim karakteristiğini etkileyerek iletişimi çift yönlü bir boyuta taşımıştır. Eş zamansızlık özelliği ile kullanıcıların zamana ve mekâna bağlı kalmaksızın iletişim başlatmalarına ve sürdürmelerine imkân sağlamıştır. Böylelikle geleneksel medya karşısında pasif izleyiciler olarak tanımlanan bireyler ve topluluklar, yeni medya ile birlikte aktif kullanıcı statüsüne geçiş yapmıştır.

Stuart Hall, temsilin anlamın inşacıları olduğunu belirtmektedir. Temsil olaylar sonrasında ortaya çıkan bir kavram değil, aksine olayın kurucu ögesidir. Bu sebeple medyada ele alınan olayların, kişilerin kendilerine yer bulmaları ve gerçeklikleri bağlamında sunulmaları oldukça önemlidir. Fakat geleneksel medyanın editöryal iletişim biçimi bu önemli hususu tartışmalı hale getirmiştir. Kullanıcıların içerik oluşturmalarına, zenginleştirmelerine ve içerikleri ile etkileşim kurmalarına olanak sağlayan yeni medya, daha demokratik bir ortamın inşasına katkı sağlamakla beraber, medyadaki temsil tartışmalarına da yeni bir soluk kazandırmıştır.

Çalışma, geleneksel medyanın bir temsil problemi olduğu ve bu noktada yeni medyanın alternatif bir mecra olarak kullanılabilmesi varsayımı üzerine inşa edilmiştir. Çalışmanın amacı, geleneksel medyadaki temsil sürecini literatür üzerinden inceleyerek, yeni medyanın bu kapsamında nasıl kullanılabilmesini tartışmaktır. Çalışma içerisinde herhangi bir din, dil, ırk ve kültür ele alınmamıştır. Stuart Hall tarafından ortaya atılan “temsil kuramı”ndan hareketle bireylerin ya da toplulukların geleneksel medyada temsil edilme durumları üzerine bir literatür taraması yapılmıştır. Bu kapsamda ulusal ve uluslararası literatürde yer alan 20 çalışma incelenmiştir. Araştırma neticesinde geleneksel medyanın bir temsil sorunu olduğuna ulaşılmış ve yeni medyanın bu sorunun çözümünde alternatif bir mecra olarak kullanılabilmesi belirtilmiştir.

---

* Öğr. Gör., Gaziosmanpaşa Üniversitesi Artova Meslek Yüksekokulu, Çağrı Merkezi Hizmetleri Programı, hidir.polat@gop.edu.tr

DOI: 10.17498/kdeniz.383516

Anahtar Kelimeler: Yeni medya, Geleneksel medya, Temsil kuramı.

ABSTRACT

Traditionally known media such as radio, television, newspaper and magazine have a single-way communication structure. This feature of traditional media has undergone a transformation as a result of the developments experienced in communication technologies. New media defined as the general name of the web 2.0 based internet applications and means of communication such as mobiles, computers, tablets, digital games, social media networks and etc. have affected the communication characteristics of traditional media and moved it to a two-way dimension. In addition, with its feature of being “asynchronous” it has enabled the users to start and continue communication independent from time and space. Therefore, the individuals and the communities defined as passive audience against traditional media have transformed into the position of active users by means of new media.

Stuart Hall states that representation is the builder of the meaning. Representation is not a concept emerging after the events but it is the main establishing element of the events. Therefore, it is quite significant that the events dealt on the media should be presented in the context of taking part and reality of the individuals. However the editorial communication way of traditional media has brought that important issue to a disputable position. New media allowing the users to create and enrich contents and enabling them to communicate via those contents has contributed to the creation of a more democratic atmosphere and has brought a new dimension to the discussions of representation in media.

The study, built on the hypothesis of traditional media, is a representation problem and the new media could be used as an alternative platform at this point. The aim of the study is to examine the representation process in traditional media through literature review and to discuss how the new media can be used in this context. In this study none of the religions, languages, races and culture has been considered. A literature review has performed considering the “representation theory” suggested by Stuart Hall on representation of individuals and communities in traditional media. 20 studies were examined from national and international literature within this scope. As the result of the research it has been concluded that there is a representation problem in traditional media and the new media can be used as an alternative platform to overcome the problem.

Key Words: New Media, Traditional Media, Representation Theory

АННОТАЦИЯ

Традиционная сми как радио, телевидение, пресса, журналы имеют одностороннюю структуру коммуникации. Такая особенность традиционных средств массовой информации претерпела трансформацию в связи с развитием коммуникационной технологий. Наряду с этим, новая медиа, как мобильная связь, компьютеры, планшеты, электронные игры, социальные сети, web 2.0 - основные интернет-коммуникационные средства имея двойное измерение коммуникации, влияют на коммуникационную характеристику традиционной меди. Благодаря асинхронной функции он позволяет пользователям запускать и поддерживать связь независимо от времени и пространства. Таким образом, отдельные лица и сообщества, как пассивные последователи традиционных средств массовой информации, с новой медией перешли на активный статус пользователя.

Стюарт Халл утверждает, что характер представителя изображается в его творчестве. Представление не является понятием, которое возникает после событий.

Наоборот, он является основополагающим элементом события. По этой причине очень важно, что представителями масмедии, события освещались реально. Однако, редакционный формат традиционных СМИ сделал этот важный вопрос спорным. Новые средства массовой информации предоставляют пользователям большую возможность способствовать созданию более демократичной среды, прениям и обсуждениям в СМИ.

В исследовании указывается, что в традиционной медиі имеется проблема представления. Наряду с этим, на данном этапе новые носители могут использоваться в качестве альтернативы. Цель исследования – на основе соответствующей литературы изучить процесс представления в традиционных средствах массовой информации и обсудить, как новая медиа может быть использована в этом контексте. В исследовании не рассматривались религии, языки, расы и какие либо культуры. Из “теории представительства”, предложенной Стюартом Халом, был проведен обзор литературы по поводу представления отдельных лиц или общин в традиционных средствах массовой информации. В связи с этим было изучено 20 национальных и международных научных трудов. В результате исследований было установлено, что традиционные средства массовой информации представляют собой проблему представления и что, новая медиа можно использовать в качестве альтернативной среды для решения этой проблемы.

Ключевые слова: новая медиа, традиционные СМИ, теория представления.

Giriş

İnsanlar politik, ekonomik, sosyal vb. olayların bilgisine medya aracılığıyla ulaşmakta ve bunları medyanın sağladığı bilgi doğrultusunda anlamlandırmaktadır. Bu sebeple olayların, doğduğu gerçekliğin bağlamından koparılmadan sunulması oldukça önemlidir. Çünkü medya tarafından olayın sunuş biçimi (temsili) alıcılar tarafından içselleştirilmektedir.

Temsilin anlamlandırma sürecindeki bu etkisi, temsil konusunun tartışılmasına yol açmıştır (Varol, 2014: 303). Hall, temsilin olayın sonucunda ortaya çıkan bir şey değil, olayın kurucu ögesi olduğunu vurgulamaktadır (1997: 7-8). Bu sebeple olayın aktörlerinin temsil sürecinde kendilerine yer bulmaları, olayı kendi gerçeklik bağlamında aktarmaları önemlidir. Fakat geleneksel medyada iletişim tek yönlüdür ve kullanıcı pasif alıcı konumundadır. Üretilen içerikler üzerinde etkili olmadıkları gibi kendi üretmedikleri medya içeriklerden de etkilenmektedir (Yar, 2012: 249).

Geleneksel medyanın aksine yeni medyada, içerikler kullanıcı tarafından oluşturulmaktadır. Böylelikle yeni medya herkesin görüşlerini dile getirebilecekleri daha demokratik bir mekân haline gelmektedir (Nakayama, 2017: 70). Yeni medya bireyler ve toplumlar arasındaki her türlü etkileşimi yaratan mekânlar haline gelerek, bireylerin ve toplumların medya ve içerikleri ile etkileşim kurmalarına ve içeriklerin zenginleşmesine imkân vermektedir (Chao-Chen, 2013: 183-185). Özetle yeni medya ile kullanıcılar pasif nesne konumundan aktif özne konumuna geçiş yaparak, içerikler üzerinde denetim hakkına sahip olmuştur denilebilir.

Yeni medyada etkileşim zaman ve mekân sınırlaması olmaksın karşılıklı ve eş zamanlı olarak gerçekleşmektedir. Geleneksel medyanın yapısı gereği izleyicilere sağlamadığı eşzamanlılık ve karşılıklılık özelliğini sunan yeni medya aynı zamanda azınlıklara, kadınlara, çocuklara, mültecilere vb. dezavantajlı gruplara eşit temsil imkânı sunmaktadır (Erbay, 2012: 150-151).

Literatürde yeni medya, eleştirel ve eleştirel olmayan medya ve iletişim çalışmaları kapsamında tartışılmaktadır. Eleştirel çalışmalar yeni medyayı kapitalizm bağlamında ekonomi-politik bir bakış açısı ile değerlendirirken; eleştirel olmayan çalışmalar yeni medyayı sahip olduğu potansiyel ve kullanıcılara sağladığı olanaklar kapsamında değerlendirmektedir (Netchitailova, 2014:2). Bu çalışma kapsamında yeni medya, eleştirel olmayan bir bakış açısı ile ele alınmıştır.

Çalışmanın amacı, geleneksel medyadaki temsil sürecini literatür üzerinden inceleyerek, yeni medyanın bu kapsamında nasıl kullanılabileceğini tartışmaktır. Bu kapsamda araştırma sorularımız şunlardır:

- a) Geleneksel medya ortamları tüm kullanıcılara eşit temsil imkânı sağlamakta mıdır?
- b) Kullanıcıların temsil sürecine yeni medya ortamları nasıl etki etmiştir?

Amaç doğrultusunda, ulusal ve uluslararası literatür incelenmiştir. Literatür araştırması neticesinde onlarca çalışmaya ulaşılmıştır. Fakat tüm çalışmaları vermek sonucu değiştirmeyeceği için belirli sayıdaki araştırmaların bulgularına yer verilmiştir. Bu kapsamda geleneksel medyada temsil konusunun incelendiği 10 ulusal, 10 uluslararası çalışma, bulgularıyla beraber sunulmuştur. Ulusal ve uluslararası literatür taramalarında yeni medya ve geleneksel medyanın temsil kuramı bağlamında hiç tartışılmadığı bilgisinden hareketle çalışmanın özgün olduğu söylenebilir. Yine bu sebepten çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Medya ve Temsil

Temsil kavramı, “göstermek, imgelemek, tasvir etmek; başka bir şeyin tasvirini sunmak” anlamını taşımaktadır (Hall, 1997b: 6). Türk Dil Kurumu (TDK), “birinin veya bir topluluğun adına davranma” olarak tanımlamaktadır. Bu kavram, The Shorter Oxford English Dictionary’de iki tanım ile açıklanmıştır.

1. Bir şeyi tanımlamak ya da tasvir etmek için, o şeyin imgesinin hayal gücü kullanılarak akılda tutulması.

2. Bir şeyin başka bir şeyi temsil etmesi, onu simgelemesi. (aktaran Hall, 1997a:16).

Hall (1997a:16-19) temsil kavramının bir anlamlandırma sürecine işaret ettiğini belirtmektedir. Bu yaklaşımı da “bardak” örneği ile açıklamaktadır. Elinizde bulunan bir bardağı bir odaya bırakıp o odadan ayrıldığımızda, fiziksel olarak orada bulunmamanıza rağmen bardağı düşünebilirsiniz. Herhangi bir bardak ile düşünmezsiniz. Sadece aklınızdaki bardak kavramıyla düşünüp, onunla konuşabilirsiniz. Benzer şekilde dilbilimciler “köpekler havlıyor” dediklerinde, dikkat edilmesi gereken husus “köpek” kavramının havlayamayacağı ya da ısıramayacağıdır. İşte bu noktada devreye temsil kavramı girmektedir. Temsil, dil ve kavram arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir. Çünkü temsil, zihnimizdeki kavramların dil aracılığıyla anlamlandırılmasıdır. Dilin anlam üretiminin merkezinde şeyler, kavramlar ve işaretler arasındaki ilişki yer almaktadır. Bu üç unsuru birbirine bağlayan süreç ise ‘temsil’ olarak adlandırılmaktadır.

Buna dayanarak temsil kavramının, olaylara, olgulara ilişkin zihinsel algılarımızın dil ile olan ilişkisi neticesinde ortaya çıkan bir anlamlandırma süreci olduğu söylenebilir.

Hall (1997b:7-8), temsil kavramının bu anlamlandırma sürecinde, olaylar ya da olgulardan sonra ortaya çıkan bir şey olmaktan ziyade, olayın kurucu ögesi olduğuna dikkat çekmektedir. Buna bağlı olarak olay(lar)ın anlam(lar)ı bu noktada ortaya çıkar. Olayın inşaa edilmiş biçimi anlamı bozabilir ya da değiştirebilir. Anlamlandırma süreci bir toplumdan başka bir topluma, bir gruptan başka bir gruba ya da bir bireyden başka bir bireye göre

değişiklik göstermektedir. Ve buradaki en önemli husus olayın sunulma biçimidir. Bu noktada devreye olayın bir parçası olarak temsil kavramı girmektedir. Yani temsil, anlamı inşa eden unsur olarak anlamlandırma sürecinin kendisi (Çelenk, 2005:81) olarak tanımlanır.

Anlamı oluşturan kişiler, kelimeler ya da nesnelere değildir. TREE (İngilizce) ya da ARBRE (Fransızca) kelimesi neyi temsil etmektedir? sorusunun, “Doğada yetişen büyük bir bitki” cevabına sahip olmasının sebebi, anlamın kişiler tarafından oluşturulması ve sabitleştirilmesidir. Kişiler anlamları o kadar katı bir şekilde sabitler ki, zaman içerisinde bu anlam doğal ve kaçınılmaz görünür. Bu anlam, kavramsal ve dilsel sistemimiz arasındaki ilişkiyi kuran kodlarla inşa edilmekte ve sabitlenmektedir. Böylece anlam, temsil sistemi tarafından oluşturulur (Hall, 1997a:21).

Temsil mekanizması oldukça yalın işleyen bir süreçtir. İnsan, doğal ve sosyal bir çevre içerisinde yaşarken çeşitli iletilerle karşı karşıya kalır. Çevreden gelen iletilerin anlatmak istediklerini zihninde anlamlandırmaya çalışır. Dolayısıyla kavramları, nesnelere ve varlıkları zihinsel sisteminde var olan kodlara uygunluğuna göre anlamlandırır. Eğer ki sözü edilen kavram, nesne ya da varlık ile ilgili uygun bir kod yoksa bu sefer de zihinsel sisteminde bulunan en yakın kodları kullanma eğilimindedir. Asıl önemli olan husus, sunulan iletilerin tanıdık olup olmamasından ziyade, bireyin iletilere uygun kodları zihninde üretmesi ve bu kodları içselleştirmesidir (Anık, 2014:51).

Temsile ilişkin yaklaşımlar incelendiğinde kritik nokta, gerçek yaşamdaki nesnelere ve olayların anlamlarının temsil sırasında inşa edildiği vurgusudur. Temsilin anlamlandırma sürecinin etkin ögesi olması, geleneksel medyada ya da yeni medyada birey, topluluk ve toplum gerçekliğinin temsil edilme biçimlerine ve bunların anlamlandırma süreçlerine doğrudan etki edeceği söylenebilir.

Medyanın temsil ile olan ilişkisine bakıldığında, üzerinde durulması gereken nokta medya çıktılarıdır. Medyanın hangi konuları ele aldığı, nasıl sunduğu medyanın temsil süreciyle ilgilidir (Dahlgren, 1995:15). Medyada; insan, kurum, nesne ve olayların temsil edilme biçimleri önemlidir; çünkü temsil sonucunda ortaya çıkan çıktılar toplumda bir yer edinerek, bu yerlerini meşrulaştırırlar. Bu sebeple temsil sürecinin tarafsız ve şeffaf olması gerekir. Medyada eleme ve öne çıkarma işlemlerinin medya profesyonelleri tarafından yapılması, gerçeklik ile temsil arasında bir farklılığın olacağına işaret etmektedir (Gökalp, Ergül ve Cangöz, 2010:155-156).

Medyanın gerçeklikle olan ilişkisi, gerçekliğin yorumlanarak yeniden üretilmesidir (Çelenk, 2010:222). Bu kapsamda temsil sürecinde neyin ağırlıklı olarak ele alındığı neyin arka planda bırakıldığı çok önemlidir. Gerçekliğin kendi öz bağlamından koparılıp başka bir bağlam içerisinde yerleştirilmesi, anlamlandırma sürecini de etkiler. Çünkü gerçeklik kurgulanarak, işlemsel bir şey olur (Topbaş, 2008: p.2-3). Medya temsilinde sunulan konu, durum, olay ve düşünceler haberlerden paparazzilere kadar her tür medya ortamında yeniden inşa edilir. Eskiden temsil anlayışında gerçek ya yansıtılır ya da saptırılırdı. Yeni anlayışta ise, temsil oluşturucu öğedir. Bu anlayışta temsil edilen, temsilin inşasını gerçekleştirenler tarafından kendi çıkarlarını gözetmek amacıyla kurulur, oluşturulur ve belirlenir. Ortaya çıkan durum eski anlayıştan farklı olarak ya gerçek ya da saptırma olmaktan çıkarak, gerçeğin tümüyle yansıtılmasından tümüyle saptırılmasına kadar geniş bir yelpazedir (Erdoğan ve Alemdar, 2010: 309). Hâlbuki geleneksel ya da yeni medyada, Sungur’un (2012:14) ifadesiyle “farklı düşüncelere ve görüş açılara da yer verilmesi, izler kitlenin tüm bileşenlerinin göz önünde tutulması, yayınların kişi ve grup farklılıklarını temsil etmede denge sağlayabilmesi” önemlidir.

Medyada bireylerin, toplulukların ve toplumların temsil biçimleri, onların anlamlandırılmasına doğrudan etki edeceği için, bunların medya ortamlarında kendilerine yer bulmaları ve kendilerini eksiksiz ifade edebilmeleri çok önemlidir.

Geleneksel Medya ve Yeni Medya

Medya, Latince bir kelime olup, halka ait anlamına sahip *mediae*, *medium* kelimelerinden gelmektedir. “Yazılı (gazete, dergi) ve elektronik basın (televizyon, radyo, sinema ve film), internet, bilgisayar, video, haberleşme uydusu ve bunlar gibi kitle araçlarına” verilen isimdir (Tozlu ve Solak, 2007: 53). Medya Terimler Sözlüğü, “sözlü, yazılı, görsel iletişim araçlarının tamamı” (Darıcı, 2014: 161) şeklinde medya kavramını tanımlamaktadır.

Kitle iletişim araçları ya da kitle medyası terimlerinin yerine genel bir kavram olarak kullanılan medya kavramı, kitlesel ve bireysel iletişime olanak sağlayan gazete, radyo, televizyon ve internet vb. teknoloji ve uygulamaları kapsamaktadır (Bilici, 2014: 5-6). Daha geniş anlamda medya, bir topluma mesaj ve bilgilerin mesafe tanımaksızın iletilmesi, saklanması ve gündelik pratiklerin yeniden gözden geçirilmesi gibi temel üç işlevi tamamen ya da kısmen kapsayan bütün iletişim sistemleridir (Barbier ve Lavenir, 2001: 7)

Medya olarak adlandırılan yapı iki süreçte toplanabilir. Birincisi, kitap, dergi, gazete, radyo ve televizyonun yer aldığı geleneksel süreç; ikincisi de yeni medya olarak tabir edilen “yeni enformasyon ve iletişim teknolojileri” sürecidir (Uğur, 2002: 94-95).

Geleneksel medyada hâkim iki yaklaşım söz konusudur. Bunlardan birincisi, ana akım (egemen) yaklaşımlardır. Ana akım yaklaşımlar, sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan işçi sınıfı ve bu sınıfın ortaya koyduğu kitlesel hareketleri denetleme ve yönlendirmede kitle iletişim araçlarının büyük öneme sahip olduğunu ileri sürmektedir. Öyle ki ana akım yaklaşımlar içerisinde etki araştırmaları üzerine deneysel, sosyolojik, psikolojik ve teknolojik boyutlarda incelemeler yapılarak kuramlar geliştirilmiştir. Bu yaklaşımda iletişim çizgisel bir süreç olarak algılanmıştır. Kısaca, kitle iletişim araçları ile gönderilen iletilerle davranış değişikliği yaratma amaçlanmaktadır. Diğer yaklaşım ise ana akım yaklaşımları bir eleştiri olarak ortaya çıkan eleştirel yaklaşımlardır. Eleştirel yaklaşımlar, ana akım yaklaşımları toplumsal ilişkileri ve iktidar yapılarını göz önünde bulundurmadan kitle iletişim araçlarının etkilerine yönelik araştırmalar yaptıkları için eleştirmekte ve medyayı egemen sistemi meşrulaştıran, egemen sınıfın ideolojisini topluma yayan, egemenlerin çıkarlarını halkın genel çıkarı gibi sunarak, rıza üretimini gerçekleştiren araçlar olarak tanımlamaktadır (Yaylagül, 2010: 34-94). Özetle geleneksel medyanın, tek yönlü bir iletişim sürecine sahip olmakla beraber, egemen sınıfların çıkarlarını muhafaza etmek ve ideolojilerini meşrulaştırmak için kullanıldığı söylenebilir

. Medyada içerikler, kamu yararını sağlamak, toplumsal gelişime katkıda bulunmak için değil, sermaye sahipleri ve onların yakın ilişki içerisinde buldukları çevrelerin çıkarları doğrultusunda oluşturulmakta ve düzenlenmektedir (Gezgin, 2005: 10).

Fakat küreselleşme ile birlikte iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, yeni iletişim araçlarının kamuoyunun kullanımına açılması ve bilginin hızla yayılması gibi faktörler geleneksel medyada büyük dönüşümler yaratırken, asıl dönüşüm web 2.0 teknolojisi ile yaşanmıştır. Web 2.0 ile kamusal alanın sanal bir boyut kazanması sermayeleşen geleneksel medyaya alternatif bir ortam yaratmıştır (Karagöz, 2013: 132). Bu gelişmeler neticesinde medya literatürüne; yeni medya, sosyal medya, sosyal ağlar ve yeni iletişim teknolojileri gibi kavramlar girmeye başlamıştır. Bu gelişmeler sadece geleneksel

medyayı etkilememiş, aynı zamanda sosyal, kültürel ve ekonomik alanda da değişimler yaratmıştır (Başlar, 2013: 1).

Bu çalışma kapsamında “yeni medya” kavramı kullanılmıştır. Peki o zaman yeni medya nedir?

Yeni medya, “web 2.0, cep telefonları, PDA’lar, dijital oyunlar ve oyun ortamları gibi yeni iletişim araçlarından oluşmaktadır. Web 2.0, ‘paylaşım’ adı altında toplanabilen internet uygulamaları” (Çomu ve Binark, 2013: 199) olarak tanımlanabilir. Gündelik yaşamı kökten değiştirerek, yaygın bir kullanım pratiğine sahip olan ve toplumsal gereklilikler sebebiyle kullanımı artan “bilgisayar, internet, cep telefonları, oyun konsolları, İpod veya avuç içi veri bankası kayıtlayıcıları ve iletişimcileri”, yani tüm dijital teknolojiler yeni medya çatısı altında toplanmaktadır (Binark, 2007: 21). Yeni medya araçları bilginin hızlı bir şekilde geniş kitlelere iletilmesini mümkün kılmıştır. Özellikle World Wide Web (www)’in ortaya çıkması ile birlikte enformasyon, hızlı yayılmasının yanı sıra her yerde aynı anda kullanılabilme özelliğine sahip olmuştur. Bu durum bireylerin zamana ve mekâna bağımlılığını ortadan kaldırmıştır (Aydoğan, 2010: 185). Bunların yanı sıra bilgi iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler toplumsal yapıyı enine boyuna tüm boyutlarıyla etkilemesinin yanı sıra, bireyleri alıcı konumlarından çıkararak, onları kullanıcı boyutuna taşımıştır. Yeni medya araçları enformasyonun hızlı aktarılmasını sağlamanın yanı sıra kullanıcılarında aynı anda gelen enformasyona dönük vermesine olanak sağlamıştır (TBMM Araştırma Komisyonu, 2012: 925). Özetle yeni medya, geleneksel medyanın aksine iletişim sürecini tek yönlü olmaktan çıkarak, çift yönlü bir yapıya taşımaktadır.

Yeni ve Gelenekselin Ayrıldığı Noktalar

Yeni medya ortamlarının yaygınlaşması ve kullanımının gittikçe içselleştirilmesi, yeni medyanın geleneksel medya ile olan ilişkisini de etkilemiştir. Fakat her ne kadar geleneksel medya ve yeni medya arasındaki ilişki sürecinden bahsedilse de birbirleri arasında var olan karşılığında göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Yeni medya ve geleneksel medya arasındaki farklılıkları daha görünür kılabilmek için yeni medyanın özelliklerine değinmek gerekmektedir. Bu çalışmada gerek yeni medya gerekse geleneksel medya ortamlarının nitelikleri derinlemesine ele alınmadan, genel özellikler ele alınarak aralarındaki ilişki ve farklılıklar incelenmiştir.

Yeni medya kavramını geleneksel medyadan (kitap, televizyon, gazete, radyo) ayıran nokta, sayısal medyayı, özellikle de etkileşimsel medyayı tanımlamak için kullanılmasıdır (Binark, 2014: 15). Yeni medya, dijital kodlama özelliği sebebiyle çok fazla miktarlarda bilginin dolaşımını sağlamakla birlikte kullanıcıların da geri bildirimde bulunabilmesinin önünü açmıştır. Özetle bilgi düz çizgisel bir süreçten hipermetinsel¹ bir sürece geçiş yapmıştır. Etkileşimsellik, iletişime uzamda karşılıklılık ve çokkatmanlılık özelliği kazandırmasının yanı sıra, eş zamanlılık özelliğini de kazandırmıştır. Bu durum geleneksel

¹. Hiper sözcüğü Yunanca hyper sözcüğünden türemiş olup, uzak, dışarıda veya ötesinde anlamını taşımaktadır. Hipermetinsellik kelimesi ilk kez 1945 yılında Vaneever Bush tarafından açıklanmıştır. Bush tanımını, bir kullanıcının bir metinden başka bir metine sınırsız bir şekilde geçiş yapabilmesi olarak tanımlanmıştır. Hipermetinsellik, world wide web (www) üzerine kurulu olan yapısal bir oluşumdan oluşmaktadır. Hipermetinsellik ise geleneksel yazı formatı gibi giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinden oluşmayıp, kullanıcının bir metinden başka bir metine geçişini sağlayan hipermetinlerin olmasıdır. Bu yeni medyada bir metinde yer alan her bağlantı kullanıcıyı başka bir bağlantıya götürebilecek yollar içermesi anlamındadır. Bu sebeple hipermetinsellik yeni medyanın bir diğer önemli özelliğidir (Çınar, 2013: 202).

medyaya göre kullanıcıların iletişim sürecindeki rollerini de değiştirmiştir (Binark, 2007: 21).

Geleneksel medyanın kısmen tek yönlü iletişim süreci yeni medya ile değişmiştir. Çünkü etkileşim süreci geleneksel medyada da bulunmaktadır. Kullanıcılar geleneksel medyada yer alan bir habere ilişkin fikirlerini telefon ya da mektup gibi kanallarla iletebilmektedirler. Fakat bu süreç yeni medyadaki kadar hızlı değildir. Ayrıca geleneksel medya araçlarına ulaşabilmek için bir başka araca ihtiyaç duymaktadırlar. Kullanıcıların bu fikirleri diğer kullanıcılar tarafından görülebilir olmadığı için, geleneksel medyadaki etkileşim süreci daha çok “editorial” bir süreci ifade etmektedir. Yeni medyada ise bu süreç hızlı bir şekilde gerçekleşmesinin yanı sıra, kullanıcıların fikirleri kamuya açıktır (Turan, 2007: 36).

Yeni medya ve geleneksel medya, iletişim yapısı ve geleneksel medyanın sahip olduğu merkezîyetçi karakteri sebebiyle birbirinden farklılaşmaktadır. Geleneksel medya araçlarının belirli kesimlerin kontrolünde işlemesi ve içeriklerin bu doğrultuda düzenlenmesi neticesinde ortaya çıkan hegemonik süreç, yeni medya ile kırılmıştır (Timisi, 2003: 84).

Rogers’a göre yeni medyanın üç temel özelliği vardır. Bunlar, etkileşim, kitlesizleştirme ve eş zamansızlıktır. Bu kavramları açıklamak için en uygun örnek elektronik postalardır. Elektronik posta ile birlikte alıcı, verici konumuna geçebilmekte ve mesaj üzerinde daha yoğun bir denetim sağlayabilmektedir. Böylelikle etkileşim özelliği ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda elektronik postalar adrese sahip milyonlarca kullanıcıya ya da sadece birine gönderilebilmesi açısından kitlesizleştirici bir özellik taşımaktadır. Son olarak mesajlar istenildiği zamanlarda gönderilebilmesi sebebiyle eş zamansızlık özelliğine sahiptir (Geray, 2003: 18-19).

Manovich, yeni medyanın 5 temel prensibe sahip olduğunu ileri sürmektedir. Bunlar; Sayısal temsil, modülerlik, otomasyon, değişkenlik ve kod çevrimidir. Kısaca açıklamak gerekirse;

Sayısal Temsil; yeni medya nesnelere dijital koddan oluştuğunu ifade etmektedir. Yani bilgisayarlar aracılığıyla veriler; sayısal kodlar, algoritmalar ve matematiksel simgeler aracılığıyla programlanarak, ifade edilebilir.

Modülerlik; medya öğeleri, görüntüler, sesler, şekiller veya davranış olan medya öğeleri, ayrı örneklerin (piksel, çokgenler, vokseller, karakterler, şeritler) koleksiyonları olarak temsil edilir. Bu öğeler daha büyük ölçekli nesnelere halinde toplanır, ancak ayrı kimliklerini korumaya devam eder. Yani bu nesnelere kendi kimliklerini koruyarak daha büyük nesnelere birleşebilir. Örneğin bir web sayfası içerisinde yer alan öğeler üzerinde değişiklik yapmak istediğinizde, her öğeyi ayrı ayrı değiştirmeniz gerekmektedir.

Otomasyon; birinci ilke olan medyanın sayısal kodlanmasını, ikinci ilke olan modülerliği, bunların yanı sıra medya oluşturma, erişim gibi birçok operasyonu otomasyona açarak izin verir. Bunu yaparken kullanıcının niyetini ve yaratıcılığını ortadan kaldırır. Yani kullanıcı olmadan üretilebildiğine vurgu yapmaktadır.

Değişkenlik; yeni medyayı geleneksel medyadan ayıran temel ilkelerden birisidir. Yeni medya nesnelere herkes için sabit olmayıp, sonsuz sayıda farklı versiyonları olan bir şeyken, geleneksel medya metin, ses ve görüntüyü manuel olarak bir araya getiren insanın yaratıcılığının ürünüdür. Yeni medya ise bu değişkenlik tarafından karakterize edilmektedir.

Kod çevrimi; yeni medyanın sosyal ve bilgisayar katmanlarını temsil etmektedir. Farklı formatların birbirleri arasındaki geçişini ve bir arada bulunabilmesini ifade eder. Örnek olarak multimedya içerisinde sesin, metnin ve sayısal kodların bir arada bulunması verilebilir (2001: 27-49).

Yeni medyaya ait bu özellikler, geleneksel medya ile olan farklılıklarını ortaya koymaktadır. Bunların yanı sıra yeni medya geleneksel medyaya göre daha az maddi yük getirmektedir. Daha açık olmak gerekirse geleneksel medyada yayın ve yayım masrafları yüksek maddi gereklilikleri beraberinde getirdiği için bireysel girişim oldukça zor iken, yeni medya herkese açıktır ve bu ortamlarda bireylerin girişimleri oldukça kolay olmaktadır. (Yurdigül ve Zinderen, 2012: 84)

Yeni medya ve geleneksel medya arasında üretimdeki uzmanlık noktasında da bir ayrım olduğunu söylenebilir. Geleneksel medyada medya içerikleri, belirli bir eğitim seviyesine sahip, alan uzmanlığı olan kişiler tarafından üretilirken, yeni medyada bu kişiler herkes olabileceği için uzmanlık konusunda da ayrılmaktadırlar.

Geleneksel Medyada Temsil Sorunu

Medya insanların kültürlerini, kimliklerini ve gerçeklik algılarını şekillendirerek dünyayı anlamlandırmalarına yardımcı olur. İnsanların neyin normal, neyin popüler, neyin toplumsal, neyin politik ve ideolojik anlamda kabul edilebildiğini medya aracılığıyla öğrenir (Jackson ve Nesterova, 2017: 95). Bu sebeple medyada insanların, kurumların, nesnelere ve olayların temsil edilme biçimleri önemlidir; çünkü temsil edilme sonucunda bunlar toplumda bir yer edinerek, bu yerlerini meşrulaştırırlar. Bu sebeple temsil sürecinin tarafsız ve şeffaf olması gerekmektedir (Gökalp, Ergül, Cangöz, 2010: 155-156). Temsil sürecinde neyin ağırlıklı olarak ele alındığı neyin arka planda bırakıldığı çok önemlidir. Gerçekliğin kendi öz bağlamından koparılarak başka bir bağlam içerisine yerleştirilmesi, onun anlamlandırma sürecini de etkiler (Topbaş, 2008: p. 2-3).

Geleneksel medyaya yönelik doğrudan temsil açısından yetersiz olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu sebeple ulusal ve uluslararası literatürde gerçekleştirilen çalışmalar araştırılarak, incelenmiş ve bunun neticesinde bir yargıya varılmıştır. Geleneksel medya araçlarında temsil konusunda yapılan çalışmalar genellikle gazete, televizyon, sinema vb. alanlarda kadınlar, çocuklar, engelliler, eşcinseller, mülteciler vb. gibi dezavantajlı bireylerin ve toplulukların nasıl temsil edildiklerine yöneliktir. Literatürde bu kapsamda çok sayıda çalışma yapıldığı için hepsini araştırma kapsamında vermek mümkün olmamaktadır.

Bu amaç doğrultusunda, ulusal literatürde yapılan çalışmalara bakıldığında;

- Nilüfer Timisi ve Çiler Dursun tarafından 2003 yılında gerçekleştirilen “Medya ve Deprem: 17 Ağustos 1999 Depreminin Medyada Temsili” isimli araştırma kapsamında televizyon ve gazetelerdeki deprem haberleri analiz edilmiştir. Araştırma kapsamında incelenen televizyon kanallarının (TRT 1, ATV, Show TV, Kanal 7) ve gazetelerin (Radikal, Hürriyet, Akit) 1999 depremini sahip oldukları siyasal eğilimlerle ilişkilendirerek yansıttıkları sonucuna varılmıştır. Yani olay kendi bağlamı içerisinde yalın bir şekilde ele alınmamış, aksine siyasi eğilimler doğrultusunda yansıtılmıştır.

- Zehra Yiğit tarafından 2007 yılında yapılan “1990 Sonrası Türk Sinemasında Etnik Kimliklerin Temsili” isimli araştırma kapsamında Işıklar Sönmesin (Reis Celik, 1992), Güneşe Yolculuk (Yeşim Ustaoglu, 1999), Büyük Adam Küçük Aşk (Handan İpekci, 2001), Fotoğraf (Kazım Oz, 2001), Yazı-Tura (Uğur Yucel, 2004) filmleri incelenmiştir. Araştırma neticesinde filmlerde Kürt etnik kimliğine sahip bireyler; poşu takan, bir eylemde, bir örgütte veya bir çatışmada yer alan kişiler olarak temsil edilmiştir.

- Nesrin Kula Demir tarafından 2007 yılında yapılan “Savaş Filmlerinde Kadın Temsilleri” isimli araştırma kapsamında şu filmler analiz edilmiştir: Kwai Koprusu (The Bridge On The River Kwai) 1957, Zafer Yolları (Paths of Glory) 1957, Arabistan’lı Lawrance (Lawrance of Arabia) 1962, Kıyamet (Apocalypse Now) 1979, Müfrez

(Platoon) 1986, Full Metal Jacket 1987, Er Ryan'ı Kurtarmak (Saving Private Ryan) 1998, İnce Kırmızı Hat (The Thin Red Line) 1998, Pearl Harbor 2001, Tarafsız Bölge (No Man's Land) 2001. Araştırma neticesinde savaş filmlerinde rol alan kadınlara niceliksel olarak az yer verildiği ve rol alan kadınların da ataerkil bir bakış açısıyla temsil edildikleri görülmüştür.

· Banu Dağtaş ve Erdal Dağtaş tarafından 2007 yılında gerçekleştirilen “Sivil İtaatsizlik Örneği Olarak ‘Cumartesi Anneleri’ Eylemlerinin Türkiye Basınındaki Sunumu” isimli çalışma kapsamında 1997 yılında Türkiye’de faaliyet gösteren Hürriyet, Türkiye, Yeni Şafak, Cumhuriyet ve Emek gazetelerinde “Cumartesi Anneleri” eylemlerinin bir gösteri olarak nasıl sunulduğu araştırılmıştır. Araştırma neticesinde gösterilerin Yeni Şafak gazetesinde kendisine yer bulamadığı, Hürriyet ve Türkiye gazetelerinde egemen görüş bağlamında ele alındığı, sadece Cumhuriyet ve Emek gazetelerinde olaylara detaylı bir şekilde yer verildiği ifade edilmiştir.

· Emre Gökalp, Hakan Ergül ve İncilay Cangöz tarafından 2009 yılında Ulusal Sosyoloji Kongresi’nde bildiri olarak sunulan, 2010 yılında yayınlanan “Türkiye’de Yoksulluğun ve Yoksulların Ana Akım Basında Temsili” isimli çalışmada tirajı yüksek gazeteler ele alınarak incelenmiştir. Çalışma neticesinde, geleneksel medyanın, yoksulluğu yaratan ekonomik-sosyal gerçeklikleri göz ardı ederek, yoksulluğu yoksulların yarattığı bir şey olarak vurguladığı görülmüştür. Yoksulluk, çözülebilir bir sorun olmaktan ziyade doğal bir şey olarak temsil edilmiştir.

· Dilek İmançer Takımcı ve Şehlem Sebik tarafından 2010 yılında gerçekleştirilen “Sinemada Beden İktidar ve İdeoloji: 1990 Sonrası Türk Sinemasında Beden Temsili” isimli araştırma kapsamında Vizyonteke, İsklipli Atif Hoca /Kelebekler Sonsuza Uçar, Yazı Tura ve C blok isimli filmler incelenmiştir. Filmlerde bedenler, egemen sinemada ideolojinin şekillendirdiği belli standartlar ve stereotipler oluşturularak kullanılmıştır. Yani bedenlerin egemen ideoloji tarafından şekillendirildiği sonucuna varılmıştır.

· Nalan Ova tarafından 2014 yılında yapılan “Türkiye’de Yazılı Basında ‘Çocuk Gelinler’in Temsili” isimli çalışmada geleneksel medya araçlarından yazılı basında (Hürriyet, Posta ve Zaman Gazeteleri) erken yaşta zorla evlendirilen kız çocukların temsil biçimi incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre çocuklar haberlerde iki şekilde konumlandırılmıştır. Bir taraftan “mağdur kurbanlar” olarak tanımlanırken, diğer taraftan “aşık kadınlar” olarak tanımlanarak, yaşadıkları mağduriyetin pornografik bir temsille verildiği ifade edilmiştir.

· Cem Tutar tarafından 2014 yılında “ Yazılı Basında Çocuk Haklarının Temsili: Hürriyet, Cumhuriyet, Sabah ve Zaman Gazeteleri Üzerinde Yapılan Bir Araştırma” isimli çalışmada çocuk hakları konusunun geleneksel basında temsili ele alınmıştır. Araştırma sonucunda, çocuk haklarının göz ardı edilmesi noktasında ortaya çıkan olumsuz tablonun olumlandığı ve çocukların bu süreçte pasif-edilgen bir şekilde temsil edildiği görülmüştür.

· Müzeyyen Pandır, İbrahim Efe ve Alaaddin F. Paksoy tarafından 2015 yılında gerçekleştirilen “Türk Basınında Suriyeli Sığınmacı Temsili Üzerine Bir İçerik Analizi” isimli araştırma kapsamında geleneksel basın araçlarından gazeteler içerisinde en yüksek tiraja sahip ilk beş gazetede (Hürriyet, Sabah, Posta, Sözcü, Zaman) 2014 yılında yayımlanan ilgili tüm haberler, köşe yazıları ve görseller incelenmiştir. Araştırmalar sonucunda Suriyeli sığınmacıların temsillerinde bir ikilem olduğu; bir taraftan yoksul ve yardıma muhtaç bir topluluk olarak temsil edilirken diğer taraftan bir tehdit olarak temsil edildikleri araştırma neticesinde ortaya çıkmıştır.

· Özgür Kılınç tarafından 2015 yılında gerçekleştirilen “Reklamlarda Erkeklik: GQ ve Men’s Health Dergilerindeki Reklamların Eleştirel Bir Okuması” isimli araştırma kapsamında GQ ve Men’s Health dergilerinde yer alan altı reklamda “erkekliğin” dergi reklamlarında nasıl temsil edildiği incelenmiştir. Araştırma neticesinde erkeklik temsilinin toplumun sahip olduğu ataerkil yapıdan bağımsız olarak ele alınmadığı, erkeğin kadına göre daha merkezi bir şekilde konumlandırıldığı ifade edilmiştir.

Ulusal çapta yapılan çalışma örnekleri çoğaltılabilir. Fakat tüm araştırmalarda görülen ortak şey, gerçekliğin bağlamından koparılarak, egemen ideolojiler tarafından yeniden şekillendirilmiştir. Bu durum etnik, dinsel, toplumsal, demografik ve bireysel yapıların geleneksel medyada temsil edilme biçimlerinde sorun olduğunu göstermektedir.

Uluslararası alanda gerçekleştirilen araştırmalara bakıldığında neredeyse ulusal çapta gerçekleştirilen araştırmalarla doğru orantılı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bu araştırmalardan bazıları;

· Minelle Mahtani tarafından 2001 yılında gerçekleştirilen “Representing Minorities: Canadian Media and Minority Identities” isimli çalışma kapsamında Kanada medyasında azınlık grupların nasıl temsil edildiği üzerine bir çalışma yapılmıştır. Çalışma kapsamında Kanada medyasının azınlık grupları stereotipik olarak yansıttıkları sonucuna varılmıştır.

· Kay W. Maas ve Cynthia A. Hasbrook tarafından 2001 yılında gerçekleştirilen “Media Promotion of the Paradigm Citizen/Golfer: An Analysis of Golf Magazines’ Representations of Disability, Gender, and Age” isimli çalışma kapsamında fiziksel özürü bulunan Casey Martin’in Profesyonel Golf Birliği kurallarına meydan okumasını, Connell’in “hegemonik erkeklik” yapısı ve Wendell’in “paradigma vatandaşı” fikrinden yola çıkarak incelemiştir. Araştırma neticesinde golf dergilerinin özürü golfçülere yeteri kadar yer vermeyerek “hegemonik erkeklik” ve “paradigma vatandaşını” korumaya devam ettiği ifade edilmiştir.

· Karmen Erjavec tarafından 2001 yılında gerçekleştirilen “Media Representation of the Discrimination against the Roma in Eastern Europe: The Case of Slovenia” isimli araştırma kapsamında Slovenya’da bulunan Romanların medyadaki temsil edilme biçimleri incelenmiştir. Araştırma kapsamında Romanlara yönelik etnik ayrımcılık yapılmasına ve anayasal haklarının ihlal edilmesine rağmen medyanın duruma muhalif yaklaşmadığını, aksine egemen söylemin bakış açısıyla haber ayrıntılarını oluşturduğu ve azınlık seslere yer vermediği sonucuna varılmıştır.

· Tahir Abbas tarafından 2001 yılında gerçekleştirilen “Media Capital and the Representation of South Asian Muslims in the British Press: An Ideological Analysis” isimli araştırma ile;

Amir Saeed tarafından 2007 yılında gerçekleştirilen “Media, Racism and Islamophobia: The Representation of Islam and Muslims in the Media” isimli araştırma kapsamında İngiliz basınında yer alan Güney Asya Müslümanları hakkındaki haberler incelenmiştir. Bu araştırmalara göre Müslümanların, Batı’nın seküler yapısına zarar verecek bir tehdit ve barbar bir topluluk olarak temsil edildikleri görülmüştür.

· Sandra C. Jones ve Valerie Harwood tarafından 2009 yılında gerçekleştirilen “Representations of Autism in Australian Print Media” isimli çalışma kapsamında Avustralya yazılı basınında 1996-2005 yılları arasında otistik bireylerin ne kadar temsil imkânı bulduklarını araştırılmıştır. Araştırma neticesinde otizm üzerine yapılan tartışmalarda medyanın etkisine yönelik çok sayıda makale bulunmasına rağmen otizm ile ilgili medyada herhangi bir veriye ulaşılamadığı vurgulanmıştır.

· Margherita Marcellini ve Özgehan Şenyuva tarafından 2011 yılında gerçekleştirilen “Turkey and Italian Media: Between Islam and Europe” isimli çalışma kapsamında bir yanı İslam diğer yanı Avrupalı olan Türkiye’nin, İtalyan yazılı basınında nasıl temsil edildiği araştırılmıştır. Araştırma kapsamında La Repubblica, Il Corriere della Sera, Il Sole 24 Ore, L’Unita, Libero gazeteleri incelenmiştir. Araştırma neticesinde Türkiye’nin kalıplaşmış, yanlış bilgilerle tanımlanan bir temsilde sunulduğunu ve bu temsil biçiminin İslamofobiye yükselttiği vurgulanmıştır.

· Zarqa S. Ali tarafından 2014 yılında gerçekleştirilen “Visual Representation of Gender in Flood Coverage of Pakistani Print Media” isimli çalışmada cinsiyetin görsel olarak Pakistan yazılı basınındaki sel baskını haberlerinde nasıl temsil edildiği incelenmiştir. Araştırma neticesinde kadın kimliğinin sel karşısında “aciz bir cinsiyet” şeklinde kodlandığı, cinsiyete yönelik toplumsal kalıpların onaylandığı görülmüştür.

· Hannah J. Johnson tarafından 2016 yılında gerçekleştirilen “Bisexuality, Mental Health, and Media Representation” isimli çalışma kapsamında, biseksüel toplulukların zihinsel sağlıkları ve medya temsili arasındaki ilişkiye odaklanılmıştır. Araştırma neticesinde medyanın (televizyon, film ve müzik) biseksüeller hakkındaki olumsuz yargıları ve stereotipleri yaygınlaştırdığı sonucuna varılmıştır.

· Lauren B. McInroy ve Shelley L. Craig tarafından 2017 yılında gerçekleştirilen “Perspectives of LGBTQ Emerging Adults on the Depiction and Impact of LGBTQ Media Representation” isimli çalışma kapsamında; lezbiyen, gey, biseksüel, transeksüel ve querr / eşcinsel (LGBTQ) gençlerin medyadaki temsil biçimi ele alınmıştır. Araştırma neticesinde geleneksel medyanın -özellikle televizyonun- LGBTQ topluluklarını basmakalıp yargılarla temsil ettiği ve LGBTQ alt gruplarını görmezden geldiği sonucuna ulaşılmıştır.

Ulusal ve uluslararası literatürde geleneksel medya araçlarında kadın, çocuk, mülteci, azınlık, eşcinsel vb. dezavantajlı toplulukların içinde buldukları olaylar kendi gerçekliği içerisinde ele alınmadan genellikle egemen söylemler doğrultusunda şekillendirilerek sunulduğu görülmektedir. Bu çalışmalardan yola çıkarak geleneksel medya da bir temsil problemi olduğu söylenebilir.

Alternatif Bir Mecra: Yeni Medya - Yeni Olanaklar

Bilgi iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler neticesinde bireyler zamana ve mekâna bağlı kalmadan yaşanan olayların hem takipçisi, hem başlatıcısı hem de alıcısı rolüne aynı anda sahip olmaya başlamıştır. Bu değişimin temel dinamiği yeni iletişim alanında meydana gelen gelişmelerdir (Karagöz, 2013:133).

Yeni iletişim ortamları ya da yeni medya olarak tanımlanan internet tabanlı kitle iletişim araçlarının geleneksel medya araçlarından ayrıldığı en temel nokta bireysel kullanım ve paylaşımına olanak sağlayarak, geleneksel medya araçları karşısında pasif alıcılar konumundaki bireyleri aktif öznelerle dönüştürmesidir. Birey yeni medya ortamlarında hem mesajın alıcısı hem de üreticisi konumundadır. Bu kapsamda yeni medya “farklı kamusalılıkların oluşumuna, yurttaşların katılımını artırma ve geleneksel medyanın yarattığı ‘söylem seçkinleri’ ve ‘söylem düşkünleri’ ayrımını ortadan kaldırabilme potansiyeline sahiptir”. Özetle yeni medya, geleneksel medyada temsil edilme konusunda dezavantajlı olanlara yeni imkanlar sunmaktadır (Akca, 2014:17). Kadınlar, işçiler, eşcinseller, çevre vb. sorunları yani geleneksel medyanın sahip olduğu özellikler sebebiyle gündeme getirilemeyenler, yeni medya araçlarını kullanarak kolaylıkla kamuoyunun gündemine taşınmaktadır (Sert, 2014: 282-283).

Yeni medya içerik üreticileri açısından, geleneksel medya araçlarına göre büyük ekonomik bütçeler gerektirmemesi sermaye sahibi egemenler dışında kalan azınlıklara kendi medyalarını kurmaları ve kendi içeriklerini üretmeleri imkânını tanımaktadır. Bu özelliği ile yeni medya demokratik katılım, ifade özgürlüğü ve temsil açısından büyük bir önem taşımaktadır (Öztek, 2015:929).

Geleneksel medyanın sahiplik yapısı ve egemen ideoloji ile ilişkisi sebebiyle bu ortamlarda sesini duyuramayan ve kendine yer bulamayan kadın, çocuk, işçi, eşcinsel, mülteci, azınlık, engelli grupların yaşadığı sorunların; toplumun ekonomik, sosyal, dini vb. problemlerinin gerçek bağlamı içerisinde inşa edilerek sunulmasında yani temsil edilmesinde yeni medya alternatif bir kitle iletişim aracı olarak ortaya çıkmaktadır.

Sonuç

Geleneksel medya karşısında alıcı konumunda bulunan birey ya da topluluklar yeni medya ile birlikte bir dönüşüm geçirerek hem alıcı hem de kaynak rolüne sahip olmuştur. Yeni medyanın bireylere sağladığı bu olanak, bireylerin içerikler üzerinde kontrol denetimine sahip olmalarını beraberinde getirmiştir. Zamana ve mekana bağlı kalmadan bilgilere ulaşma, bilgileri paylaşma ve depolama avantajına sahip olan birey ve topluluklar, geleneksel medyada erişemedikleri eşit temsil hakkına, yeni medya ile kavuşmuştur.

Geleneksel medya çalışmalarında bilinen ve sıklıkla vurgulanan gerçeklik, medya içeriklerinin egemen sınıfların çıkarlarını korumak, sürdürmek ve kitleleri bu çıkarlara uygun hale getirmek için dizayn edildiğidir. Böyle bir gerçeklikten hareketle küçük bir azınlığın (egemen sınıf) çıkarları doğrultusunda olaylar ve olay örgüleri değiştirilmekte ve pasif alıcı konumundaki büyük çoğunluk (kitle) ile paylaşılmaktadır. Bilinen diğer bir gerçeklik ise medya içeriklerinin tüketildikten sonra meşrulaştırılmasıdır. Buna ek olarak, “temsil”in olayların kurucu faktörü olduğunu anımsadığımızda asıl tablo ortaya çıkmaktadır. Olayların kendi gerçekliği içerisinde ele alınması ve sunulması, olayların ve olayların kahramanlarının mesajı tüketenler tarafından doğru algılamasını ya da yanlış algılamasını beraberinde getirmektedir.

Çalışma kapsamında ulusal ve uluslararası literatür araştırmasında elde edilen veriler, geleneksel medyanın tüm kullanıcılara eşit temsil hakkı sunmadığı gibi, olayları kendi gerçekliğinden kopararak genellikle egemen ideoloji doğrultusunda yeniden şekillendirdiği sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu açmazın en basit çözümü ise yeni iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerdir. Yeni medya olarak tanımlanan yeni iletişim teknolojileri ile kadınlar, eşcinseller, çocuklar, mülteciler vb. dezavantajlı gruplar geleneksel medyada sahip olamadıkları temsil imkânına kavuşmaktadır. Ücretsiz olarak kullanabilecekleri yeni medya araçlarında kendi kanallarını ve mesajlarını oluşturarak, yaşadıkları olayları ve sorunları anında milyonlarca insana kendi gerçekliği içinde anında iletebilmektedir.

KAYNAKÇA

ABBAS, T. (2004). “Media Capital and the Representation of South Asian Muslims in the British Press: An Ideological Analysis. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 21 (2), s. 245-257.

AKCA, E.B. (2014). Demokratik Katılım Bağlamında Yeni Medya ve Dijital Yurttaşlık. Emel Baştürk Akca (Ed.), *Yeni Medya Pratikler Olanaklar içinde*, (s.17-44).Kocaeli: Umuttepe Yayınları

- ALİ, S. Z. (2014). Visual Representation of Gender in Flood Coverage of Pakistani Print Media. *Weather and Climate Extremes*, 4, s.35-49.
- ANIK, C. (2014). *İletişim Sosyolojisi Kuramsal Temeller*. İstanbul: Derin Yayınları.
- AYDOĞAN, F. (2010). İkinci Medya Çağında Gözetim ile Kamusal Alan Paradoksunda İnternet. Filiz Aydoğan, Ayşen Akyüz (Ed.), *İkinci Medya Çağında İnternet içinde*, (s.185-196). İstanbul: Alfa Yayınları.
- BARBİER, E., LAVENİR, C.B. (2001). *Medya Tarihi*. Çev. Kerim Eksen. İstanbul: Okyanus Yayınları.
- BAŞLAR, G. (2013). *Yeni Medyanın Gelişimi ve Dijitalleşen Kapitalizm*. Akademik Bilişim Konferansları, İstanbul.
- BİLİCİ, İ.E.(2014). *Medya Okuryazarlığı ve Eğitimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- BİNARK, M. (2007). Yeni Medya Çalışmalarında Yeni Sorular ve Yöntem Sorunu. Mutlu Binark (Ed.), *Yeni Medya Çalışmaları içinde*, (s. 21-44). Ankara: Dipnot Yayınları.
- _____, M. (2014). *Yeni Medya Çalışmalarında Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- ÇELENK, S. (2005). *Televizyon, Temsil, Kültür: 90'lı Yıllarda Sosyokültürel İklim ve Televizyon İçerikleri*. Ankara: Ütopya Yayınları.
- _____, S. (2010). Ayrımcılık ve Medya. Hakan Tuncel, Bülent Çaplı (Ed.), *Televizyon Haberciliğinde Etik içinde*, (s. 211-228). Ankara: Fersa Matbaacılık.
- ÇINAR, Mahmut. (2013). *Medya ve Nefret Söylemi: Kavramlar, Mecralar, Tartışmalar*. İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- CHAO-CHEN, L. (2013) Convergence of New and Old Media: New Media Representation in Traditional News. *Chinese Journal of Communication*, 6 (2), s.183-201.
- ÇOMU, T. ve BİNARK, M. (2013). Yeni Medya Ortamlarında Nefret Söylemi. Mahmut Çınar (Ed.), *Medya ve Nefret Söylemi: Kavramlar, Mecralar, Tartışmalar içinde*, (s. 199-216). İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- DAĞTAŞ, B. ve DAĞTAŞ E. (2007). Sivil İtaatsizlik Örneği Olarak “Cumartesi Anneleri” Eylemlerinin Türkiye Basınındaki Sunumu. *Kültür ve İletişim*, 10 (1), s.71-104.
- DALHGREN, P. (1995). *Television and The Public Sphere: Citizenship, Democracy and The Media*. İngiltere: SAGE Yayıncılık.
- DARICI, S. (2014). *Medya Terimler Sözlüğü*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- DEMİR, N. K. (2007). *Savaş Filmlerinde Kadın Temsilleri*, 2nd International Conference in Communication and Media Studies, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Kuzey Kıbrıs.
- ERBAY, N. Ö. (2012). Sosyal Medyada “Arap Baharı”. Edibe Sözen (Ed.), *Hepimiz Globaliz Hepimiz Yereliz: Gutenberg Galaksi'den Zukenberg Galaksi'ye içinde* (147-164) İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- ERDOĞAN, İ. ve KORKMAZ, A. (2010). *Öteki Kuram: Kitle İletişim Kuram ve Araştırmalarının Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi*. Ankara: Pozitif Matbaacılık.
- ERJAVEC, K. (2001). Media Representation of the Discrimination against the Roma in Eastern Europe: *The Case of Slovenia*. *Discourse & Society*, 12 (6), s.699-727.
- GERAY, H. (2003). *İletişim ve Teknoloji: Uluslararası Birikim Düzeninde Yeni Medya Politikaları*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- GEZGİN, S. (2005). Küreselleşmenin Medya ve Toplum Üzerindeki Etkileri (Bölüm II). *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi*. (22), s.9-12.

- GÖKALP, E., ERGÜL, H. ve CANGÖZ, İ. (2010). Türkiye’de Yoksulluğun ve Yoksulların Ana Akım Basında Temsili. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 13 (1), s.145-182.
- HALL, S. (1997a). The Work of Representation. Stuart Hall (Ed.), *Representation: Cultural Representations and Singfying Practices içinde* (s.13-74). İngiltere: Open University.
- _____, (1997b). *Stuart Hall: Representation & The Media*. 09/08/2017 tarihinde <http://www.mediaed.org/transcripts/Stuart-Hall-Representation-and-the-Media-Transcript.pdf> adresinden alındı
- JACKSON, L. ve NESTEROVA, Y. (2017). Multicultural Hong Kong: Alternative New Media Representations of Ethnic Minorities, *Multicultural Education Review*, 9(2), s.93-104.
- JOHNSON, H.J. (2016). Bisexuality, Mental Health, and Media Representation. *Journal of Bisexuality*, 16 (3), s.378-396.
- JONES, S. C. ve Harwood V. (2009). Representations of Autism in Australian Print Media.. *Disability & Society*, 24 (1), s.5-18.
- KARAGÖZ, K. (2013). Yeni Medya Çağında Dönüşen Toplumsal Hareketler Ve Dijital Aktivizm Hareketleri. *İletişim ve Diplomasi*, 1(1), s.131-158.
- KILIÇ, Ö. (2015). Reklamlarda Erkeklik: GQ ve Men’s Health Dergilerindeki Reklamların Eleştirel Bir Okuması. *Journal of Yasar University*, 10 (37), s.6402-6412.
- MAHTANİ, M. (2001). Representing Minorities: Canadian Media and Minority Identities. *Canadian Ethnic Studies*, 33 (3), s.99-133.
- MANOVİCH, L. (2001). *The Language of New Media*. United States: Massachusetts Institute of Technology (MIT).
- MARCELLİNİ, M. ve Şenyuva Ö. (2011). Turkey and Italian Media: Between Islam and Europe. *Perceptions*. 16 (1), s.21- 45.
- MAAS, K.W. ve HASBROOK C. A. (2001). Media Promotion of the Paradigm Citizen/Golfer: An Analysis of Golf Magazines’ Representations of Disability, Gender, and Age. *Social Sports of Journal*, 18(1), s.21-36.
- MCINROY, L.B. ve CRAİG S.L. (2017). Perspectives of LGBTQ Emerging Adults on the Depiction and Impact of LGBTQ Media Representation. *Journal of Youth Studies*, 20 (1), s.32-46.
- NAKAYAMA, T.K. (2017). What’s next for whiteness and the Internet. *Critical Studies in Media Communication*, 34 (1), s.68-72.
- NETCHİTAİLOVA, E. (2014). The Flâneur, the Badaud and Empathetic Worker. *Triple C*, 12 (1), s. 1-13.
- OVA, N. (2014). Türkiye’de Yazılı Basında “Çocuk Gelinler”in Temsili. *Selçuk Üniversitesi İletişim Dergisi*, 8 (2), s.238-262.
- ÖZTEKİ, H. (2015). Yeni Medyada Nefret Söylemi: Ekşi Sözlük Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (38), s.925-936.
- PANDIR, M., EFE, İ. ve PAKSOY, A. (2015). Türk Basınında Suriyeli Sığınmacı Temsili Üzerine Bir İçerik Analizi. *Marmara İletişim Dergisi*, 24, s. 1-26.
- SERT, N.Y.(2014). Yeni Medyada Aktivist Hareketler Örnek İnceleme: Türkiye’de LGBTT Aktivizmi. İdil Sayımer (Ed.). *Yeni Medya Araştırmaları: kavramlar, Uygulamalar, Tartışmalar içinde*, (s.283-226). Konya: Literatürk Akademisi
- SUNGUR, S. (2012). Medyada Temsil ve Hayali Bir Azınlık: Süryaniler. Suat Sungur (Ed.). *Azınlıklar ve Medya içinde*, (s.9-47). İstanbul: Derin Yayınları

- TAKIMCI, D.İ. ve SEBİK, Ş. (2010). *Medya Temsilleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- TİMİŞİ, N. (2003). *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*. Ankara: Dost Kitapevi.
- _____ ve DURSUN, Ç. (2003). *Medya ve Deprem: 17 Ağustos 1999 Depreminin Medyada Temsili*. Ankara: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK)
- TOPBAŞ, S. (2008). *Kitle İletişim Araçlarının Söylem Biçiminde Kadının Yeri*. 09/12/2017 tarihinde <https://m.bianet.org/biamag/kadin/106699-kitle-iletisim-araclarinin-soylem-biciminde-kadinin-yeri> adresinden alındı.
- TOZLU, N. ve SOLAK, A. (2007). Medya ve Şiddet. Adem Solak (Ed.). *Küresel Süreçte Medya ve Şiddet içinde*, (s. 53-162). Ankara: Detay Yayıncılık.
- TURAN, N. (2007). *Yeni Medya ve Gazetecilik*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- TUTAR, C. (2014). Yazılı Basında Çocuk Haklarının Temsili: Hürriyet, Cumhuriyet, Sabah ve Zaman Gazeteleri Üzerinde Yapılan Bir Araştırma. *Journal of Yasar University*, 9 (34), s.5760-5786.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Araştırma Komisyonu Raporu (2012). *İnternet Medyası*. Ankara: TBMM
- Türk Dil Kurumu (TDK). *Temsil*. 09/08/2017 tarihinde http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.598c3d8e0cb7e9.70867863 adresinden alındı.
- UĞUR, A. (2002). *Kültür Kitası Atlası*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- VAROL, S. F. (2014). Medyada Yer Alan Temsillerin Kimlik Edinme Sürecindeki Rolü. *The Journal of Academic Social Science Studies*. 26, s.301-313.
- YAR, M. (2012). Crime, Media and the will-to Representation: Reconsidering Relationships in the New Media Age. *Crime Media Culture*, 8(3), s.245– 260.
- YAYLAGÜL, L. (2010). *Kitle İletişim Kuramları: Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar*. Ankara: Dipnot Yayınları
- YİĞİT, Z. (2007). *1990 Sonrası Türk Sinemasında Etnik Kimliklerin Temsili*. 2nd International Conference in Communication and Media Studies, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Kuzey Kıbrıs.
- YUDİGÜL, Y. ve ZİNDEREN, İ.E. (2012). Yeni Medyada Haber Dili: Ayşe Paşalı Olayı Üzerinden Geleneksel Medya ve İnternet Haberciliği Karşılaştırması. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication (TOJDAC)*, 2 (3), s.81-91.

ALEVİ İNANÇ ÖNDERLERİNİN HİZMETKÂR LİDERLİK DAVRANIŞLARI

SERVANT LEADERSHIP BEHAVIORS OF ALEVİ FAITH LEADERS

СЕМЕЙНЫЕ ЛИДЕРСТВА ПОВЕДЕНИЙ СЕМЕЙНЫХ УБЕЖИЩИХ ЛИДЕРОВ

İbrahim GÜL*

ÖZ

Alevilik, İslam dininin farklı bir yorumu ve bir yaşam biçimidir. Alevi yaşantısını en iyi açıklayan model, Hacı Bektaş Veli'nin dört kapı kırk makam öğretilisidir. Aleviler kendilerini bu öğretinin ikinci kapısında görürler. Tarikat kapısı olarak nitelenen bu kapısın ilk makamı, Alevi bir inanç önderine bağlanmayı gerekli kılar. Alevi inanç önderleri Aleviliğin günümüze kadar gelmesine önemli katkı sağlamış kişilerdir. Alevi inanç önderlerinin hizmetkâr liderlik davranışlarını konu alan bu çalışma, kaynak taramaya dayalı kuramsal bir çalışmadır. Önce Alevi inanç önderleri ve hizmetkâr liderlik konuları ayrı başlıklar altında incelenmiş ve daha sonra Alevi inanç önderlerinin göstermesi gereken liderlik davranışları başlığı altında sentez yapılmıştır. Alevi inanç önderleri, Alevi inancının yaşatılmasında önemli bir konuma sahiptirler. Ancak günümüzde halkın eğitim seviyesinin artmasıyla birlikte Alevi inanç önderlerinin işi de zorlaşmıştır. Geleneksel dedelerin kendilerini güncellemeden gençleri ikna etmesi gittikçe güçleşmektedir. Bu bakımdan inanç önderi dedelerin liderlik davranışları göstermeleri kaçınılmaz olmuştur. Hizmetkâr liderlik, inanç önderlerine uygun düşen bir liderlik biçimi olup, hizmet etmeyi odak noktasına kabul eder. Alevi inanç önderlerinin de hizmet ehli, başkalarını dinleyen, onlarla duygudaşlık kuran, gerçeklerin farkına varabilen ve kendi taliplerini ikna edici yeteneklere sahip olmaları gerekir. Ayrıca inanç önderi dedeler, ileri görüşlü ve olayları iyi kavrayan ve insanların kendilerini geliştirmelerine yardım eden özelliklere de sahip olmaları gerekir. Dede birleştirici olmalı, bir Anadolu deyiimiyle onlara çobanlık yapabilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Alevilik öğretisi, Alevi inanç önderi, hizmetkâr lider, liderlik davranışları, eğitim

ABSTRACT

Alevism is a way of life and can be regarded as a different interpretation of Islam. The model which best explains the Alawi faith is Hacı Bektaş Veli's teaching regarding four gates-forty ranks. Alavists see themselves in the second gate of his teaching. The Alevi spiritual path (yol) is commonly understood to take place through four major life-stages, or "gates". These may be further subdivided into "four gates, forty levels" (Dört Kapı Kırk Makam). The first gate of this teaching, which is called as gate of the order, makes it necessary to be committed to the leader of the sect in Alevism. The leaders of the Alevi faith are those who have made a significant contribution to the presence of Alevi faith

* Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, EBB, igul@omu.edu.tr
DOI: 10.17498/kdeniz.415382

coming up to the day. This study, which focuses on the servant leadership behaviors of the Alawi faith leaders, is a theoretical study based on document analysis. Firstly, two themes as Alevisi faith leaders and servant leadership were examined under separate titles and then synthesized under the title of leadership behaviors that must be shown by Alevism leaders. Alevi faith leaders have an important position in the survival and continuity of Alawi faith. But nowadays, with the increase of the education level of the people, the work of the Alevi faith leaders becomes also difficult. It is increasingly difficult for traditional spritual guides called as Dede to persuade young people without updating themselves. In this respect, it is inevitable for the leaders of faith to show leadership behaviors. Servant leadership is a form of leadership which is compatible with the desired characteristics of the spritual guides of the faith and takes servicing as a central aim. Alevi faith leaders must also have the skills needed for servicing for their followers as well as all humans such as listening skills, empathy, recognizing the truths and persuasion skills for their own followers. They must also have a good sense of comprehension, must be foresighted individuals helping people to improve themselves. The Dedes should be unifying, should be able to shepherd to their followers as indicated in a old Anatolian saying.

Key words: Alevism, Alevism faith, leader, servant leader, leadership behaviors, education

АННОТАЦИЯ

Алевизм - это другая интерпретация исламской религии и образа жизни. Модель, которая лучше всего объясняет опыт Алави, - это четырехдверное школьное обучение Насі Вектаş Veli. Пламя видит себя во второй двери этого учения. Первый чиновник этих ворот, который описывается как церемониальные ворота, заставляет быть связан с главой алевизма. Лидеры веры Алеви - это те, кто внес значительный вклад в приближение Алеви до сегодняшнего дня. Это исследование, в котором основное внимание уделяется руководству лидерства по отношению к лидерам веры Алави, является теоретическим исследованием, основанным на сканировании источников. Лидеры алевизма и проблемы руководства слугами были сначала рассмотрены под отдельными заголовками, а затем синтезированы под заголовком поведения руководства, которое лидеры веры Алевизма должны показать. Лидеры веры Алеви занимают важное место в выживании веры Алави. Но в наши дни, с ростом уровня образования людей, работа лидеров веры Алеви также сложна. Традиционным бабушкам и дедушкам становится все труднее убеждать молодых людей обновлять себя. В этом отношении лидерам веры неизбежно проявлять лидерство. Руководство слуги - это форма руководства, которая соответствует лидерам веры и принимает ее как центр служения. Лидеры веры Алеви должны также обладать навыками служения людям, слушать других, сопереживать им, признавать истины и убеждать своих талантов. Они также должны обладать признаками веры, передовыми идеями и пониманием событий и помогать людям улучшаться. Дед должен объединиться, должен быть в состоянии сделать их пастухами с выражением анатолийца.

Ключевые слова: алевизм, алевизм, лидер, лидер слуг, поведение руководства, образование

Giriş

Alevi inanç önderleri, Alevi inancına sahip insanlara rehberlik ederek kâmil insanların yetişmesine önderlik eden ve belli bir ocağa bağlı olan kişilerdir. Pir, mürşit, halife, rehber gibi çeşitli isimlerle anılan Alevi inanç önderleri (Akseymen ve Yürükoğlu, 2014: 223, Aleviliğin bozulmadan gününüze kadar ulaşmasına yardım etmişlerdir. Genç nüfusun eğitim seviyesindeki artış, Alevi inanç önderlerinin de kendilerini yenilemelerini zorunlu kılmış; başkalarına yol gösterecek, nasihat edecek ve etik değerleri aşılacak kişilerin liderlik davranışları sergilemesi kaçınılmaz olmuştur. Gelişen dünyada etik değerlere verilen önemin artması inançları da etkilemiş, yeni liderlik biçimlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu yeni liderlik biçimlerinden olan hizmetkâr liderlik, insanların iyiliğine yönelik önderlik etme anlayışına dayalı bir liderlik uygulamasıdır (Drury, 2004). Hizmetkâr liderlikle ilgili çalışmalar genellikle işletmelerde (Patterson, 2003, Page ve Wong, 2000; Barbuta ve Wheeler, 2006) ve eğitim sektöründe (Gül ve Türkmen, 2016; Kahveci ve Aypay, 2013; Akyüz ve Eren, 2013) yapılmıştır. Hizmetkâr liderlik, Alevi inanç önderlerine uygun düşen bir liderlik biçimidir. Bu çalışmada, Alevi inanç önderleri ile hizmetkâr liderlik kavramının bir kritiği yapılarak ilgililerin konuya ilgisi çekilmiş bir farkındalık yaratılmaya çalışılmıştır.

Yöntem

Bu çalışmada, Alevi inanç önderleri ile hizmetkâr liderlik kavramları irdelenerek bazı çıkarımlarda bulunulmuştur. Çalışma, alanyazına dayalı yürütülen kuramsal bir çalışmadır. Alanyazın taraması, bir konu hakkında üretilmiş bilgilerin sistematik olarak tanımlanması, sentezlenmesi ve değerlendirmesini içeren bir araştırma yaklaşımıdır (Fink, 2005). Farklı kaynaklardan toplanan bilgiler analiz edildikten sonra konu, (1) Alevilik, (2) Hizmetkâr liderlik ve (3) Alevi inanç önderlerinin hizmetkâr liderlik davranışları olmak üzere üç alt başlıkta ele alınmıştır. Bu tür çalışmalarda birincil kaynaklara ulaşılmaya çalışılır. Araştırma ile okuyucu arasında bir aracı yoktur (Balcı, 2005). Araştırma sonunda bir sentezleme yapılarak bazı sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır.

1. Alevilik

Alevilik ile ilgili bazı kavramları bilmeden Alevi inanç önderlerinin liderlik davranışları anlamak zordur. Bu bakımdan öncelikle Alevi inancının kökleri, on iki imam inancı, ocak kavramı, Alevi inanç önderleri, Alevi deyişlerinde pir kavramı, dede-talip ilişkisi, Alevi inanç önderlerinin nitelikleri, Alevilikle ilgili bazı sorunlar konusunda kısa bilgiler verilecektir.

a. Alevi inancının kökleri

Alevilik günümüze kadar bir inanç olarak varlığını sürdürmüştür. Ancak son zamanlarda onun kökleri araştırılmaya başlanmıştır. Bazıları Alevi inancının köklerini Anadolu'nun eski medeniyetleri içinde ararlarken (Bulut, 2011; Bender, 2003), diğerleri bu kelimenin Ali'ye bağlılık (Aksüt, 2012; Zelyurt, 2012) anlamına geldiğini ifade etmektedirler. Yani Alevilik, İslamiyet'in içinde yer alan bir inanç (Özdemir, 2014; Üçer, 2005) olarak görülmektedir.

Alevi kelimesi soy bilimsel, siyasi, inançsal ve tasavvufi olmak üzere dört anlamda kullanılmaktadır. Bu çalışmada onun daha çok tasavvufi yönü üzerinde durulacaktır. Alevi kelimesinin tasavvuf yönü, onun bir tarikat olmasıyla ilişkilidir (Ocak, 2009: 19). Yani Alevilik İslam dini içinde yer alan bir tarikattir. Hz. Muhammed, İslam dininin tebliğcisi ve

son peygamberidir. Hz. Ali ise, O'nun Ehlîbeytinden birisi ve en büyük yardımcısıdır. Hz. Muhammed ile nübüvvet makamı kapanmış, Hz. Ali ile velayet kapısı açılmıştır. Bundan sonra kâinat velayetin nuru ile aydınlanmaya devam edecektir.

Aleviliğin bir tarikat değil bir yol olduğunu savunanlar da bulunmaktadır. Alevilik tasavvufî bir yoldur. Bir Alevî fihkindan ve kelamından bahsetmek mümkün değildir (Çamuroğlu, 2008: 41). Din İşleri Yüksek Kurulu, Aleviliği Şîa'nın bir kolu olarak görmektedir (Cumhuriyet, 8 Şubat 1989). Başka bir görüşe göre ise Şîa inancının Batîni sufizmle yoğrulmasından ortaya çıkmış bir öğretilerdir (Özdemir, 2014). Aleviliğin bir yol olduğunu kabul edenler onun başka mezheplerle bir ilişkisinin olduğunu kabul etmektedir.

Aleviliğin nazenin bir tarikat olduğunu kabul edenler çoğunlukla onun tasavvufî bir yol olduğunu da kabul etmektedirler (Arslanoğlu, 1999). Nazenin kelimesi narin ve ince anlamını taşımaktadır. Alevî temel kaynaklarının birisinde, Hz. Ali bu tarikatı, "kul hakkını bilip yolun incesinden giderek tamam olur" şeklinde tanımlamaktadır (Vaktidoldu, 1996: 65). Burada sözü edilen tarikat, Hacı Bektaş Veli'nin öğretisinde yer alan "Tarikat Kapısıdır."

Aleviliğin köklerine ilişkin açıklamalar bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Aleviliğin İslam dini içinde onun farklı bir yorumu olduğu anlaşılmaktadır. Alevilik ile Sünnî inanç arasında itikat bakımından bir fark olmadığı, farklılığın amel ve yaşayış biçiminde olduğu (Gül, 2015) anlaşılmaktadır. Alevî düşüncesini en iyi açıklayan model, Hacı Bektaş Veli'nin Makâlât eserinde yer alan "Dört Kapı Kırk Makam" öğretileridir.

b. Oniki imam inancı

Anadolu Aleviliği, Şîa'dan farklı bir inanış olup birçok yönden farklılık gösterir. Bununla birlikte, Aleviliğin Şîa ile benzer birkaç ortak yönü bulunmaktadır. Bunlar, "On İki imam" inancı, tevellâ-teberra kavramı ve Ehlîbeyt sevgisidir (Arslanoğlu, 1999). Alevilere göre, Hz. Muhammed Hakk'a yürümeden önce yerine Hz. Ali'yi vasi tayin etmiştir. Hz. Muhammed veda haccından dönerken Gadir-i Hum denilen bir yere geldiğinde, burada bir hadis zikrederek Ali'yi yerine imam tayin etmiştir (Ünlüsoy, 2014: 361). Sekaleyn olarak nitelenen bu hadis Sünnî kaynaklar tarafından doğrulanmakla birlikte, Hz. Muhammed'in söylediklerinden böyle bir anlam çıkarılamayacağı belirtilmektedir.

Alevî inanç önderlerine temel dayanak oluşturan sekaleyn hadisi, bu yönüyle araştırmaya ve incelemeye değer. Hadis, "Ben sizin aranızda iki ağır-paha biçilmez emanet bırakıyorum. Onlar Allah'ın kitabı (Kur'ân) ve İtretimdir (Ehlîbeyt'imdir). Şüphesiz onlar, (Kevser) havuzu başında bana varıncaya kadar birbirinden ayrılmazlar..." şeklindedir. Şîa, hadise dayanarak imamların ismetini, imametinin zorunluluğunu ispat etmeye çalışır. Şîa'ya göre, "itretim" tabiri Ehlîbeyt için kullanılmıştır. Bazı nakillerde yalnız "itret" (Saduk, 2018), bazılarında "Ehlîbeytim" tabiri yer alırken (Horasani, 2018), bazılarında ise Ehlîbeyte sarılmanın gerekliliği tekrarlanmıştır (Hambel, 2018).

Ehlîsünnet kaynakları böyle bir hadisin varlığını kabul etmekle birlikte, "itret" ifadesinden şeriata mutabık olan kimselerin anlaşılması gerektiği ileri sürer. Hatta Ca'fer-i Sadık (v.128/745), Abdulkadir Geylani (v.561/1 165) ve Zeynelabidtn (v.97 /715) gibi zatlar örnek gösterilir. İtret kelimesinden sünnetin anlaşılmasının daha uygun olacağı iddia ederler (Dölek, 2004: 171). Aslında burada şaşılacak bir şey yoktur. Sekaleyn hadisindeki "kitap-sünnet" ikilisi Sünnî âlimlerce nasıl delil olarak kullanıyorsa, "kitap-Ehlîbeyt" versiyonu da Şîa'nın imamlarınca delil olarak kullanılmaktadır (Erul, 2007).

Anadolu Alevileri bu konuda Şia'ya daha yakındır. Peygamberden sonra Hz. Ali'nin imam olarak tayin edildiğini kabul ederler. Alevi kaynaklarında "halifelik" Sünni yani Ehlişünnetin kabul ettiği bir görüştür. Halifelik zaten Muaviye'den sonra tamamen saltana dönüşmüştür. Alevilere göre, Hz. Ali dördüncü halife değil, birinci imamdır. Ehlibeyti sevmek ve Ehlibeyte dost olmak, onlara düşman olana ise düşman olmak gerekir. Alevilikte bu kavram "tevilla-tebarra" olarak nitelenir. Alevilerin pir olarak kabul ettiği kişilerin soyu Oniki imama dayandırılır. Yani Evlad-ı Resulden başkasına pirlik caiz olmaz.

c. Alevilikte ocak kavramı

Alevi ocaklarıyla ilgili farklı açıklamalar yapılmaktadır. Geleneksel anlamda ocak aileleri peygamber soyundan geldiklerine ve seyyid olduklarına inanırlar, kendilerini kutsal dini liderler kabul ederler..." (Clarke, 1998: 81). Anadolu Aleviliğinde ocaklar iki büyük inanç merkezine bağlı olarak şekillenmiştir. Bunlar: Erdebil Tekkesine ya da Hacı Bektaş Veli Dergâhına ocaklar. Bunların dışında kendi soylarının Oniki İmamlara dayandığını ileri süren başka ocaklara da rastlanmaktadır. Örneğin, Zeynel Abidin'den başlayıp Seyyid Ebül Vefâ'ya dayanan bazı soylar kendilerini mürşit ocağı kabul ederler (Birdoğan, 1995: 144, Akt. Yıldız, 2011: 230).

Alevilik inancında pirlik ocaklar ile düzenlenmiştir. Dedelik veya ocak kurumu, eski Türk geleneklerinde bulunan şaman ve kam geleneği ile Türklerin İslam'la tanışmalarından sonra karşılaşılan hilafet veya imamet anlayışına bağlı olarak şekillenmiştir (Rençber, 2013:162). Böyle bir kurumda, Ehlibeytten bazıları imam olarak görülürken, Oniki İmamların soyundan geldiği düşünülen dedeler, lider olarak kabul edilirler. Alevi zümreler içinde ocakzade olmak, lider olmanın da ötesinde dini otorite adına söz sahibi olma anlamına gelir.

Anadolu'ya göçlerle birlikte seyyid kökenli ailelerin geldiği bilinmekle birlikte, bunların ocakzade ailelere nasıl dönüştüğü açık değildir. Bundan başka, Hacı Bektaş Dergâhına bağlı kimselerin seyyid kökenli olmadığı, dergâhta postnişin olan Çelebilerin uygun görmesiyle ocak niteliği kazandığı bilinmektedir (Yaman, 2011: 54). Bazı Alevi köylerinde ise dikme dedelere rastlanır. Bu dedeler, ocaktan gelen dedelerin olmadığı zamanda yolu-erkânı yürütürler. Ocak kavramı; Buyruk, Menakıb-nâme, Velayet-nâme gibi adlarla anılan geleneksel Alevi kaynaklarında geçmemektedir. Yaman'a (2011: 49) göre bunun sebebi, bu kaynakların yazıldığı dönemde ocak kavramının bugünkü anlamıyla kullanılmamasıdır.

Anadolu'daki ocakların çoğunluğu Hacı Bektaş Veli dergâhına bağlıdır. Her Alevi dedesinin bağlı olduğu ocağın dergâhta kaydının tutulduğu bir Karadeniz Kitabı'ndan bahsedilse de buna ilişkin bir kayıt bulunmamaktadır. Dedelik kurumunun bugünkü anlamda meşruluk kazanması daha çok Şah İsmail'e dayandırılmaktadır. Onun bazı Türkmen beylerine seyyidlik belgesi verdiği (Yıldız, 2004: 321), bu anlayışın daha sonraki yıllarda yaygınlaşarak devam ettiği tahmin edilmektedir.

d. Alevi inanç önderleri

Alevi inanç önderleri denilince; rehber, pir, mürşit, halife gibi kavramlar aklımıza gelir. Pir, insanlara doğru yolu gösteren ve iyiliği öğütleyendir. Tasavvufta bir tarikatın ileri geleni ve irşatla görevli olan önderidir (Sözce, 2017). Alevi inanç önderi yerine "Alevi Dedesi" tabiri de kullanılmaktadır. Alevi dedesi, Alevi öğretisine göre, yolun taliplerini yönlendiren, Alevi buyruklarına göre hüküm veren ve bu yolun korunması için gayret ve çaba gösteren kişidir. Dede görev itibarıyla Hz. Muhammed, Hz. Ali ve Hacı Bektaş Veli'yi

temsil eder (Gül, 2018). Alevi inanç önderleriyle ilgili İmam Cafer Buyruğunda açıklamalar yer almakta, pirlilik konusu ile Hz. Muhammed'in miraç olayı arasında bir ilişki kurulmaktadır.

Hz. Muhammed miraç dönüşünde “Kırklar Cemine” uğramış olup, cem erenleri Hz. Muhammed'e, “Cenabı Hakkın buyurduğu ne ise bize söyle ya Resul Allah” dediklerinde, “Ya ashaplar, hakikat Ali hakkındadır. Varın Hz. Ali'ye iradet getirin” buyurmuştur. Muhammed Mustafa ve Aliyyel Murtaza cümleye rahmet eyleyip erkan koymuşlardır. Böylece Şeraît zahir, Tarikat ve hakikat sırrolmuştur. Şeriat Muhammed'in, Tarikat ve hakikat Ali'nin şanına gelmiştir (Vaktidoldu, 2011: 21, 22). Yani, Hz. Muhammed kendisinin Şeraît kapısından sorumlu, Hz. Ali'nin ise diğer üç kapının (Tarikat-Marifet-Hakikat) piri ve rehberi olduğunu belirtmiştir. Buyrukta, “pirlik kimden kaldı?” sorusuna “Şahı Merdan Ali'den kaldı” cevabı yer almaktadır (Buyruk, 1958).

Hz. Ali'den sonra pirliliğin nasıl devam edeceği konusuna da buyrukta açıklık getirilmiştir. Ammar Yaser'in “Sizden sonra müritlerin ve muhiplerin kime hak bakalar?” sorusuna, Hz. Ali şöyle cevap vermiştir: *Benden sonra On bir evladıma, sonra evladımın hûlefasına, sonra onların halîfesine, bunlardan sonra hûlafanın menzîlinde oturana, eğer çar, darp, erkân, tıraş, sofrâ, çerağ sahibi bulunmaz ise er menzîlinde oturan (kara taşsa) dahi ona hak bakalar* (Buyruk, 1958: 257–258). Bu açıklamalardan pirlilik görevinin Oniki İmamların soyunu takip ettiği, onların soyundan ve izinden giden kişilerin pir olacağı anlaşılmaktadır.

e. Alevi deyişlerinde pir kavramı

Alevilik bir tasavvuf yoludur. Tasavvuf, mana âlemi ile ilgili bir duyuş, düşünüş ve inanış sistemi olup, bireyin nefsinin terbiye etme esaslarını içine alır. Nefsinin terbiye etmek isteyen kişi kendisine yol gösterecek bir mürşit arar (Güngör, 1982: 98). Alevilikte mutlaka bir mürşide bağlanmak gerekir (Şişman, 2013: 37). Her Alevinin mutlaka piri, rehberi ve mürşidi vardır. Rehbersiz, pirsiz yani yol gösteren mürşit olmadan sırrı hakikate ulaşmak zordur. Pirin önemi Alevi deyişlerinde de dile getirilmiştir. Pir Sultan Abdal, Hatayî ve Fedâî babadan birkaç örnek verilmiştir:

*Pir merhem çalmazsa yaralar azar,
Seversen Ali'yi değme yarama.*

(Pir Sultan Abdal)

*Ben *pirimi* hak bilirim
Yoluna canım veririm*

(Hatayî)

*Ey Fedâî gafil Hakk'a ermeyen
Bir *mürşit* kâmile ikrar vermeyen*

(Fedâî)

f. Alevilerde dede-talip ilişkisi

Alevilikte pir, mürşit ve talip ilişkisi, *el ele, el Hakk'a* biçiminde işler. Talip, pirin huzurunda *musallada ölü gibidir*. Pire teslimi rıza gösterir. Pir ise talibi pişirir yani irşat eder. İnanç zincirinin ilk halkasını talip oluşturur. Talip rehber, rehber pire, pir mürşide, mürşit halifeye bağlıdır. Bu silsile bu şekilde devam eder. Bunların hepsi “Ser çeşmeye” yani Hacı Bektaş Veli dergâhına bağlıdır. Ser çeşmenin başı On iki İmamlara bağlıdır. On iki İmamlar peygamberin yolunu takip eder. Peygamber ise, Allah'ın buyruğunu yerine getirir. Böylece, talipten Hakk'a doğru giden bir yol oluşur.

Pir-talip ilişkilerinin bir sınırı vardır. Âdem âdemi ıslah edemez. Herkes kendi nefisini terbiye etmelidir. Rehber veya pir bu konuda talibin doğru yolu bulmasına ancak bir vasıta olabilir. Talip, pirin yamacına geçtiğinde, pir talibe; “*seni ahirette yarlıgayım. Gel günahından geçtim dese*” ol pir dinden çıkar. Eğer talibin günahı hafif bir suç (günah-ı sagayir) ise, buna göre talibe tövbe verip, “Allah-u Teâlâ affeylemiş ola” demeli; eğer talibin suçu ağır ise (günah-ı kebaire), onu meydana koymamalıdır. Onun davasını ancak mahşerde Hak Teâlâ icra eder (Buyruk, 1958: 178).

Alevilikte kişiler suç işlediğinde, yolun “düşkün” sayılırlar. Düşkün olan kişiler toplum dışına itilir ve cemlere alınmazlar. Düşkünlük, işlenen suçun derecesine göre bir süre devam eder. Bu süre içinde düşkün olan kişiye selam verilmez selamı alınmaz (Özbilgin, 2011: 412). Düşkünlük süresi biten kişiyi ocak dedesi kaldırır. Yani kişinin düşkünlüğünü sona erdirir. Bunun için özel bir dini tören yapılır. Düşkünlükten amaç kişinin suç işleminin önüne geçmektir. Aleviler köylerde birçok sorunu, düşkünlük kurumu ile halletmişler ve devletin mahkemelerini meşgul etmemişlerdir.

Her bir dedenin bir pire ve ocağa bağlı olduğu dikkate alındığında, düşkünlük makamının dedeler içinde geçerliği olduğu bilinmelidir. Hatta büyük günah işleyen dedenin derdine derman olmaz. Pir günahı kebaire işlese, *onun yüzüne bakmayasınız. Bastığı yerde kırk yıl hayır hasenat olmaz. Uçarsa cazudur* (Buyruk, 1958: 182). Böyle bir dedenin elinden, eteğinden tutulmaz. Bu dedenin talipleri, aynı ocağa mensup diğer dedelerden yani amcazadelerinden el tutarlar. Bu bakımdan inanç önderlerinin çok daha dikkatli bir yaşam sürmesi ve taliplere örnek olması gerekir. Dedenin kendisi temiz olmayınca, onun yıkadığı talibi de temiz olmayacaktır.

g. Alevi inanç önderlerinin nitelikleri

Pir olan kimse, Dört Kapı Kırk Makam, On iki Farzı Kifayeden, On yedi Erkân'dan haberdar olmalıdır. Eğer pirin vücudu kâmil olursa pirligi caiz olur. Pir mürüvvet madeni olmalıdır (Buyruk, 1958: 37). Alevi inanç önderi dedeler, başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere Aleviliğin yazılı kaynaklarından ve bunlar içinde yer alan konulardan haberdar olmalıdır. Pir veya mürşit soyu ile övünmemeli, zira bir âdem ölünce kabirde, *kimin oğlusun* demezler. *Kimin ümmetisin ve ne amel işledin* diye sorarlar.

Geleneksel Alevi toplumsal hayatında dedenin önemli bir yeri vardır. Dede dini hayatı yönetmenin ötesinde hukuki kararlar verir. Dedelerin toplumsal ilişkileri kontrol etme gibi işlevleri vardır (Sambur, 2011: 98). Dede, Erkânameleri dikkate alarak müşkülâtı çözer. Bunlarda açık hüküm bulunmayan hallerde, kurallar koyar. Ancak bunları yaparken haktan ve hukuktan ayrılmamaya özen gösterir. Zira talip bir günah işlese bir günah, dede bir günah işlese beş günah yazılır (Bozkurt, 201: 36). Öyleyse dedeler daha dikkatli karar vermek durumundadırlar.

Bir inanç önderi olarak dedelerin şehirlerde cem yapması ve erkân yürütmesi kırsal kesimlere göre farklılık göstermektedir. Şehirde ceme gelen insanlar tek bir ocağın talipleri olmadığından, *cem olma* konusunda sıkıntılar yaşanmaktadır. Şehir yaşamı mürşit ya da pirin işini zorlaştırmış ve karmaşık bir hale sokmuştur (Dedekargınoğlu, 2010: 240). Ceme katılan bazı kişiler hangi ocağa mensup olduğunu bile bilmemektedirler. Şehirlerde yapılan cemlerde görgü, rızalık, düşkünlük makamlarını işlerlik kazandırmak neredeyse imkânsız hale gelmiştir (Gül, 2016: 109). Şehirlerde. Aleviliğin “*Yol bir süre bin bir*” kuralı işletilerek meseleye bir dereceye kadar çözüm bulunabilse de şehirlerde inanç önderlerinin liderlik davranışları sergilemesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Bazı sorunlar Alevi inanç önderleriyle ilgilidir.

h. Alevilikle ilgili bazı sorunlar

Alevi inanç önderlerinin günümüzdeki bazı önemli sorunları bulunmaktadır. Bu sorunların bazısı, Alevilik inancının yaşatılması bakımından önemlidir (Rençber, 2013: 686–688):

1) Alevilikte sistemli bir yapı ve düzene sahip olduğu bilinen *ocak* sisteminde bazı sıkıntılar olduğu bir gerçektir. Bu sıkıntılarının giderilmesi gerekir.

2) Soya bağlı olarak varlığını devam ettiren *ocak* sistemine eleştiriler yapılmaktadır. Ocak sisteminin bozulması halinde, Alevi inancının bundan zarar görmesi muhtemeldir.

3) Dedelerin, Aleviliğin yazılı kaynaklarından ziyade sözlü kültür geleneğine bağlı kalmaları, talip-dede ilişkisini olumsuz etkilemektedir. Bu bakımdan Aleviliğin yazılı kaynaklarının oluşturulması önemlidir.

4) Dedelerin elinde bulundurdukları şecerelerin ne kadar geçerli olduğu tartışmalıdır. Özellikle soyu Ehlibeyt'e dayanmayan kişilerin buna benzer belgeleri Hacı Bektaş Dergâhından aldığı yönünde görüşler bulunmaktadır (Yaman, 2011).

5) Dedelerin ellerinde bulundurdukları şecereleri belli aralıklarla güncellememeleri ve dedelerin Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhına bağlılıkları konusunda kuşku yarandırmaktadır.

6) Kentleşmeyle beraber dedeler, kırsal kesimde yürüttükleri dini ve sosyal işleri yürütmede zorluk çekmektedirler.

Burada sayılan sorunların önemli bir nedeni şehirlerdeki Alevi örgütlenmelerinden kaynaklanmaktadır. Alevi-Bektaşiler inançlarını yaşamak için şehirlerde Alevi dernek veya kuruluşları bünyesinde örgütlenmektedirler. Her bir dernek veya kuruluşun kendisine özgü bir felsefi olup, bazı derneklerin görüşleri, Aleviliğin yazılı kaynaklarıyla çelişmektedir. Bu dernekler kendilerine bağlı hizmet veren cem evlerinde, kendi felsefi görüşlerine uygun dede veya babaları tercih etmektedirler (Gül, 2016: 172). Bu uygulama, geleneksel Aleviliğin bozulmasına yol açmaktadır. Bir araştırmada, şehirleşmeyle birlikte dedelik, musahiplik ve düşkünlük gibi önemli geleneksel kurumların zayıfladığı bildirilmiştir (Yıldız, 2011: 239).

2. Hizmetkâr liderlik

Hizmetkâr liderlik, ilk olarak 1970'li yıllarda Greenleaf tarafından ortaya atılmış liderlik anlayışıdır. Bu anlayışa göre lider, iyiyi ve doğruyu temsil eder, sosyal anlamda adaletsizliklere karşı çıkar. Bu liderlik biçiminde, başkalarına hizmet etme anlayışı ön plandadır. Hizmetkâr lider, başkalarının mutluluğu için onlara hizmet eden kişidir (Page ve Wong, 2000). Liderin başarısı, takipçilerinin bilgi, özerk ve hizmet etmeye yakın kişilerin olmalarına bağlıdır.

Hizmetkâr liderlerde, hizmet etme önce tabii duygularla başlar, insan hizmet etmek, yalnız hizmet etmek ister. Daha sonra bilinçli bir tercihle liderlik etmeyi arzular (Greenleaf, 2003: 10). Hizmetkâr lideri diğer liderlik biçimlerinden farklı kılan bazı özellikler vardır. Konumunu önemseyen lider, eleştirilmekten rahatsız olurken, hizmetkâr lider herkesi kucaklar, eleştirileri dinler, değerlendirir. Lider pozisyonunun geçici olduğunu bilir ve insanlara hizmet etme arzusuyla doludur. Hizmetkâr liderlik ile ilgili üç farklı model ileri sürülmektedir. Bunlar hakkında kısa bir bilgi verilmesi yararlı görülmektedir.

a. Spears'a göre hizmetkâr liderlik

Spears (2004: 7–11) hizmetkâr liderin on kişisel özelliğini şöyle sıralamaktadır (akt. Waddell, 2006: 3–4): Dinleme, duygudaşlık, iyileştirme, farkındalık, ikna etme,

kavramsallaştırma, ileri görüşlülük, kâhyalık, insanların gelişimine bağlılık, birlik olmaya yardımcı olma. Hizmetçi ile liderin bir arada olmasını sağlayan ve bu iki rolü sentezleyen hizmetkâr lider, kendilerini diğer liderlerden ayırt edici bir takım özelliklere sahiptir (Bakan ve Doğan, 2012: 7): Hizmetkâr liderin bu on özelliği hakkında kısa bir açıklama yapmak yerinde olacaktır.

Başkalarını doğru anlayabilme konusunda, dinlemenin önemli bir yeri vardır. İletişim becerilerinden biri olan dinleme, liderin sahip olması gereken temel beceriler arasında yer alır. Hizmetkâr lider, sorunlara ancak iyi dinleme sayesinde çözüm bulabilir (Smith, 2005: 5). Bu bakımdan her lider iyi bir konuşmacı olmanın yanında, aynı zamanda iyi dinleyici olmalıdır. Empati (Duygudaşlık), bir kişinin kendisini karşısındaki kişinin yerine koyarak olaylara onun bakış açısı ile bakması, o kişinin duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlaması, hissetmesi ve bu durumu ona iletmesi sürecidir (Ersoy ve Köşger, 2016: 1). Başkalarını en iyi şekilde anlamanın yolu duygudaşlık yapmaktan geçer. Bu sayede başkalarının özel yeteneklerini görme fırsatı elde ederiz. Bu bağlamda hizmetkâr lider, duygudaşlık kurabilen, kendisine yapılmasını istemediği bir şeyi başkasına yapmayan kişidir.

Günümüz gerçekliğinde iyileştirmenin önemli bir yeri vardır. Liberal ekonomik anlayışın bir sonucu olarak, birçok insan kalbi kırık ve ruhları incinmiş şekilde hayatlarını sürdürmektedir. Hizmetkâr lider bu kalbi kırık ve ruhları incinmiş kişileri gelecekte daha iyiye ve güzele doğru yönlendirmeye gayret eder. İnsanı ruhsal yönden iyileştirerek, onun sosyal hayatını düzene koymasına önemli katkılar sağlar. Farkındalık, dikkati belli bir şeye yöneltmez. Farkında olduğumuz zaman dikkatimizi gelecek ve geçmişe değil var olan bir şeye odaklarız. Sadece anda bulunuruz. Bu türden bir dikkat enerjisi, anlayış ve doğal bir neşe üretir (Sayar, 2017). Etrafta olan biten şeylerin farkında olma, bütüncül bir bakış açısı gerektirir. Diğer taraftan bu bütün içindeki ilişkileri görmeyi ve sezmeyi zorunlu kılar. Hizmetkâr lider, başkalarını etkilemek için kendisini izleyenleri nasıl etkileyeceğini bilir.

İkna etme, başkalarını zorlamadan bir şeye razı etme durumudur ki insanları herhangi bir konuda ikna etmek özel beceri gerektirir. Hizmetkâr liderin temel iletişim silahlarından birisi hiç şüphesiz ikna etme gücüdür (Fındıkcı, 2009: 543). Lider bu gücün etkili ve yerinde kullanılması gerektiğini bilir. Lider aynı zamanda beden dilini de etkili kullanır. Kavramsallaştırma, olaylara geniş bir bakış açısıyla bakabilme ve hayal gücünü kullanma ile ilgili bir kavramdır. Gelecekte olacak şeyler hakkında fikir yürütmede kavramsallaştırma önemli yer tutar. Kavramsallaştırma, olayları düşünsel olarak anlamayla ilgilidir. İnsanlar kavramlarla düşünür ve sorunları çözmeye çalışırlar. Hizmetkâr liderde bulunması gereken önemli özelliklerden birisidir.

İleri görüşlülük, öngörü sahibi olma anlamına gelir. Öngörü gelecekte olması muhtemel işlerin gidişatını önceden tahmin etmedir. Geleceği tahmin etmek zor bir iştir. Ancak geçmiş yaşantılardan yola çıkarak gelecek hakkında tahminlerde bulunmak mümkündür. Hizmetkâr liderin sahip olduğu önemli davranışlardan birisi ileri görüşlülüğü olup, lider gelecek hakkında yüksek bir ön görüye sahiptir. Kâhyalık, hizmet odaklılık ile eş anlamlıdır. Lider başkalarına hizmet etmeyi kendisine ahlaki bir görev olarak görür. İnsanlara hizmet etmek, onların zor zamanlarda yanlarında olmayı gerektirir. Hizmet eden kişi bunu bir karşılık beklemeden yapar.

İnsanların gelişimine bağlılık gösterme, liderin dikkate alması gereken duygulardan birisidir. Günümüzde her şey değişmekte ve insanların kendisini bu gelişime uydurması gerekmektedir. Lider, takipçilerinin kendisini geliştirmesine katkıda bulunur. Bunu yaparken bir karşılık beklemez aksine kendisini sorumlu hisseder. Lider birlik olmaya

yardımcı olan kişidir. Toplum oluşturma bilincinin temel felsefesi, birlik ve beraberlik anlayışına dayalıdır. Birlik içinde olma, toplumsal bütünleşmenin ilk adımını oluşturur. Birlik içinde olmayan gruplar dağılmaya mahkûmdurlar. Liderin önemli özelliklerinden birisi, birleştirici yönüdür. Farklılıkların yoğun olarak yaşandığı günümüzde insanları bir araya getirmek zordur. Bunu ancak hizmetkâr bir lider başarabilir. Temel insani değerlerin giderek daha büyük önem kazandığı günümüzde, hizmetkâr liderlik anlayışı, insanlar için temel bir güç odağıdır (Bakan ve Doğan, 2012: 10). Aile hayatından çalışma ve sosyal hayatımıza kadar uzanan her alanda hizmetkâr liderlere ihtiyaç vardır. Böyle liderlerin varlığı sayesinde toplumsal hayatımız daha anlamlı hale gelir. İnsanlar birbirlerini daha çok sever ve sayarlar. Saygı ve sevginin hâkim olduğu bir toplumda birlik ve beraberlik olur. Bir toplumda saygı ve sevgini azalması toplumsal çözölmeyi hızlandırır.

b.Patterson'a göre hizmetkâr liderlik

Patterson, hizmetkâr liderliği ayrı bir liderlik biçimi değil, dönüşümcü liderliğin uzantısı olarak görür. Bu liderlik biçimi, liderin hizmet odaklılığını merkeze alan değerler bütününe yani fazilete bağlıdır. Başka bir anlatımla Aristoteles'tin etiğine dayanır (Patterson, 2003: 6). Bu bağlamda hizmetkâr lider; sevgi dolu, alçakgönüllü, fedakâr, ileri görüşlü, güven dolu, izleyenlerine özgürlük sağlayan ve hizmet eden kişidir. Lider, kendisini izleyenlerin yeteneklerini ortaya koymalarına izin verir ve onlara yüksek derecede güven duyar (Stone ve Patterson, 2005: 12).

Sevgi dolu olma (Agapoa), Tanrıyı sevmekle birlikte, İncil'de Agapao daha çok insandan insana ya da arkadaşça sevgiyi ifade eder. Dostluğa odaklanmayı gerektirir. Sevgi dolu insan ayırım yapmaksızın herkesi sever. Agapao, hem lider hem de takipçiler arasında seçkin bir ilişkiden ziyade, fedakâr bir ilişkiye dayanan eylem odaklı (fiil) bir ilişkidir. Bu eylemin nihai sonucu, liderin ve takipçinin karşılıklı yararına olmalıdır (Winston, 2002: 5). Lider bu sevgiye sahip olan kimsedir ve ahlaki sevgisini gösterirken öncelikle takipçilerine ve onların temel ihtiyaçlarına odaklanır. Alçakgönüllülük, bireyin kendisinden ziyade başkalarına daha fazla değer vermesidir. Lider, kendisini diğer insanlardan üstün görmez, tevazu sahibidir. Murray'a (1982: 91) göre alçakgönüllü olma, tanrının yüceliğini görmek, kabul etmek ve onun şanı karşısında haddini bilmektir. Dahası, alçakgönüllü bir kimse, başkalarının söyleyecekleri konuyla ilgilenen ve gerçeği gören birisidir (Comte-Sponville, 2001).

Fedakârlık, liderin herhangi bir beklenti içinde olmadan kendisi dışındaki bir şeyi veya birisini işaret etmesidir (Frankl, 1992:115). Karşılıksız olarak diğer insanlara yardım etmeye odaklanmasıdır. Böyle bir yardımdan hiçbir kazanç sağlama amacı güdülmez. (Patterson'a (2003: 17) göre fedakârlık, yardım etme amacına dayalı insani bir özelliktir (Akt. Dal ve Çorbacıoğlu, 2014: 292). Görev ve fedakârlık kavramları birbiriyle karıştırılmamalıdır. Görev belli bir kuruma karşı sorumluluğu, fedakârlık ise bütün insanlığa karşı yükümlülüğü ifade eden görev göre daha geniş bir kavramdır. İleri görüşlülük, olayları yorumlama gücü, derin kavrayış, tehlikeleri sezebilme, gidişatı görme kabiliyeti anlamına gelir (Eliçık, 2011: 58). Hz Yusuf bunun en güzel örneğidir. O ileri görüşlülüğü sayesinde, Mısır halkını kıtlıktan alıkoymuştur. Lider, uzun vadeli bir bakış açısına sahiptir. Takipçileri için bir vizyon oluşturan ve bu vizyon doğrultusunda onları yönlendiren kişidir. Lider olaylara geniş bir perspektiften bakar. Kendisini dar kalıplara hapsetmez.

Güven dolu olma, başkalarına karşı duyulan inançla ilgili bir kavramdır. Nyhan'a (2000) göre güven, bir kişinin adil, ahlaki ve öngörülür davranmaya istekliliğini ifade eder

(Akt. Waddell, 2006: 4). Hizmetkâr liderlik güvene dayalı bir liderlik biçimidir. Lider, adil ve etik davranışlar sergilediği için takipçileri ona karşı güven duyarlar. Hizmetkâr lider de bu güvene layık olmaya çalışır. Liderin takipçilerine sorumluluk vermesi ve onlar üzerinde kontrolü kaldırması, güçlendirme kavramıyla ifade edilmektedir. Lider, kendisini izleyenlere bir şeyler yapma konusunda cesaret verir, onlara sorumluluk yükler. Hizmetkâr lider, takipçilerini güçlendirirken diğer taraftan onlar üzerinde liderlik etme güçlerini artırır (Russell, 2001: 80). Böyle bir durumda takipçiler yeteneklerinin geliştirilmesine, öğrenmeye ve yüksek düzeyde güçlendirme imkânına istekli olurlar (Winston, 2003). Hizmet etmenin temelinde, liderin kendi kişisel çıkarlarından ziyade başkalarının çıkarlarını düşünüp bu doğrultuda davranışta bulunması yatar. Russel ve Stone'ye (2002) göre, hizmetkâr liderin dokuz önemli işlevinden birisi *hizmet etme* olup, liderliğin çekirdeğini teşkil eder. Hizmetkâr lider, bencil ihtiyaçlarına ve maddi arzularına önem vermeyen bir isteklendirmeye sahiptir. Takipçilerinin neye ihtiyacı varsa bunu sağlamak, liderin önemli rollerinden birisi olarak görülmektedir (Dennis ve Winston 2003).

c. Page ve Wong'a göre hizmetkâr liderlik

Page ve Wong (2000) tarafından ortaya atılan bir başka hizmetkâr liderlik yaklaşımında öne çıkan kavramlar: dürüstlük, sorumluluk, kendini adama ve insana saygıdır. Bu liderliğin kişilik yönelimli olma, insan yönelimli olma, görev yönelimli olma ve süreç yönelimli olma üzere dört boyutu vardır (Akt. Dennis ve Winston, 2003: 455):

Kişilik yönelimli olma, liderin önemli bir özelliğidir insanın nasıl birisi olduğunu gösterir. Herkesin kendisine özgü ve benzersiz bir varlık olduğu gerçeğiyle ilişkilidir. Hizmetkâr liderlikte kişilik, modelin çekirdek kısmında yer alır (Page ve Wong, 2000: 4). Hizmetkâr lider, kişisel özellikleri ile tüm yaşamını birleştirir. Liderin sahip olması gereken kişiliği, hizmet edebilme tutumuyla ilgilidir. Böyle birisi güvenilir, alçakgönüllü ve hizmet odaklıdır. Toplumsal hayatta insanlar birbirleriyle ilişki içindedirler. Bu bakımdan lider insan yönelimli olmalıdır. İnsan ilişkilerin iyi olduğu toplumlarda güvene dayalı ilişkiler söz konusudur.. Lider, başkalarıyla ilişkilerinde takipçilerini etkileyerek onları sürekli iyiye, doğruya ve güzele yöneltir. Onlara destek olur, güçlendirir ve kendilerini geliştirmelerine yardım eder. Lider aynı zamanda görev yönelimli olmalıdır. İnsanlar yaşamak için hayatla mücadele ederler. Herkesin bir işi ve görevi vardır. Başarılı lider işini iyi yapan kişidir. “Ayinesin iştir kişinin, lafa bakılmaz” sözü bunu en iyi şekilde özetler. Birisi hakkında yargıya varırken söyledikleri yerine, yaptığı işe bakılmalıdır. Bu bakımdan hizmetkâr lider, vizyonu belirler, hedef oluşturur ve kendisini izleyenlere yol göstericilik yapar. Hizmetkâr liderin önemli bir özelliği de süreç yönelimli olmasıdır. Çoğunlukla uzun bir zaman dilimini ifade etmek için süreç tabiri kullanılmaktadır. Süreç aynı zamanda süreklilik gösteren eylemleri ifade etmek için de kullanılmaktadır. Yapılan bir çalışmanın etkililiğini anlamak için sürece bakarız. Hizmetkâr lider, uygulamada örnek davranışlar sergiler, işleri ekip çalışmasıyla yürütür ve takipçilerini karara katar.

3. Alevi inanç önderlerinin hizmetkâr liderlik davranışları

Alevi inancı, Hak-Muhammed-Ali üzerine kurulmuştur. İmam Cafer Sadık buyur ki: “yol ve erkân bunların cümlesi Muhammed Ali'den kaldı” (Vaktidoldu, 2011: 48–49). Hz. Muhammed Mustafa ile Ali Murtaza cümleye rahmet gelip dini zahir eylediler ve erkân koydular. Şeriat zahir, tarikat ve hakikat sır oldu. Şeriat Muhammed'in, tarikat ve hakikat Ali'nin şanına geldi. Yani ol zamandan beri pirlük Muhammed Ali'den kalmıştır. Bu

sebeple evlâdı Resulden başkasına pirlık etmek ve talip edinmek caiz değildir (Buyruk, 1958).

Alevi inanç önderlerinin soyu Ehlibeyte çıkar. Bu hal inanç önderlerini karizmatik yapar. Karizma, liderin doğuştan sahip olduğu çekicilik özelliği olup, lideri izleyicilerinden farklı kılar. İzleyiciler, liderin olağanüstü niteliklerini inançla benimsediklerinden, onun fikirlerine de itaat ederek meşrulaştırırlar (Weber, 1947: 360). Karizmaya sahip kişi, alışılmış (rutin) düzenin yıkıcısı olduğu kadar yeni bir düzenin de yaratıcısıdır. Karizmatik lidere Hz Muhammed örnek gösterilebilir. O cahiliye geleneklerini yıkmış, çöllerde sürekli olarak birbirleriyle savaşan, kibir ve asabiyetleri yüzünden asla bir araya gelemeyen Arap toplumu birleştirmiş ve onlardan bir devlet kurmayı başarmıştır (Evkuran, 2006: 62). Böyle bir lider, insanları bir araya getirme ve grup oluşturma konusunda da yetkin olup izleyenlerini bir araya getirerek kolaylıkla ikna edebilir. İşte bu sebeple Alevi inanç önderleri kendilerine Hz. Muhammed'i kılavuz edinirler. Hz Muhammed'in aynı zamanda bir hizmetkâr lider olduğunu söyleyebiliriz. O'nun İslam'a davet misyonu incelendiğinde, halka karşı sabırlı olup onlara karşı yumuşak davrandığı, hoşgörülü olmaya özen gösterdiği, tedricî (yavaş yavaş) şekilde hareket ettiği, olayların neticelerini Allah'tan bildiği, tevazu sahibi, yüksek bir muhasebe yeteneğine ve iç derinliğe sahip bir lider olduğu açıkça görülür. Sayılan özelliklerin hemen hepsi hizmetkâr liderlik davranışları olup bunları ancak bir hizmetkâr lider gösterebilir.

Alevi inanç önderlerinin kendilerine rehber olarak kabul ettiği insanlardan birisi de Hz. Ali'dir. Mısır'a vali olarak tayin ettiği Malik Eşter'e yazmış olduğu *Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla* başlayan mektubunda, *Ey Malik heva ve hevesine hâkim ol, halka merhametle muamele et ve insanların ayıplarını gören kişilerden uzak dur*, buyurmuştur. Ayrıca takva ehli kişilerle dost olmasını, halkın dileklerini yerine getirmesini, zamanın bir kısmını halka ayırmasını istemiştir (Özbay ve Reça, 2010:164,187). Bu nedenle Alevi inanç önderleri kendilerine Hz. Muhammed'i pir, Hz. Ali'yi rehber edinirler

Hız Muhammed'in bir hadisinin hizmetkâr liderlikle doğrudan ilişkili olduğu bilinmektedir. "Liderler (seyidler) kavimlerinin hizmetkârlarıdır" hadisinde, insanlara hizmet etmenin öneminden bahsedilmiştir (Çaldıranlı, 1998). Hizmetkâr liderliğin temel felsefesini oluşturan bu görüşe göre, halka hizmet, Hakk'a hizmettir. Kendisi seyid olarak kabul edilen Hacı Bektaş Veli, Dört Kapı Kırk Makam öğretisinde, *Hâk yolunda hizmet etmeyi* dördüncü makam olarak görmektedir. İnsanlar ancak başkalarına hizmet ederek hakikati bulurlar. İslam dininde ayırım yapmadan insanlara hizmet etmek, tek başına bir ibadettir. Peygamberimize "İnsanların en hayırlısı kimdir?" diye sorulduğunda, insanların en hayırlısı insanlara hizmet edendir" buyurmuştur (Bin bir Hadis 1.cilt, Hadis numarası: 426; akt. Günay, 2014). Elbette insanlara hizmet etmenin türlü biçimleri olabilir. Başkalarının müşkülâtını çözmeye çalışmak, bağış ve yardımda bulunmak, iyilik yapmaya çalışarak insanları hoşnut etmek gibi. İslam açısından, bazılarının hac nispetinde sevabı vardır. İmam Cafer-i Sadık, "Bir Müslümanın ihtiyacını karşılamaya çalışmak, Kâbe'nin etrafından yapılan yetmiş tavaftan daha faziletlidir" buyurmuştur (Bihar-ul Envar, c.74: 311).

Alevi inanç önderlerinin hizmetkâr liderlik davranışları göstermelerini zorunlu kılan başlıca nedenler, geleneksel Aleviliğin günümüz ihtiyaçlarına cevap vermemesi, şehirleşme, halkın eğitim seviyesinin artması olarak sıralanabilir. Geleneksek Alevilik, kırsal kesimin şartlarına uyarlanmış bir Alevilik olgusudur. Genellikle köylerde, dede-talip ilişkilerine dayalı yürütülen bu Alevilik yaşamında; inanç, itikat, samimiyet, teslimiyet biçimi modern Alevilikten farklı şekilde yürütülmekteydi. Şehirleşmeyle birlikte kentlere

göç eden Aleviler inançsal ve sosyal bir sarsılmaya maruz kaldılar. Eğitimli gençlerin sayısının artmasıyla birlikte inanç önderlerine olan güven azalmaya başlamıştır (Coşkun, 2015: 214).

Geleneksel Alevi inancında hizmet etmenin önemli bir yeri vardır. Cem ibadeti içinde “On iki Hizmet” yer almaktadır. İslam dinine ve Allah’ın buyurduğu hak yola hizmet etmiş olanlara, *hizmet ehli* kişiler denir. Cem evinde ibadete katılanlar bu hizmetleri temsili olarak yerine getirirler. Bu hizmetlerin geçmişten miras kaldığına inanılır. Pirlik Şah-ı Merdan Ali, seyitlik Hz. Resul Ekrem, Şahmanlık İsmail aleyhisselâm, zakirlik Cebrail, sakilik Hz İmam Hüseyin, çırakçılık Hz. Selman, hadimlik Hz Resul, tarikçilik Mikail, ferraşlık İbrahim Halilullah, carcılık İsrail’den kalmıştır (Vaktidoldu, 2011: 147–148).

Alevi dedelerinin hizmetkâr liderlik davranışları sergilemesinin Alevi inancının yaşatılmasına önemli katkıları olabilir. Bu bağlamda Alevi inanç önderlerinin göstermesi gereken bazı kayda değer davranışları şöyle sıralanabilir: Alevi dedeleri mütevazı bir şekilde taliplerinin sorunlarını çözmeli, yetmiş iki millete bir nazar ile bakmalıdır (Aslan, 2003). Her Alevi dedesi çoban misali taliplerini kollayıp gözetmelidir. Çobanlık yapmak on hizmetkâr liderlik davranışından birisidir (Erdoğruca, 2011: 18). Dede taliplerini bir araya getirerek evliya erkânını icra etmeli (Gölpınarlı, 2006: 9), yani birlik ve beraberliği tesis etmelidir. Dede iyi bir kavrama yeteneğine sahip olmalıdır. O ancak bu şekilde sorunların üstesinden gelebilir. Chalmers’e (1985) göre, kavramsallaştırma yani soyutlama, görülmeyen varlık, ilişki ve niteliklere dikkatimizi çeker (Yılmaz, 2017). Böylece karmaşık ilişkiler daha kolay anlaşılır. Dedelerin başkalarına anlaması ve kendilerini onların yeri koyabilmesi duygudaşlık olarak nitelenir. Rogers’e (1983) göre duygudaşlık, kişinin karşısındakinin duygu ve düşüncelerini doğru anlaması ve bunu ona iletmesidir. Bu yeteneğe sahip inanç önderleri başkalarına duygusal destek verebilirler. Duygusal destek, şevkleri kırılan bireyleri motive etme ve takipçilerin kişisel isteklerine ve ihtiyaçlarına duyarlı olma halidir (Kaplan ve Uzun, 2017: 16). Başkalarının duygularını anlamayanlar başkalarına önderlik yapamazlar. Alevilikte musahiplik kurumu duygusal desteğin en iyi örneğini oluşturur (Gül, 2014: 79).

Günümüzde Aleviliğin içinde bulunduğu sıkıntıların farklı nedenleri olmakla birlikte önemli bir kısmının Alevi inanç önderleriyle ilişkisinin bulunduğu bir gerçektir. Bu çalışmada kısmen gündeme getirilen ve Alevi inanç önderleriyle ilgili sorunların çözümüne farklı bir bakış açısı getirilmeye çalışılmıştır. Liderlik olarak zikredilmemiş olsa da İmam Cafer Buyruğunda, pir olan kimselerin kâmil olması, dört kapı kırk makam ve on yedi erkândan haberdar olarak yolu sürmesi buyrulmaktadır (Vaktidoldu, 2011: 22). Bu bağlamda düşünüldüğünde, günümüz gençlerinin çoğunun üniversite mezunu olduğu gerçeği inanç önderlerinin lider olmalarını zorunlu kılmaktadır.

Kentleşmeyle birlikte farklı ocaklara mensup talipleri bir arada ancak lider inanç önderleri bir arada tutabilirler. Bu bakımdan Alevi inanç önderleri özellikle büyük şehirlerde yeterli bilgi ve donanıma sahip olmalıdırlar. Başka bir anlatımla, tarikat ehline önderlik yapacak Alevi inanç önderinin en azından Marifet ehli olması gerekir. Hacı Bektaş Veli bu taifeyi arifler olarak nitelendirir. Arifler hem temiz hem de temizleyici olmalı (Coşan, 1996: 4). Alevi inanç önderlerinin de mürşitlerine görülmeden talip üzerine gitmesi doğru bir davranış değildir.

4. Sonuç ve öneriler

Alevi inanç önderleri, Alevi öğretisinin yayılıp yaşatılmasında önemli bir konuma sahiptirler. Onlar sadece Alevi inancı yaşatmakla kalmaz aynı zamanda korumakla da

görevlidirler. Alevi inanç önderlerinin soyu Ehlibeyte çıkar. Evlâd-ı Resul kabul edilirler. Alevi inanç önderlerinin rehberi Kur'an-ı Kerim'dir. Bunun dışında, Alevi yazılı kaynakları başta olmak üzere yedi ulu ozanın görüşleri de temel kaynaklar arasında olarak kabul edilir. Her Alevi inanç önderi, İmam Cafer Buyruğu başta olmak üzere yazılı Alevi kaynaklarından haberdar olmalı, Dört Kapı Kırk Makam, Oniki Farzı Kifaye, Onyedî Erkândan hakkında bilgisi olmalıdır.

Günümüzde halkın eğitim seviyesi artmış ve gençlerin önemli bir bölümü üniversite mezunlardır. Dedelerin çoğunluğu böyle bir eğitim almamıştır. Pir-talip arasındaki eğitim farkı dedeleri zor duruma düşürebilmektedir. Bu bakımdan Alevi inanç önderlerinin geleneksel dedelik rolleriyle yolu ve erkânı yürütmeleri güçleşmiştir. Artık günümüzde hizmetkâr liderlik yönü güçlü inanç önderi dedelere ihtiyaç duyulmaktadır. Hizmetkâr liderlik, halka hizmet etmeyi ön plana çıkaran bir liderlik anlayışıdır. Farklı modeller ile ortaya atılan bu liderlik biçimi, sevgi dolu, alçakgönüllü, fedakâr, geniş görüşlü, güven dolu olmayı gerektirir. Lideri izleyenlerine özgürlük sağlar ve onlara hizmet etmeyi öngörür. Hizmetkâr liderlerinde bulunan liderlik davranışlarının hemen tamamı, Alevi inanç önderlerinin sahip olması gereken liderlik davranışlarıdır. Bu bakımdan günümüzde, dedelerin bir hizmetkâr lider olarak görev yapmaları zorunlu görünmektedir.

Alevi inancının temel dinamikleri bozmadan yolu devam ettirmek inanç önderlerinin başlıca görevleri arasındadır. Böyle olmakla beraber, sosyal değişimler, kentleşme ve eğitilmiş insanların sayısının artması, Alevi inanç önderlerinin konumunda bir değişikliğe gitmeyi gerektirmektedir. Bir ocağa mensup dedelerin hepsinin değil de ehliyetli ve lider olanların erkân ve hizmet yürütmelerini zorunlu kılmaktadır. Belki Bektaşilikte baba olacakların seçim ile iş başına getirilmesi gibi bir yaklaşım izlenebilir. Böyle bir uygulama birleştirici bir özelliğe sahip Anadolu Aleviliğinin yaşatılmasına olanak sağladığı gibi, Türkiye'de Alevi-Sünni inançlarının daha doğru anlaşılmasına da yardım edecektir. Sonuçta ülkenin birlik ve bütünlüğüne önemli derecede destek sağlayacaktır.

Bu çalışmaya dayalı olarak şu önerilerde bulunulabilir. Alevi inanç önderlerinin eğitimleri için üniversiteler bünyesinde inanç önderlerini yetiştiren bölümler ve kurslar açılmalıdır. Bu kurslarda Alevi inanç önderlerine Alevilik konusunda temel bilgi ve beceriler ile liderlik eğitimi verilmelidir.

KAYNAKÇA

- AHMED B. H. (2018). Müsned-i Ahmed, http://tr.wikishia.net/view/Sekaleyn_Hadisi Erişim: 4.4.2018.
- AKSÜT, H. (2012), *Aleviler*. (3.bs), Ankara: Yurt Kitap Yayınları.
- AKYÜZ, B. VE EREN, M. ŞULE (2013). Hizmetkâr liderlik davranışlarının eğitim sektörü üzerindeki etkisine yönelik teorik bir çalışma. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*. 8 (2), 191-204.
- ARSLANOĞLU, İ. (1999). Dede Mustafa Güvenç ile söyleşi, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 9, 249-279.
- ASLAN, F.(2003). Hizmet ehli olmak. <http://www.haberbayern.de/hizmet-ehli-olmak-111yy.htm> Erişim: 17.11.2017.
- BAKAN, İ. VE DOĞAN, İ. FATMA (2012). Hizmetkar liderlik. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 1-12.

- BARBUTA, J. E., ve WHEELER, D. W. (2006). Scale development and construct clarification of servant leadership. *Group and Organization Management*, 31(3), 300-326.
- BENDER, C. (2003), *12 imam ve alevilik*. (5.bs), İstanbul: Berfin Yayınları.
- BOZKURT, F. (2017). İmam Cafer buyruğu (yeni), **Hata! Köprü başvurusu geçerli değil**. Erişim: 23.12.2017.
- BULUT, H. (2013), Alevi- Bektaşî Türkmen geleneğinde sosyal dayanışma ve kardeşlik kurumu olarak “musahiplik”, Ankara: *Türk Kültürü Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 65, 101- 117.
- BUYRUK (1958). *İmam Cafer buyruğu*. (Der. Sefer Aytekin), Ankara: Emek Basım Yayınevi
- CLARKE, G. L.(1998). *Bir dedenin kimliğinde müziğin yeri ne kadardır? seçkinlerin müzik eğitimi: Türkiye Alevilerinin manevi liderlerinin yetişmesinde müziğin rolü*, Yayınlanmamış Doktora Tez, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.
- COMTE-SPONVILLE, A. (2001). *A small treatise on the great virtues*. New York: Henry Holt & Company.
- COŞAN, E. (1996). *Makâlât*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- COŞKUN, H. (2015). Sivas Alevilerinin din anlayışına sosyolojik bir bakış (Yassıpınar ve Serinyayla köyleri örneği), *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(1), 199-228.
- CUVEYİNİ H. VE FERAİDU’S S. (2018). Sekaleyn hadisi, **Hata! Köprü başvurusu geçerli değil**. Erişim: 4.4.2018
- ÇALDIRANLI, S.(1998). 21.Yüzyıl Anlayışında Yeni Bir Model: Hizmetkâr Liderlik. *Sızıntı Dergisi*, Sayı: 239 (448-493).
- ÇAMUROĞLU, R. (2008). Reha Çamuroğlu: İslam’ın egemen olmadığı hiçbir coğrafyada alevilik yoktur, *DEM dergi*, 2 (6), 40-50.
- DAL, L.VE ÇORBACIOĞLU, S.(2014). Hizmetkâr liderlik davranışları ve lider-üye değişimi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19 (4), 287-310.
- DEDEKARGINOĞLU, H. (2010). Dünkü ve bugünkü Alevilik, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 56, 327-348.
- DENNİS, R. VE WİNSTON, B., E. (2003). A factor analysis of Page and Wong’s servant leadership instrument”, *Leadership & Organization Development Journal*, 24 (8), 455-459.
- DÖLEK, A. (2004). Sekaleyn hadisi ve değerlendirilmesi, *Marife*, 4(3), 149-173.
- DRURY, S. (2004), employee perceptions of servant leadership: comparisons by level and with job satisfaction and organizational commitment, *Dissertation Abstracts International*, 65 (9): 314-324.
- ELİAÇIK, R. İ. (2011). *Adalet devleti ortak iyinin iktidarı*, İstanbul: İnşa yayınları
- ERDOĞRUCA, P. (2011). *Dönüşümcü (transformatif) liderlik ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişki*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
- ERUL, B. (2007). Peygamber’in bize bıraktığı miras "kitab ve sünnet" bırakıldığını ifade eden rivayetlerin tedkiki, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 7 (1), 9-34.
- ERSOY, E. G. ve E KÖŞGER, F. (2016). Empati: tanımı ve önemi, *Osmangazi Tıp Dergisi*, 38, 1-9.

- EVKURAN, M.(2006). Peygamber, karizma ve siyasal otorite-Hz. Muhammed'in liderlik tecrübesi üzerine bir analiz, *İslami İlimler Dergisi*, 1 (1), 51-67.
- FEDÂÎ (1983). *Zileli Fedâî*, (Mehmet Yardımcı ve Hayrettin İvgin), Ankara
- FINDIKÇI, İ. (2009). *Bir Gönül Yolculuğu: Hizmetkâr Liderlik*, Alfa Yayınları
- GÖLPINARLI, A. (2006). *Mevlevî Adab ve Erkânı*. İstanbul: İnkılap Kitabevi
- GREENLEAF, R.K. (2003). *Lider Olarak Hizmetkâr*, (Y. Alan, & G. Çelik, Çev.) Hilversum: Europees Centrum voor Servant Leadership.
- GÜL, İ. ve TÜRKMEN, F. (2016). Öğretmen görüşlerine göre okul yöneticilerinin hizmetkâr liderlik davranışlarının incelenmesi, *Journal of Human Sciences*, 13 (3), 5515–5529, doi:10.14687/jhs.v13i3.4290
- GÜL, İ. (2014). Bir sosyal sistem olarak Alevilik, *Hünkâr Alevilik Bektaşılık Akademik Araştırmalar Dergisi*, 1, 67–82.
- GÜL, İ. (2016). Kentleşme sürecinde Anadolu Aleviliğinin bazı temel sorunları ve çözüm önerileri (samsun ili örneği), *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, 6(12), 95-111.
- GÜL, İ. (2016). *Atakum'a Akademik Bir Bakış*, *Yeni Atakum*. (Ed. B.Şişman), Atakum. Samsun: Belediyesi Kültür Yayınları
- GÜL, İ. (2015). İtikat, amel ve ahlak bağlamında Alevi-Bektaşî ve Sünnî inanç sistemlerinin karşılaştırılması, *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, 8, 117-130.
- GÜL, İ.(2018). *Aleviliğin temel esasları ve Alevî erkânı*, Samsın: Ceylan Ofset
- GÜNAY, .M. (2014). İnsanların en hayırlısı insanlara hizmet eden ve onları sevindirendir.
<http://kocatepegazetesi.com/tr-TR/kose-yazilari/86571/insanlarin-en-hayirlisi-insanlara-hizmet-eden-ve-onlari-sevindirendir> Erişim: 11.12.2017.
- GÜNGÖR, E.(1982). *İslâm tasavvufunun meseleleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- HATAYÎ (2004). *Hatayî-Şiirler-* Erişim: 8.11.2017
https://www.antoloji.com/i/sair/pdf/2/hatay%C3%AE_15842_82030.pdf
- KAHVECİ, H. VE AYPAY, A. (2013). Hizmetkâr liderlik ve okul kültürü arasındaki ilişkinin ilköğretim okullarında incelenmesi. *Eğitimde Politika Analizi Dergisi*, 2(1), 44–60.
- KAPLAN, M. VE UZUN, A. (2017). Hizmetkâr liderlik algılamalarının tükenmesi üzerindeki etkisi: otel işletmelerinde bir araştırma.” *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*. 7(1), 14-26.
- KUR'AN-I KERİM.
<http://www.kuranfihristi.net/kelime.php?id=7350> Erişim: 20.10.2016
- MURRAY, A.(1982). *Humility*. New kensington, PA: Whitaker House.
- NYHAN, R. C. (2000). Changing the paradigm: trust and its role in public sector organizations. *American Review of Public Administration*, 30(1), 87-109.
- OCAK, A. Y. (2009). *Geçmişten günümüze Alevi-Bektaşî kültürü*. Ankara. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- ÖZBİLGİN, Z. (2011). Alevilikte düşkünlük, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 60, 411-414.
- ÖZDEMİR, İ.(2014). *Aleviliğin yazılmayan tarihi*, (11. Baskı), Ankara: Kripto Basım Yayım Dağıtım Ltd, Şti.
- PAGE, D. VE WONG, P. T. P. (2000). A conceptual framework for measuring servant leadership, S. Adjibolosoo (Ed.), *The human factor in shaping the course of history and development*. Boston: University Press of America

- PATTERSON, K. (2003). *Servant leadership: a theoretical model*. Unpublished PhD thesis Regent University.
- PİR SULTAN ABDAL (2004).). Pir Sultan Abdal-şiiirler- Erişim: 7.11.2017. https://img.antoloji.com/i/sair/pdf/8/pir_sultan_abdal_858_60417.pdf
- RENÇBER, F.(2013). Adıyaman yöresi alevî ocakları. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 35 (159-170)
- RENÇBER, F.(2013). Alevî ocakzâdelerin problemleri ve çözüm önerileri, the journal of academic social science studies, *International Journal of Social Science*, 6 (4), 681– 692.
- ROGERS, C. R.(1983). Empatik olmak, değeri anlaşılmamış bir varoluş şeklidir, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 16, 103–124.
- RUSSELL, R. F., ve Stone, A. Grogery (2002). A review of servant leadership attributes: developing a practical model. *Leadership & Organization Development Journal*, 23, (3/4), 145–157.
- RUSSEL, F., R. (2001). The role of values in servant leadership. *Leadership & Organization Development Journal*, 22 (2), 76-84.
- SADUK, U. A. er-Rıza (2018). http://tr.wikishia.net/view/Sekaleyn_Hadisi Erişim: 4.4.2018
- SAMBUR, B. (2011). Cemevleri-dedelerin statüsü ve ab ülkelerindeki uygulamalar. *Liberal Düşünce*, 16 (61-62), 97– 110.
- SAYAR, K. (2017). Farkındalık ve psikoterapi. Erişim: 24.12.2017. <http://www.kemalsayar.com/KatagoriDetay-Farkindalik-ve-Psikoterapi-234.html>
- SMİTH, C. (2005). *The Leadership Theory of Robert K. Greenleaf*, Retrieved
- SÖZCE (2017). Pir ne demek? <http://www.sozce.com/nedir/259122-pir> Erişim: 7.11.2017
- STONE, A. G. ve Patterson, K. (2005). *The history of leadership focus. Servant Leadership Roundtable*. Virginia Beach, VA: Regent University.
- ŞİŞMAN, M. (2013). *Hacı Bektaş Veli*, PDF, Ankara
- TOPBAŞ, O. N.(2016). Gönül dünyamıza taarruzlar. *Altınoluk Dergisi*, 368, ?
- TÜRKÜ SÖZÜ (2017). Çeke çeke. <http://turkusozu.net/ceke-ceke/>
- ÜÇER, C. (2010), *Tokat yöresinde Alevîlik*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları
- ÜNLÜSOY, K. (2014). Şiî kültürde Hz. Ali mucizeleri üzerine bir değerlendirme: Abbas Azîzî' nin '320 Dasitan Az Mu'jizat ve Keramet-i İmam Ali (a.s.)' Eseri Örneğinde. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (35), 358-382.
- VAKTİDOLDU, A. A.,A (1996). *Cabbar kulu*, İstanbul: Can Yayınları.
- VAKTİDOLDU, A.,A.,A (2011). *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*. 17. Basım. İstanbul: Can Yayınları
- WADDELL, J. T. (2006). School of Leadership Studies. Erişim:16.11.2017 https://www.regent.edu/acad/global/publications/sl_proceedings/2006/waddell.pdf
- WEBER, M. (1947). *The theory of social and economic organization*, Oxford University Press.
- WINSTON, B. E. (2002). *Be a leader for God's sake*. Virginia Beach, VA: Regent University School of Leadership Studies.
- WINSTON, B. E. (2003). *Extending Patterson's Servant Leadership Model: Explaining How Leaders and Followers Interact in a Circular Model*, School of Leadership Studies, Regent University.

YAMAN, A.(2011). Alevilikte ocak kavramı anlam ve tarihsel arka plan. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 60, 42-64.

YILDIZ, H. (2011). Amasya yöresi alevî ocakları, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(19), 228-242.

YILDIZ, H. (2004). *Alevilerde dedelik kurumu, Alevilik*. (Haz. İsmail Engin-Havva Engin). İstanbul: Kitap Yayınevi.

YILMAZ, H.(2017). Kavramsallaştırma, açıklama ve yorumlama. Erişim: 18.11.2017

http://hakanyilmaz.info/yahoo_site_admin/assets/docs/HakanYilmaz-Teori-Kavram-Notlar.28195038.pdf

ZELYURT, R.(2012). *Türk Aleviliği*. (7.bs), Ankara: Kripto Yayınları

DOKUZUNCU HARİCİYE KOĞUŞU'NDA KİTAPLARLA İLGİLİ ÇAĞRIŞIMLAR

CONNOTATIONS RELATED TO BOOKS IN THE “DOKUZUNCU HARİCİYE KOĞUŞU”

ОТЗЫВ ПО ПОВОДУ КНИГ ИЗ ПРОИЗВЕДЕНИЯ “ДЕВЯТАЯ КАЗАРМА”

Mehmet Nur KARAKEÇİ*

ÖZ

Peyami Safa, Dokuzuncu Hariciye Koğuşu'nda bireyin ruh hâlini çeşitli yönleriyle tahlil eder. Romanda olayların birey üzerindeki etkilerine dikkat çekilerek insan ruhunun derinliklerine inilir ve bilinçaltındaki istekler, düşünceler açığa çıkarılmaya çalışılır.

Bir tahlil romancısı olan Peyami Safa; kişi, olay ve eşyalara psikolojik bir dikkatle bakar. Kahramanların bilincini, bilinçdışını anlamaya çalışır. Bunları yaparken psikanalizmin çağdaş verilerinden yararlanır. Özellikle Sigmund Freud'un bulduğu serbest çağrışım yöntemi, romanda önemli bir yere sahiptir.

Türk romanının siyaset ve toplumla alakalı meselelere yöneldiği bir zamanda Peyami Safa'nın ferdî bir konuyu insanın iç dünyasını yansıtacak bir şekilde başarıyla vermesi oldukça dikkat çekicidir. Peyami Safa, bu romanda kahramanın iç dünyasını okura çeşitli çağrışımlarla yansıtır. Bu çağrışımlardan en önemlisi kitaplardır.

Yazımsal anlatılar okura, farklı anlam dünyalarının kapılarını aralar. Okur, bu okuma edimine etkin bir şekilde katılır. Metni her okuma ve anlamlandırma edimi, yeni bir oluşuma yol açar. Bu bağlamda okur, Akşit Göktürk'ün belirttiği gibi, her yazın yapıtının ortağıdır.

Yazımsal yapıtın çok katmanlı anlamlar dünyasını içinde barındırdığını psikanalizin çağdaş yöntemleriyle incelemenin hedeflendiği bu çalışmada, ön planda tutulan husus “eser” olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Serbest çağrışım, Bilinçdışı, Bilinç akışı, İç monolog, Kitap

ABSTRACT

In the Dokuzuncu Hariciye Koğuşu novel by Peyami Safa, the individual analyzes the soul in various ways. In novel, attention is paid to the effects of the events on the individual and they are brought down to the depths of the human soul and the subconscious desires are tried to be brought out to the minds.

An analytical novelist Peyami Safa, looks at the event and the material with a psychological care. The consciousness of the characters are formed by the unconscious. In doing so, he uses the contemporary accounts of the psychoanalysis. Especially the free association that Sigmund Freud finds has an important place in the novel.

* Dr. Milli Eğitim Bakanlığı, Şanlıurfa., mnurkarageci@gmail.com

DOI: 10.17498/kdeniz.383361

It is quite striking that at a time when the Turkish novel is about political and social affairs, Peyami Safa succeeds in a way that reflects a person's inner world. Peyami Safa in this novel reflects the character's inner world in various associations with the reader. The most important of these associations are the books.

The literary narratives are the arrows of the doors of different worlds of meaning. The reader, actively participates in this reading act. The text leads to a new formation, with every reading and interpretation of the act. In this context, the reader is, as Akşit Göktürk points out, the partner of every summer work.

This study aimed at examining with the contemporary methods of psychoanalysis that the literary work contained the world of multi-layered meanings, the issue held in the frontline became "work".

Key Words: Free Association, Unconscious, Consciousness Flow, Internal Monologue, Book

АННОТАЦИЯ

Пейами Сафа в своём романе “Девятая казарма” анализирует психологическая состояние человека различными методами. В романе обращается внимание на воздействие событий на человека, рассматривается глубина человеческой души, его подсознательные желания и делается попытка для раскрытия его идей.

Пейами Сафа, аналитический романист, подходит к героям, событиям и вещам с психологической стороны. Он пытается понять сознание и бессознательность героев. При этом, он пользуется современными психоаналитическими данными, особенно методом “Свободной ассоциации” Зигмунда Фрейда.

Весьма примечательно, что в то время, когда в турецком романе отражались вопросы связанные с политикой и обществом, Пейами Сафа успешно показал читателю внутренний мир человека. В этом романе Пейами Сафа отражает внутренний мир героя с различными ассоциациями. Самыми важными из этих ассоциаций являются книги.

Литературные повествования вскрывают двери разных смысловых миров. Читатель активно участвует в этом чтении. При этом каждый акт чтения и интерпретации текста приводит к новому формированию идей. В этом контексте, как указывает Акшит Гёктюрк, читатель является соучастником каждой строки.

В этом исследовании на первом плане использовалось “произведение”, которое содержит в себе многослойный мир различных значений и так же способствует изучению психоанализа.

Ключевые слова: свободные ассоциации, бессознательность, поток сознания, внутренний монолог, книга.

1. Sanat ve Edebiyatla Yoğrulmuş Bir Hayat

Türk edebiyatında roman, hikâye, eleştiri, deneme, makale gibi birçok türde eser vererek haklı bir üne sahip olan Peyami Safa, edebiyatta tesirini hâlâ sürdüren önemli bir şahsiyettir.

Kendi kendini yetiştirmiş, kültürlü, çok yönlü bir yazar olan Peyami Safa estetik ve sosyal bilimlerin hemen her kolunda (resim, musiki, edebiyat gibi) bilgi ve görüş sahibidir. Bu sahaların Doğu ve Batı'daki gelişmelerini izleyerek bunları fıkra, makale ve romanlarında kullanmıştır.

Farklı alanlarda kalem tecrübeleri olan Peyami Safa'nın en belirgin özelliği, hiç şüphesiz romancılığıdır. Edebiyatı, dokuz yaşında başlayan bir ihtiras olarak gören Peyami Safa, on üç yaşında *Eski Dost* adıyla ilk çocukluk romanının müsveddelerini karalar. On dokuz yaşında kardeşinin de teşvikiyle *Yirminci Asır* adlı bir akşam gazetesi çıkarır ve orada "Asrın Hikâyeleri" başlığı altında bir kısmı imzasız ve tamamen halk zevkine uygun gazete hikâyeleri yazmaya başlar. Bu hikâyeler, halk tarafından beğenildiği gibi Yakup Kadri ve Yahya Kemal tarafından da beğenilir. Peyami Safa, ilk romanı olan *Sözde Kızlar*'ı sadece geçim endişesiyle yazar. *Mahşer* ve *Canan* gibi romanları da yarı geçim endişesi yarı da henüz oluşmaya başlayan edebî istekle kaleme alır. Yine ilk dönemlerinde "Server Bedi" müstearıyla yazdığı polisiye romanları da bu açıdan değerlendirmek gerekir.

Bir tahlil romancısı olan Peyami Safa; kişi, olay ve eşyalara psikolojik bir dikkatle bakar. Bilinç ve bilinçaltını araştırarak kahramanlarını tanımaya çalışır. Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nın trajik ortamını idrak eden, dönemin acılarıyla yoğrulan yazar; yer yer kendine güvenini kaybederek kendi ben'ini bir boşluk içinde hisseden kuşakların durumlarını başarılı tahlillerle işler.

2. Dokuzuncu Hariciye Koşuşu

Dokuzuncu Hariciye Koşuşu; olayların, intibaların, duygu ve düşüncelerin kahramanın ağzından anlatıldığı bir 'psikolojik ben' romanı olarak değerlendirilebilir. Tek şahıs merkezli bu romanın diğer kahramanları olan Nüzhet ve Doktor Ragıp, ikinci planda ve silik olarak bırakılmıştır.

Kişi, olay ve eşyaya psikolojik bir dikkatle bakıp ruh tahlillerine yönelen Peyami Safa, karakterlerin bilinci ve bilinçaltı üzerinde önemle durur. O; "*Bizde okuyucu kalabalığının tarih ve tefrika romanlarında aradığı şey, insanın kendi kendisiyle değil, başkalarıyla münasebetlerinin dramıdır. Henüz kahramanın iç dalgalanışı ve derunî mücadelesi, okuyucular arasında geniş bir alaka bulamadığı için romanlarımıza psikoloji giremedi.*" (Safa, 1976:226) düşüncesindedir. Peyami Safa; bir roman kahramanı olarak insanın kendisiyle olan çatışmaları, uçsuz bucaksız iç dünyası ve yaşadığı trajedinin esere yansımadığını ifade eder; "*Türk romanı için ekseriya kahraman, vukuat çıkaran adam demektir. İnsan ruhunu büyük bir hareket hâlinde tecelli etmedikçe göremeyen romancı için tek bir adamın hayatındaki şahsiyet krizlerini ve büyük derunî facialarını anlamaya da imkân yoktur.*" (Safa, 1976: 227). Peyami Safa, tüm bunların bilincinde bir yazar olarak insan ruhunun derinliklerine *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu*'nda girmeye çalışır. Ona göre; "*Türk romanı, insan ruhunun kapısı önündedir. Ve içeriden gelmeyen gizli sesleri duyabilmek için henüz eşiğini aşmış değildir. Kaba haykırışlardan ziyade, derunî mirıldılarda gizlenen dramı keşfedinceye kadar tek bir insanın hayatı ne onu ne de okuyucularını alakadar edecektir.*" (Safa, 1976: 227). Peyami Safa'nın bu tespitlerindeki "*tek bir insanın hayatı*" ifadesi, *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu*'nda roman hakkında yapacaklarıyla ilgili önemli ipuçlarını içerir.

3. Yaşından Büyük Fikirler!

Romanın dokuz yaşından beri, hastalık yüzünden ıstırap çeken başkahramanı, aslında Peyami Safa'nın diğer romanlarındaki bazı kahramanlar gibi yazarın çeşitli fikirlerinin sözcüsü durumundadır. Romanda yaşının gerektirdiği bilgi birikimi ve hayat tecrübesinden daha fazlasına sahip olan başkahraman, yer yer kimi diyalog ve iç monologlarda kendini aşan düşünceleri seslendirir. Çocukluğunu akranları gibi yaşayamamış, kendi hayal dünyasını kuramamış başkahraman, Adler'in tespitiyle; "*geleceğe açık seçik hazırlık*

niteliği taşıyan bir araçtan” (Adler, 2012:118) yoksun kalmıştır. Bütün oyunlarda, gelecek için hazırlık kendini açığa vurur. Oyun, çocuğun yaratıcılık özelliğini ön plana çıkarır. Çocuk, oyun sayesinde bir eylemsellik içinde bulunur; “oyun oynayan çocuk, az çok, kendi güçleriyle yalnız kalır, başarılarını diğer çocuklarla ilişkiyi koruyarak oyun aracılığıyla gerçekleştirir.”(Adler, 2012:119). Romanda başkahraman, bu yönden çocukluğunda bir eylemsellikten mahrumdur ve geleceğe hazırlanma noktasında eksik kalır. Adler; oyun-çocuk ilişkisinde, oyunun bir şeyi daha açığa vurduğunu söyler ki bu, çocuğun yaşam karşısındaki tavrını ele verir. Bu tavır; oyunda çocuğun çevreyle ilişkilerinin ne durumda olduğu, insan soydaşları karşısında nasıl bir tutum takındığı, ilgili tutumun dostça mı, yoksa düşmanca mı nitelik taşıdığı, tahakküm eğiliminin söz konusu tutumda özellikle yer alıp almadığıdır. Oyunda, her şeyden önce bir toplumsallık duygusu vardır; “bu toplumsallık duygusu çocukta öylesine büyüktür ki, ne olursa olsun oyun oynayarak ilgili duyguya doyum sağlamaya çalışır. Oyun oynamaktan kaçan çocukların ruhsal gelişimlerinde her zaman bir aksaklık söz konusudur.” (Adler,2012:118). Başkahramanın insanlardan kaçıp kendisini kitapların dünyasına atmasını, yaşından büyük fikirlerinin ve her meseleye ciddiyetle yaklaşmasının temellerini, yalnızlığını, toplumsal ilişkilerde kendisi gibi düşünmeyenlere karşı yer yer öfkeye varan tavırlarının nedenlerini bu çocukluk döneminde aramak icap eder. Çocukluğunu gerektiği gibi yaşayamamış, yaşından büyük fikirlere sahip olan ve erken yaşta fikrî olgunluğa ulaşan kendi olgunluğunu şöyle ifade eder:

“Öyle bir yaşta idim ve öyle bir mizaçta idim ve çocukluğunda o kadar az oyun oynamıştım ve aldatmasını o kadar az öğrenmiştim ki yalan, bana suçların en ağırını gibi geliyordu ve bir yalan söylendiği zaman insanların değil, eşyanın bile buna nasıl tahammül ettiğine şaşırıyordum. Yalana her şey isyan etmelidir. Eşya bile! Damlardan kiremitler uçmalıdır, ağaçlar köklerinden sökülüp havada bir saniye içinde toz duman olmalıdır, camlar kırılmalıdır, hatta yıldızlar düşüp gökyüzünde bin parçaya ayrılmalıdır filan.” (Safa, 2000: 49).

Yalana bu kadar tepki gösteren, erken yaşta olgunlaşmış ve çocukluğunu çok az yaşamış başkahraman; “Ben belki teselli edilmeye muhtacım; fakat bunu istemiyorum, anladın mı? Ben, yalan söylenmesini istemiyorum. Hem bu ne budalaca teselli! (...) herkes yalandan nefret eder ve yalan söyler. Ben hem herkesten fazla nefret ediyorum ve herkesten az yalan söylüyorum. Benim mizacım böyle.” (Safa, 2000: 52) diyerek bir mizaç insanı olduğunu belirtir. Başkahramanı çocukluğunda oynadığı oyunlar, toplumsallığı ve diğer insanlarla kurduğu ilişkiler değil de yaşadığı felaket ve ıstıraplar olgunlaştırmıştır. İstırap, onun ağırlığına hep bir şeyler katar. Her büyük felaket, başkahramanı birkaç yaş birden büyütüp ona, kırkını geçmiş insanların tecrübelerini kazandırır; “Yatağa girerken her büyük felaketimde olduğu gibi kendimi birkaç yaş birden büyümüş hissettim. Kırkını geçmiş insanların tecrübelerine sahip olduğuma inanıyordum.” (Safa, 2000: 24). Başkahraman, fizikî olarak çocuk olsa da felaketler ve hastalıklar ruhen onu olgunlaştırmış, çocukluktan çıkarmış ve ciddileştirmiştir; “Nüzhet’le beraber büyüdük. Benden yaşça büyük olduğu hâlde onun küçükken bebekleriyle oynamasını ben, istihfafla seyredirdim, bilhassa hastalığımdan sonra. Ben, ondan evvel, ruhen çocukluktan çıktım, daha evvel ciddileştim. O, hâlâ çocuktu. Kendimde kaybettiğim şeyleri onda buluyordum.” (Safa, 2000:26) düşüncesinde olan başkahramanın çocukluğunu gerektiği gibi yaşayamamış olması romanda onun bilinçdışı açısından da önemli bir yere sahiptir. Her zaman yaratıcı ve mekân-zaman sürekliliği içinde yer alan bir deneyim, temel bir yaşama biçimi olan “oyun” kavramını deneyimlememiş başkahraman; “Bir çocuk ya da yetişkin ancak oynarken ve sadece oynarken yaratıcı olabilir ve bütün kişiliğini kullanabilir; birey de kendini ancak

yaratıcı olduğunda keşfedebilecektir.” (Winnicott, 2013:75) gerçeğinden uzak düşmüştür. Kişinin hayatın yaşamaya değer olduğunu hissetmesini sağlayan husus, her şeyden önce yaratıcı kavrayıştır. Bu yaratıcı kavrayışı, kişinin kendini özgür olarak deneyimlemesini sağlayan “oyun” sağlar. Çocukluğunda kendini oyun aracılığıyla özgür olarak keşfedememiş, çocukluğunu yaşayamamış kişilerle dış dünya arasında, boyun eğmeye dayalı bir ilişki vardır. Winnicott’un belirttiği gibi (2013:88) bu ilişkide dünya ve dünyayla ilgili ayrıntılar sadece uyulması gereken ya da uyum talep eden bir şey olarak tanınır. Boyun eğme birey için bir boşluk duygusunu da beraberinde getirir ve bu husus, hiçbir şeyin önemli olmadığı, hayatın yaşamaya değmediği düşüncesiyle bağlantılıdır.

4. Bir Çağrışım Olarak Kitaplar

Peyami Safa, *Dokuzuncu Hariciye Koşusu*’nda iç dünyasındaki çelişkileri, varoluşsal sancuları; birbirinden farklı dünyalara sahip kişilerin ilişkileri içinde dikkatlere sunar. Romadaki ilişkiler ve etkileşimler; “görünür görünmez her şeyin, bitimli bitimsiz her uzay-zaman örgütlenişinin bağdaştığı bir bütün” (Uygur, 1995: 42) olarak anlatının aynasında yansır. Romanda, başkahramanın okuma ediminin imlediği gerçekler, doğrudan doğruya onun iç dünyasıyla ilgilidir. Peyami Safa’nın otobiyografisinden izler taşıyan başkahramanın entelektüel seviyesi, yaşını aşan bilgi ve görgüsünü kuran unsurlar arasında, kitaplar önemli bir yere sahiptir. Peyami Safa’nın bir okur olarak talih; entelektüel kimliğini kuracak, kendi iç dünyasını tanıyacak ve yeni dünyaların ufuklarına yükselecek kendine uygun kitaba rastlamak olur.

Kendi kendini yetiştirmek zorunda kalan Peyami Safa’yı bu süreçte olgunlaştıran unsurlar; maruz kaldığı hastalıklar, maddî-manevî sıkıntılar ve kitaplardır. Abdullah Cevdet’in kendisine sünnet hediyesi olarak verdiği *Petit Larousse*’u okuyarak başladığı Fransızcası hızla ilerlerken tıp, psikoloji ve felsefe kitaplarına büyük ihtirarla sarılır, zihinsel ve kültürel seviye bakımından akranlarının önüne geçer. Dokuz yaşında başlayan hastalığı ve on üç yaşında hayatını kazanmak zorunda kalışı, Peyami Safa’yı edebiyattan önce, kendini anlamaya ve yetiştirmeye mecbur eder. Bunun neticesinde pedagoji, psikoloji ve felsefe meselelerine eğilerek hummalı bir okuma faaliyetine yönelir. Sir John Lubock’un *Hayatın İdaresi* adlı eseri, onu hayata hazırlayan kitaplardan biridir (Ayvazoğlu, 1999:52). Peyami Safa, estetik ve sosyal bilimlerin hemen her kolunda (resim, musiki, edebiyat...) bilgi ve görüş sahibidir. Bu ilimlerin Doğu ve Batı’daki gelişmelerini izleyerek bunları fıkra ve makalelerinde, hatta (biraz kusur sayılacak genişlikte) romanlarında kullanır. Batı yayınlarından okuduklarını aynen tekrarlamayıp kendince bir senteze kavuşturması, ondaki okuma ameliyesinin hudutlarını göstermek açısından oldukça önemlidir. Peyami Safa’nın okuma yoluyla edindiği bilgi birikimi, *Dokuzuncu Hariciye Koşusu*’na kitaplar aracılığıyla bir çağrışım olarak yansır.

Dokuzuncu Hariciye Koşusu’nda on beş yaşındaki başkahramanın hayatına, en zorlu anlarına kitaplar, kitaplardaki bazı olaylar hâkimdir. *Hamlet*, *Çalgıcının Seyahati* (Alfred Müller), *M. Lökök’un Kızı* (William Bertrand Busnach, Henri Chabrilart), *M. Lavared’in Kırk Beş Parası* (Henri Chabrilart, Paul Evol) adlı kitaplarla, Nüzhet’e okuması için götürdüğü eserleri ve Tevfik Fikret’in “*Hep samt ü raşe saklı bu vadi-i muzlimin*” (Rubabın Cevabı) başlayan şiirini, bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Bir yazar; okuduklarının, hatıralarının birikimini eserine yansıtarak entelektüel okuma uğraşlarını görünür kılar. Her yazarın kültür coğrafyasının hududu, okumayla çizilir. Ziya Paşa’nın küçükken lalasından dinlediği halk hikâyeleri, Nâmık Kemal’in gençliğinde okuduğu Hz. Ali Cenkeri, klasik edebiyat metinleri, hiç şüphesiz onların belli dönemde edebiyat dünyalarına tesir ettiği gibi

Peyami Safa'nın okuduğu ve meşgul olduğu kitaplar da eserlerine ve kültür dünyasına tesir eder. Alberto Manguel'in belirttiği gibi; “*her hikâye, altında bir yerlerde başka hikâyelerin yattığını ima eder.*”(Manguel, 2013:31).

Romanda kitapların varlığı, kendini ilk olarak başkahramanın, Nüzhet'in babası olan Paşa'ya eğlenceli romanlar götürüp geceleri okumasıyla gösterir. Paşa'nın romanları dinlerken attığı kahkahalar, başkahramana büyük bir zevk verir. Paşa'ya bazen de cinayet romanları getirir ve herkes yattıktan sonra bunları okur. Okuduğu kitaplardaki olaylar, kahramanın bilinçaltına yerleşir; günlük hayatına da sirayet ederek kimi durumlarda sürekli onun zihnini işgal eder, peşini bırakmaz:

“(…) *Ayağa kalktım ve Nüzhet'le beraber dışarı çıktım. Nurefşan'ı gönderelim de onu yatırsın. Biz seninle bahçeye çıkarız. Polis hafiyesi M. Lökök'un araştırma yaptığı meyhanenin merdivenlerinden iniyormuşuz gibi basamakları ihtiyatla inerek Nüzhet'in arkasından gittim ve bahçeye çıktık.*” (Safa, 2000: 20).

Romanda başkahramana ait psikolojik hususlar ve bilinçdışı, onun davranışlarını anlamak/anlamlandırmak açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Psikolojinin imkânlarını iyi kullanan ve psikolojik romanın bireyin iç dünyasını yansıtmadaki gücünü iyi bilen yazar, bunu yine psikolojik romanın sağladığı imkânlarla yansıtmayı seçer. Bu noktada yazarın başarıyla uyguladığı ve bireyin iç dünyasını, çatışmalarını, varoluşsal sancılarını yansıtan bilinç akışı devreye girer. Bilinç akışının varlığını belirleyen unsur, ‘çağrışım’ olarak kendini gösterir. Freud, bilinçdışının daha büyük evren olup daha küçük olan bilinçlilik evrenini kapsadığını belirtir. Bilinçli olan her şeyin, bilinçdışı bir ön evresi olduğunu belirten Freud'a göre; “*bilinçdışı, asıl ruhsal gerçekliktir; en derin doğası bakımından bizim için dış dünyanın gerçekliği kadar bilinmezdir ve de bilincin verileri tarafından, dış dünyanın, duyu organlarımızın iletişimiyle temsil edildiği kadar eksik olarak temsil edilir.*” (Freud, 1996:328). İnsan zihninin “bilinç”, “önbilinç” ve “bilinçaltı” olmak üzere üç tabaka/sistemden oluştuğunu belirten Freud, bilinçaltını tüm ruhsal çatışmaların kaynağı olarak görür. Freud, bilinçaltının çalışmasını anlamak için “serbest çağrışım” yöntemini geliştirir. Bilinçdışına ulaşmak için çok önemli bir unsur olan serbest çağrışım da kişiden hiçbir kaygı taşımadan aklına gelen her türlü düşünce ve imgeyi engellemeden söylemesini isteyen Freud, bu şekilde kişinin bilinçdışına inmeyi ve onları anlamayı amaçlar. Toplum tarafından kabul edilmeyen arzuların bastırılması ve tamamen bilincin alanının dışında tutulmasıyla oluşan bilinçdışına; “*çocukluk çağının tüm travmatik anıları*” da (Tura, 2016:53) dâhildir.

Başkahramanın bilinçdışındaki düşünceler; günlük hayatının ayrılmaz bir parçası olan hastalık, hastane, yalnızlık, felaket gibi kavramlardır. Romanda başkahramanın bilinçdışındaki durumlarla okuduğu kitaplardaki kimi durumlar arasında bilinç akışı yöntemiyle anlamlı bir ilişki kurulur. Bilinç akışının oluşturulmasında önemli bir yere sahip olan çağrışım yöntemi aracılığıyla başkahramanın geçmiş yaşantısı, içinde bulunduğu psikolojik durumu dikkatlere sunulmaya çalışılır. Bu yapılmaya çalışılırken çağrışım çizgisel ve mantıksal bir düzende görülmez. Başkahramanın, Nüzhet'in babası olan Paşa'ya okuduğu polisiye cinsinden kitaplardaki karakterler ve olaylar, onun âdeta ruh hâlini açıklayan önemli göstergelerdir:

“*Uyuyamıyorum. Karanlık dehliz. Sarı mumdan heykeller. Fistül var mı? Üç tane. Beyaz eşya ve beyaz gömlekler. Ameliyat lazım, ayağım biraz kısılacak. Böyle çekmek iyi mi? İştmiyor musun? Soruyorum: Bizim bir Doktor Ragıp vardır. Polis hafiyesi M. Lökök ve adamları siyah pelerinlerle meyhaneye girerler. Karanlık merdiven, iskelet, hayaletler, kandan bir kurdele, sarhoşlar, silah sesleri, merdivenlerden bir yuvarlanış, havagazi*

fenerinin altında bir adam görünüp kayboluyor. Doktor Ragıp. Havuzda yıldızlar. Bir limon büyüdükçe büyüyor. Artık bu meseleyi konuşmayalım. Nüzhet'in kahkası ve Nüzhet'in içi: Zavallı! diyor o, ben kan, cerahat, irin, ciddi adam, mahzun çocuk sevmem. Ben mes'ut olmak isterim.” (Safa, 2000: 27).

Yaşadığı sıkıntılar neticesinde her an bir felaket bekleyen bir ruh halinde olan başkahramanın bilinçdışı ve içinde bulunduğu durum, birtakım çağrışımlar aracılığıyla dikkatlere sunulur. Bir taraftan başkahramanın çektiği kemik hastalığı, olacağı ameliyat neticesinde ayağını kaybetme korkusu, hastanenin insan ruhuna kattığı kasvet; bir taraftan Nüzhet'e beslediği duyguların karşılık görmemesi, Doktor Ragıp'la yaşadığı çatışma, Nüzhet'in hastalıklı, ciddi ve mahzun biriyle hayatını birleştirmek istememesi, hep mesut olmak istemesi neticesinde başkahramandan uzaklaşması gibi hususlar, yaşantı ve bireysel özelliklere uygun bir şekilde yansıtılır. Başkahramanın; *“bilinçdışında bir an önce ifade edilmeye çalışılan düşünceler ve dürtüler, flashbackler halinde bilince ulaşmaktadır. Bilince ulaşan bu materyal hemen peşinden zincirleme bir reaksiyon doğurmakta; birçok anının, travmanın, yaşantının, hissedişin ve duygulanımın su yüzüne çıkmasına neden olmaktadır. Bu fark ediş, zaman zaman kuru bir bilgi gibi ortaya çıkabilmekte, zaman zaman da duygusal bağlamda, duygu yüklü olarak karşımıza gelebilmektedir. Duygu yükü ile birlikte bilince ulaşan anılar veya çağrışımlar kişide şiddetli duygusal reaksiyonlara neden olabilmektedir.”* (Özakkaş,2016:284). Başkahramanın yaşantısının ayrılmaz bir parçası olan kitaplar ve kitaplarda anlatılan olaylar, kimi karakterler çağrışımlar aracılığıyla eserin anlam katmanlarını oluşturur. Özellikle Mr. Lökük'un Kızı romanındaki kimi sahneler, başkahramanın yaşadığı ruhsal karmaşayı/ kasvetli bir ruh halini yansıtmak için anı ve izlenimlere eşlik eder.

Başkahramanın Paşa'ya cinayet romanları okuması ve çağrışım olarak bu tür eserlerin romanda yer alması, Peyami Safa'nın hayatıyla ilişkilendirilebilir. Peyami Safa'nın Cingöz Recai müstearıyla para kazanmak amacıyla yazdığı polisiye romanlar, yazarı ister istemez farklı roman anlayışlarıyla da karşı karşıya getirir. Peyami Safa, 1914'ten sonra ağabeyi İlhami Safa'dan devraldığı Server Bedi müstearını, o dönemde okuyucunun hoşuna gidecek aşk hikâyelerinde kullanmaya başlar. O dönemde büyük rağbet gören cinayet romanlarına ve polisiyeye de ilgi duyan Peyami Safa, 1924 yılında Maurice Leblanc'ın Arsen Lupin tiplemesinden etkilenerek, Cingöz Recai tipini oluşturur. 1924-1928 yılları arasında onar kitaplık *Cingöz Recai'nin Harikulade Sergüzeştleri* ve *Cingöz Recai Kibar Serseri* dizilerini yazar. (Ayvazoğlu,1999:143). Zaten *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu*'nun otobiyografik roman olması, yazarın hayatındaki birçok ayrıntının açık veya üstü kapalı olarak romana yerleşmesine uygun bir zemin hazırlar.

5. Zavallı Yorik!

Romanda önemli bir şekilde kendini hissettiren ve başkahramanın özellikle hastanedeki ruh hâlini yansıtıp bilinçdışında yer eden çağrışımlarla romanı zenginleştiren bir kitap da *Hamlet*'tir. İngiliz yazar William Shakespeare'nin dünyaca ünlü trajedi türündeki eseri *Hamlet*, birtakım hayal kırıklıklarını anlatır.

Hamlet'te trajik özü oluşturan unsur; ne bir cinayetin intikamını almak, ne taht kavgası ne de bu yönde gösterilen bir ihtirastır; *“Bu eserde daha derin, daha manevî bir şey vardır. Dünyada en acıklı, en dokunaklı şey, asil ruhlu bir insanın mahvoluşudur. Hamlet'in mevzuu da budur. Bu eser muvaffakiyetsizliğin, aşağılık bir muhite düşen yüksek bir insanın tragedyasıdır. Hayatın tersliği yüzünden, tesirsiz kalan hatta kendi felaketine sebep olan bir insanın tragedyası!”* (Shakespeare,1989: XXX). Oyunun başkışisi otuz

yaşındaki Hamlet; ölen kralın oğlu, yeni Kral Claudius'un ise yeğenidir. “*Hamlet yalnızca, var olmanın mı yoksa olmamanın mı daha iyi olduğunu değil, var olup olmadığını ve var olmakla olmamanın bir anlam taşıyıp taşımadığını soran, sorularını cevapsız bırakan bir evren karşısında düşünen, düşünmek zorunda olan kişi.*”dir. (Kayabaşı,2012: 36). Hamlet, ruhundaki intikam alma duygusu, adaleti sağlama gayreti, var olup olmama, hayatın anlamını sorgulama arasında gidip gelen trajik bir karakterdir. *Hamlet* adlı trajedi bu bağlamda değerlendirildiğinde, asil ruhlu bir insanın geçirdiği değişimi yansıtmaya bakımından *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*'nda önemli bir yere sahiptir. Ruh felaketlerle olgunlaşmış, yaşadığı insanlardan daha olgun ve ciddi bir kültür birikimine sahip olan başkahramanın hastalığı nedeniyle bir türlü kendiyi barışamaması, gelecekle ilgili endişelerinin olması, Nüzhet'e açılmaması, hayallerine ulaşamaması yönüyle Hamlet, başkahramanı cezbeder. Yazar, *Hamlet*'i bilinç akışı tekniğinin imkânlarıyla romana yerleştirir. Dış dünyadan aldığı hissarlar, çağrışımlar, iç dünyasındakilerle birleşerek yeniden okuyucu karşısına çıkar.

Hamlet'le olan bu duygusal yakınlığın dışında, roman kahramanının hastaneye giderken ruhunda hâsıl olanlar, hastanenin kasvetli havası, doktorların hastalarla olan münasebeti, teşrihhanedeki ölümlerin görüntüsü, doktorların kadavralara davranışı, başkahramanı oldukça farklı bir zemine çeker:

“*Büyük bir odaya girdik. Duvarları boydan boya kaplayan camlı dolaplar, içinde iskeletler, ortada sıra sıra masalar. Üstlerinde bir örtüyle bürünmüş, insan şeklinde bir şeyler. Masalardan birine yaklaştık. Doktor örtülerden birini kaldırdı. Bir ölü. Çırçıplak, sapsarı, upuzun bir vücut. Sivri yerleri morarmış, kaburgaları siyahlanarak fırlamış. Adaleler düşük. Kollar ve bacaklar incelmış. Bir bacağı uzamış, öteki hafifçe yana kıvrık ve dizi yukarı kalkık. Başı yana dönük ve masanın kenarına doğru biraz kaymış.*” (Safa, 2000:35).

Hayatında bir ölünün sıcaklığıyla ilk kez karşılaşan başkahramanının ruhunda meydana gelen ürperti, insanın ölüm hadisesi karşısındaki âcizliği, bir zamanlar bin bir zevkle kendinden geçenlerin teşrihhanelerde kadavra olarak kullanılması ve bunun doktorlar tarafından alelade bir hadiseymiş gibi anlatılması, başkahramanın *Hamlet*'le bağlantı kurmasına zemin hazırlamak içindir. Doktorun, “*bu taze bir kadavra, yeni gelmiş*” (Safa, 2000: 35) ifadesi karşısında, “taze” ve “kadavra” kelimelerinin garip tezadı başkahramanı ürpertir. Doktorun kadavralar hakkında birçok fennî tafsilat verip yeni gelen bir kadavra hakkında; “*Bu zavallı, dünyada hiçbir şeyleri olmayan insanlardan... Bunların öldükten sonra mezarları bile yoktur. Fakat bu, teşrih için ayrı bir kadavra. Tepeden turnağa kadar adaleleri sayılıyor. Hem yağsız, yavan bir ceset, teşrih bıçağını yormaz.*” (Safa, 2000: 35) cümleleri karşısında başkahraman, büyük bir sarsıntı yaşar. Bir taraftan kimsesizlik, yalnızlık; bir taraftan acizlik ve insanın öldükten sonraki değersizliği başkahramanı birtakım düşüncelere, çağrışımlara sevk eder.

Bunların neticesinde ürperen ruhuyla artık doktoru dinleyemez olan başkahraman, iki ay önce okuduğu *Hamlet*'in mezarlık sahnesini hatırlar. Bu sahnede romandaki bir bölüme de adını veren kralın soytarısı olan Yorick'in kafatasını eline alan Hamlet'in sözlerini, romanın bir bölümünde durmadan tekrarlayan başkahraman, kendi ruh hâliyle Hamlet'teki mezarlık sahnesi arasında sıkı bir bağ kurar. Hamlet'in V. Perde I. Sahnesinde vaka, bir mezarlıkta geçer. Mezarlığa ellerinde kazma ve kürekleriyle iki soytarı girer. Prens Hamlet de mezarlığa gelir ve mezar kazıcılarla bir süre konuşmaya koyulur. Hamlet ve mezar kazıcılar arasında sohbet devam ederken kazılan mezarın birinden Kralın maskaralarından biri olan Yorick'in kafatası çıkar. Hamlet, kafatasını eline alır; “*Vah*

zavallı Yorick! Onu tanırdım Horatio; fevkalade hoş bir adamdı. Kaç kereler beni sırtında taşımıştı. Hâlbuki bana şimdi ne iğrenç geliyor! Ona baktıkça midem bulanıyor. Şurasında kim bilir kaç kere öptüğüm dudakları vardı. Nerde şimdi o latifelerin, o oyunların, o şarkıların? Nerde sofrayı kırıp geçiren o şakaların? Bir tanesi bile kalmadı mı ki şimdi sırtıtışınla alay etsin? Avurtların büsbütün çöktü mü ki? Öyleyse git hanımımızı odasında bul; ona, yüzünü bir parmak kalınlığında da boyasa yine bu hale geleceğini söyle, bakalım buna gülebiliyor mu? Kuzum Horatio, bana şunu söyle.” (Shakespeare, 1989:166) diyerek insanın hiç ayrılmayan karanlık gölgesi olan ölüm karşısında, insanın trajik durumunu gözler önüne serer. *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*'nda da başkahraman, kadavralar karşısında mutlak özgürlük ve yoklukla yüzleşir:

“Artık doktoru dinleyemez oldum. Bir iki ay evvel okuduğum Hamlet'in mezarlık sahnesini hatırladım. Orada kralın soytarısı Yorik'in kafatasını eline alan prensin sözlerini bir musiki parçası gibi içimden mırıldandım. 'Heyhat! Zavallı Yorick! Ben onu tanıdım Horatio. Soytarıların en neşelisiydi. Velut bir muhayyele! Bin defa beni kollarında gezdirdi; fakat şimdi manzarası hayalimi dehşetle nasıl dolduruyor! Kalbim nasıl!'” (Safa, 2000: 35).

Başkahramanı çok derinden etkileyen teşrihhanedeki cansız bedenler, bundan sonra da onun bilinçaltına yerleşir ve zihnini sürekli meşgul eder. Başkahramanı farklı bir âleme çeken husus, hayatın tüm kuşatıcılığı ve devamı karşısında teşrihhanede gördüğü cansız bedenler ve bunlar üzerinde birilerinin tasarrufu, daha da derinleştirilirse ölüm düşüncesidir. Irvin Yalom'un belirttiği gibi öz farkındalık büyük bir armağan, hayat kadar değerli bir hazinedir. Bizi, insan yapan şeydir. Ama bedeli de çok ağırdır: ölümlülük yarası. Varoluşumuz, büyüyüp geliştireceğimiz ve kaçınılmaz bir şekilde yok olacağımız bilgisiyle gölgelenir. Her anı ölümün tamamen farkında olarak yaşamak hiç kolay değildir. Bu, güneşe dosdoğru bakmaya benzer; “ölüm her zaman bizimle birlikte, bazı iç kapıları tırmalar, bilinç zarının hemen altında zorlukla duyulacak şekilde hafifçe uğuldar. Burası endişelerimizin ve çatışmalarımızın kaynağıdır ve sızıntı yapan çeşitli semptomlar gizli ve kılık değiştirmiş bir şekilde ortaya çıkar.” (Yalom, 2008:16). Başkahraman ameliyat olacağını endişesi ve içinde bulunduğu ruh haliyle ciddi bir sarsıntı geçirir. Ölü bedenlerle karşı karşıya kaldıktan sonra Yalom'un ifadesiyle; “dünyada kendini evinde hissetmeme” (2014:77) deneyimi yaşar.

Başkahramanın bilinçaltına yerleşen ölüm, cansız bedenler, doktorun teşrihhanedeki kadavralarla ilgili rahat; ama ruha acı veren açıklamaları, onu uzun süre tesir altında bırakır. Hastanedeki teşrihhane odasından çıkıp yürümeye başlayan başkahraman, koridordaki sessizlikte yeniden iç dünyasının derinliklerine doğru yol alır; kendi içine kapanır. Kendi âlemine daldığında onu *Hamlet* piyesindeki kahramanlar ve mezarlık sahnesi yine yalnız bırakmaz:

“Bin defa beni kollarında gezdirdi. Horatio! Bu soytarıların en alaycıydı. Bin defa beni kollarında gezdirdi. Velut bir muhayyele! Kim bilir kaç defa öptüğüm dudakları şuracığa asılıydı. Zavallı Yorick!” (Safa, 2000: 36).

Başkahramanın bilinci, bilinçaltına yenilmiştir. Onu yönlendiren bir anlamda, bilinçaltıdır. Operatörü/doktoru bekleyen başkahraman, vakit geçirmeye çalışırken yine bilinçaltındaki düşüncelerin hücumuna uğrar. Hamlet'teki bölümler çağrışımlar halinde zihnine hücum eder. Başkahramanın zihnine çağrışım yoluyla gelen düşünceler, onun bilinçaltından gelen yaşantılarına dair imge ve hatıralara dayalıdır; “Zavallı Yorick! Hani senin... Hani senin o güzel kelimelerin, çılgınlıkların, şarkıların, davetlileri kakkahalara boğan şakaların?” (Safa, 2000: 36). Doktor, başkahramana hastanedeki kadavraların ve

hastanenin kasvetli havasının dokunduğuna kanaat getirmiş olacak ki; “*Burası size dokundu mu?*” (Safa, 2000: 36) diye sorar. Başkahraman; “*Bir piyesten parçalar hatırlıyorum.*” (Safa, 2000: 37) karşılığıyla bir edebî eserle nasıl bütünleştiğinin ipucunu verir. Kahramanın piyesten hatırladığı kısım, insanın âcizliğini, ölüm karşısındaki trajik tavrını ifade eden ve *Hamlet* piyesinde Hamlet’in mezarlık sahnesinde Yorick’e söylediği hakikat içerikli sözlerdir:

“*Hatta şimdi, şu ağzının yanındaki buruşuklukla gülmeye sen bile muktedir değilsin. Ne yanak kalmış ne ağız! Haydi, git, şimdi güzel kadınlarımızın birine, tuvaleti arasında görün ve ona de ki, yüzüne bir parmak kalınlığında boya süredursun, günün birinde şu cazip şekle istihale etmekten kurtulamayacaktır. Bu fikre onu güldür.*” (Safa, 2000: 37).

Peyami Safa’nın hayatından önemli bir kesiti içinde barındıran *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu*, iyi irdelendiğinde zengin bir altyapıya ve çağrışımlar dünyasına sahip olduğu görülür. Yukarıdaki alıntı, roman kahramanının piyesten hatırladığını söylediği kısımdır. Bu kısımlar, romana tesadüfi olarak yerleştirilmemiştir. Her şeyden önce felsefî ağırlığı olan, insanı düşündürmeye yönelik kısımlar, yeri geldikçe hâle uygun olarak romana insan varoluşuyla ilgili farklı bir zenginlik katar. Bu tercih, Peyami Safa’nın felsefeye duyduğu ilginin bir neticesi olarak değerlendirilebilir; “*Çok küçük yaşlardan itibaren felsefeyle ilgilenmeye başlayan Peyami Safa, felsefe çevrelerine her zaman yakın durmuş, başta Mustafa Şekip Tunç ve Hilmi Ziya Ülken başta olmak üzere, birçok felsefeciyile yakın dostluklar kurmuştur. Türk Felsefe Cemiyeti’nin 1931’deki ikinci kuruluşunda, onu da aktif olarak hareketin içinde görürüz.*” (Ayvazoğlu, 1999: 306).

Peyami Safa’nın bütün şüphelerini ayaklandırıp onda her fikri tenkit etme kapısı açan felsefe, yazar tarafından kahramana yer yer hadiselerle felsefî bir bakış açısıyla bakma kapısını da aralar. Bu husus, en açık bir şekilde yukarıda, romandan alıntılanan bölümde Hamlet’in Yorick’e söylediği, “*Haydi, git, şimdi güzel kadınlarımızın birine, tuvaleti arasında görün ve ona de ki, yüzüne bir parmak kalınlığında boya süredursun, günün birinde şu cazip şekle istihale etmekten kurtulamayacaktır. Bu fikre onu güldür.*” cümlelerinde görülür.

6. Mısralar: Hep Samt ü Raş Saklı...

Gençlik yıllarından başlayarak ıstıraplar içinde kendini geliştiren Peyami Safa’nın kültür birikimi, felsefeye ilgisi ve edebiyatla yakınlığı, birçok eserinde kendini farklı anlam çağrışımlarıyla ele verir.

Şair bir babanın oğlu olan Peyami Safa’nın şuuru, bir facia atmosferi içinde doğar. İki yaşındayken on ay içinde babasını ve kardeşini kaybeder. Böyle kısa aralıklarla hem kocasını hem çocuğunu kaybeden bir kadının hıçkırıkları arasında kendini bulmaya başlar. Bu olumsuzluklar, yazarın ruh dünyasında oldukça derin ve sürekli bir şekilde kendine yer edinir; “*Belki bütün kitaplarımı dolduran bir facia beklemek vehmi ve yaklaşan her ayak sesinde tehlike sezmek korkusu böyle bir başlangıcın neticesidir.*” (Ayvazoğlu, 1999:42) diyen Peyami Safa, eserlerinde önemli bir yere sahip olan bilinçdışının adresini işaret eder. Bu olumsuzluklar dışında, Peyami Safa’nın 1908’de henüz dokuz yaşındayken başlayan mafsalsal iltihabı; onu birden doktorların, hastabakıcıların, ilaç kokularının, psikoloji ve tıp kitaplarının içine çeker. Bu hastalık, yazarı on yedi yaşına kadar acılar ve bunalımlar içinde kıvrandırır. Başkalarının delikanlılık çağını gönölünce yaşadığı bir zamanda Peyami Safa’nın ağır bir hastalıkla mücadele etmesi, yıllarca alçılı bir kolla dolaşması, daha önceden babası ve kardeşinin vefatıyla sarsılması, sürekli fakirlik çekmesi gibi çeşitli durumlar, ıstırapın kendinde yer edinmesine uygun bir zemin hazırlar.

Dokuzuncu Hariciye Koğuşu'nda da başkahramanın yakasını ıstıraplar ve maddî imkânsızlıktan gelen sıkıntılar bırakmaz. O; “*bir romancı olarak kendisiyle kurmaca dünya arasındaki bağı (dolayısıyla kahraman(lar)ı arasındaki yakınlığı) asgarî düzeye çekmenin yollarını arar ve bütünüyle başarmasa da bulur. En azından Dokuzuncu Hariciye Koğuşu romanında yapılan ve büyük ölçüde başarılan budur. İşini bilen bir romancı yaklaşımıyla o, romana başlamadan önce, önemli bir hamle yaparak kendisiyle kahramanı arasındaki benzerliği zayıflatıp onu kendisine yabancılaştırmak ister. Bunu yaparken de benzerlikleri bir yana bırakıp, farklılıkları öne çıkarır.*” (Tekin, 2012:196). Bacağının gittikçe kötüleşmesi, yedi sene boyunca gittiği doktorlardan olumlu bir netice alamaması, çevredekilerin ümitsizce konuşmaları, başkahramana hastalığında kendine söylenmeyen bir tehlike olduğu hissini uyandırır. Hatta akrabalarından münevver ve zeki biriyle kahraman arasında geçen; “*Sen bu hastalıktan manen rahat etmek istiyorsan, bacağının tamamıyla kesilmesine kadar her felaketi göze al. Ne kurtarırsan seni memnun eder. Ve bana Goethe'nin bir safsatasını telkine çalıştı: 'Az ümit edip çok elde etmek hayatın hakiki sırrıdır.'* Beni manen büyük bir felakete mi hazırlıyorsunuz? Bir şey mi biliyorsunuz? Şüphemi arttıran zayıf bir inkâr ile cevap verdi. Yo... Hayır... Sana ruhî mekanizmanı idare edebilmek için âdetâ riyaî bir düstur veriyorum. Bacağımın tamamıyla kesilmesi ihtimali olabilir mi? Her şey mümkündür.” (Safa, 2000:78) konuşmaları, başkahramanın ameliyat olmasına az bir zaman kala, onu endişeye sevk eder. Ameliyat olacağı hastanenin bulunduğu Haydarpaşa'ya giderken oldukça yorgun düşen başkahraman, içinde bulunduğu ümitsizlik, endişe ve sevdiğinden karşılık görememenin de etkisiyle şiddetli bir ıstırap içinde kıvrılır. İçinde bulunduğu ruh hâliyle dış dünya arasında bir ilgi kurar. Ruh hâlinin verdiği bakış açısıyla dış dünyayı anlamlandırır:

“Titriyordum, bayılmamak için yumruklarımı sıkıyor, dudaklarımı ısırıyor, mevzû tenebbühlerle canlanmaya çalışıyordum. Karşımda küçük bir vadinin arkasında karanlık bir saha görünüyordu. Servilikler, Haydarpaşa Mezarlığı... Sabah güneşinin parlattığı renkli bir boşluk ortasında kapkara, donuk ve geceden kurtulmamış bir tabiat parçası gibi duran mezarlığa ara sıra gözlerim kayıyordu ve acı sergüzeştikle bu manzara arasında gayri ihtiyarî bir münasebet tesis ederek ürperiyordum.” (Safa, 2000: 83).

Artık ıstırapın zifirî karanlığını yaşayan başkahramanın iç dünyasında, daha önceki durumlarda olduğu gibi yine edebî eserler zengin anlam çağrışımlarıyla beliriverir. Bu defa, nesir türündeki eserlerden farklı olarak bir nazım, yani şiir, başkahramanın ruh ufkunda doğar. Tevfik Fikret'in *Rubab'ın Cevabı* adlı şiirinde geçen bazı mısralar, başkahramanda, onun iradesi haricinde, hakiki ıstıraplarla dolu bir ruhî zemin bulabildiği için ses vermeye başlar:

“O günlerde beynime Fikret'in bazı mısraları dadanmıştı; ümitsiz anlarımda, bu mısralar, benim iradem haricinde, kendi kendilerine yaşıyorlardı; onların bu şâirane tasallutu, herhangi bir mürahikin iptidâî sentimentalitesinden ziyade, hakikî ıstıraplarla dolu bir ruhî zemin bulabilmelerindendi. O mısralar gene içimde canlandılar ve ses vermeye başladılar:

*Hep samt ü raşe saklı bu vadi-i muzlimin
Her hatvesinde şüpheli bir hufre, bir kemin
Hep samt ü raşe... Kaynaşiyor canlı gölgeler
Bir mahşer-i cünun gibi pür-cuş u bihaber.*

Gidip tekrar kalasların üstüne oturdum. Artık büyük kapıya bakmaktan utanç ve korku duyuyordum. Başımı avuçlarıma içine aldım.” (Safa, 2000: 84).

Başkahramanın ameliyat öncesi içinde bulunduğu ruhî durum, onu oldukça bedbinleştirmiştir. Buna korku da eklenince felaketini bir an önce bekleyenlerin içine düştüğü duruma düşen başkahramanın mısralara sığınması, ruh hâlini mısralarla örtüstürmesi ve bilinçaltına, durumunu yansıtan mısraların hâkim olması, romanda edebî esere dayalı anlam çağrışımlarının önemine delalet eder. Başkahramanın iç dünyasını etkileyen “şimdi” ve “geçmiş”e ait imgeler psikolojik durumunu etkiler. Bu psikolojik durum, kahraman anlatıcının cümleleriyle genellikle iç monolog tekniğine dayalı olarak ifade edilir. Başkahramanın zihinsel süreci, çağrışımlara dayalı olarak değişir. Bu çağrışımlarda Tevfik Fikret’ten alınan mısralar, entelektüel birikimi imler; “çağrışım zincirleri çoğunlukla kahramanların geçmiş yaşantılarının saklandığı hafızalarından gelen imge ve hayallere dayanmaktadır. Bir başka ifadeyle çağrışım zincirleri, karakterlerin kendi iç gerçeklerine temellenmektedir.” (Odacı, 2007:148).

Başkahramanın ruh hâlini yansıtan mısraların Tevfik Fikret’in *Rubab-i Şikeste*’de yer alan “Rubab’ın Cevabı” adlı şiirden seçilmesi, Türk edebiyatının karamsar şiirler de yazan ve bunu “Sis”, “Tarih-i Kadim” gibi şiirlerinde zirveye çıkaran şairi okuduğu, şiirlerinin anlam ayrıntılarına dikkat ettiği izlenimini uyandırır. Burada şu noktayı da belirtmek gerekir: Peyami Safa’nın babası “şair-i mader-zad” unvanlı İsmail Safa’nın Tevfik Fikret’le olan münasebeti aile kanalıyla Peyami Safa’da bir tesire yol açmış olabilir. İsmail Safa, 1312’de yayımladığı “Mensiyyat” adlı eserini, Tevfik Fikret’e ithaf eder. Yıllarca Muallim Naci’nin çevresinde bulunan ve ilk edebî temelini ondan alan İsmail Safa, bir süre sonra Edebiyat-ı Cedide hareketine katılmış ve 1891’de başyazar olarak girdiği *Mirsad* mecmuasında Tevfik Fikret’i keşfetmiştir. İsmail Safa’nın Gedikpaşa’daki evinin II. Abdülhamid’e karşı yürütülen savaşın karargâhlarından olması ve burada Tevfik Fikret’in de bulunması Peyami Safa’nın aile kanalıyla *Rubab-ı Şikeste* şairiyle yakınlığını gösteren önemli ipuçlarıdır. (Ayvazoğlu, 1999: 35).

Dokuzuncu Hariciye Koşuşu’nda başkahramanın içine düştüğü ümitsizlik, geleceğinden emin olamama, karşılıksız bir aşkın acısını yaşama ve fizikî durumunun ruhî hayatını olumsuz etkileyip bilinçaltında da bunların yer edinmesi neticesinde Tevfik Fikret’ten mısralar, başkahramanın ümitsiz anlarında, iradesi haricinde, kendi kendilerine yaşama zemini bulur; “onların şairane tasallutu, herhangi bir mürahikin iptidâî sentimentalitesinden ziyade, hakikî ıstıraplarla dolu bir ruhî zemin bulabilmelerindendi. O mısralar gene içimde canlandılar ve ses vermeye başladılar.” (Safa, 2000: 84). Mısralar bir an dahi onu yalnız bırakmaz. Başkahraman, kendini bırakmış, bir şey ümit etmemenin rahatlığından başka barınacak ruhî bir köşesi kalmamıştır:

“Denizde, dalgalar arasında boğulacağımı anladıktan sonra hiçbir hareket yapmayarak kendilerini suya salıverenler ve felaketi bir an evvel isteyenler gibi kendimi bırakmıştım. Bir şey ümit etmemenin rahatlığından başka barınacak ruhî bir köşem kalmamıştı. Artık bir şey tahmin etmiyor, hiçbir şey beklemiyordum.

Hep samt ü raşe saklı bu vadi-i muzlimin

Her hatvesinde...” (Safa, 2000: 84).

Başkahraman; denizde, dalgalar arasında boğulacağımı anladıktan sonra hiçbir hareket yapmayarak kendilerini suya salıverenler ve felaketi bir an evvel isteyenler gibi kendini bırakmıştır. Bir şey ümit etmemenin rahatlığından başka barınacak ruhî bir köşesi kalmamıştır. Bu fikirler, onun bilinçaltına yerleşmiştir. Her şey, sağır bir titreyiş içindedir. Bu karanlık vadinin her adımında bir tuzak saklıdır. Bu karanlık vadide herkes, bilmeden

çoşan deliler alayı gibi sessiz bir titreyiş içindedir. Her yanı saran bu sessizlik, bir felaketin habercisi gibi görünmektedir. Bilinçaltındaki düşüncelerden sıyrılıp hayalden hakikate, yaşanan hâle dönen başkahraman, rüyadan uyanır gibi olur ve Mithat Bey'in sesini duyar. Biraz sonra girecekleri ve ameliyat olacağı hastanenin dokuzuncu hariciye koğuşunda duydukları, başkahramanın tüm ümitlerini yok eder ve Fikret'in mısralarının çağrışım yoluyla romanda yer edinmesinin gerçek sebebini de imler:

“Başımı kaldırıncaya onun (Mithat Bey) karşısında büyük bir teessürle durduğunu gördüm. Sizi çok beklettim. Kim bilir ne kadar yorulduunuz. Aman kalkınız, kalkınız, içeri girelim. Hariciye koğuşuna girdik, polikliniğin önünde hastalar azalmıştı. Doktor bana bir sandalye ve su getirtti. Operatör gelmiş ve yukarıda ameliyat yapıyormuş. Hademe dedi ki: Zavallı... O darülmualimlini genç yok mu? Onun bacağı kesiliyor. Bu korkunç tesadüf beni bitirdi. Mithat Bey de bu haberin bendeki tesiriyle mücadele edemeyecek kadar zayıftı. Epey bekledik. Ameliyatın bittiği haberi verilince evvela Mithat Bey yukarı çıktı, operatörü gördü, sonra bana gelerek: Haydi yukarı çıkalım, orada muayene olacaksınız, dedi. İki basamaktan fazla çıkamadım. Hademe ile doktor kollarıma girdiler. Ameliyathanenin önündeki sofaya çıktık. Ameliyathanenin iki kapısı da sonuna kadar açıldı ve eşikte tekerlekli bir hasta arabası duruyordu. İçinde baygın yatan bembeyaz yüzlü darülmualimlini gördüm. Artık bacağı tamamen kaybetmiş bulunuyordu ve henüz ayılmadığı için bu felaketten şimdilik haberi yoktu.” (Safa, 2000: 85).

Ameliyat olma korkusu, ameliyattan sonraki hâli, ayağının kesileceği düşüncesi, bir keskin çeliğin kemik üstünde yürüyüşü gibi hususlar, başkahramanın tüylerini ürpertir. Yaralı uzvunu, öteki sağlam uzuvlar arasında idama mahkûm bir kardeş gibi görür. Nüzhet'in hayali bütün bu düşüncelerinden bir an, bir saniye bile ayrılmaz. Başkahraman kendini sürekli, ameliyattan sonra Nüzhet'in karşısında tasavvur eder. Kesilen bacağıyla kendini merhamete muhtaç biri olarak düşünen mağrur kahraman, aşkının da biteceği korkusuyla hasta bacağına ölümünü, kendi ölümünden daha dehşetli bulur; *“hayatında ilk kez en dehşet verici düşmanlarının karşısında öyle korkunç bir yalnızlık hisseder ki en sadık, en sevgi dolu bir kalp bile onu bu yalnızlıktan kurtaracak gücü kendinde bulamaz. İşte tam da burada başlar trajedinin felsefesi. Umut sonsuza dek kaybolur ama yaşam sürer, ileride daha yaşanacak bir hayat vardır. İsteseyiz bile ölemezsiniz.”* (Şestov, 2017:84). Bu nedenle bu “vadi-i muzlim”in her adımına hâkim olan husus, sessizlik ve titreyiştir:

“Nüzhet'in hayali bütün düşüncelerimden bir saniye ayrılmıyor; hep kendimi ameliyattan sonra ve Nüzhet'in karşısında görüyor, onun manzaram karşısındaki hislerini tahlil etmeye muvaffak olmadan başımı silkeliyor yahut yerimden kalkıyor yahut inliyor yahut birini çağırıyor ve bu hayalden kaçıyorum. Fakat o, beni kovalıyor. Ruhumun en kalabalık anlarında bile, yığınları itip dürterek sivriliyor ve şuurumu kaplıyor, ter içinde kalkıyorum. Bazen bu işkence içinde bunaldığımı anlayan etrafımdaki insanların bana haykıran bir merhametle baktıklarını görüyorum. (...) Nüzhet'in gözlerini merak ediyorum (fakat haber almasını istemiyorum) felaketlerimi bir kurutma kâğıdı gibi içeceğini tahayyül ettiğim bu gözlerin içine kim bilir ne kuvvetli tecessüsle bakacağım (fakat göz göze gelmeye katlanamam, bilmesini istemiyorum). Ve yaşardıklarımı görmek! Bunu tahayyül ederken benim gözlerim yaşıyor.” (Safa, 2000: 89).

Özakkaş'ın ifade ettiği gibi (2016:284) bilinçdışında rahatlamaya/serbest kalmaya gayret eden bilgiler varken diğer tarafta bunları tehlikeli addeden engelleyici güçler vardır. Normal zamanlarda egonun engelleyici güçleri sayesinde, bilinçdışına erişmeye çalışan dürtülerin deşarj olmasının/boşalmasının önüne geçilir. Ancak amaçlı düşüncenin terk

edildiği, düşüncenin herhangi bir şeye odaklanmadığı ve mümkün olduğu kadar iradenin devre dışı bırakıldığı bir rastgele konuşma sisteminde serbest çağrışım ortaya çıkmaktadır. Birey, bir nevi kendi kendine beyin fırtınası yapmaktadır ve bunu da seslendirmektedir. Amaçsız, hedefsiz, rastgele fikirlerin ve düşüncelerin dansına izin vermek ve bunları dile getirmek, ilginç gelişmelere ve sonuçlara neden olmaktadır. Rahatlayan ego güçleri, bir nevi teyakkuz durumundan vazgeçerek kendini beyin fırtınası sürecine bırakmaktadır. Tam bu esnada, bilinçdışı bir an önce ifade edilmeye çalışılan düşünceler ve dürtüler, flashbackler halinde bilince ulaşmaktadır. Bilince ulaşan bu materyal, hemen peşinden zincirleme bir reaksiyon doğurmaktadır; birçok anının, travmanın, yaşantının, hissedişin ve duygulanımın su yüzüne çıkmasına neden olmaktadır. Başkahramanın içinde bulunduğu ruh halinin nedeni, kendisinden çok Nüzhet'tir. Ne bacağına kesilecek olması ne sonraki hayatını bedensel bir eksiklikle geçirecek olması başkahramana acı verir. Âşık olduğu Nüzhet'in karşısında kendisini merhamet gösterilecek bir konumda görmesi, kendisine acıyacak gözlerle bakması gibi hususlar, başkahramanın bilinçdışında bulunan ve onu sürekli rahatsız eden hadiselerdir. Bu hadiselere en iyi tercüman olan ve bilinçdışını yansıtan unsur ise her zaman olduğu gibi yine kitaplardır.

Sonuç

Peyami Safa'nın ilk olarak 1930'da basılan ve edebiyatımızda gerek muhteva gerek şekil olarak farklı bir yerde duran *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu* adlı eseri, otobiyografik bir roman olmakla birlikte bir "ben" romanıdır. Bu cihetle, romanda özellikle başkahramanın psikolojik durumu, bilinçaltı ve bilinçdışı ciddi bir gözlemlenmektedir.

İnsanı; "*tabiatta mevcut olan canlı ve cansız hiçbir varlığın sahip olmadığı bir imkânlar manzumesi*" (Kantarciolu,1979: 20) olarak tarif eden Peyami Safa, tarif ettiği bu insanı eserinde başarılı bir şekilde yansıtır. Tanpınar (1992:362), Peyami Safa'ya kadar roman sanatında şahsın, sadece vakanın devamına lazım görülen bir alet görüldüğü, onların kendilerine mahsus hiçbir hayatîyetinin olmadığı tespitinde bulunur. İnsanı edebî eserde sadece bir dekor olarak gören kimi yazarların insan ruhu üzerinde düşünmediğini; onu anlamaya, bir şahıs olarak tahlil etmeye çalışmadığını ifade eden Tanpınar, psikoloji denen şeyin, tip denen şeyin sanattaki ehemmiyetini bilmeyen yazarların; "*hayatın umumi vasıflarıyla bize benzeyen, fakat ferdiyetinin hususi çizgileriyle bizden ayrılan şahıs*"(1992:362) olan insanı tanıyamadıklarından bize bir şey anlatmak, bizde yaşayabilmek kudretine vasil olamadıklarını belirterek o döneme kadar romanda insan unsurunun derinlikli bir şekilde anlatılmadığına dikkatleri çeker. İşte Peyami Safa, döneminin bu havası içinde; "*cicili bicili salonları, otomobil gezintilerini, kıranta bekârlarla muhtekir kızlarının aşklarını bir tarafa bırakıp da alil ve sakattan, hastaneden bahsedebilmiştir. Onun sahifelerinde ne ay ışığında buse ne zarif ve kibar çay âlemleri ne baygın gözli âşık ve ne de gurbette hatıra defteri tutan afif ve sadık sevgili vardı. Ve güzellik namına kazanılmış birer zafer addedilebilecek bu yoklukların yanında insan, hakiki acıyı, ızdırabı, bir gölge hâlinde bile olsa seferberliğin aç İstanbul'unu buluyor.*" (Tanpınar, 1992:363).

Dokuzuncu Hariciye Koşuşu'nda "insan" unsuru psikolojik bir dikkatle ele alınır. İnsan, sadece fizikî ihtiyaçlardan ibaret olarak görülmez. Onun uçsuz bucaksız bir iç dünyası vardır. Kişiliğini anlamaya yarayan ve davranışlarını anlamlı kılan kişisel bilinçdışı romanda önemli bir yere sahiptir; "*Psykeye bir ölçüde girmiş olsalar bile bir türlü bilince ulaşacak yoğunluğu elde edemeyen içerikler*" (Storr, 2006:59) olan kişisel bilinçdışı; serbest çağrışım, bilinç akışı ve iç monolog gibi tekniklerle kendini görünür kılar.

Başkahramanın iç dünyasına göndermelerde bulunan düşünceler sık sık serd edilir. Başkahramanı çağrışımlar dünyasına çeken, onu iç dünyasıyla baş başa bırakan en önemli husus, hastalıktır. Başkahramanı bu çağrışımlar dünyasında yalnız bırakmayan, kültür birikimini açığa çıkararak, entelektüel birikimini imleyen ve günlük hayatına hâkim olup davranışlarını etkileyen ise kitaplardır. Zaten ruhî olarak ıstırap çektiği anlarda iç dünyasını bize açan başkahraman, hemen kitaplarla olan bağını, kitaplardan okuduğu bazı bölümleri veya birkaç mısrayı hatırlar. Gaston Bachelard'ın şiirle ilgili ifade ettiği gibi sanat yapıtını az çok zenginlikle alımlamamızı sağlayan duygusal titreşimleri aşarak kişiyi kendi varoluşunun derinliklerine çeken “yankılanma” hadisesi neticesinde okuduğumuz şiir, artık bizim olmuştur. Yankılanma, varlığın dönüşümüne yol açar. Şairin varlığı, kendi varlığımız gibi görünür ve şiir bizi ele geçirir. Şiirin bu varlığı ele geçirişinde, aldatıcı olmayan fenomenolojik bir yan vardır. Bir şiirin taşkınlığı ve derinliği her zaman, titreşim-yankılanma çiftine ait fenomenlerdir. Taşkın yanıyla şiir, bizde derinlerde yatan ne varsa canlandırır sanki.(2013:14). Dokuzuncu Hariciye Koğuşu'nda başkahramanın hem entelektüel seviyesine işaret eden hem de iç dünyasına ulaşmada bir kapı vazifesi gören kitaplar, Bachelard'ın dediği gibi derinlerde yatan ne varsa onları canlandıran fenomenlerdir.

Başkahramanın bilinçdışındaki çeşitli karmaşık hadiseler, ruhundaki derin acılar bir bilinç akışı içinde çeşitli çağrışımlara kapı aralar. Romanda bu çağrışımların en tesirli ise kitaplara olarak kendini gösterir.

KAYNAKÇA

- ADLER, Alfred (2012). *İnsanı Tanıma Sanatı*. Kamuran Şipal (çev.). Say Yay.: İstanbul.
- AYVAZOĞLU, Beşir (1999). *Peyami: Hayatı, Sanatı, Felsefesi, Dramı*. Ötüken Yayınları: İstanbul.
- BACHELARD, Gaston (2013). *Mekânın Poetikası*. Alp Tümertekin (çev.). İthaki Yayınları: İstanbul
- FREUD, Sigmund (1996). *Düşlerin yorumu II*. Dr. Emre Kapkın (çev.). İstanbul.
- KANTARCIOĞLU, Sevim (1979). “Peyami Safa'da İnsan Kavramı”. *Hisar*. S. 261.
- KAYABAŞI, Mustafa (2012). *William Shakespeare'in Hamlet, Anton Çehov'un Martı Adlı Oyunlarında Hamlet Ve Treplev Karakterlerinin Oedipus Kompleksi Açısından İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Sahne Sanatları Ana sanat Dalı: Isparta.
- MANGUEL, Alberto (2013). *Kelimeler Şehri*. Esen Ezgi Taşçıoğlu (çev.). Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- ODACI, Serdar (2007). *Bilinç Akışı Tekniği Bakımından James Joyce, Oğuz Atay, Adalet Ağaoğlu ve Emine İşinsu'nun Romanları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- OKAY, Orhan (1992). *Sanat ve Edebiyat Yazıları*. Dergâh Yayınları: İstanbul.
- OKTAY, Ahmet (1993). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı (1923–1950)*. Kültür Bakanlığı Yayınları: Ankara.
- ÖZAKKAŞ, Tahir (2016). *Bütüncül Psikoterapi*. Litera Yayıncılık: İstanbul.
- SAFA, Peyami (1976). *Objektif 2 (Sanat-Edebiyat-Tenkit)*. Ötüken Yayınları: İstanbul.
- _____ (2000). *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*. Ötüken Yayınları: İstanbul.

- SHAKESPEARE, William (1989). *Hamlet*. Orhan Burian (çev.). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: Ankara
- STORR, Anthony (2006). *Jung'dan Seçme Yazılar*. Levent Özşar (çev.). Dost Kitabevi: Ankara.
- ŞESTOV, Lev (2017). *Dostoyevski ve Nietzsche Trajedinin Felsefesi*, Kayhan Yükseler (çev.). Notos Kitap: İstanbul.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (1992). *Edebiyat Üzerine Makaleler*. Dergâh Yay. İstanbul.
- TEKİN, Mehmet (1999). *Romancı Yönüyle Peyami Safa*. Ötüken Neşriyat: İstanbul.
- _____, Mehmet (2012). “Dokuzuncu Hariciye Koğuşu Romanında ‘Ben Anlatım’ Yöntemi ve Sorunları”. *Erdem*. Nisan 2012, S.62, ss.191-206.
- TURA, Saffet Murat (2016). *Freud'dan Lacan'a Psikanaliz*. Kanat Kitap: İstanbul.
- Uygur, Nermi (1995). *Tadı Damağımda*. Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- WİNNİCOTT, D. W. (2013). *Oyun ve Gerçeklik*. Tuncay Birkan (çev.). Metis Yayınları: İstanbul.
- YALOM, Irvin (2008). *Güneşe Bakmak Ölümle Yüzleşmek*. Zeliha İyidoğan Babayiğit (çev.). Kabalıcı Yayınevi: İstanbul.
- _____, (2014). *Varoluşçu Psikoterapi*. Zeliha İyidoğan Babayiğit (çev.). Kabalıcı Yayınevi: İstanbul.

**РУССКИЙ РЕЧЕВОЙ ЭТИКЕТ В ФОРМАТЕ
НАЦИОНАЛЬНО ОРИЕНТИРОВАННОГО УЧЕБНИКА РКИ***

**YABANCILAR İÇİN RUSÇA DERS KİTAPLARI TASARIMINDA
RUSÇA KONUŞMA KALIPLARI**

**RUSSIAN SPEECH ETIQUETTE IN THE DESIGN
OF TEXTBOOK OF RUSSIAN AS A
FOREIGN LANGUAGE**

Olga KLİMİKİNA**

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена презентации учебного пособия нового поколения по русскому речевому этикету для студентов с родным турецким языком, которые начинают изучать русский язык с нуля. Пособие создано с учетом теории и практики национально ориентированного учебника в целях преподавания русского языка в высших учебных заведениях Турции. А статье излагается общая концепция учебника, формулируются его цели и задачи, описываются базовые принципы подачи материала, рассматривается структура урока.

В репрезентируемом учебном пособии представлены национально-специфичные стереотипные выражения – этикетные формулы русской речи. Учебный материал отражает основные моменты повседневного общения: приветствие / прощание, знакомство, обращение с просьбой, благодарностью, извинением, комплиментом или советом, приглашение, поздравление, одобрение, сожаление, предупреждение, сомнение в словах собеседника или же согласие с ним. Логика предъявления тем подчинена ситуативной целесообразности и актуальности с точки зрения начинающего коммуниканта. Во многих случаях этикетные формулы сопровождается ситуативный и / или лингвострановедческий комментарий. Все речевые клише даны в паре с эквивалентными выражениями на турецком языке. Транскрипция на основе турецкого алфавита помогает усвоить лексический материал в фонетически правильной форме. Учебные задания, помимо решения основной задачи – формирования коммуникативной компетенции, дают первое представление о предложно-падежной системе русского языка, общих особенностях русского словообразования и произношения, расширяют лексический запас учащихся. Объяснение грамматических и фонетических явлений строится на основе параллелей и сравнений, учитывающих особенности родного языка учащихся.

Данное пособие рассматривается как важная составляющая обучения русскому языку на стартовом этапе.

---

* Bu çalışma İstanbul Üniversitesi **BAP 27007** projesi olarak hazırlanmış ve desteklenmiştir.

** Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü,
olga.klimkina@istanbul.edu.tr

DOI: 10.17498/kdeniz.376548

Ключевые слова: русский речевой этикет, русский язык как иностранный, национально-ориентированный учебник для говорящих на турецком языке.

ÖZ

Bu makalede, anadili Türkçe olan öğrenciler için Rusça konuşma kalıplarını içeren yeni bir ders kitabının hazırlanması amaçlanmaktadır. Bu kitap, Türk üniversitelerinde Rusça öğretiminde ulusal odaklı bir ders kitabının teorisini ve uygulamasını da dikkate alarak oluşturulmuştur. Ders kitabında, genel kavramlar özetlenmekte, materyalin sunumunda görevler ve ilkeler oluşturulmakta, dersin yapısı açıklanmaktadır.

Ders kitabında bir halka özgü belirli kalıplaşmış ifadeler, yani Rus konuşma dilinin etik formları verilmiştir. Bu bilgiler, selamlaşma / vedalaşma, tanışma, rica etme, teşekkür etme, özür dileme, övgü, tavsiye, davet etme, kutlama, onaylama, uyarma, karşındakinin sözlerinden şüphe duyma ya da aynı fikirde olma gibi günlük iletişimde kullanılan temel durumları yansıtmaktadır. Yazarların uygun bulduğu durumlarda etik formlara durumsal ve / veya dil-kültür yorumları eşlik etmektedir. Bütün dil klişeleri Türk dilinde bulunan eşdeğer ifadelerle eşleştirilmiştir. Günlük yaşamda kullanılan örnek cümlelerin, okunuşları ile verildiği her bölümün içinde yer aldığı temaya ait kelimelerin açıklanması ve okunuşu gibi önemli ayrıntılara dikkat çekilmektedir. Böylece bu ders kitabının öğrenciye verilen örnek cümlelerle sınırlı kalmaması sağlanmaktadır. Konularla ilgili verilen ödevler, iletişimsel yeterlilik oluşumuna yardımcı olmakla beraber Rus dilinin edatlı ve halli sistemi ile ilgili bilgi vermekte ve öğrencilerin kelime hazinesini genişletmektedirler. Kitap, Türkçe konuşan ve Rusçayı sıfırdan öğrenmeye başlayan Türk öğrenciler için hazırlanmıştır.

Bu kitabın başlangıç aşamasındaki öğrencilere Rusça öğretiminde önemli rol oynayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Rusça konuşma görgü kuralları, yabancı dil olarak Rusça, Anadili Türkçe olanlar için ders kitabı.

ABSTRACT

The article is devoted to the presentation of a new textbook on Russian speech etiquette for Turkish language students. The book was designed subject to the theory and practice of the national - oriented textbook aimed at teaching the Russian language in Turkish institutes of higher education. A general concept is stated, the textbook's principles and objectives are formulated, and the lesson's structure is described.

The textbook presents nation-specific stereotypical expressions – etiquette formulas of Russian speech. The training material reflects the main points of everyday communication: greeting / farewell, acquaintance, making a request, gratitude, apology, compliment or advice, invitation, congratulation, approval, regret, warning, doubt or consent in the words of the interlocutor. The logic of topic presentation is subject to situational expediency and relevance from the point of view of the novice communicant. In many cases, the etiquette formulas are accompanied by situational and / or linguistic commentary including country study. All speech patterns are given in pairs of equivalent expressions in Turkish. Transcription based on the Turkish alphabet helps to learn the lexical material in phonetically correct form. Training tasks, in addition to solving the main problem – formation of communicative competence – give the first idea of the preposition-case system of the Russian language, general features of Russian word formation and pronunciation, as well as expand the vocabulary of students. The explanation of grammatical and phonetic phenomena is based on the parallels and comparisons, taking into account the peculiarities of the native language of students.

The represented book is considered as an important part of teaching the Russian language during the start - up stage.

Key Words: Russian As A Foreign Language, Russian Speech Etiquette, National-Oriented Textbook For Turkish Language Students

Формирование коммуникативной компетенции – главная цель иноязычного образования, на достижение которой направлены усилия преподавателя на всех этапах обучения иностранному языку – от элементарного до профессионально ориентированного. Самым сложным, но в то же время и самым показательным с точки зрения достижения результата, когда успехи и неудачи коммуникации особенно очевидны, является стартовый этап. Трудности стартового этапа обусловлены несоответствием багажа пока имеющихся у студента знаний и умений тем речевым вызовам, с которыми ему приходится справляться в стрессовой ситуации «выживания» в чужой языковой среде. Разные языки в силу своей специфики имеют различный – как довольно высокий, так и относительно «посильный» – пороговый уровень. Тернистость начального этапа в изучении русского языка, который относят к трудным для овладения языкам также и за счет высокого порогового уровня (Щукин, 2006: 27), связана с тем, что для стартового «выхода в речь» требуется значительно больший лексико-грамматический объем по сравнению, например, с английским языком.

Успешность преодоления пороговой ступени в изучении языка зависит от многих составляющих учебного процесса, важное место среди которых занимают учебники и пособия, способные стать надежным помощником, легко и уверенно привести к цели.

Именно для этого сегмента преподавания РКИ авторами О.И. Климкиной и Ч. Зариповой-Четин создано учебное пособие «Этикетные формулы русской речи для говорящих на турецком языке: элементарный уровень» (Klimkina, Zaripova Çetin, 2015). Оригинальный курс этикетно-речевой адаптации был разработан на кафедре русского языка славянского отделения факультета естественных и гуманитарных наук Кавказского университета (г. Карс, Турция). Пособие, аккумулировавшее преподавательский опыт своих авторов и результаты апробации в учебных аудиториях, является частью комплекса учебных материалов для студентов с родным турецким языком, изучающих русский язык «с нуля» на подготовительных факультетах вузов Турции. Так как в неязыковой среде важнейшим средством оптимизации учебного процесса является национально ориентированный учебник, учебный материал был осмыслен авторами с учетом трудностей, как лингвистического, так и экстралингвистического плана, с которыми часто сталкивается турецкая аудитория в процессе изучения русского языка. Пособие прорецензировано и положительно оценено ведущими специалистами кафедры славянских языков и литератур Стамбульского университета (рецензент и автор предисловия проф. Э. Инаныр) и кафедры русского языка Киевского национального университета имени Тараса Шевченко (рецензент – проф. Е.С. Снитко). Выпуск книги осуществлен одним из научно-культурных издательств Анкары.

При разработке общей концепции учебника учитывались традиции наиболее авторитетных изданий по грамматике и развитию речи, многие из которых были созданы при участии или под руководством классика учебной литературы РКИ С.А. Хаврониной. В определенной степени учебник вдохновлен книгой

О.Г. Мотовиловой «Пособие по развитию навыков разговорной речи для иностранцев. Русский язык» (Москва, 1986, 141 с.). Модернизация подачи языкового и речевого материала осуществлялась в направлении популярной линейки современных учебников коммуникативного типа, как например, учебные комплексы «Жили-были: 28 уроков русского языка для начинающих» Л.В. Миллера и Л.В. Политовой, «Поехали: Русский язык для взрослых» С.И. Чернышова и А. Чернышовой, «Русский язык: 5 элементов» Т.Л. Эсмантовой и др.

Содержание учебного пособия «Этикетные формулы русской речи для говорящих на турецком языке: элементарный уровень» определяется двумя целями обучения: коммуникативной и социокультурной. В соответствии с этими целями в пособии реализуются следующие конкретные задачи.

Знакомство студентов со спецификой русского речевого этикета.

Данное учебное издание охватывает один из специализированных аспектов коммуникативной компетенции – этикетные формулы русской речи. *Этикетные формулы* – национально-специфичные стереотипные выражения, которые помимо реализации в речи фатической функции языка, т.е. функции установления контакта и поддержания вежливых, доброжелательных отношений с собеседником, помогают говорящему регулировать процесс общения, формулировать свои желания, влиять на поведение другого, выражать свое отношение и чувства к адресату и обстановке общения. «Фразы к случаю», связанные с конкретной речевой ситуацией и осваиваемые на уровне автоматического воспроизведения в речи, обеспечивают тот необходимый коммуникативный минимум, который составляет основу направленного на решение практических задач «языка выживания».

Представленный в пособии учебный материал знакомит с речевым поведением носителя русского языка в основных ситуациях повседневного общения. Логика предъявления тем подчинена ситуативной целесообразности и актуальности с точки зрения начинающего коммуниканта. Особенности использования этикетных формул в речи раскрываются на примере диалогов, представляющих как официальные (форма на «вы»), так и неофициальные (форма на «ты») ситуации общения. Диалоги сопровождаются пояснениями и заданиями, позволяющими студентам накапливать знания об арсенале имеющихся в распоряжении говорящего этикетных формул для каждой конкретной ситуации, вырабатывают умение распознавать выражения, принадлежащие к разным стилям общения, и использовать речевой материал в соответствии со сферой и задачей общения.

Наполнение словаря, приобретение начальных знаний в области фонетики, грамматики и словообразования.

Каждый урок включает лексико-грамматический материал, который знакомит с лексическим минимумом данного уровня, формирует первое представление о предложно-падежной системе русского языка и общих особенностях русского словообразования.

Ведущим принципом подачи лексического материала, обеспечивающим его систематизацию, является идеографический (семантический) принцип. Таким образом, лексикон каждого урока представлен определенной тематической группой. При отборе лексического материала учитывалась возможность его использования для речевого оформления этикетных реплик в рамках темы урока. Словарная работа

проходит в два этапа: 1) накопление лексики в активном словарном запасе учащихся; 2) включение усвоенных лексических единиц в этикетную формулу для дальнейшего создания ее речевых вариантов.

Грамматический материал предлагается к усвоению через употребление, практику общения. «Грамматические подсказки», сопровождающие задания в виде таблиц-схем, демонстрируют алгоритм функционирования языковых единиц в речи и ориентированы на выполнение сугубо коммуникативных задач.

Объяснение грамматических и фонетических явлений строится на основе параллелей и сравнений, учитывающих особенности родного языка учащихся. Так, например, обозначение адресата в формульных выражениях *передать привет ... кому?* объясняется на примерах с неизменяемыми турецкими именами, «русские окончания» которых задают ориентиры нужной падежной формы: *Передавай привет ... Утку / Айше (Иван → Ивану; Анна → Анне)*. «Произношение» твёрдого знака интерпретируется как напоминающее чтение турецкого знака разделения – *koma işaretleri* «'», когда он передаёт непронизносимые арабские звуки «айн» и «хамзе», которые в турецком языке после согласного заменяются лёгкой паузой: *tavan* 'потолок', но *tav'an* 'добровольно'.

Элементы словообразовательного анализа, включенные в некоторые из заданий, знакомят с русскими аффиксами, их назначением и использованием. Для студентов с родным турецким языком, для которого характерна постпозиция словообразовательных формантов, важно осознание большей позиционной вариативности русских аффиксов: наличие не только суффиксов, но и префиксов.

Формирование речевых навыков и умений.

Практическая часть каждого урока представляет собой единый тренировочный цикл, посвященный отработке одной или нескольких смежных этикетных формул. Формирование речевых навыков и умений обеспечивается системой заданий. *Языковые* задания формируют навыки построения грамматически правильных высказываний и ориентированы на достижение автоматизма в их использовании. *Предречевые* задания, по большей части подстановочные и тренировочные, закладывают навыки употребления языковых единиц в речи. При их выполнении широко используются опоры – вербальные, схематические, иллюстративные. *Речевые* задания, развивающие и закрепляющие собственно речевые умения, помогают перейти от штампа к экспромту, от «тренировки предсказуемого к подготовке обучаемого к непредвиденному» (Кузьмина, Кавнатская, 2001: 112). В пособии представлен широкий выбор заданий, обеспечивающих глубокую и разностороннюю проработку речевого материала, – имитационные, трансформационные, задания проблемно-поискового типа и др. Так как студенту-иностранцу необходимо научиться спонтанно выражать соответствующую ситуации интенцию и быстро реагировать на реплику собеседника, большая часть речевых заданий носит интерактивный характер. Это дает возможность коллективной работы при полной включенности и студентов, и преподавателя в общий разговорно-игровой процесс, максимально приближенный к ситуации живого общения, и, т.к. требует творческих решений, способствует постоянной активизации речемыслительной активности учащихся. Все три типа заданий представлены в каждом уроке. Формулировки инструкций по выполнению большинства из них коммуникативны, т.е. исходят из тех интенций, которые должны быть «затренированы» (*узнайте, спросите, попросите,*

посоветуйте, пригласите, скажите комплимент, поздравьте, предупредите об опасности, удивитесь), и дублируются на двух языках. В каждом предречевом упражнении предложена модель его выполнения – уместный в заданной ситуации общения речевой образец. К наиболее трудным заданиям в приложении даны «ключи», что делает возможным самостоятельное обучение по книге.

Пособие ориентировано на развитие разных видов речевой деятельности, но основное внимание уделяется говорению и аудированию. Сначала этикетные формулы усваиваются в виде реплик, а затем на уровне полноценных диалогов, типичных для повседневных ситуаций общения.

Введение в «мир изучаемого языка» (понятие С.Г. Тер-Минасовой).

Решение этой задачи достигается присутствием в пособии лингвострановедческого материала, который вводит в культурологический контекст изучаемого языка, способствует приобретению фоновых знаний, подготавливающих включение иностранца в полноценный межкультурный диалог. В качестве источников национально-культурной информации выступают:

1) этикетные знаки русской речевой культуры, которые по своей сути не «пустые формальности», а культурно-исторические ценности – «веками накопленные сокровища русской вежливости» (Балакай, 2004: 4);

2) национально маркированные лингвореалии – включенная в лексический минимум безэквивалентная лексика, фразеология и афористика русского речевого этикета, национальный компонент в значении которых раскрывает лингвокультурологический комментарий на двух языках (дан в приложении);

3) национально-фоновые изображения – иллюстративный материал с лингвострановедческим компонентом, обеспечивающий интеграцию студента в вещное пространство страны изучаемого языка.

Так как социокультурная компетенция предполагает готовность и способность к ведению диалога культур, который подразумевает как знание культуры страны изучаемого языка, так и «осознание культурных и ментальных оснований собственного речевого поведения» (Миллер, Политова, 2015: 4), в пособии также представлены национально-культурные реалии Турции, что в перспективе поможет студенту рассказать о своей родине на русском языке.

Предупреждение ошибок под влиянием интерференции родного языка.

Процесс овладения иностранным языком сопровождается взаимодействием двух языковых систем – родного языка и иностранного. Ошибки, вызванные интерферирующим влиянием родного языка, на начальном этапе оказываются наиболее стойкими и заметно тормозят овладение русской речью. Работа по их предупреждению и устранению ведется в двух планах. Все явления русского речевого этикета, находящиеся в зоне интерференции, снабжены специальным «ситуативным комментарием» (дан в Приложении), который акцентирует внимание на культурно-национальных особенностях русских формул. Специальные задания, включающие анализ ошибок, вызванных наложением двух разных этикетных традиций при доминировании родной, призваны выработать необходимый речевой иммунитет в использовании квазиэквивалентов.

Структура урока.

Урок открывается перечнем ситуативно эквивалентных этикетных формул в русском и турецком языках. Т.е. для объяснения русского выражения используется не буквальный перевод, а существующее в современном турецком языке соответствие, принятое в аналогичной ситуации общения. Транскрипция на основе турецкого алфавита помогает усвоить лексический материал в фонетически правильной форме.

Этикетные выражения маркируются соответственно их использованию в официальной («вы»-форма) или неофициальной («ты»-форма) ситуации общения. Часть этикетных формул является стилистически нейтральной.

Толкование многофункциональных этикетных знаков выделено в отдельную рубрику «Что говорят русские, когда говорят ... *пожалуйста / ничего / пора*» и озвучивается, помимо русского, также и на родном языке студентов.

Использование этикетных формул в речи демонстрируется на примере учебных мини-диалогов, различающихся в жанрово-стилистическом отношении. После того, как накоплен достаточный объем речевых навыков и умений, в урок вводятся небольшие фрагменты типичных обиходно-бытовых бесед и разговоров, отвечающих требованию естественности (узуальности) разговорных фраз и их точной соотнесенности с речевыми ситуациями.

На каждом уроке вводится новая лексика. Семантизация тематических групп осуществляется в процессе сопоставления вербального и визуального рядов. Понимание значения слова обеспечивается в результате поиска и нахождения соответствия в картотеке лексики и иконотеке рисунков-иллюстраций. Слова с абстрактным и переносным значением включены в прозрачные контексты, которые легко подводят к осмыслению нового слова. Несколько слов и словосочетаний вводится на основе принципа опережения.

К одному и тому же речевому явлению внимание привлекается несколько раз на разных этапах урока. Этикетная формула реализуется на основе определенной грамматической схемы и наполняется переменными лексического минимума, создающими ее речевые варианты.

Рубрикация пособия включает введение и 15 уроков. Вводный курс «Русский алфавит: буквы и звуки. Краткие сведения о русском произношении» знакомит с фонетико-графической системой русского языка. Материал каждого следующего урока объединен общей темой события: «Приветствие. Прощание»; «Знакомство»; «Просьба»; «Обращение»; «Вступительные фразы»; «Благодарность»; «Извинение»; «Заключительные фразы»; «Присоединение к мнению собеседника»; «Приглашение»; «Поздравления. Пожелания»; «Одобрение. Compliment»; «Предупреждение. Предостережение»; «Удивление, сомнение, недоверие»; «Уверенность. Совет».

В конце каждого урока даются итоговые задания по теме, которой посвящен урок. Продемонстрировать усвоение формул русского этикета призван обратный перевод – с родного языка на русский. Завершающие урок задания эвристического характера (прочитать название зашифрованной книги, разгадать кроссворд или ребус, найти спрятанную в слове цифру, подобрать этикетную формулу к выполненному в юмористической манере рисунку и др.) в легкой игровой форме требуют от студента языковой догадки («Ага!» - реакции), направлены на поддержание интереса к изучаемому языку, на расширение лингвистического кругозора.

Успешное освоение учебного материала всех уроков поможет добиться корректного использования студентом-иностранцем формул речевого этикета как

одного из важнейших компонентов адекватного и комфортного общения на русском языке.

БИБЛИОГРАФИЯ

KLIMKINA O.I., ZARIPOVA ÇETİN Ç. (2015). **Rusça Konuşmanın Etik Formları. Türkçe Konuşan Türk Öğrencilere Yönelik Rus Dili Ders Kitabı. Basit Seviye.** Ankara: Kültür Ajans Tanıtım ve Organizasyon Ltd, 146 s.

БАЛАКАЙ А.Г. (2004). **Толковый словарь русского речевого этикета.** Москва: АСТ, Астрель, Транзиткнига, 681 с. (BALAKAY A. G. (2004) *Tolkoviy Slovar Ruskogo Reçevogo Etiketa*, Moskva, AST, Astrel, Tranzitkniga, 681 s.)

КУЗЬМИНА Л. Г., КАВНАТСКАЯ Е. В. (2001). **Современные культуроведческие подходы к обучению иностранным языкам** // Вестник Воронежского государственного университета, Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та. № 2. С. 108-117. (KUZMİNA L. G. , KAVNATSKAYA E. V. (2001) *Sovromenniye Kulturovedçeskiye Padhodi k Obiçeniyu İnostrannım Yazıkam* // VestnikVoronejskogo Gasudarstvennogo Universiteta, Voronej: İzd-vo Voronej. Un-ta. No 2. S. 108 – 117)

МИЛЛЕР Л.В., ПОЛИТОВА Л.В. (2015). **12 советов преподавателю русского языка как иностранного от авторов учебника «Жили-были»** // Миллер Л.В., Политова Л.В. Жили-были: 28 уроков для начинающих. Санкт-Петербург: Златоуст. С. 1-17. (MILLER L.V., POLITOVA L.V. (2015). *12 Sovetov Prepadavatelyu Ruskogo Yazıka Kak İnastrannogo ot Avtorov Uçebnika «Jili-bili»* // Miller L.V., Politova L.V. Zhili-byli: 28 urokov dlya naçınayuşih. Sankt-Peterburg: Zlatoust. S. 1-17)

ЩУКИН А.Н. (2006). **Обучение иностранным языкам: Теория и практика.** Москва: Филоматис, 480 с. (SHCHUKIN A.N. (2006). *Obuçeniye İnostrannım Yazıkam: Teoriya I Praktika.* Moskva: Filomatis, 480 s.)

MODERN ÇAĞIN HASTALIĞI: YABANCILAŞMA VE AHLAKİ BÜTÜNLÜK İLİŞKİSİ

THE DISEASE OF MODERN TIMES: THE RELATIONSHIP BETWEEN ALIENATION AND MORAL INTEGRITY

БОЛЕЗНЬ СОВРЕМЕННОСТИ: ОТЧУЖДЕНИЕ И МОРАЛЬНАЯ ЦЕЛОСТНОСТЬ

Sevra FIRINCIOĞULLARI*

ÖZ

Bu çalışmanın amacı modern çağda artan yabancılaşma olgusu ile ahlaki bütünlük arasındaki bağı vurgu yapmaktır. İnterdisipliner temelde birbirini doğrulayan farklı alanlardan yapılmış okumalar ışığında modern çağın en büyük probleminin ahlaki gerilikle ilgisine değinilmiştir. Bu çerçevede bir çok sosyal problemin ortaya çıkışına neden olan yabancılaşma gerçekliğinin nedenleri kadar bu gerçekliğin çözümünün imkanı da aynı perspektiften tartışılmıştır. İnsanın kendini gerçekleştirme ve tamamlama potansiyeli ile bunun ahlaki bütünlük ve yabancılaşmayla ilgisi bu çerçevede ortaya konmuştur. Bu tartışmalar ışığında yabancılaşmayı en aza indirecek ahlaki bütünlüğün önemine değinilmiştir. İnsanın kendini gerçekleştirmesi gerektiği dolayısıyla içindeki ahlaki mirasla davranmaya yönelmesinin yabancılaşmayı ortadan kaldıracak en büyük etken olduğu vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahlak, Yabancılaşma, Modernizm, Kendini Gerçekleştirme

ABSTRACT

The aim of this study is to highlight the link between moral integrity with increasing alienation in the modern era. Interdisciplinary field made of different basic reading and verifying each other's biggest problem has been addressed with the modern interest in the light of moral retardation. In this context, as the causes of alienation of reality that led to the emergence of many social problems, the possibility of solving this reality from the same perspective is also discussed. Moral integrity, the interest of this alienation, the potential human self-realization and its completion are set out in this framework. This debate has touched on the importance of moral integrity to minimize the alienation of enlightenment. The alienation of the moral heritage tends to increase, so it should be emphasized that self-actualization is the most important factor in elimination of this problem.

Key Words: Ethics, Alienation, Modernism, Self Realization

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается связь между моральной целостностью и растущим отчуждением в современной эпохе. На основе взаимно-аутентичных

* Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Üniversitesi, sevrafirinci@gmail.com
DOI: 10.17498/kdeniz.334507

интердисциплинарных подходов затрагивается самая большая проблема современной эпохи – дефицит морали. Обсуждаются причины многих социальных проблем связанных с отчуждением и пути его решения. Раскрывается потенциал самореализации и усовершенствования человека в рамках нравственной целостности и отчуждения. На основе этих обсуждений указывается на важность моральной неприкосновенности, которая приведет к минимальному отчуждению. Подчеркивается, что для отказа индивидом от отчуждения и для усовершенствования человека полагается действовать внутренней моралью.

Ключевые слова: мораль, отчуждение, модернизм, реализовать самого себя.

Felsefe tarihinde insanın temelde nasıl bir varlık olduğuna ve onu diğer canlılardan ayıran özelliğine yönelik tanımlamalar etik tartışmalarını beraberinde getirmiştir. İlk defa sadece insanda rastlanan temel bir nitelik onu diğer canlılardan ayırmakta ve onu insan kılmaktadır. Etik tartışmalarına en etkili ve kapsayıcı tanımı getiren Immanuel Kant'tır.

Kant ahlakı her insanın içinde var olan verili bir iç mahkeme olarak tanımlamıştır. Buna göre sadece insana özgü bir özellik olarak ahlak hem insanın temel niteliğidir hem de insanın içindeki insanlık itibarının tümüdür. İnsan, bu temel niteliğine göre davrandığında gerçekten insanca olandan yana tavır almış olduğundan hem ahlaki tamamlanması gerçekleşir hem de kendini gerçekleştirme yönünde bir adım atmış olur. İnsanın daha insanca olanı inşa edebilmesi ve gerçek bir özgürleşme için bu yasaya uymaktan başka çaresi yoktur. Kant'a göre insanın içinde gerçekleşmeyi bekleyen tüm potansiyel bu ahlaki yasa içinde bekler durumdadır. Üzerine konuşmasa bile her insan, bu yasayı ve gerekliliklerini içinde hisseder. Kant'ın evrensel ahlak yasası olarak tanımladığı bu yeti her insanın doğarken beraberinde getirdiği vicdan yetisidir.

Vicdan adını verdiğimiz, içimizdeki şu şaşırtıcı yetinin yargılamaları, bu söylenenlere tamamıyla uyar. Bir insan, anımsadığı yasaya aykırı bir davranışını, istemeden yapılmış bir hata, hiçbir zaman tam olarak kaçınılmayacak salt bir dikkatsizlik, dolayısıyla doğal zorunluluğun akışınca sürüklenip götürüldüğü bir şey olarak istediği kadar süslemeğe ve kendisini suçsuz ilan etmeye uğraşırsa uğraşsın, yine de farkındadır ki, savunmasını yapan avukat içindeki davacıyı bir türlü susturamamaktadır (Kant, 2014:107).

Kant'ın görüşleriyle örtüşen ve onun düşüncelerini doğrulayan en önemli çalışmalar felsefi antropoloji alanında yapılmıştır. Felsefi antropolojinin en önemli ismi Takiyettin Mengüşoğlu'na göre de doğada bir değer anlayışı ve ahlaki bir yükümlülük ile hareket etmeye yönelen tek varlık insandır. Bu, onun doğarken beraberinde getirdiği ahlaki mirasın ve değer anlayışının sonucudur. Bu çerçevede vicdan yetisiyle dünyaya gelen tek varlığın insan olduğu söylenebilir.

İlk defa bir anlam sferinin çerçevesi içinde, bir canlı varlık, insan, kendi yapıp ettiklerinin hesabını vermekte, kendisini yapıp ettiklerinden sorumlu ya da sorumsuz görmektedir. Gene ilk defa böyle bir varlık alanında, yani insanda, yapılanlardan, eylemlerden dolayı üzücü yahut sevindirici duygular, bu duyguları bu varlığın, insanın, kendisiyle birlikte bilen “vicdan” adını alan bir alan... ortaya çıkmaktadır. Böyle bir duygu ancak normal olmayan durumlarda, yani hastalık halinde körleşir ya da tamamıyla ortadan kalkar...

Gerçekten tabiat, insanla yeni bir “varlık formu”, yeni bir “varlık tarzı” ortaya koymuştur... Dünya insanla yeni bir “anlam boyutu” kazanıyor. Anlam boyutu ile insanın bir şeyi sevmesi, bir şeyden irkilmesi, tiksilmesi; bir şeyi beğenmesi, bir şeyi reddetmesi; yaptıklarından ettiklerinden kendisini sorumlu görmesi ya da görememesi; başarılarının

temelinde herhangi bir anlam unsuru görmesi ya da görememesi; anlamlı gördüğü bir şeyi gerçekleştirmeye çalışması; anlamlı görmediği şeylerin gerçekleşmesini önlemeye çalışması gibi eylemler kastediliyor (Mengüşoğlu, 1979: 5, 6).

İnsan aktif olan, yapıp-eden bir varlıktır; fakat insanın yapıp etmelerini gerçekleştirmesi, onun kıymetleri duyan bir varlık olmasına dayanır... İnsan, hayvan gibi kaygısız günü gününe yaşayamaz; çünkü insan hayatı belli gayelerin, hedeflerin, planların gerçekleştirilmesine bağlıdır... İnsanın gerçekleştirilmesi gereken eylemlerini düzenleyen, onları önemine göre sıraya koyan bir “organ” a ihtiyacı vardır. Eylemlerin böyle bir düzeni, böyle bir sıralandırılması ancak insan bir “kıymet organı”na bir “kıymet duygusu”na sahip olursa mümkün olur (Mengüşoğlu, 1971: 112).

İnsanın içinde bekleyen bu insanlık mirası ve insansal potansiyel gerçekleşmezse, yani insan içinden gelen bu sesi (kıymet duygusu-viddan) bastırma yönünde davranırsa kendine olan saygısını yitirmeye başlar. Davranış ve söylemlerinde bunun tam tersini iddia eden bir tutum sergilese de insanın benlik saygısı içinde bekleyen potansiyeli gerçekleştirmesi ile doğrudan ilgilidir. Eğer bu potansiyel gerçekleşmez ve insan içinde verili olan bu insanca niteliği yok etme yönünde bir tutum takınırsa kendine olan saygısını yitirdiğinden iç tedirginliği artar. Çünkü kendi gözünde insanlık itibarını yok etmiştir. İçindeki potansiyelin yaşamasına izin vermediğinden gerçekten yaşamayı reddetmiştir.

Ahlaklılık ve ben- sevgisinin sınırları öylesine seçik ve kesin bir şekilde çizilmiştir ki, en sıradan göz bile, bir şeyin hangisine girdiğini ayırt etmede yanılmaz... Ödevin ne olduğu herkes için açıktır. Ahlak yasası herkese, hem de tam olarak kendine uymayı buyurur... İnsan yaşamaktadır ve kendi gözünde yaşamaya layık olmamaya katlanamaz. Demek ki, bu iç rahatlama, yaşamı hoş kılabilen her şey bakımından yalnızca negatiftir; çünkü bu rahatlama, kişinin durumunun değeri kişi tarafından bütünü çıkarıldıktan sonra, kişisel değerinin de düşmesi tehlikesinin durdurulmasıdır. Bu rahatlama, yaşamdan çok farklı olan bir şey için duyulan bir saygının etkisidir, bununla karşılaştırıldığında ve karşı karşıya konulduğunda, bütün rahatlıklarıyla yaşamın hiçbir değeri yoktur. İnsan, yaşamdan herhangi bir tat aldığından değil yalnızca ödevden dolayı yaşar (Kant, 2014: 42, 42, 97).

Kant gerçekten insan olabilme imkânını herkesin içinde verili olan temel vicdani yetiye bağlar. Bu yeti insanı özgürlüğe götüren ve onu insan yapan en temel şeydir. Ancak insan genellikle buna uyma eğilimi göstermez. İçinde bulunduğu sosyal yapı, potansiyelini gerçekleştirirken kendisini onaylamayacak nitelikteyse insan çoğunlukla bu sesi bastırma yoluna gider. Bunu insanın gündelik yaşamda onu rahat ettiren durumdan vazgeçememek adına içindeki insanlık itibarını çığneyebilmesi olarak tanımlamak mümkündür.

İnsan, günlük yaşam telaşı içinde çıkarlarına uygun olanı seçip içindeki sesi bastırabilir ve temel insani ilkeyi çığneyebilir. Bu şekilde günlük yaşamı içindeki güvenliği ve rahatlığından vazgeçmemiş olur. Var olan adaletsiz duruma uyarlanmayı ve bu uyarlanma içinde güvenli yaşamayı içindeki insani yetiyi çığneme pahasına seçebilir. İçindeki potansiyeli aşağı itebilir ve vicdanının sesini bastırabilir. Dünyadaki en büyük trajedilerin ve adaletsizliklerin temelinde de bu gerçeklik yatar.

Ahlaklılığı ödev adı altında çok akıllıca bir şeydir; çünkü ahlaklılığın buyurtuşunu, eğilimlerle çatıştığında, herkes seve seve dinlemez. Öyleyse ahlak yasası, kişinin kendi mutluluğu ilkesinden başka bir şey olsa gerek... Öyleyse ahlak yasası, kişinin kendi mutluluğu ilkesinden başka bir şey olsa gerek. Çünkü insanın kendi kendine “cebimi doldurmuş olsam da, ben değersiz biriyim” derken kullandığı ölçülerle, “ben zeki bir adamım, kasamı doldurdum derken kullandığı ölçüler birbirinden çok farklı olsa gerek. (Kant, 2014, s 43).

Dolayısıyla ahlakilik günlük yaşantı içindeki temel çıkarlardan, buna bağlı geçici rahatlık ve mutluluklardan öte bir şeydir. İnsan bunu en açık şekilde vicdani hesaplaşmalarla baş başa kaldığında fark edebilir. Ve zaten bu hesaplaşma insanın adalet anlayışının da temelidir. Aynı zamanda her dönem ve çağda var olan hukukun varoluş amacıdır.

İnsan, ahlaki değerlerle doğan bir varlık olduğundan içindeki insanlık itibarı ve adalet duygusu ile karşı karşıya kalır ve kendine hesap verir. Yaptığı bir haksızlık karşısında verilen herhangi bir cezayı hak ettiğinin farkındadır. Bunu çıkarlarına ters düştüğünde dahi kendi kendine itiraf eder. İnsan, karşısındakinin kendisine göre daha onurlu davrandığını ve içindeki insanlık itibarını koruduğunu fark ettiğinde de ona kendisinden daha çok saygı duyma eğilimindedir. Dürüstlüğün ve temel insani niteliğin korunması ve karşısındakinin kendini daha mükemmel bir öz ile tamamlamaya yöneldiğini fark etmek insanda mutlaka bir saygı uyandırır. Kant'a göre bu durum özünde insanın içinde bekleyen ahlaki yasaya duyulan saygıdır.

Fontenelle şöyle der: Soylu birinin önünde eğilirim, ama ruhum eğilmez. Buna şunu ekleyebilirim: Soylu olmayan sıradan bir yurttaş olan bir adamda, kendimde bilincimde olmadığım derecede bir karakter dürüstlüğü olduğunu fark edersem, böyle bir adamın önünde, istesem de istemesem de, hatta üstünlüğümün gözden kaçmaması için başımı ne kadar dik tutsam da ruhum eğilir. Neden böyle oluyor? Onun örneği bana kendi yapıp ettiklerimle karşılaştırdığımda, kendimi beğenmişliğimi yıkan bir yasa sunar ve bu yasaya uymayı, dolayısıyla da bu yasanın (söylediğinin) yapılabilişliğini eylemle kanıtlamış olarak görürüm. Dürüstlüğün böyle bir derecesinin bende olduğunu bilsem bile, yine de saygı kalır. Çünkü iyi olan her şey insanda hep eksiklik gösterdiğinden, bir örnekle görünür hale gelen yasa yine de hep gururumu yerle bir eder; çünkü karşımda gördüğüm ve onda yine de olabilecek içtensizliği benimkini bildiğim kadar bilmediğim, dolayısıyla bana daha saf bir ışık altında görünen bu adam, bir ölçü sağlar. Saygı öyle bir ödenektir ki, istesek de istemesek de, onu ödememezlik edemeyiz; yapabileceğimiz şey, en fazla bu saygıyı açıkça göstermemektir, ama içimizde onu duymaktan kaçınamayız... Ahlak yasasına duyulan saygı, tek ve aynı zamanda duyulan ahlaksal güdüdür (Kant, 2014:85, 86).

Kant'a göre ahlak gündelik çıkarların, rahatlığın ve bu rahatlığa uyarlanmanın üstünde bir şeydir. İnsanın yaşama cesaretini göstermesidir. İçindeki potansiyele ve insanlık itibarına ihanet etmemesidir. Eğer ihanet etmeyi seçerse günlük yaşantısı içinde ne kadar varlıklı ve rahat bir yaşam sürerse sürsün, ne kadar çok saygınlık kazanırsa kazansın kendine karşı olan itibarını yitirmiştir. Zira günlük çıkarları etrafında mutlu olmaya çalışsa da onu gerçekten mutluluğa layık kılacak temel insanca yasayı çiğnemiştir. İnsan, ancak yaşamı ve insanı kendinde bir amaç olarak görüp ona göre hareket ettiğinde içindeki potansiyeli harekete geçirmiş ve yaşamını gerçekten yaşamış olur. Aksi halde yaşamın kendisi günlük rahatlık ve çıkarlar uğruna harcanır ve araçsallaşır.

Ahlak aslında, kendimizi nasıl mutlu kılacağımızın öğretisi değil, mutluluğa nasıl layık olmamız gerektiğinin öğretisidir... İnsanlar bile iyilik ederek sevgiyi kazanabilirler ama yalnızca bu yolla onlar hiçbir zaman saygı kazanamazlar, öyle ki yaptıkları en büyük iyilik ancak layık olmaya göre yapıldığında onları onurlandırır. Amaçlar düzeninde insanın kendi başına amaç olduğu, yani hiçbir zaman, herhangi bir kimse tarafından aynı zamanda kendisi amaç olmaksızın yalnızca araç olarak kullanılamayacağı, buna göre de kendi kişimizde insanlığın bizim için kutsal olması gerektiği, artık kendiliğinden ortaya çıkar, çünkü insan ahlak yasasının öznesi, dolayısıyla kendi başına kutsal olanın öznesidir (Kant, 2014: 141, 143).

İnsanın Yaşam Çağrısı – Vicdan-

Hümanist psikoloji alanındaki çalışmalarıyla Abraham Maslow Kant'ın insanın içindeki insanlık itibarı ve insanın kendini tamamlaması yönündeki yaklaşımı psikoloji alanına taşımıştır. Maslow, ünlü eseri *İnsan Olmanın Psikolojisi*'nde kendini gerçekleştirmiş insanlar üzerine çalışmış ve insanın temel niteliği olan durmadan kendini tamamlayarak daha iyiye ulaşma gayretini ele almıştır.

Maslow'a göre Kant'ın da belirttiği gibi insanın kendini gerçekleştirme itkisinden uzaklaşması kendine olan saygısını yitirmesine neden olmaktadır. İnsan günlük yaşamın koşturmacası içinde kendi benliğine ihanet edişini farklı arayışlarla kendine unutturmaya çalışsa da bu insanın bilinçaltına işler. İnsan bundan ne kadar kaçmaya çalışırsa çalışsın kendi doğasına karşı bir suç işlediğinin farkındadır. İnsanın kendine ve içindeki insanlık itibarına her ihaneti bilinçaltında bir iz bırakır, kendini gerçekleştirmesi ise onu mutlu eder ve kendini değerli görmesini sağlar. Dolayısıyla yaşam içinde insanlık itibarını seçmek ile buna ihanet etmek arasında gidip gelen insanın yaptığı her eylem ya kendisine saygı duymasına ya da kendini aşağı görmesine neden olur.

Her birimizin kavraması gereken yaşamsal ve dokunaklı bir gerçek var: Türümüze özgü erdemlerden her uzak düşüşümüz, kişinin kendi doğasına karşı işlediği her suç, ayrıcalıksız herkes bilinçaltımızda bir iz bırakır ve kendimizi küçük görmemize neden olur. Karen Horney bu bilinçdışı algılama ve anımsama eylemini çok yerinde bir anlatım ile "kaydetme" olarak tanımlar. Bizi utandıran bir davranışımız hanemize kara bir leke olarak kaydedilir, dürüst, iyi ve güzel davranışlarımız ise olumlu birer puan olarak. Sonuçta terazinin kefeşi bir tarafı gösterir. Ya özsaygımız arta ve kendimizi benimseriz ya da küçük görür, aşağı, değersiz ve sevgiden yoksun hissederiz (Maslow, 2001:10).

Maslow da Kant gibi her insanın içinde insana kendi doğasını ve kapasitesini hatırlatan temel itkinin vicdan olduğunu savunmaktadır. Vicdan insanın yaşam çağrısıdır. İnsan hem olduğu durumu hem de olabileceği durumu bu yeti sayesinde sezinler. Vicdan insanın daha da mükemmelleşerek kendini tamamlamasını ve tam bir insan olabilmesini sağlayan yetidir. İnsanı daha yetkin bir varlık olmaya gerçek bir insan olmaya çağırır. İnsan kendi içinden gelen bu sese ihanet etmeyip yürekllice yaşamayı seçtiğinde kendine karşı itibarını koruyabilir. Aynı zamanda yaşam doyumunu yani gerçekten yaşamış olduğunu derinden hisseder. Vicdan insanı insanlık potansiyelini ve itibarını korumaya ve kendi doğasına karşı dürüst olmaya çağırır. İnsan eğer bu çağrıyı duymazdan gelerek korkaklaşırsa hem kendine olan saygısını yitirir hem de ruhsal bütünlüğü ve sağlığı bozulmaya başlar. Maslow'a göre özsaygı insanın ruhsal sağlığı için temel önemdedir.

Vicdanın kiminde daha etkili kiminde daha zayıf şekilde varlığını sürdüren değişik bir yanı, başka bir deyişle değişik türde bir vicdan vardır. Bu "temel vicdan"dır. Bu vicdan kendi doğamızın, yazgımızın, kapasitemizin; kendi yaşam "çağrı"ımızın bilinçdışı ve bilinç ötesi algılanışından kaynaklanır. Bu vicdan kendi içsel doğamıza karşı dürüst olmamızı; onu kendi zayıflıklarımız, çıkarlarımız ya da diğer nedenlerle yadsımamızı ister bizden. Yeteneklerini körelten, doğuştan ressam olup da hisse senetleriyle boğuşan, akıllı olan ama aptalca bir yaşam sürdüren, doğruyu görüp de ağzını açmayan, yürekliliğini öldürüp korkaklaşan tüm insanlar içten içe kendilerini aldattıklarını ve bu nedenle kendilerini aşağı gördüklerini hissederler. Sonuçta yaşanan kendini cezalandırma durumu yalnızca nevroza da yol açabilir, doğru olanı yapmaya başlamanın sonucunda yenilenmiş bir yürekliliğe, haklı bir öfke ve artan bir özsaygıya da (Maslow, 2001:12).

Benlik Saygısı, Vicdanın Bastırılması ve Kişilik Bozuklukları

Abraham Maslow insanın patolojik bozuklukları ile kendini gerçekleştirememesi arasında önemli bir bağ olduğunu vurgulamıştır. Buna göre insan yaşam süresi içinde içsel doğasının yani vicdanının aldığı yaralara karşı savunmaya geçmekten ve başkaldırmaktan korkar. Kendine yapılan herhangi bir haksızlığa karşı başkaldırmak yerine bu haksız durumu sineye çekmeyi ve bu duruma kendini uyarlamayı seçer. İnsanın yaralanan insanlık onurunu savunmayı kendine yaptığı bir haksızlıktır ve yine insanın içinde bekleyen yaşam çağrısına karşı sessiz kalışıdır. Maslow'a göre bu sessizlik hemen olmasa bile yıllar sonra kendini farklı psikozlarla ve nevrozlarla göstermeye başlar. Çünkü insan kendine olan saygısını yitirmiştir ve benliğine karşı ihanet ettiğinin farkındadır. İçinde bekleyen potansiyeli bastırılmış ve kendi insanlık onurunu çiğnemiştir. Böyle bir insan duygusal bütünlüğünü de kaybetmeye başladığından mutlu, huzurlu ve üretken bir yaşam süremez. Maslow'a göre kişilik sorunlarının ortaya çıkışı da böyle gerçekleşir.

Kişilik sorunları çoğu zaman insanın aldığı psikolojik yaralara, gerçek içsel doğasının uğradığı saldırılara karşı bir başkaldırıdır. Bu durumda hastalıklı olan, böylesi bir saldırıya başkaldıramamaktadır. Ne yazık ki insanların çoğunun karşılaştıkları kötü davranışlara tepki vermediği kanısındayım. Kendilerine yapılanı sineye çeker, tepki vermeye yıllar sonra başlarlar. Bu tepki de nevroz ya da psikoz olarak kendini gösterir. Bu durumlarda kişi hasta olduğunu, gerçek mutluluğu, doyumunu, zengin bir duygusal yaşamı ve huzurlu, üretken bir yaşlılığı kaçırdığını fark edemez bile. Yaşamı heyecan verici bulmanın, yaratıcı olmanın ve estetik tepkiler vermenin güzelliğini hiçbir zaman tadamazlar (Maslow, 2001:14).

Sağlıklı İnsan ve Kendini Gerçekleştirme

Abraham Maslow kendini büyük oranda tamamlamış ve gerçekleştirmiş insanlar üzerine yapmış olduğu araştırmasında gerçekten sağlıklı olarak nitelendirilebilecek olan bu kişilerin özsaygıya sahip oldukları ve içsel doğalarından gelen sese kulak verebildiklerini saptamıştır. Bu kişiler aynı zamanda üretken ve kendi gizilgüçlerini ortaya çıkarmaya yönelik insanlardır. Sürekli bütünlenmeye ve kendi yeteneklerini ortaya çıkarmaya olan eğilimleri içsel doğalarıyla hareket edebilmeleri en önemli özellikleridir. Maslow'un bu çalışmasında ruhsal bütünlüğü sağlayan temel faktörün insanın kendi iç sesini dinleyerek kendini tamamlamaya yönelmesi olduğu söylenebilir. Kendini gerçekleştirmeye yönelme daha iyiye, daha güzele ve gerçek bir tamamlanmaya doğru giden üretkenlik olarak kendini gösterir.

İnsanda [...] ileriye dönük olma ya da gelişim eğiliminin var olduğunu kesinlikle öne sürebilecek denli çok sayıda anlamlı kuramsal ve deneysel veriye sahibiz... Psikolojik sağlık ya da özellikle kendini gerçekleştirmenin tüm alt aşamalarına yönelik bir gelişim olarak da tanımlayabileceğimiz bu eğilim, içsel bir kişilik bütünleşmesi, doğal bir dışavurum, tam bir bireysellik ve kimlik, yaratıcı olma, kör değil görebiliyor olma vb. istencine işaret eder. Yani insan öyle bir yapıdır ki sürekli olarak varlığın daha çok tamamlanmasına yönelir. Bu, genel olarak anlaşıldığı şekli ile iyi değerlere, dinginlik, incelik, yüreklilik, dürüstlük, sevgi, bencil olmama ve iyi olmaya yönelik bir istençtir... Birçok insan için bu bir arayış, özlem, dürtü, istenilen ancak henüz elde edilmemiş bir "şey"dir. Klinik bakış açısıyla bütünlüğü, sağlık ve gelişime yönelik bir dürtüyü ortaya koyar. Yansıtma testleri de tıpkı X ışınlarının henüz yüzeye çıkmamış bir olağandışılığı saptayabilmesi gibi dürtüyü ortaya koyar. Bu eylemlerin açık eylemler olarak değil potansiyel olarak var olduğunu ortaya çıkarabilir. Gizilgüç yalnızca gelecekte olacak ve

olabilecekler değildir. Aynı zamanda olandır da. Kendini gerçekleştirme değerleri birer erek olarak var olur ve yaşama geçirilmemiş olsalar da gerçektirler. İnsan aynı anda hem olduğu hem de olmak istediğidir (Maslow, 2001: 165:170).

Güdülenme konumu söz konusu olduğunda sağlıklı insanların güvenlik, ait olma, sevgi, saygı ve özsaygı gereksinimlerini giderdikleri ve öncelikli olarak kendini gerçekleştirmeye (gizil güçlerin, kapasite ve yeteneklerin sürekli olarak ortaya çıkarılmasına, görevlerin- ya da çağrılarının, yazgının, alinyasının-yerine getirilmesine, kişinin kendi içsel doğasını daha iyi tanınması ve benimsemesine, kişinin içinde birlik, bütünlük ve sinerjiye yönelik sürekli bir eğilime) güdülendikleri görülür (Maslow, 2001:31).

Kendini gerçekleştirmekten kaçan ve çevreye uyumlanmayı seçen bir insanın iç tedirginliği çok fazladır çünkü her an kaybetmekten ve yalnız kalmaktan korkmaktadır. Uyumlandığı çevre tarafından onaylanmama korkusu ile doludur ancak içindeki potansiyeli engellediği için de bağımlı olduğu bu çevreye karşı gizli bir düşmanlık beslemektedir. Bağımlı bir insan için kaygı ve gizli düşmanlık kaçınılmazdır. Çünkü Kant'ın da belirttiği gibi insan ancak özgürlüğü seçtiğinde içindeki tüm yaşam potansiyelinin açığa çıkmasına izin verebilir. Kendini gerçekleştirmiş olan insan içindeki insan itibarının ve özgürlük istencinin ortaya çıkmasını sağlar. Bu şekilde yaşamı bir anlam kazanır ve çevresine körü körüne bağımlı kalmaz. Aynı zamanda özgürlüğü ve yaşamı boyun eğmeye tercih ettiğinden dışardan gelen onaylanmalara bağlı korkak ve tedirgin bir bekleyişi içinde de değildir. Kendini gerçekleştiren insan çevresine daha az bağımlı olduğu için onlar hakkında daha az kararsızlık yaşar. Onlara karşı daha az kaygılı, daha az düşmanca davranır. Dışardan gelen övgü ve onaylanmalar ya da onur, itibar gibi şeyler hakkında daha az endişelidir.

Kendi içinden gelen sese kulak veren insan için belirleyici olan toplumsal veya dışal onaylanmalardan çok daha öte ve değerli bir şeydir. Kendi iç sesini dinleyerek, insansal mirasına yani kendini tamamlamaya yönelmiştir. Dolayısıyla içinden gelen ses doğrultusunda içindeki potansiyele yönelir ve insanlık itibarını içinde barındıran doğal yasaya göre hareket eder. Kendine olan güveni de ve dış dünyaya karşı özerklik kazanmasındaki güç de buradan gelir. Bağımlı olmadığı ve kendi vicdanının sesini dinleyerek kendini tamamlamaya yöneldiği için doğru olanı yaptığının farkındadır. Bu nedenle dışardan gelen eleştiri ve dışlanmalara karşı daha dirençlidir, cesur ve güçlüdür.

Eksikliğe göre güdülenmiş olan kişi çevresine karşı daha korkak olur, ne de olsa her an başarısız olup hayal kırıklığına uğrayabilecektir. Artık, bu tip kaygılı bir bağımlılığın düşmanlığı beslediğini biliyoruz. Sonuçta tüm bunlar kişinin talih derecesine bağlı olarak özgürlüğün yitirilmesine neden olacaktır. Buna karşılık kendini gerçekleştiren, temel gereksinimleri doğal olarak doyurulmuş insan, çevresine çok daha az bağımlı ve çok daha fazla özerktir. Kendi kendini yönlendirmektedir. Diğer insanlara gereksinim duymak bir yana, onlar tarafından engellenmesi bile olasıdır... Bu tip insanlar kendine yetmeye ve kendi içine kapanmaya çok daha fazla eğilimlidir. Onları yöneten belirleyiciler çevresel ve toplumsal belirleyicilerden çok içsel olanlardır. Kendini gerçekleştiren insanın alinyası ya da yazgısı aslında kendi iç doğasının yasalarıdır. Kendi potansiyel kapasitesine, yeteneklerine, gizil kaynaklarına, yaratıcı itkilerine uyar. Kendini tanımaya ve gittikçe daha tam bir bütünlüğe, birliğe, özbilgiye ulaşmaya gereksinim duyar ve istediği gerçekten budur (Maslow, 2001:41).

Maslow, tüm insanların içinde var olan temel ve nihayi bir tamamlanmanın en temel insani özellik olduğunu belirtmektedir. Farklı biçimlerde tanımlansa da (psikolojik sağlık, kendini gerçekleştirme vs) bu tamamlanma insanın bütünselliği, ruhsal sağlığı, üretkenliği ve yaratıcılığı için gereklidir. Çünkü insan sadece vicdan itkisi sayesinde gerçekten

tamamlanır ve onu insan kılan bu itkiye uymayı seçtiği sürece tam anlamıyla insanlaşır. İçindeki tüm insanlık mirası ve potansiyelini ortaya çıkarma imkanını da ancak bu itki sayesinde gerçekleştirebilir.

İnsan için, tüm insanların ulaşmaya çabaladığı tek bir nihai değer var gibi görünüyor. Çeşitli uzmanlar bunu kendini gerçekleştirme, kendini tamamlama, bütünsellik, psikolojik sağlık, bireyleşme, özerklik, yaratıcılık, üretkenlik gibi değişik değişkenler içinde adlandırıyor. Bununla birlikte, hepsi de bunun, gizilgüçlerin gerçekleştirilmesi, yani kişinin tam anlamıyla insanlaşması, insanın tüm olasılıkları anlamına geldiği noktada birleşiyor(Maslow, 2001:163).

Maslow'a göre vicdan ile harekete geçen kendini gerçekleştirmenin tüm aşamalarına yönelik bir gelişim olarak da tanımlayabileceğimiz bu eğilim, içsel bir kişilik bütünleşmesi, doğal bir dışavurum, tam bir bireysellik ve kimlik, yaratıcı olma, kör değil, görebiliyor olma, gerçekle yüzleşebilme istencine işaret eder. İnsan, vicdanı ve ahlaki mirası sayesinde kendini gerçekleştirmeyi her seçtiğinde hem birey olarak kendisinin hem de türsel varlığının daha çok tamamlanmasına yönelir. Bu günlük yaşam içinde görünen şekliyle ile iyi değerlere, dinginliğe, inceliğe, yürekliliğe, dürüstlüğe, sevgiye, bencil olmamaya ve iyi olmaya yönelik bir istenç olarak ortaya çıkar. Bu kendini tamamlama ve gerçekleştirme eğilimi, özellikle açığa çıkarıcı psikoterapide belirgin bir şekilde ortaya çıkmakta ve Maslow'a göre ilkesel olarak insanların neredeyse tümünde kendini göstermektedir. Maslow Kant'ın İncil'deki kendini tamamlamanın kutsallık tanımıyla ortaya çıkışına yönelik fikirlerine de katılır ve bunun aynı zamanda insanlığın inanç sistemlerinde kendini gösterdiğini belirtir. İnanç olgusu içinde kutsal aşkınlık etrafında tanımlanan her şey insanın insanlık mirası içinde bekleyen potansiyele bir çağrıdır. Zaten bu nedenle böyle bir tamamlanmayı erdem sayar. İnanç olgusu içindeki sürekli daha iyiye ve güzele çağırın buyruklar ahlaki tamamlanmanın gerçekleşmesi için bir çağrıdır. Aynı zamanda insanın içinde bekleyen insanlık itibarını gündelik çıkarılara yeğlememesi için de öğütler içermesi de bu çerçevede düşünülmelidir.

Kendini gerçekleştiren insanların karakteristik özellikleri olarak verdiğimiz tanımlama, dinler tarafından ortaya konulan ideallerle aynı doğrultudadır. Benliğin aşkınlığı, gerçek, iyi ve güzelin bir potada eritilmesi, diğer insanlara katkı, bilgelik, dürüstlük ve doğallık, bencil ve kişisel güdülerini aşkınlık, "daha alt düzeydeki" tutkuların "daha yüce olan" için terk edilmesi, arkadaşçılık ve incelik, amaçlar (dinginlik, huzur ve barış) ile araçların (para, güç, statü) rahatlıkla ayırt edilebilmesi, düşmanlık ve acımasızlık gibi duyguların azalması gibi ... (Maslow, 2001:169).

Maslow insanın içinde bekleyen kendini gerçekleştirme itkisinin insanın tamamlanması yönündeki imkanının klasik kuramları da sarsacak bir gelişmeyi içinde taşıdığını düşünmektedir. Bu imkan (kendini gerçekleştirme) insanın tanımlanması konusunda ortaya atılan ve dikotomik tanımlamalara dayanan kuramları da temelden sarsmaktadır. Gelişim genelde bilimsel kuramlar içinde ileri- geri, olgun- çocuksu, eril, dişil, Apollo- Dionisos şeklinde tanımlamalarla ele alınır. Örneğin Freud'un insan psikanalitik kuramı böyledir. Freud'a göre insan temel itkilerle (cinsellik, açlık, susuzluk –id, Dionisos) bunları düzenleyen üst benlik (Apollo- akıl, yasa, kültür) ile düşünülmelidir. Yani insanda hayvani temel içgüdüler ve kültür aracılığıyla bunların düzenlenmesini sağlayan akıl bir aradadır. Ancak akıl kültürü üreten insanın bu itkilerini sürekli aşağı itmesini sağlar. Bu da kaçılmaz olarak nevrotik insanı ortaya çıkarır. Maslow kendini gerçekleştirmeye yönelmiş insanların böyle dikotomik tanımlamaları aşan özellikler gösterdiğini belirtmektedir. Kendini gerçekleştirmiş insanlar üzerinde yıllarca yaptığı araştırmalar sonucunda bu

insanların çocuksuluk ile derin bir olgunluğu, itkilerini serbest bırakma ile bunlara aşırı bir yönelme ihtiyacı duymadan da yaşayabilme imkanının bir arada olduğunu gözlemlemiştir.

Kendini gerçekleştiren insanlar üzerine çok önemli bir bulgu da insanların Freudçu ikilem ve üçlemleri, diğer bir deyişle bilinç, önbilinç ve bilinçdışı (aynı zamanda id, ego ve süperego) bütünleştirme eğiliminde olduklarıdır... İtkiler daha çok dışa vurulur ve daha az denetlenir. Denetimin katılığı, değişmezliği, kaygı belirlenimi olması azalmıştır. Süperego artık eskisi kadar katı bir cezalandırıcı değildir. Ego ile arasındaki karşıtlık azalmıştır (Maslow, 2001:221).

Maslow'a göre uygarlığın mutlaka insanın güdusel itkilerini bastıracağı yönündeki görüş kendini gerçekleştirmiş insan için sığ kalmaktadır. Çünkü böyle insanlar itkilerinin etkisi altında yaşamadıkları gibi, dış onaylanmaya bağımlı hissetmediklerinden kültürel uyumlanmanın da üstüne çıkmaktadırlar. Dolayısıyla Freud'un belirttiği gibi insan mutlaka kültürel bir çatışma içine girmek zorunda değildir. Kültürle birey olarak insanın birbirini dışlamadıkları bir toplumsal düzenin imkanı kendini gerçekleştirmiş insanların artışıyla mümkündür. İnsanın kendini gerçekleştirmesi önündeki temel engeller kaldırılır ve toplumdaki bireylerin çoğu kendini tamamlamaya yönelirse sağlıklı bir toplum ve kültürün ortaya çıkabileceği açıktır.

En derin gereksinimlerimiz kendi içlerinde sakıncalı, kötü ya da kötücül değildir. Bu yaklaşım, kişinin içindeki Apollo- Dionisos, klasik-romantik, bilimsel-şiişsel, us-itki, iş oyun, dilsel-dilöncesi, olgunluk çocuksuluk, erillik-dişillik, gelişim-gerileme bölünmesinin ortadan kaldırılmasında yeni ufuklar açmaktadır. İnsan doğası felsefesindeki bu değişimin toplumsal açıdan temel karşılığı ise kültürün, gereksinimlerimizin doyurulmasında olduğu kadar engellenmesi ve denetlenmesinde de bir araç olduğunun görülmeye başlanmasıdır. Artık, neredeyse evrensel bir kimliğe bürünen yanlışı, birey ile toplumun çıkarlarının zorunlu bir çatışma içinde olduğu ve birbirini dışladığı varsayımı ya da uygarlığın insanın güdusel itkilerine polislik yaptığı görüşü de yadsınabilir. Bu asırlık belitlerin (aksiyom) tümü, evrensel nitelikte bir kendini gerçekleştirmeyi besleyen sağlıklı bir kültür olasılığı ile geçerliğini yitirmektedir (Maslow, 2001: 169).

Maslow ahlaksal tamamlanmanın insan doğasına içkin olduğunu ve bunun kültürel olarak öğretilmediğini savunmaktadır. Maslow'a göre daha mükemmele doğru bütünlenme itkisi insanın doğarken beraberinde getirdiği bir itkidir. Çevrenin bu itkinin ortaya çıkması ya da aşağı itilerek bastırılması noktasında bir etkisi vardır. İnsansal potansiyelin ortaya çıkmasını engelleyen bir kültürel yapıda insan genellikle iç sesinden kaçma ve insansal itkisini aşağı itme eğilimi gösterir. İnsanın kendini gerçekleştirmesine izin verilen kültürel yapılarda (örn: Avusturalya yerlileri Aborjinler) ise insan potansiyel olarak kendini ortaya koymaya ve bütünsel olarak tamamlanmaya yönelir. Ancak bu insanın kendini gerçekleştirmesine izin verilmeyen bir kültürel yapıda bu potansiyelin ortaya çıkmayacağı anlamına gelmez. Tüm zorlayıcı ve engelleyici koşullara rağmen insan ahlaksal tamamlanmayı ve kendi iç sesini dinleyerek bütünlenmeyi seçebilir. İnsanlık itibarı ve buna yönelik gelişim itkisi kültürel çevreye değil insana özgüdür.

Bir toplum ya da kültür gelişimi besleyici ya da ketleyici olabilir. Gelişim ve insanlığın kaynakları insanın içindedir. Bunların gelişimine yardımcı olduğu kadar köstek de olabilen toplum tarafından yaratılması ya da icat edilmesi söz konusu değildir. Bahçıvan bir gül fidanını besleyebilir de kurutabilir de ama onun gül fidanı değil de bir meşe palamudu olmasına karar veremez. Kültür insanlığın gerçekleşmesinin, yani dilin, soyut düşüncenin, sevme yeteneğinin temel koşuludur; ancak tüm bunlar insanın ilk yapısında, birer gizilgüç olarak kültürden önce yer alır (Maslow, 2001:225).

Maslow'a göre insana yaşam çağrısının kendisi öğretilmez ve öğrenilen bir şey de değildir. Bu potansiyel insanda vardır ve sadece insana içkin olan bir özelliktir. Ve insan kişisel ve kültürel gelişimini ancak bu potansiyele kulak verdiği mükemmele taşıyabilir.

İnsan doğasında, daha bütünleşmiş bir varlığa, insanlığın daha kusursuz bir biçimde gerçekleşmesine yönelik bir itki sergiler her zaman... İnsana insanlık öğretilmez. Diğer bir deyişle, ona bu yolla nihai bir biçim verilemez. İnsanlık, insanın içine döküldüğü bir kalıp değildir. Çevrenin en büyük rolü, kendi potansiyelini gerçekleştirmesinde kişiye yardımcı olmak ve onu bu yolda özgür bırakmaktır. Çevre insana potansiyel ya da yetenekler vermez. İnsanın henüz dölüt durumunda iken bacak ve kollarının olması gibi, bu gizilgüç ve yetenekleri vardır. Yaratıcılık, kendiliğindelik, kişiselik, özgünlük, başkalarını önemseme, sevmeye, gerçeğin peşinde koşma gibi potansiyeli, kolları, bacakları, beyni gibi türüne özgüdür... Bir öğretmen ya da kültür insanı yaratamaz. Onun içine sevmeye, bilgiyi arama, felsefe yapma, simgeselleştirme ya da yaratma tohumları ekemez... Kültür, güneş, besin ve sudur tohumun kendisi değil (Maslow, 2001:171-172).

Kant'ın insanın türüne içkin olan evrensel ahlak yasasını gerçekleştirme ve benlik saygısı arasındaki ilişkiyi çalışmalarıyla doğrulayan Maslow'a göre kendi iç sesinden kopuşu benlik saygısının yitmesine neden olur. Zira iç sesine uymayı reddettiğinde insan kendine yani insansal özüne ihanet eder. Bundan sonra insan bir suçluluk hissi ile dolar. Suçluluk duygusu yaşam çağrısının devam ettiğinin göstergesi olduğundan Maslow'a göre gelişim için önemlidir. İnsanın suçluluk duyması hala içinde ona yol gösteren yaşam çağrısının var olduğunun göstergesidir.

İçsel gerçek suçluluk kişinin kendi iç doğasını ya da benliğini aldatmasının, kendini gerçekleştirme yolunun kapanmasının bir sonucudur ve özünde doğrulanmış bir kendini onaylamama durumudur... Bu açıdan bakıldığında insanın içsel bir suçluluk duygusu taşıması, hak edildiği düşünülürse iyi, hatta gereklidir... Gerçek benliğin ve gizilgüçlerin gerçekleşmesi yönünde gelişime yönelik bir yol göstericidir (Maslow, 2001: 206).

Maslow'a göre kendini gerçekleştirme hem birey olarak insan için hem de tür olarak insanlık için önemlidir. Çünkü bu gerçekleştiğinde insan kendini tamamlar ve benlik saygısı zedelenmemiş olur. Aynı zamanda dikotomik düşünceden ve bu temelde kurguladığı yaşamdan uzaklaşır. Doğaya ve kendi türüne karşı hâkim olma isteği ortadan kalkar. Kendine saygı duyduğu gibi diğer insanlara, doğaya ve yaşamın kendisine de saygı duyar. Yaşamın içinde diğerini alt etmeye çalışan tüm etnosantrik girişimler yok olmaya başlar. Toplumsal sorunlar da bu çerçevede azalma gösterir. İnsan tüm insanlık itibarını içinde hissederek hareket ettiğinde insanlığa dair sorunlar da azalır.

İnsanlık benimsendiği ve sevildiği zaman pek çok yerel, etnosantrik sorun da kolayca ortadan kalkacaktır... Kendini gerçekleştirme düzeyinde birçok ikilik çözülür, zıtlar birlik içinde görülmeye başlanır ve ikilik içinde düşünme biçimi olgunlaşmışlık olarak algılanır. Kendini gerçekleştiren insanlarda bencillik ve bencil olmamak daha yüksek bir üst düzeyde birleşir... Benlik ile tüm diğerleri arasındaki içsel-dışsal ayırım silikleşmeye, belirginliğini yitirmeye başlar. Kişilik gelişiminin en üst düzeylerinde bu ikisinin birleştiği görülür. Artık ikileştirme kişilik gelişiminin ve psikolojik işlerliğin alt düzeylerine ait bir özellik olarak görülmeye başlanır(Maslow, 2001: 207-220).

Ahlaki Bütünlüğün Bozulması ve Nevrozların (Yabancılaşmanın) Oluşumu

Analitik psikiyatri alanında önemli çalışmalara imza atan ve yabancılaşma ile ahlaki bütünlüğün ilişkisi üzerine eserler veren Karen Horney'e göre de nevrozların (patoloji) temelinde ahlaki bütünlüğün bozulması ve öz saygının yitilmesini görmek mümkündür. İnsanın

ahlaki mirası ve buna bağlı olarak kendini tamamlama itkisi aşağı itildiğinde farklı patolojik problemler kendini göstermekteydi. Aynı zamanda bu ahlaki mirasın reddi insana kendini eksik ve güçsüz hissettirmektedir. Nevrotik belirtilerle ortaya çıkan güçsüzlük duygusunu dengelemek için insan farklı güç arayışlarına yönelmektedir. Bu güç gösterileri zaman zaman prestij kazandıran iyi bir konum ya da insana sahte bir güç duygusuyla kuşatan maddi servet olabilmektedir. Horney'e göre benlik saygısı düşük olan modern insanın paraya, prestij ve güce olan bu düşkünlüğü tamamen kendi içsel tamamlanması ve ahlaki mirasına yönelmeşi nedeniyle gerçekleşmektedir. Modern çağın insanı kendi benlik saygısını doyurabilmek için daha fazla dışa odaklanmakta ve içsel güçsüzlüğünü maddesel yönelimlerle dengelemeye çalışmaktadır.

Güç ve prestij arzusuyla nevrotik hırs arasında da ortak bir özellik olduğunu anlamıştım. Bunlar burada insanların aksine gitme eğilimi olarak adlandıracağım öğelerdi. Bununla beraber kendini beğendirme ihtiyacı ve mükemmeliyetçi dürtüler, nevrotik bir eğilimin tüm özelliklerini göstermesine ve nevrotik kişinin diğerleriyle ilişkisini etkilemesine rağmen en başta kişinin kendiyile kurduğu ilişkiyle ilgili gibiydi. Benzer bir şekilde, başkalarını kendi çıkarına kullanma ihtiyacı da sevilme ve güçlü olma arzusunun yanında hem daha ikincil hem de daha az kapsamlı kalıyordu (Horney, 2014:11)

Horney, modern çağda patolojilerin bu denli çok artışı ve çeşitliliğini de özsaygının yitimiyle ilişkilendirerek, çıkarıcı, hırslı ve mükemmeliyetçi özelliklerin modern çağ insanının karakterinde gittikçe daha çok gözlenebildiğini vurgulamıştır. Modern insan içsel olarak kendini değersiz ve yenik duyumsadığından durmadan kazanmaya ve maddi kazanımlarla kendi içindeki eksikliği doyurmaya yönelmektedir. Horney'e göre bunlar insanın içinde bekleyen çözülmemiş çatışmaların sonucudur ve bunun temelinde ahlaki bütünlüğün bozulmasının etkisi açıktır. Modern çağ insanının doymak bilmeyen hırsının ve sadizm gibi patolojilerle artan şiddet eğilimlerinin kökeninde de aynı gerçeklik bulunmaktadır.

Bütün çözülmemiş çatışmaların sonuçlarını da giderek daha açık bir şekilde görmeye başlamıştım. Bu çatışmaların yol açtığı türlü korkuları, boş yere harcanan enerjiyi, ahlaki bütünlüğün kaçınılmaz bir biçimde bozulmasını ve köşeye kısırılmış olma duygusunun getirdiği derin çaresizliği görüyordum. Artık bunların kendi olma durumunu kaybetmiş bir insanın yaşar gibi yapma, bir tür vekaleten yaşam girişimi olduğunu anlıyordum. Ve sadistik uğraşlarda sıklıkla gözlemlenebilen o yakıcı tutku, kişinin zafer kazanmaya yönelik doymak bilmeyen ihtiyacından kaynaklanıyordu. Artık kişinin diğerlerini sömürme ihtiyacının kendi başına bir eğilim olmaktan çok yerine daha iyi bir terim bulamadığımız için sadizm dediğimiz daha kapsayıcı bütünü bilindik ifadesiydi (Horney, 2014:14).

Horney'in nevroz teorisi modern yabancılaşmış insanın içsel bütünlüğündeki parçalanmayı ve bunun ahlaki tamamlanmanın sekteye uğraması ve vicdanın yitimi ile ilişkisini kurmaktaydı. Horney, insanın içinde durmadan kendini aşmaya ve onu daha mükemmel götüren güçlü bir itkinin ahlaki bütünlüğü içinde beklediğini, bunun sarsılması durumunda insanın kendisiyle ilişkisinin de sarsılacağını vurgulamıştır. Horney'innevrotik olarak tanımladığı yabancılaşmış insanın tüm problemleri kendisiyle olan bu ilişkisinin bozulması sonucu gerçekleşmektedir.

Ben insanın var olan potansiyellerini geliştirmek ve "iyi" biri olmak için hem becerisi hem de arzusu olduğunu düşünüyorum; bunlar bozulduğunda başkalarıyla ve dolayısıyla kendisiyle ilişkisinin de bozulacağını düşünüyorum. İnsan değişebilir ve hayatta olduğu sürece değişmeye devam edebilir. Ve bu inanç daha derin bir anlayışla birlikte büyümüştür (Horney, 2014: 15).

Ahlaki bütünlük insanı insan kılan en temel özelliştir ve bu özelliğin sağlıklı bir biçimde varlığını koruması insanın ruhsal sağlığı için de hayati önem arz etmektedir. Ünlü sosyolog ErichFromm'un da belirttiği gibi sadistik ve mazoşistik patolojilerin modern dönem içinde yaygınlaşması insanın bu temel özelliği ile hareket etmeyi seçmeyişi sonucunda artmıştır.

Mazoşist istekler de sadist istekler de bireyin o dayanılmaz yalnızlık ve güçsüzlük duygularından kaçmalarına yardım etme eğilimindedir. Mazoşist kişiler üzerinde yapılan ruh çözümsel ve diğer deneysel gözlemler bu kişilerin yalnızlık ve önemsizlik korkusuyla dopdolu olduğunu gösteren pek çok kanıt sunmaktadır. Bu duygu çoğu kez bilinçli değildir genellikle ödünleyici özellik gösteren önemlilik ve kusursuzluk duygularıyla örtülüdürler. Ancak böyle bir insanın bilinçaltı işleyişine yeterince derinlemesine dalındığında bu duygu kesinlikle karşımıza çıkar. Birey kendisini olumsuz anlamda “özgür” hisseder yani yabancılaşmış düşmansı bir dünya karşısında kendi beniyile yapayalnızdır... Korkmuş birey kendisini bağlayacak bir kimse ya da bir şey arar artık kendi bireysel beni olmaya dayanamaz ve panic içinde ondan kurtulmaya bu yükü yani benliğini yok ederek yeniden güvenlik duymaya çabalar (Fromm, 2011:128).

Fromm'un insanın kendinden kaçışı ve kendi benliğine ihaneti olarak tanımladığı bu durumun en belirgin biçimde gözlenebileceği alan insanın karakteristik tavırlarıdır. Horney ve Fromm'a göre ahlaki bütünlüğü sarsılmış ve yabancılaşmış insanın en belirgin özelliği kendine (insani özüne) ihanetine bağlı olarak ortaya çıkan samimiyetsizlik ve bencilliktir.

Genel olarak, ahlaki bütünlüğün bozulduğunu gösteren karakteristik özellikler şunlardır: Samimiyetin azalması ve bencilliğin artması. Bu bağlamda Zen Budist yazılarında samimiyetin içtenlikle bir tutulduğunu görmek ilginçtir ki; bu bizim de klinik gözlemlerimiz sonucunda vardığımız fikirle tam tamına uyumaktadır: Kendi içinde bölünen birinin tümüyle samimi olması mümkün değildir. Samimiyet yani dürüstlük, “kişinin tüm varlığını ortaya koyması” yani teknik olarak “tüm varlığın harekete geçmesi”... Hiçbir şeyin saklanmaması, her şeyin açıkça dile getirilmesi, hiçbir şeyin boşa gitmemesi. Böyle yaşayan biri, altın yeleli bir arslan gibidir, erkin, samimiyetin, adanmışlığın sembolü, kutsal insandır. (Horney, 2014:125).

“Ahlaksal normlar insanın doğuştan nitelikleri üzerinde temellenirler. Bu normların çiğnenmesi düşünsel ve duygusal bölünmelerle sonuçlanır. Ben olgun ve bütünleşmiş bir kişiliğin özyapısının üretici özyapısının “erdem”in temelini ve kaynağını oluşturduğunu kötülüğün ise son çözümlenmede insanın kendi benine kayıtsızlığı ve kendi kendisini sakatlaması olduğunu göstermeye çalışacağım. İnsancı (hümanist) etiğin en yüksek değerleri ne kendinden vazgeçme ne de bencillik değil ama kendini sevme bireyin olumsuzlanması değil ama gerçek insansal “ben”inin onaylanmasıdır. Eğer insan değerlere güvenecekse hem kendini hem doğasının iyilik ve üreticilik konusundaki yeteneğini bilmek zorundadır... Değerin ve ahlaksal çatışmaların doğasını kavramadan insanı ve onun duygusal ve düşünsel terdirginliklerini anlamak olanaksızdır” (Fromm 1998: 16 17).

Kendi benliğine ihanet eden yabancılaşmış kişilik için insan bir amaç değildir, kendi içsel zayıflığını dengelemek için kullanabileceği bir araç, içindeki yenilginin telafisini sağlamak üzere yenmeye yöneldiği bir rakip haline gelir. Bu durum modern kapitalist döngüyü mümkün kılan rekabetçi, hırslı ve bencil insan tipinin yaygınlığını da açıklamaktadır. Modern çağın hırslı, kibirli ve acımasız kapitalizmini oluşturan da benlik saygısı düşük, ahlaki bütünlüğü parçalanmış ve gözlerini kendine çevirmekten korkan, yabancılaşmış, kapitalist insan tipidir.

Kişi kendi ihtiyaçlarını karşılamak için başkalarını kullanıyorsa, bencillik ahlaki bir sorun haline gelir. Böyle biri diğerini kendisinden farklı, bağımsız bir insan gibi görmek ve ona o şekilde davranmak yerine, onu amacı için kullanır. Kişi kendi kaygısını hafifletmek için diğerlerini yatıştırma ya da sevme zorunluluğunu hisseder, özsaygısını artırmak için onları etkilemelidir; sorumluluğu kabul edemediği için diğerlerini suçlamalıdır; zafer kazanması gerektiği için onları bozguna uğratmalıdır.

Belirgin bozukluk bilinçdışı kibrin oluşumudur. Burada kibirden söz ederken yine, kişinin aslında sahip olmadığı ya da sandığından çok daha az olan özellikleri benimsemesinden ve buna dayanarak, bilinçli olmadan diğerlerine takepkar ve aşağılayıcı bir biçimde davranma hakkını görmesini kastediyorum... Kişi gerçek bir tevazu diyebileceğimiz özellikten yoksundur. Gerçek bir tevazu, kişinin gerçek bir samimiyetle, genel olarak insanoğlunun ve özel olarak da kendisinin sınırlarını ve hatalarını kabul etmesidir. (Horney, 2014:125-128).

Ahlaki bütünlük hasara uğradıkça yabancılaşma derinleşmekte, insanın belli bir fikre bağlanması ya da uzun süre duygusal bütünlükle hareket etmesi imkânsız hale gelmektedir. Bu kişiler tüm hırsları ve güç kazanma telaşları içinde bile derin bir keder ve acı içindedirler. Çünkü ahlaki parçalanma derinleştikçe insanın kendine bakacak cesareti kalmamakta, kendine güveni olmadığı için güç dengelerine göre biçim almayı tercih etmektedir.

Böyle kişiler herhangi birine ilişkin hislerine ya da fikirlerine uzun süre sadık kalamazlar...Çoğu nevrozlu daha fazla sevginin, daha fazla prestijin, tanınmanın, gücün ya da “bağımsızlığın” büyümesine kapılarak –ya da tabiri caizse bilinçli olmadıkları bir rüşvet karşılığında- kolayca sürüklenirler...Çoğu zaman niye fikirlerini değiştirdiklerini bilmeden hatta daha önce niye böyle davrandıklarını bilmeden- başkalarının fikirlerine boyun eğler... Nevrotik rekabet ve bağlılık girdabına girmeyen ve aşk ya da hırsın kolayca baştan çıkaramadığı kişiler en fazla bütünlüğe sahiptir... SorenKierkegaard Ölümcül Hastalık Umutsuzluk'ta tüm derin keder ve ızdırabitemelde kendimiz olmakla ilişkili olduğunu söyler. Tüm çağlardaki felsefeciler insanın kendisi olmasının çok önemli olduğundan ve ona yaklaşamamasından duyduğu derin keder üzerinde durmuştur. Bu Zen Budist yazılarının da ana temasıdır... Umutsuzluk çözümlenmemiş çatışmaların nihai sonucudur; bu duygunun en derininde kişinin kendi içinde bölünmüş olmaktan ve hiçbir zaman içten olamamaktan duyduğu keder vardır. Temeldeki duygu, kişinin tıpkı ağa dolanmış bir kuş gibi hiç kurtulma olanağı göremediği bir çatışmalar ağına düşmüş olmasıdır. En tepedeysen kişinin tüm çözüm girişimleri bulunur; bu girişimler başarısızlığa uğramakla kalmaz, aynı zamanda kişinin giderek kendinden yabancılaşmasına da neden olur.(Horney, 2014:129-130-140).

Sonuç

Bu çalışma içinde yabancılaşma ve ahlaki bütünlük arasındaki ilişki konusunda yapılmış olan vurgular interdisipliner (felsefe, psikoloji, sosyoloji, analitik psikiyatri) temelde birbirini doğrulayan bir temele dayanmaktadır. Modern çağda yabancılaşmanın artışı insanın gerileyen manevi dünyası ile doğrudan ilgilidir ve ahlaki gerilikle başlayan yabancılaşma insanın temel değerlerinin yitimi arttıkça derinleşmektedir. Bu aynı zamanda modern insanın artan ve çeşitlenen patolojilerinin (mazoşizm, sadizm, narsisizm vb) nedeni olurken, patolojisi artmış modern çağ insanın eylemleriyle yarattığı sosyal problemleri de açıklayan bir zemin oluşturmaktadır. Modern çağda değerlerin yitimi ile sosyal problemlerin kökeni arasında önemli ve yadsınamaz bir bağ bulunmaktadır. Yabancılaşmayı da

tanımlayan bu durum modernizmin temelde ahlaki bir krizle karşı karşıya kalınan bir çağ olduğu gerçeğini karşımıza çıkarmıştır. Dolayısıyla bir çok probleme neden olan ve yabancılaşmanın temelinde yer alan ahlaki gerilik ancak insanın kendine yönelmesi ve içindeki bekleyen ahlaki miras ve değerleriyle kendini aşması ile ortadan kalkabilir. Modern çağın insanı kendinden kaçarak farklı güç dengeleri ve maddesel prestij göstergelerine sığınmayı değil, kendini gerçekleştirmeyi seçmek zorundadır. Aksi halde yiten değerleri ile çürümüş bir döngü yaratırken, kendi türü üzerindeki yıkıcı eğilimlerini sürdürmeye devam edecektir.

KAYNAKLAR

- FROMM E. (1998) “*Kendini Savunan İnsan (Ahlak Felsefesinin Psikolojisine İlişkin Bir Araştırma)*” “*İnsancı Törebilinc*” Çeviri: Necla Arat Say Yayınları İstanbul
- _____, (2011). “*Özgürlükten Kaçış*” “*Kaçış Mekanizmaları*”. Şemsa Yeğin (Çev.) İstanbul: Payel.
- HORNEY, K. (2014). “*İçsel Çatışmalarımız*” “*Nevrotik Çatışmaların Yıkıcılığı*”. Zeynep Koçak (Çev.). İstanbul: Sel.
- _____, (2014). “*İçsel Çatışmalarımız*” “*Temel Çatışma*”. Zeynep Koçak (Çev.). İstanbul: Sel.
- MASLOW, A. (2001). “*İnsan Olmanın Psikolojisi*”. O. Gündüz (Çev.). İstanbul: Kuraldışı.
- _____, (2001) *İnsan Olmanın Psikolojisi – Değerler*, (Çev. O. Gündüz), Kuraldışı Yayıncılık: İstanbul
- MENGÜŞOĞLU, T. (1971) *Felsefi Antropoloji/İnsanın Varlık Yapısı ve Özellikleri - Kıymetleri Duyan Bir Varlık Olarak İnsan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: İstanbul
- _____, (1971) *Felsefi Antropoloji/İnsanın Varlık Yapısı ve Özellikleri - Tavır Takınan Bir Varlık Olarak İnsan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay: İstanbul
- KANT, I. (2014). “*Pratik Akıl Eleştirisi*”. İ. Kuçuradi (Çev.). Ü. Gökberk, F. Akatlı. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Çeviri Dizisi - AnkaMat Matbaacılık.

KÜLTÜR COĞRAFYASI AÇISINDAN VEZİRKÖPRÜ YÖRESİNDE DOKUMA KÜLTÜRÜ*

THE WEAVING CULTURE IN VEZIRKOPRU REGION IN TERMS OF THE CULTURAL GEOGRAPHY

УСЛОВИЯХ КУЛЬТУРНОЙ ГЕОГРАФИИ КУЛЬТУРЫ ВЕЗИРКӨПРИ В ТКАЦКИЙ

Seyfullah GÜL**

ÖZ

Dokumacılık, toplumların yaşam biçimlerini, sosyo-ekonomik yapılarını, davranış biçimlerini ve yerel kimliklerini güçlü bir şekilde yansıtan kültürel miras değerleridir. Bu kültür ürününün mekânsal dağılışı ve mekânsal çeşitliği büyük ölçüde tarihi yapı, çevre, kültür ve dağılış ilişkileri açısından yöreden yöreye farklılık göstermektedir.

Makalede Vezirköprü yöresindeki dokuma kültürünün ortaya çıkışı ve gelişimi kültür coğrafyası açısından tartışılmıştır. Çalışma ile yöredeki dokuma kültürünün tarihi yapısı, dokuma kültürüne ait özelliklerin ortaya konulması ve yöreye ait bir dokuma envanteri oluşturularak bu kültürel mirasın korunmasına katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Ayrıca yöredeki dokuma kültürünün oluşması ve şekillenmesinde etkili olan coğrafi çevre bileşenleri ortaya konularak dokuma kültürünün yöre içindeki mekânsal dağılışı ve mekânsal çeşitliliklerinin tasvir edilmesi de amaçlanmaktadır.

Vezirköprü yöresinin dokuma kültürü potansiyelini ve özelliklerini ortaya koymak ve dikkatleri yöreye çekmeye yardımcı olmaya odaklanan bu çalışmada; literatür taraması, kaynak kişi görüşmeleri, sahadaki inceleme ve gözlemlerin sonuçlarından yararlanılmıştır.

Dokumacılık, Vezirköprü'de Demir Çağı'ndan günümü yüz yıllardır varlığını koruyan kültürel bir mirastır. Yörede dokuma ürünlerinde kullanılan hammadde, dokuma ürünlerinin boyutu, biçimi ve üzerlerindeki desenler birbirinden farklıdır. Yöredeki dokuma kültürü; Susuz Bezi dokumacılığı, Soruh Vadisi kilim, heybe, çorap ve boncuklu taç dokumacılığı ve Özyörük Köyü yörük dokumaları ile kilim (çöpür) ve çuval dokumacılığı olmak üzere üç gruba ayrılır. Bu farklılıkta yöredeki dokuma kültürünün Demir Çağı'na kadar tarihlendirilmesi yanında yörenin tarih boyunca farklı kültürlerle (Hitit, Frig, Roma, Bizans, Türk) ev sahipliği yapması ve yörenin coğrafi çevre bileşenleri de etkilidir.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Kültürel Miras, Dokumacılık, Vezirköprü, Kültür Coğrafyası

* Bu makale, "Vezirköprü Yöresinde Kültür Turizmi" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

**Dr. Öğr. Üyesi, OMÜ Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü,

seyfullah.gul@omu.edu.tr

DOI: 10.17498/kdeniz.411145

ABSTRACT

Weavings are cultural heritage values that strongly reflect the lifestyles, socio-economic structures, patterns of behaviour and local identities of societies. The spatial distribution and the spatial variety of this cultural product vary greatly from region to region the standpoint of historical structure, environment, culture and distribution relations. In the article, the emergence and development of the weaving culture in the Vezirköprü region in terms of cultural geography is discussed. The aim of this study is to contribute to the preservation of this cultural heritage by establishing the historical structure of the weaving cultures in the region, revealing the characteristics of the weaving culture and creating a weaving inventory belonging to the region. It is also aimed to describe the spatial distribution and spatial diversity of the weaving culture in the region by introducing the geographical environmental components which are effective in the formation and embodiment of the weaving cultures in the region.

In this research which focuses on revealing the potential and characteristics of weaving culture of Vezirköprü region and helping to attract attention to the region, the results of literature review, source interviews, field reviews and observation are used.

Weaving in Vezirköprü is a cultural heritage that preserves its existence for hundreds of years since Iron Age. The raw materials used in the woven products in the region, the size, shape and patterns of the woven products are different from each other. Weaving culture in the region divided into three groups: (a) Susuz Bezi weaving, (b) Soruh Valley rug, saddlebag, sock and beaded crown weaving and, (c) Özyörük Village nomad weaving, rubbing rugs and sack weaving. The difference is due to the fact that the weaving cultures on the site are dated to the Iron Age, region is hosted by different cultures (Hittite, Phrygian, Roman, Byzantine, Turkish) throughout history and the geographical environment components.

Key Words: Culture, Cultural Heritage, Weaving, Vezirkopru, Cultural Geography.

АННОТАЦИЯ

Ткачество - это ценность культурного наследия, которая сильно отражает образ жизни, социально-экономические структуры, модели поведения и местные идентичности обществ. Пространственное распределение этого культурного продукта и пространственное разнообразие сильно различаются с точки зрения исторической структуры, среды, культуры и распределения.

Появление и развитие ткацких культур в регионе статьи Везиркюпри обсуждалось с точки зрения культурной географии. Целью этого исследования является содействие сохранению этого культурного наследия путем установления исторической структуры ткацких культур в регионе, выявления особенностей культуры ткачества и создания ткацкого инвентаря, принадлежащего региону. Он также предназначен для описания пространственного распределения и пространственного разнообразия культуры ткачества в регионе путем введения географических компонентов окружающей среды, которые эффективны в образовании и формировании ткацких культур в регионе.

Ткачество моего дня из железного века в лице Везиркёпри является культурным наследием, которое защищает свое существование в течение многих лет.

Сырье, используемое в тканых изделиях в регионе, размер, форма и структура тканых изделий отличаются друг от друга. Ткацкая культура в регионе разделены на три группы: нетканое плетение, ковер долины Сорук, седельная сумка, носок и

вышитый бисером коронное ткачество, а также кочевое плетение Езйюрек деревни и ткачество ковра и мешков. В этом различии ткацкие культуры региона приурочены к железному веку, и на регион также влияют различные культуры (Хеттский, Фригийский, Римский, Византийский, Турецкий) на протяжении всей истории и компонентов географической среде.

Ключавые слова: Култура, Култура истории, Ткачество, Везиркёпри, Културной Географии.

1. Giriş

Kırsal alanlar; yerel yaşam biçimleri ve özgünlükleri ile birçok kültürel değerlerin gelişip şekillendiği önemli kültür ocaklarıdır. Yerel kültürü oluşturan değerlerin çoğu kırsal alanlardaki bu ocağın çıkar ve yayılır. Bu kültürel değerler ise büyük ölçüde ortaya çıktığı ve geliştiği yörenin coğrafi çevre bileşenlerine göre şekillenmektedir. Bu etkiyi Türkiye'nin coğrafi çevre bileşenlerinin kısa mesafelerde farklılaşması ve değişiminin sahip olduğu somut olan ve somut olmayan kültürel değerlerin çeşitlenmesinde ve dağılımında görmek mümkündür. Hiç şüphesiz kültür, coğrafi çevre bileşenlerinden etkilendiği kadar ortaya çıktığı ve geliştiği coğrafyayı da etkilemektedir. Zira toplumlar kültürüyle, kendini kuşatan ve kucaklayan coğrafyasına bir başka görünüm kazandırır. Hatta doğal çevre üzerine kültür yoluyla serpilen farklı kültürel değerler, o coğrafyayı o kültüre tapular, adeta mal eder.

Bir toplumun tarihsel süreç içinde ürettiği ve kuşaktan kuşağa aktardığı her türlü maddi ve manevi özelliklerin bütünü olan kültür, o toplumun kimliğini oluşturur ve onu diğer toplumlardan ayırır. Toplumlara birbirinden ayıran kültürel değerler içerisinde ise el sanatları; ortaya çıkış süreçleri, gelişimi, değişimi ve dağılımları ile önemli bir yere sahiptir. Çevre şartlarına göre değişim gösteren ve daha çok yerellik taşıyan el sanatları; toplum yapısının şartları içinde oluşmuş, kısa mesafelerde değişim gösteren, sosyal açıdan ise daha çok sembolik karakter taşıyan özelliklere sahiptir (Oğuz, 2000, s. 22). Etnografik değeri olması yanında sanat öğeleri de taşıyan bu el sanatı unsurları, zamanla halk tarafından kullanılmaları, alınıp satılmaları, gelir getirmeleriyle kültürel özellik taşıyan ürünlere dönüşebilmektedirler (Omur, 1997, s. 471).

Türk el sanatları içerisinde el dokumaları, Türk kültürel kimliğinin oluşmasında önemli yeri olan kültür öğeleridir. Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan tarihi seyirde sanatkârının sadece düğüm atarak dokuma oluşturmadığı, dokuduklarına kültürü ve inanç sistemiyle beraber yüreğini de eklediği, desenlerinde ikonografik manalarla dolu mesajlar aktardığı bilinmektedir (Aytaç, 2008, s. 203-220). El dokumaları, sahip olduğu kültürün geleneksel özellikleri yanında ortaya çıktığı ya da taşındığı coğrafyayı da büyük ölçüde yansıtır. Zira dokumaları oluşturan hammaddelerde, dokumacılıkta kullanılan araç gereçlerde ve dokuma ürünlerine işlenen motiflerde kültür kodları yanında yaşadığı coğrafyaya ait özellikleri de görmek mümkündür. Yani dokumaların üretiminden tüketimine bütün aşamalarında coğrafi çevre ile uyum vardır (Karabaşa, 2013).

Tarihi kaynaklar ve alan araştırmaları, Vezirköprü şehri ve yakın çevresinde çam ağacından "boduç" (tahta su kabı) yapıldığını, yöre halkının çöğür, tanbura, rüze, şarkı, yunka adlı sazları yaparak para kazandıklarını (Çelebi, 1986, s. 690), bakır ve kalaycılık, demircilik, semercilik, saraçlık (koşum takımı yapımı vs), nalburculuk, sepet ve süpürgecilik, ağaç işleri, kilim ve bez dokumacılığı, kunduracılık, değirmencilik, semavercilik gibi günümüze ulaşabilmiş geleneksel el sanatları yanında debbağcılık, tuğlacılık, kiremitçilik, çanak-çömlek yapımı ve daha sayamadığımız birçok el sanatının günümüze ulaşamayan el sanatlarının varlığına işaret etmektedir.

Veziirköprü yöresi, Türk kültürel kimliği yanında yerel coğrafi çevre özelliklerini de yansıtan kilim, boncuklu taç, bez bebek, heybe, çorap, kuşak, kolon, çöpür kilim ve bez dokuma gibi renk ve desen özellikleri itibarıyla kendine özgü karakteristiği olan zengin bir dokuma kültürü mirasına sahiptir. Bu mirasın bir bölümü hızla gelişen teknolojiye ayak uyduramayarak unutulmuş ise de bir kısmının geçmişten günümüze üretiliyor ve yaşatılıyor olması önemlidir. Hiç şüphesiz dokuma kültüründeki bu sürekliliği Veziirköprü'nün yerleşme tarihinde ve coğrafi özelliklerinde aramak gerekmektedir. Veziirköprü'nün yerleşme tarihi Kalkolitik döneme kadar (M.Ö 5500 – M.Ö 3000) uzanmaktadır (Oymaağaç-Nerik, 2011, s. 20-24). Yörenin sırasıyla Hitit, Frig, Pers, Roma, Bizans dönemlerinde kesintisiz olarak yerleşim yeri özelliğini koruması,1071'de Türklerin Anadolu'ya girişleriyle Türkmen aşiretlerinin bölgeye yerleştirilmeleri, Anadolu Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti'nin önemli merkezlerinden biri olması dokuma kültürünün gelişiminde etkili olmuştur.

Tarımsal faaliyetler yanında el sanatları gibi kültürel faaliyetlerde büyük ölçüde doğal ve beşeri çevre faktörlerine göre şekillenmektedir. Veziirköprü yöresinin sahip olduğu topografya, iklim, toprak, hidrografya gibi doğal çevre özellikleri ve tarihi yapısı geçmişten günümüze bir çok el sanatının icra edildiği önemli alanlardan biri olmasını sağlamıştır. Yöre geçmişten günümüze dokuma kültürüne hammadde sağlayan keten, kenevir, pamuk ve ipekböcekçiliği gibi ekonomik faaliyetlerin yapılabildiği önemli alanlardan biri olmuştur.

Son yıllarda UNESCO, MEB Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü, Halk Eğitim Merkezleri, Kalkınma Ajansları vb. kuruluşların el sanatlarının araştırılması, gün yüzüne çıkarılması ve yaşatılması yönündeki çabaları, insanların somut olmayan kültürel miras değerlerinin kısmen de olsa farkında olmalarına neden olmuştur. Nitekim Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı'nın (OKA), Susuz Bezi ve Sarıdibek-Tahtaköprü kilim dokumacılığının canlandırılmasına yönelik projeleri sayesinde var olan dokuma ustaları belirlenmiş, kurslara alınan yeni kursiyerlerin eğitimi sağlanmış ve çıraklar yetiştirerek bu el sanatlarının kaybolması kısmen de olsa ötelenmiştir.

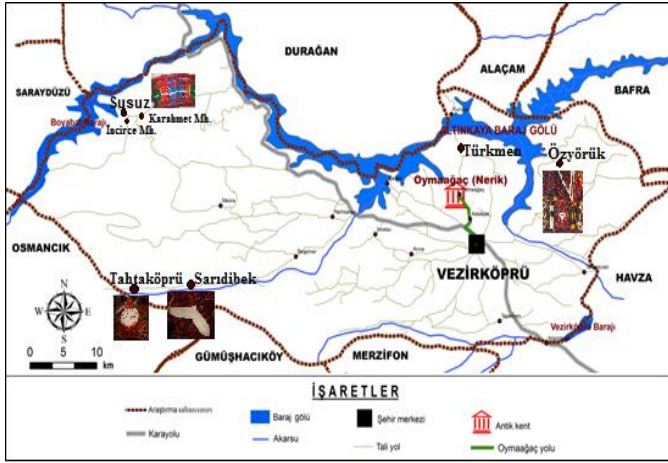
2. Amaç, Materyal ve Yöntem

Dokumacılık kültürünün kültür coğrafyası bakımından incelemeye alınan Veziirköprü yöresi, Orta Karadeniz Bölümü'nde Batı Karadeniz Dağları'nın doğuya doğru uzanan kesiminin Aşağı Kızılırmak Vadisi çevresine rastlayan kıyı ardı kuşağında yer almaktadır. Yöre, İsfendiyar Dağları'nın doğuya doğru uzanan kesiminin güneyinde, Samsun il merkezinin güneybatısında bulunur (Şekil 1).

Kültürü konu edinen disiplinlerden biri de coğrafyadır. Kültür coğrafyası, insanların içinde yaşadıkları fiziki çevreden çok, insanın kültürel çevresini konu alır. Bu nedenle kültür coğrafyası, kültürün ve toplumların mekânsal farklılıkları ile kültürdeki mekânsal çeşitlilikleri tasvir etme ve yorumlamalarıyla diğer disiplinlerden ayrılır (Tümerekin ve Özgüç, 2009, s. 96-97).

Araştırmanın ana materyalini Orta Karadeniz Bölümü'nde bulunan Veziirköprü yöresindeki dokuma kültürüne ait kilim, boncuklu taç, bez bebek, heybe, çorap, kuşak, kolon, çöpür kilim ve bez dokuma gibi kültürel miras değerleri oluşturmaktadır. Ayrıca çalışmanın analiz ve değerlendirme aşamalarında kullanılan haritalar, veriler, fotoğraflar ve dokümanlar araştırma materyali olarak değerlendirilmiştir.

Şekil 1. Vezirköprü yöresinde dokuma kültürü dağılışı haritası.

Vezirköprü yöresinin dokuma kültürü potansiyelini ve özelliklerini ortaya koymak ve dikkatleri yöreye çekmeye yardımcı olmaya odaklanan bu araştırmada; nitel araştırma yöntemi; literatür taraması, kaynak kişi görüşmeleri, sahadaki inceleme ve gözlemlerin sonuçlarından yararlanılmıştır.

3. Vezirköprü’de Dokuma Kültürü

Vezirköprü’de yapılan arkeolojik kazı ve yüzey araştırmaları, Vezirköprü yöresinde dokuma kültürünün Tunç Çağı’ndan beri (M.Ö 3000 – 1200) varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. Özellikle Adatepe–Tepecik Höyükteki yüzey araştırmalarında ve Oymaağaç Höyük kazısının Frig katmanında tespit edilen çok sayıda tezgâh ağırlığı (ağırşak) ve bunların incelenmesinden elde edilen veriler yörede dokuma kültürünün çağlar öncesindeki varlığına işaret etmektedir (Gül ve Yılmaz, 2015), (Foto 1). Ayrıca Roma döneminde de yörede dokumacılığın hayli saygın bir yeri olduğunu söylemek mümkündür. Zira Vezirköprü yöresindeki bazı Roma dönemi mezar taşlarında yün eğirmede kullanılan kirman ve yün kutusu figürlerinin (Foto 2) bulunuyor olması yine yörede yapılan bir inşaat kazısında Roma dönemine ait bir genç kız mezarındaki bulgular arasında yün eğirme çıkığına ait iş demirinin (Foto 3) olması da yörede dokumacılığa verilen önemin göstergeleridir. Tüm bu bulgular yörede dokumacılığın tarihinin çağlar öncesine dayandığını, yöre insanının çağlar öncesinde de ailesel ihtiyaçlardan çok daha fazla dokuma ürünü ürettiklerini, üretilen dokuma ürünlerin ticaretinin yapıldığını ve dokumacılığın çağlar boyunca yörenin önemli geçim kaynaklarından biri olduğunu ortaya koymaktadır. Bu görüşü destekler bir şekilde Tunç Çağı boyunca Adatepe ve Oymaağaç köylerinde ören yeri sakinlerinin yoğun bir şekilde dokumacılıkla uğraşmış oldukları, hatta büyük olasılıkla bir dış satım gerçekleştirmiş olabilecekleri ileri sürülmektedir (Kıvrak, 2014, s. 467).

El sanatlarının birçoğunun şekillenmesinde büyük oranda ortaya çıktığı coğrafyada yapılan ekonomik faaliyetler etkili olmaktadır. Vezirköprü yöresindeki dokuma kültürü de yörenin coğrafyasında yapılan ekonomik faaliyetlerden en fazla etkilenen kültürel değerlerden biridir. Yapılan yüzey araştırmaları ve Oymaağaç-Nerik kazısında ortaya çıkarılan bulgular, Vezirköprü yöresinde Kalkolitikten günümüze sosyo-ekonomik hayatın kesintisiz devam ettiğine işaret etmektedir. Oymaağaç kazısında bulunan çeşitli dönemlere

ait çukurlardan alınarak yapılan toprak analizleri, Demir Çağı'nda Vezirköprü yöresinde bol miktarda arpa, buğday, siyez, antik mısır ve çavdar üretildiği ve tüketildiğini göstermektedir. Ayrıca bu analizlerde, Demir Çağı'nda darı, mürdümük, bezelye, burçak, mercimek, üzüm, incir yanında keten bitkisinin tohumlarının bulunması (Oymaağaç Höyük-Nerik Raporu, 2011, s. 23) yörenin, dokumacılık için hammadde oluşturan ürünlerin yetiştirildiği bir bölge olduğunu göstermektedir.

Foto 1. Oymaağaç Höyük kazısının Frig katmanında tespit edilen tezgaah ağırlığı (ağırşak) (B.Kıvrak)

Foto 2. Roma dönemine ait bir genç mezarındaki bulgular arasında yün eğirme çıkrığına ait iğ demiri (B.Kıvrak).

Foto 3. Roma dönemi mezar taşlarında yün eğirmede kullanılan kirman ve yün kutusunun figürleri (B.Kıvrak).

Dokumacılık, Selçuklu ve Osmanlı döneminde de yörenin önemli ekonomik faaliyetlerinden biri olmaya devam etmiştir. Evliya Çelebi (1986), Vezirköprü'nün önemli bir tarım merkezi olması yanında pamuk bezi ve ipliği ile mavi bezinin meşhur olduğunu belirtmektedir (s. 232). Yine yörede sahtiyan (boyalı bir tür deri ve bundan üretilen eşya), kilim, çul gibi dokuma ürünlerinin üretildiği aktarılmaktadır (Şemsettin Sami,1896).

XIX. yüzyılda Amasya, Vezirköprü ve Tokat, Sivas vilâyetine bağlı olup vilâyetin sahip olduğu 13 bin dolayındaki dokuma tezgâhı Osmanlı Devleti'nin son yıllarına kadar ayakta kalmayı başarabilmiştir. Özellikle XIX. yüzyılın sonlarına doğru Kayserili tüccarlar, Adana'dan getirdikleri Adana pamuğunu Amasya'da ve Vezirköprü'de iplik hâline getirilmekte ve bu ipliklerden kaba basmalar, çadır ve yelken bezleri yapmaktaydılar (Aygün, 2009, s. 41-76).

Sinop Konsolosu Fourcade (1806), Vezirköprü'ye yapmış olduğu geziye dair notları içeren raporunda Vezirköprü'deki dokumacılık ve dokuma ürünleri üzerinde önemle durmakta, Vezirköprü'de pamuklu dokuma ürünleri ve muslinler^{***} imal edildiğini aktarmaktadır. Ayrıca Vezirköprü'de üretilen bu ürünler İstanbul, Tokat, Ankara ve İzmir tüccarlarına da satılmaktadır. Vezirköprü'lü arabacılar bu dört şehre giderek buralardan ipekliler, maroken,^{****} şal ve çivit^{****} alırlardı. Amasya ve Kayseri ise bu taraflardan kökboyası sağlamaktadır. Vezirköprü'lü imalatçılar her sene 50 bin kuruştan daha fazla Kıbrıs ve Kilikya pamuğu kullanmaktadırlar. Bu pamuk aynı zamanda İzmir'den de gelmektedir. Kızılırmak vadisine yayılan bazı Türkmen köyleri pamuk sağlasa da bunun miktarı azdır. Bu pamuktan beyaz, kırmızı ve mavi renkli bir kumaş elde edilir ve şilte^{*****} yapılır. Ayrıca çok büyük olmayan havlu da imal edilir. Türkler keten havluları daha beyaz ve daha ucuz olduğu için tercih etmektedir. Konsolos, türban denilen sarık ve tülbent denilen kumaşın başlıca üretim kalem olduğunu belirtir. Halkın muslinleri kırmızı yün bir takkenin etrafına doladığını ve bu ürünlerin Tunus ve Fransa'dan (Orleans) geldiğini belirtir (Fourcade,1806; Yılmaz, 2015, s. 155).

19. yüzyılın başlarında Vezirköprü'de dokuma ürünü muslin, maroken, şal, şilte ile dokumacılıkta kullanılan çivit ve kökboyası gibi ürünlerin ulusal ve uluslararası düzeyde ticaretinin yapılması yörede dokumacılığın ihtiyaçtan çok ticari bir faaliyet olarak yapıldığını ve ilçe ekonomisi için önemini ortaya koymaktadır.

Cumhuriyet döneminde de yöredeki evlerin bir çoğunda "çulfalık" ve "düzen" olarak adlandırılan dokuma tezgâhları ailenin bu alandaki ihtiyacını karşılamasının yanı

^{***} **Muslin** düz dokuma bir pamuklu kumaş tipidir. Çok şeffaf ince dokumalardan kaba dokumalara kadar birçok farklı kalınlıkta üretilirler. Genelde düz renktir. Adını ilk üretildiği yer olan Irak'taki Musul şehrinde alır. gelen musuli sözcüğü köken olarak gösterilebilir. Erken dönem muslinler, özellikle Dakka'da (modern Bangladeş), olağanın dışında narinlikte elde eğirilmiş ipliklerle dokunuyordu. 17 ve 18. yüzyıllar boyunca Avrupa'ya sıklıkla bu bölgelerden muslin ihraç edilmekteydi. 2013 yılında, Bangladeş'teki geleneksel Jamdani muslini dokuma sanatı, UNESCO tarafından İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Kültürel Mirasının Başyapıtları listesine dahil edilmiştir

(<http://www.oed.com/view/Entry/124185>).

^{****} **Maroken:** İlk kez Fas'ta, keçi derisinin bitkisel maddelerle sepilene boyanmasıyla elde edilen, bugün her ülkede yapılan çok yumuşak deri (TDK, 2018).

^{****} **Çivit:** Eskiden çivitotundan elde edilen, şimdi yapay olarak yapılan, mavi renkli, beyaz çarşaf ve çamaşırda oluşmuş sarılığı gidermek, onlara mavimtırak bir renk vermek için çamaşırın son suyunu karıştırılan toz boyadır (TDK, 2018).

^{*****} **Şilte:** Üstünde oturlan, yatılan, içi yünle, pamukla doldurulmuş döşek (TDK, 2018).

sıra, satarak geçimini de sağladıkları önemli bir kaynak olmuştur. Özellikle 1970’li yılların ortalarına kadar Vezirköprü’deki bir çok evde “çulfalık” denen tezgâhlarda dokunan dokumaların özellikle Merzifon’dan gelen tüccarlarca evlerden tek tek toplanarak satın alındığı bilinmektedir. Daha çok yatak çarşafı ve göynek olarak adlandırılan içlik giysiler ve don dikimi için üretilen bu dokumalar, ilçenin kendine özgü dokuma tarzını oluşturmuştur. Özellikle köylerde uzun yıllar içerisinde gelenekselleşmiş çoğunlukla boyasız ana zemin üzerine kırmızı şeritlerin kullanıldığı dokumalar, çeyiz sandıklarının da vazgeçilmez unsurlarıydı ve yöre kadınının birçok giysisinde kullanılırdı (Kıvrak, 2014, s. 467).

Ekonomik faaliyetlerde meydana gelen gelişim ve değişime bağlı olarak zaman içinde dokuma kültüründe de değişimler görülmektedir. Yörenin birçok yerinde daha önce yapılan çöpür kilim, kilim, kolon dokuma ve mutafık ve urgancılık gibi dokuma örneklerinin bir kısmının yok olması ya da çok az dokunuyor olmasında bu kültürel değerlere hammadde sağlayan ipekböcekçiliğinin ve pamuk gibi ekonomik faaliyetin devam ettirilmemesinin payı büyüktür. Zira yörede “şehir altı” denilen mevkiinin dut ağaçlarıyla kaplı olduğu ve cumhuriyet döneminde ipekböcekçiliği yapıldığı bilinmektedir. Yine “şehir altı” mevki, bir dönem pamuk tarımının yapıldığı önemli bir alan olmuştur.

Yapılan alan araştırmasında, usta çırak ilişkisi içinde gelişen ve nesilden nesile aktarılan dokuma kültürünün Soruh Vadisi’ndeki; Sarıdibek, Tahtaköprü köyleri ile yörenin kuzeyindeki Özyörük Köyü’nde ve Susuz Vadisi’ndeki İncirce ve Karaahmet Mahallelerinde halen varlığını sürdürdüğü görülmüştür.

Yöre dokumacılığında dikkat çekici diğer bir özellik ise, dokunan malzemenin türü ve şekli ile motifler gibi birçok dokuma unsurunun yöre içinde farklılık göstermesidir. Bu yapının yörenin coğrafi ve ekonomik özellikleri ile kültürel yapısının yöre içerisinde, kısa mesafede dahi farklılık arz etmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Zira Soruh Vadisi’ne yerleşen Türkmen aşiretlerinin göçebe Türk kültürünün etkisi ile olsa gerek kilim heybe, çorap, kolon, başlık, çöpür kilim ve çuval dokudukları görülürken Susuz Vadisi’nde yatak çarşafı, göynek, başörtüsü, peşkir gibi dokuma ürünlerinin üretildiği tespit edilmiştir.

Vezirköprü geleneksel dokumacılığı dokuma malzemelerine göre; pamuk ipinden yapılan dokumalar (Susuz Köyü; İncirce ve Karaahmet mahalleleri), koyun yününden yapılan dokumalar (Soruh Vadisi ve Özyörük Köyü) ve keçi kılından yapılan dokumalar (mutafık) olarak üçe ayrılmaktadır.

3.1 Susuz Bezi Dokumacılığı

Yapılan alan araştırmasında yöre dokuma kültürü içerisinde önemli yeri olan bez dokumacılığının geçmişte Vezirköprü yöresinin bir çok yerinde çulfalık, ışlık ve düzen adı verilen dokuma tezgâhlarında hemen her evde dokunduğuna dair bilgilere ulaşılmıştır. Ancak günümüzde birçok somut olmayan kültürel miras gibi teknolojik gelişme, hammadde yetersizliği ve ilgisizlik nedeniyle gerileyen bez dokumacılığı, günümüzde sadece Susuz Vadisi’ndeki mahallelerde Susuz Bezi adıyla üretilir olmuştur.

Susuz Bezi, yörede göynek (gömlek) olarak adlandırılan iç giysiler ile sofraya bezi, yatak çarşafı, başörtüsü ve peşkir gibi ürünlerinin üretiminde kullanılmaktadır. Bu ürünler aynı zamanda yörenin kendine özgü dokuma tarzını da oluşturmaktadır. Çoğunlukla kırmızı şeritlerin kullanıldığı bu dokumalar pamuk ipliği ve kökboyasından oluşmaktadır. Bugün Sarıdibek ve Tahtaköprü köylerinin kadınları halen bu başörtüsünü kullanarak bu geleneksel giyinme tarzını devam ettirmektedirler (Kıvrak, 2014, s. 467). Çıkrık yardımıyla iğlere, petek adı verilen tezgâhlarda ise makaralara sarılan pamuk ipliği "düzen", "ışlık",

"çulfalık" gibi isimler verilen basit tezgâhlarda dokunarak kültürel motiflerle süslü yöresel dokumalara dönüşmektedir. Beyaz üzerine parlak ve canlı renklerin hakim olduğu Susuz Bezi'nde; baygun, suyu, mühür, zencir, tarak dişi, süydürme, bükme ve alma kırmızısının bütünü (Foto 4) gibi yöresel isimli motiflerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Dokuma işleminde, dolap (ip çözümünde kullanılır) petek, tarak, küçü, tufa, kuş, geledür, el ağacı, ayaklar, mekük, cimbar, argut ağacı, ip, çıkırık, kelepçe, iğ ve masura gibi 17 farklı aletten oluşan bir kombinasyon kullanılmaktadır (Foto 5-6-7).

Zencir Mühür Alma kırmızısının bütünü

Tarak dişi Baygun Suyu

Foto 4 a-b. Susuz Bezi motif detayı ve motif isimleri (Susuz Köyü Karaahmet Mahallesi, 2014).

Foto 5. Susuz Köyü Karaahmet Mahallesi'nde çıkırık denilen basit makara ile iğge dolama işi, 2014.

Foto 6. Susuz Köyü Karaahmet Mahallesinde çulfalık ismi verilen el tezgahında Susuz Bezi dokuyan kadınlardır.

Foto 7 a-b. Susuz Vadisi'ndeki mahallelerde yapılan dokuma örnekleri
(Susuz Köyü, 2014).

3.2 Kilim, Heybe, Çorap ve Boncuklu Taç Dokumacılığı

Soruh Vadisi'nde bulunan Sarıdibek ve Tahtaköprü köyleri ile yörenin kuzeyinde yer alan Özyörük Köyü'nde kilim, heybe, torba, çorap ve boncuklu taç dokumacılığının devam ettiği görülmüştür. Unutulmaya yüz tutmuş olsa da bahsi geçen mahallelerde bulunan tezgâhlarda ve yaylalarda geçirilen sürelerde dokuma kültürü yaşatılmaktadır. Düzen adı verilen tezgâhlarda kök boyalı koyun yününden ipliklerle dokunan kilim, heybe ve çorap dokuma örnekleri, motif bakımından oldukça zengin örnekler içermektedir (Foto 8). Vezirköprü kilimlerinde; dikine hatların arasının boynuz ve çengel motiflerini içeren tarz ve tüm Türkmen kilimlerinde görülen eli belinde, çengel, boynuz ve saç örgüsü motifleriyle bezeli iki temel motiflendirme tarzında bulunmaktadır. Bunların yanı sıra kençeli, sıçandışi, sandık nakışı gibi motiflerde halen kullanılmaktadır. Önceleri kökboyası kullanılarak renklendirilen yün ipliklerde artık sentetik boya kullanılmaktadır. Susuz Vadisi dokumalarının aksine Soruh Vadisi dokumalarında daha koyu ve mat renklerin ağır bastığı görülmüştür. Kırmızı renklerin yanında Soruh Vadisi dokumalarında çivit mavisi, siyah ve yeşil renklerin hâkim renk olarak kullanıldığı tespit edilmiştir (Kıvrak, 2014, s. 469). (Foto 9, 10, 11, 12, 13,14).

Soruh Vadisi'nde bulunan Tahtaköprü ve Sardibek köylerinde geçmişten günümüze devam eden kilim, heybe, boncuklu taç ve bez dokumacılığı yerel halkın kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olup ticari bir yönü bulunmamaktadır. Ancak 2011 yılında OKA tarafından "Bir İlmek Bin Emek Projesi" kapsamında Sarıdibek ve Tahtaköprü Susuz köylerine getirilen tezgâhlarla unutulmak üzere olan bu kültürün yaşatılmasına yönelik kurslar açılmıştır.

Foto 8. Soruh Vadisi'ndeki köylerde kullanılan "Düzen" adı verilen dokuma tezgahı detayı.

Foto 9. Tahtaköprü Köyü'nde dokunan yün çorap örneği.

Foto 10. Tahtaköprü Köyü'nde Kadınların çocuklarının sırtlarına bağladıkları kuşak örneği

Foto 11. Tahtaköprü Köyü'nde düzen adı verilen el tezgâhında kilim ve heybe dokuyan kadınlar.

Foto 12. Tahtaköprü Köyü'nde dokunan boncuklu taç örneği.

3.3 Kıl Kilim (Çöpür) ve Çuval Dokumacılığı

Yörede görülen diğer bir dokuma türü ise keçi kılından dokunan çöpür (kıl kilim) ve çuvaldır. Keçi kılından hayvan çulu, yem torbası gibi şeyler dokuyan kimse mutaf, bu dokumacılık türü ise mutaf dokumacılığı olarak tanımlanmaktadır. Mutaflık, yıllarca geniş ormanlara sahip ve kıl keçisi yetiştiriciliğine uygun Vezirköprü için vazgeçilmez mesleklerden biri olmuştur. Göçebe Türk kültüründe önemli bir yeri olan çadır ve çadırı oluşturan kıl dokumalar, özellikle Yörük kültürünün yaşatılmaya çalışıldığı Aydınlı, Özyörük, Tahtaköprü, Sarıdibek ve Türkmen köylerinde unutulmaya yüz tutmuş olsa da varlığını korumaktadır. Keçi kılına doğal renkleri ile boya kullanılmadan siyah zemin üzerine beyaz yolların kullanıldığı çöpür kilimler ile göç esnasında çadırların ve çeşitli malzemelerin içine konulduğu kıl çuvalar yöredeki dokuma kültürünün diğer elemanlarıdır. Vezirköprü’de bugün bile Mutaflar Çarşısı (Foto 15) olarak anılan bir sokağın varlığı bunu desteklemektedir. Kırsal bölgelerden satın alınan keçi kılı, Vezirköprü’de bulunan Taşhan ve Üzüm hanı gibi hanlarda eğirilip ip haline getirilerek, yıllarca Mutaflar çarşısındaki işyerlerinde hayvan çulu, yem torbası, çöpür kilim, çadır, heybe ve çuval gibi şeylerin dokumasında kullanılmıştır (Kıvrak, 2014, s. 469).

Foto 13. Tahtaköprü Köyü'nde dokunan kilim örneği.

Foto 14. Özyörük Köyü'nde dokunan kilim örneği.

Foto 15. Vezirköprü Taşhan'da Mutaflar (M. Cebeci Arşivi).

5. Sonuç ve Öneriler

Dokumacılık, bütün el sanatlarında olduğu gibi Anadolu'da ve Vezirköprü'de yüz yıllardır varlığını koruyan kültürel bir mirastır. Dokumaların Türk ve dünya **kültür tarihi** açısından önemli bir yeri vardır. Bu somut olmayan kültürel mirasın ortaya çıkışı ve gelişimi ise büyük ölçüde **kültürel bir birikimin eseri**dir (Atasoy, 2014). Kültür coğrafyası açısından incelenmeye çalışılan Vezirköprü yöresi dokuma kültürünün gelişimi de büyük ölçüde yörenin yerleşme ve dokuma tarihi ile bağlantılıdır. Yapılan yüzey araştırmalarda Vezirköprü ilçe merkezine çok yakın olan Adatepe'de Kalkolitik Döneme yani günümüzden 7500 yıl öncesine ait izlere rastlanmıştır (Oymaağaç-Nerik, 2011, s. 43). Sırasıyla Hitit Uygarlığı, Frig, Pers, Roma, Bizans egemenliğinde kalan yöre 1071'de Türklerin Anadolu'ya girişleri ve Türkmen aşiretlerinin Bizans sınır hatlarında beylikler kurmasıyla Türklerin eline geçmiştir. 1160 yılında Anadolu Selçuklu Devleti Sultanı Mesud'un, şehri Danişment'lilerden almasıyla Gedagra (Büyükkale) olarak isimlendirilen yöre, Yörgüç Paşa'nın Canik Seferi (1426-1427) sırasında Osmanlı sınırlarına dahil edilmiş "Köprü" ismini almıştır. Sayılan dönemlerin hemen hepsinde yörede dokuma kültürünün varlığına ait emareler (ağırşak, iğ, makaralar) tespit edilmiştir. Türklerin yöreye yerleşmeleriyle Türk dokuma kültürü yöreye hâkim olmaya başlamıştır. Günümüzde ise yörenin dokuma kültürü ürünlerinde ve bu ürünlerdeki desenlerde Türk kültürünün etkisi görülmektedir.

İnsanın yaşam alanı olarak seçtiği yerlerin farklılığı yaşama biçimine, kültürüne doğrudan yansımaktadır (Emekli, 2006, s. 51-59). Vezirköprü yöresi; Susuz Bezi, kilim, heybe, çorap, boncuklu taç ve bez bebek, kıl kilim (çöpür) ve çuval dokumacılığı gibi dokuma kültürüne ait değerleriyle önemli bir potansiyele sahiptir. Vezirköprü yöresinde dokuma kültürünün gelişiminde ve geçmiştten günümüze devam etmesinde, dokuma kültürüne ait kültürel değerlerde ve onların mekâna dağılımında yörenin coğrafi çevre özelliklerinin etkisi görülmektedir. Yörenin iklim ve toprak özellikleri dokuma kültürüne hammadde oluşturan tarım ürünlerinin yetiştirilmesini desteklemiştir. Yöre Demir Çağı'nda keten, Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde ise pamuk ve ipekböcekçiliğinin yapıldığı bir alan olmuştur. Bu tarımsal üretim ise tarih boyunca dokuma kültürünün sürdürülebilirliği üzerinde önemli bir faktör olmuştur.

Kültürler ilişkisiz özellikler dizisi olmaktan çok, karmaşık bütünler; tüm parçalarının nedensel olarak birbirine uyduğu bütünleşmiş birimlerdir. Kültürel değerler her yönüyle mekânsal bakımdan coğrafi çevre bileşenleriyle bağlantılı ve bütünleşmiştir (Tümertekin ve Özgüç, 2009, s. 96). Yani, bir kültür ürününün mekânsal dağılımını ve mekânsal çeşitliğini **çevre, kültür ve dağılım ilişkileri açısından** incelemeyen anlamak olanaksızdır. Vezirköprü yöresinde dokuma kültürü yöre içerisine dağılmış olmakla birlikte; Soruh Vadisi, Susuz ve Özyörük mahalleleri bu kültürün yoğunlaştığı mekânlardır. Dokuma kültürünün bu alanlara dağılmasında ve devam ettirilmesinde; Türkmenlerin yoğun olarak bu alanlara iskân etmesi, bu alanlarda yapılan ekonomik faaliyetin türü (yoğun olarak hayvancılık), bu alanların engebeli bir topografyaya sahip olması ve şehir merkezine uzaklığı ve ulaşımın zor olması nedeni ile kültürel değişimin daha yavaş olmasının etkili olduğu düşünülmektedir.

Oymaağaç-Nerik kazısı ve yüzey araştırmalarından elde edilen bulgular tarihi dönemler boyunca dokumacılığın yöre ekonomisinde önemli bir yerinin olduğunu göstermektedir. Vezirköprü yöresi 19. yüzyılın başlarında birçok dokuma ürünü (muslin, maroken, şal, şilte) ve dokumacılıkta kullanılan (çivit ve kökboyası gibi) pamuk, yün ve boyaların ulusal ve uluslararası düzeyde ticaretinin yapıldığı bir yer konumunda olmuştur.

İhtiyaçtan çok ticari bir faaliyet olarak yapılan dokumacılık bu dönemde yöre ekonomisi için önemli ekonomik faaliyetlerden biri olmuştur.

Veziirköprü yöresinde hem doğal çevrenin etkisi hem de tarihi birikimle oluşan dokuma kültürüne ait değerlerin gelişimi, korunması ve sürdürülebilirliği için yörenin mevcut dokuma kültürü potansiyeline dair iyi bir alan araştırmasıyla desteklenen el sanatları envanterine ihtiyaç bulunmaktadır. Öncelikli olarak yerel yönetim, kamu ve diğer paydaşların bir araya gelerek UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi'ndeki hedeflerine uygun olarak yörenin dokuma kültürünün geleceğine dair faaliyet planı hazırlanmalıdır. Bu plan kısa vadeli (taktik planlama) ve uzun vadeli (stratejik planlama) olarak iki şekilde olmalıdır. Kısa vadeli planlamada, hâlihazırda yörenin dokuma kültürünün önemli değerleri olan Susuz Bezi, Soruh Vadisi kilim, heybe, çorap ve boncuklu taç dokumacılığının tanıtımı ve üretilen ürünlerin pazarlanması noktasındaki sorunlar çözülmelidir. Kırsal kesimde el sanatlarının üretilmesi konusunda yaşanan diğer sorun ise hammaddedir. Özellikle kökboyası kullanılarak üretilen ve kilim ve bez dokumacılığında kullanılan yün iplikler, artık yörede üretilmemektedir. Veziirköprü'de Samsun Büyükşehir Belediyesi tarafından bir tesis kurularak burada kökboyalı iplik üretimi yapılmalıdır. Bu tesiste üretilen iplikler Veziirköprü yöresinde kilim ve bez dokumacılığı önündeki hammadde sorunu çözüleceği gibi diğer ilçelere hatta diğer şehirlere de pazarlanarak ekonomik girdi elde edilebilecektir.

Ulusal ve uluslararası turizm verilerine göre turistlerin en fazla harcama yaptıkları kalemler arasında halı, kilim ve hediyelik eşyalar gelmektedir (Gül ve Yılmaz, 2016, s. 46-47). Günümüzde yöre dokuma kültürü açısından zengin sayılabilecek ürün çeşitliliğine sahip olmasına rağmen bu ürünler, yerel ekonomiye katma değer sağlama noktasında henüz istenilen düzeyde değildir. Bu nedenle uzun vadeli planlama ile yörenin dokuma kültüründe varlıkları bilinen kıl kilim (çöpür), mutaf ve çuval dokumacılığı gibi değerlere yönelik; usta yetiştirme ve hammadde sağlamaya yönelik tarımsal üretimi (keten, ipek böceği, pamuk, kenevir, kıl keçisi) destekleme ve bu değerleri yöre ekonomisine katma değer sağlayacak turistik ürünlere dönüştürme gibi konuları içine almalıdır. Özellikle Soruh Vadisi kilimleri ve Susuz Bezi dokumalarının laptop çantası, el çantaları, hediyelik paket çantaları, süs eşyaları, cep telefonu kılıfları gibi küçük hediyelik eşyalar üretilerek turistlere sunulmalıdır. Bu ürünlerin gerek Veziirköprü ilçe merkezinde gerekse Samsun il merkezinde Belediye tarafından oluşturulacak reyonlarda tanıtım ve pazarlanması sağlanmalıdır. Ayrıca Veziirköprü yöresini sembolize eden önemli kültür unsurlarından Susuz Bezi ve Soruh Vadisi kilimlerinin coğrafi işaretlemelerinin yapılmasına ve markalaşmasına yönelik yerel yönetim ve diğer paydaşların gerekli işlemleri başlatmada acele edilmesi gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

ATASOY, F. (2014). *İpek Yolunda Türk Dünyası Ortak Kültür Mirası*. Ankara: Türk Yurdu Yayınları.

AYGÜN, N. (2009). Osmanlı Devleti'nin Son Zamanlarında Karadeniz'in Güney Kesiminde İktisadî Faaliyetler. *Karadeniz Araştırmalar*, 41-76.

AYTAÇ, A. (2008). Türk Medeniyetinde Dokuma Kültürü Ve Yabancı Resim Sanatı Üzerindeki Tarihsel Yeri. 38. *ICANAS* (S. 203-220). Ankara: Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları. EMEKLİ, G. (2006). Coğrafya, kültür ve turizm: kültürel turizm. *Ege Coğrafya Dergisi*, 15, 51-59.

ÇELEBİ Evliya (1986). *Tam metin seyahatname*. (Cilt 2-3). İstanbul: Üçdal Neşriyat.

FOURCADE, P. (1806). *Ville et territoire de VezirKioprou*, . Paris: AMAE.

GÜL, S. ve YILMAZ, A. (2015). Vezirköprü’de (Samsun) tarihsel koruma ve halkın koruma çalışmalarına yaklaşımı. *Studies of The Ottoman Domain*, 5 (8), 1-28.

GÜL, S. ve YILMAZ, A. (2016). Vezirköprü yöresi kültür turizmi potansiyelinin analitik hiyerarşi yöntemi ile belirlenmesi ve SWOT ölçütlerinin temel kültür turizmi kriterleriyle olan ilişkisi. *Studies Of The Ottoman Domain*, 6, (11), 43-63.

KARABAŞA, S. (2013). Ekolojizmin ortak paydasında geleneksel el sanatları, yeşil tekstil ve yavaş moda (Sultan Sazlığı örneği). *Akdeniz Sanat Dergisi*, 4 (8).

KIVRAK, B. (2014). Vezirköprü’de el sanatları. *Vezirköprü Araştırmaları*, (s. 457-467). Samsun: Erol Ofset.

OĞUZ, M. Ö. (2002). Küreselleşme ve ulusal kalıt kavramları arasında Türk halkbilimi. *Millî Folklor*, 50, 5-8.

OMUR, O. (1997). Anadolu el sanatlarının çağdaş sanat içindeki yeri. V. *Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Maddi Kültür Seksiyon Bildirileri*, (s.471-478). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları

Oymaağaç Höyük - Nerik (2011). *Yıllık rapor*. Erişim tarihi: 10 Eylül 2014, <http://www.nerik.de/ozet/onlineyayinlari.php?artikelid=149>

ŞEMSETTİN S. (1896). *Kamus-ül A'lâm: Köprü. Vezirköprü Araştırmaları* (s. 75-79). Samsun: Erol Ofset.

TDK (2018). *Çivit*. Erişim tarihi:20.02.2018.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas&view=ttas&kategori=derlay&kelime1=%C3%A7ivit

TDK (2018). *Maroken*. Erişim tarihi: 20.02.2018.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=%C4%B0SKEMLETDK, 2018,

TDK (2018). *Muslin*. Erişim tarihi:20.02.2018.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ab640c512e3f2.07207046

<http://www.oed.com/view/Entry/124185>,

TDK (2018). *Şilte*. Erişim tarihi: 20.02.2018.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=%C5%9E%C4%B0LTE

TÜMERTEKİN, E. ve ÖZGÜÇ, N. (2009). *Beşeri Coğrafya: İnsan. Kültür. Mekan*. İstanbul: Çantay Kitabevi.

YILMAZ Ö. (2015). Sinop Fransız konsolosu Pascal Fourcade’ın 1806 yılı Amasya, Lâdik ve Vezirköprü seyahatleri. III. *Uluslararası Geçmişten Günümüze Merzifon ve Amasya Yöresi Sempozyumu*, (s.155). Ankara: Edge Akademi Yayınevi.

RESTORAN İŞLETMELERİNDE MALİYET KONTROLÜ ÜZERİNE TRABZON İLİNDE BİR ARAŞTIRMA

A STUDY ON COST CONTROL OF RESTAURANT ESTABLISHMENTS IN TRABZON CITY

БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЁТ В РЕСТОРАННОЙ СЕТИ ПО ТРАБЗОНСКОМУ КРАЮ

Suat AKYÜREK* - Onur KIZILCIK**

ÖZ

Restoran işletmelerinin toplam maliyetleri hesaplandığında, yiyecek-içecek maliyetlerinin büyük bir paya sahip olduğu görülmektedir. Yiyecek-içecek maliyet kontrolü; işletmelere sistematik bir şekilde veriler sunarak, işletme içerisinde maliyetlerin takibini kolaylaştırmakta, yiyecek ve içecek israflarını azaltmakta ve gereksiz fireleri engelleyerek işletmelerin karlılığını artırmaktadır. Bu nedenle, yiyecek-içecek hizmeti sunan tüm işletmelerin yiyecek-içecek maliyetlerini azaltmak ve karlılığını artırmak için yiyecek-içecek maliyet kontrol yöntemlerini etkili bir şekilde uygulaması gerekmektedir. Bu çalışmada, Trabzon'da faaliyet gösteren restoran işletmelerinde kullanılan yiyecek-içecek maliyet kontrol yöntemleri tespit edilerek, işletme yöneticilerinin maliyet kontrolüne ilişkin düşünceleri ortaya konulmuştur. Araştırma verileri, anket yöntemiyle elde edilmiştir. Verilerin frekans dağılımları ve aritmetik ortalamaları kullanılarak yorumlanmıştır. Çalışma sonucunda, işletmelerin maliyet kontrolünün genel anlamda işletme yöneticileri tarafından aylık periyotta yapıldığı ve en fazla pazarlık usulü satın alma yönteminin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Restoran, Yiyecek Maliyet Kontrol Yöntemi, İçecek Maliyet Kontrol Yöntemi, Trabzon

ABSTRACT

It is observed that food and beverage costs have a big share when total costs of restaurant establishments are calculated. Food and beverage cost control offers systematic data to establishments, facilitates the follow-up of costs in the establishment, reduces the waste of food and beverage and increases the profitability of establishments by preventing unnecessary wastages. Therefore, every establishment offering food and beverage service should effectively apply food and beverage cost control methods to reduce food and beverage costs and increase their profitability. In this study, it is attempted to identify food and beverage control methods used in restaurant establishments active in Trabzon and to reveal the opinions of restaurant managers on cost control. In the study, data were obtained by questionnaire method. The data were interpreted by using frequency distribution and arithmetic means. In conclusion of the study, it was identified that cost controls are usually

---

* Öğretim Görevlisi, Gümüşhane Üniversitesi, suat.akyurek@gumushane.edu.tr

** Öğretim Görevlisi, Gümüşhane Üniversitesi, onur.kizilcik@gumushane.edu.tr

DOI: 10.17498/kdeniz.342296

made by the restaurant manager on a monthly basis and that the most used purchasing method was the negotiated process.

Key Words: Restaurant, Food Cost Control Method, Beverage Cost Control Method, Trabzon

АННОТАЦИЯ

По нашим расчётам затраты на продукты и напитки имеют значительную долю из общих затрат ресторанной сети. Контроль за расходами на продукты питания и напитки путем предоставления систематических данных, облегчает контроль за расходами внутри предприятия, уменьшает потери продуктов питания, напитков и повышает прибыльность бизнеса, предотвращая ненужные отходы. По этой причине все предприятия, предоставляющие услуги общественного питания, должны эффективно внедрять методы контроля затрат на продукты питания и напитки, чтобы сократить свои расходы на продукты питания и напитки и повысить прибыль.

В этом исследовании были определены методы контроля затрат на продукты питания и напитки, используемые в ресторанных предприятиях работающих в Трабзоне, были изучены мнения бизнес-менеджеров по управлению издержками. Данные исследования были получены методом опроса. Интерпретированные итоги были получены с использованием частотных распределений и средних арифметических данных. В результате исследования было установлено, что контроль затрат предприятий обычно выполняется ежемесячно бизнес-менеджерами и используется наиболее согласованный метод покупок.

Ключевые слова: ресторан, метод контроля стоимости продуктов питания, метод контроля затрат на напитки, Трабзон.

1. GİRİŞ

Restoran işletmelerinin kuruluşunda diğer işletmelere göre kısmen daha az sermaye ve bilgi gerektirmesi sektörde yoğun bir rekabeti beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, birçok restoran sahibi günümüzde restoran işletmeciliği ile ilgili profesyonel yardım alarak, sadece gelir odaklı değil aynı zamanda maliyet odaklı çalışmaktadır. Maliyet kalemlerini mantıksal bir çerçevede yönetebilen bir restoran işletmesinin başarılı olma olasılığı oldukça yüksektir (Özdoğan, 2010: 255). Restoran işletmelerinin ürün ve hizmetlerini doğru bir şekilde fiyatlandırmalarında maliyet kontrol sistemleri önemli rol oynamaktadır (Patiar, 2016: 1). Bir yiyecek-içecek işletmesinin birçok maliyet kalemleri vardır. Bu kalemler iyi bir şekilde hesaplanmazsa satışlardan elde edilen gelirler yutulur ve işletmelerin uzun vadede kâr elde etmesi ve ayakta kalması engellenir. Bu bağlamda, yiyecek-içecek işletmelerinin maliyet kontrol yönetimini önemle dikkate almaları gerekmektedir (AbuKhalifeh ve Som, 2012: 138; Usal ve Kurgun, 2006: 27).

Trabzon, iklim şartları ve doğal güzellikleriyle son yıllarda Arap turistler tarafından yoğun bir şekilde ziyaret edilmektedir. Bu sayede 2017 yılında otellerin doluluk oranları %95'e ulaşmıştır (haberturk.com). Dolayısıyla Trabzon'da bulunan restoran işletmeleri, bu talep yoğunluğunu göz önünde bulundurarak, menülerini zenginleştirmeli ve üretim hacimlerini genişletmelidir. Bu durumun sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesinde, etkin bir yiyecek-içecek maliyet yönetimine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, Trabzon ilinde hizmet sunan restoran işletmelerinin yiyecek ve içecek maliyet kontrolleri ile ilgili mevcut durumunu ortaya koymak ve restoran yöneticilerinin maliyet kontrolü hakkındaki düşüncelerini tespit etmektir. Bu kapsamda, Trabzon ilinde bulunan

restoranların yiyecek-içecek maliyet kontrolleri kapsamında yol gösterici bilgiler sunulacaktır. Böylelikle, işletmelerin kârlılığı artırılacak ve sürekliliği sağlanabilecektir. Öte yandan, ülkemizde konuyla ilgili çalışmalar incelendiğinde, Doğu Karadeniz Bölgesini ele alan herhangi bir çalışmaya rastlanamamıştır. Bu bağlamda, çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Restoran İşletmelerinde Yiyecek ve İçecek Maliyet Kontrol Yöntemleri

İşletmelerin temel amaçlarından birinin kâr maksimizasyonu olduğu düşünüldüğünde, işletmelerin bu amaca ulaşmaları için en önemli etkenlerin başında maliyetler gelmektedir (Poyraz, 2008: 408). Maliyet en kısa tanımıyla, mamul ve hizmetlerin üretiminde yapılan harcamalardır. Maliyet, bir hedefe ulaşmak ya da nesneyi elde etmek için tahammül edilen fedakârlıkların toplamıdır (Amir, Auzair ve Amiruddin, 2016: 86; Akay, 2016: 11). Otel, restoran, catering şirketleri veya endüstriyel kurumlarda sunulan beslenmeyle ilgili maliyet ve gelirlerini ölçüp kontrol eden çalışmaların tümüne yiyecek ve içecek maliyet kontrolü adı verilmektedir (Türksoy, 2015: 263). Yiyecek ve içecek işletmelerinde mamul ve hizmet giderleri üç ana başlık altında toplanabilir (Dittmer ve Keefe, 2009; Ojugo, 2010; Aktaş ve Özdemir, 2012):

- ØHammadde maliyetleri (yiyecek ve içeceklerin maliyetleri).
- ØGenel üretim giderleri (enerji, amortisman, kira vb. üretim giderleri).
- Øİşçilik giderleri (işgücü maliyeti).

Yiyecek ve içecek maliyet giderleri restoran işletmelerinin en önemli maliyet giderlerinden biridir. Bu nedenle restoran işletmelerinin yiyecek ve içecek malzemelerinin satın alınması, teslim alınması, depolanması, depodan çıkarılması, üretime hazır hale getirilmesi, pişirilmesi ve servisi sırasında oluşan maliyetleri, belirlenen sınırlar içinde tutacak önlemleri alması ve uygulaması oldukça önemlidir (Aktaş ve Özdemir, 2012: 176). Restoran işletmelerinde yiyecek ve içecek maliyetlerinin takibini yapmak, maliyetlerin önceden belirlenen hedefler çerçevesinde gerçekleşip gerçekleşmediğini belirlemek amacıyla maliyet kontrol yöntemlerine gereksinim duyulmaktadır. Maliyet kontrol yöntemleri aracılığı ile maliyet bilgileri yorumlanabilir bir biçime getirilerek gelir ve giderler daha kolay hesaplanabilir (Dönmez, Arıcı ve Angay Kutluk, 2011: 204). Yiyecek ve içecek maliyet kontrolünün amacı; belirlenen hedeflere uygun olarak, yiyecek ve içecek satışlarından en yüksek kârın elde edilmesine yardımcı olmaktır (Yılmaz, 2012: 163). Başka bir ifadeyle, yiyecek ve içecek maliyet kontrolünün amaçları; gelir-gider analizlerinin gerçekleştirilmesi, standartların tespit edilmesi ve uygulanması, malzeme çalınmasının engellenmesi, israfın önlenmesi ve yönetime bilgi sağlanmasıdır (Köroğlu, Biçici ve Sezer, 2011: 36). Yiyecek-içecek işletmelerinde yiyecek ve içeceklerin bozulabilir olması, satış tahminlerinin zor olması, müşteri tercihlerinin tahmin edilememesi, ürünlerin kısa dönemlerde işlenip satılması, ürünleri sınıflandırma zorluğu ve küçük parçalar halinde satılması maliyet kontrollerini zorlaştırmaktadır. Yiyecek-içecek işletmelerinde maliyet kontrol süreçleri; satın alma kontrolü ile başlar ve teslim alma (tesellüm), depolama ve dağıtım, stok, üretim-servis ve gelir kontrolleri ile son bulur (Akbulut ve Arslan, 2015: 78-80). Yiyecek ve içecek maliyet kontrol yöntemlerinin farklı kaynaklarda farklı şekillerde ele alındığı görülmektedir. Yiyecek-içecek işletmelerinde kullanılan en yaygın yiyecek maliyet kontrol yöntemleri aşağıda kısaca açıklanmıştır (Miller, 2005: 62-80; Çiftci ve Köroğlu, 2008: 35-36; Çam, 2009: 512-513; Erdinç, 2009: 316-319; Ojugo, 2010: 180-197; Özdoğan,

2010: 273-279; Dönmez vd., 2011: 204-208; Akın ve Akın, 2013: 6-9; Akbulut ve Arslan, 2015: 86-89; Uçma Uysal, 2015: 57; Sancar, 2016: 64-68).

1) *Basit Yiyecek Maliyet Kontrol Yöntemi*: Yöntem, günlük ve aylık periyotta yapılabilmektedir. Bu yöntemin ana mantığı maliyetlerin satışlara oranlanmasıdır (Dittmer ve Griffin, 1999: 384). Genellikle küçük ölçekli yiyecek ve içecek üreten işletmelerde uygulanan bu yöntemin amacı, yiyecek maliyetlerinin günlük ve aylık olarak bulunması ve bulunan maliyet rakamının günlük ve aylık satışlara bölünmesi suretiyle elde edilen oranların bir önceki dönem ile mevcut dönemin karşılaştırılarak değerlendirilmesidir (Sancar, 2016: 65). Günlük ve aylık basit maliyet kontrol yöntemlerini, uygulama aşamasında bazı otel veya yiyecek-içecek işletmeleri, gerçekleşme ihtimali olan bir olumsuzluğun aynı gün içinde tespit edilip, düzeltilibildiğinden tercih etmektedirler (Çiftci ve Köroğlu, 2008: 35). Yöntem ile yiyecek maliyet kontrolünün yapılması için geçerli eşitlik aşağıda verilmiştir (Coltman, 1989: 120'den aktaran Çiftci ve Köroğlu, 2008: 35):

SATILAN YİYECEĞİN MALİYETİ = Direkt satın alınan malzemeler + depodan alınanlar + departmana transferler – departmandan transferler – içki yemekleri

Basit yiyecek maliyet kontrol yöntemi ile elde edilen veriler, işletmelere maliyetlerini değerlendirmek için önemli veriler sunmaktadır. Bu yöntemi kullanacak işletmelerin yiyecek maliyet yüzdelilerinin %30 civarında olması beklenmektedir (Akbulut ve Arslan, 2015: 87).

2) *Standart Yiyecek Maliyet Kontrol Yöntemi*: Geçmiş dönemlerde yiyecek maliyetlerinde ortaya çıkan artış ve azalışları detaylı bir biçimde tespit edip, bunların ne tür yiyecek malzemelerinden meydana geldiğini tespit ederek daha gerçekçi veriler sunan bir yöntemdir. Standart maliyet, restoran yöneticilerinin standart reçetelere göre hazırladıkları menü kalemlerinden bekledikleri toplam maliyettir. Standart yiyecek maliyetinde standart reçete ve porsiyonlar oluşturularak maliyetlerin kontrolü sağlanır (Bölükoğlu ve Özgen, 2006: 76-77). Bu yöntem; toplam standart maliyetlerin toplam gerçek maliyetler ile kıyaslanması ve yiyecek grupları standart maliyetlerin, yiyecek grupları gerçek maliyetleri ile kıyaslanması biçiminde iki şekilde uygulanabilmektedir (Çiftci ve Köroğlu, 2008: 36).

• *Toplam standart maliyetlerin toplam gerçek maliyetler ile karşılaştırılması*: Bu karşılaştırma ile işletmenin satmış olduğu yiyeceklerin porsiyon ölçüleri, her bir yiyeceğin standart maliyetleri ile çarpılarak yiyecek gruplarının toplam standart maliyeti bulunmaktadır. Yiyecek gruplarının her biri için standart maliyetler toplanarak mevcut dönemdeki satılmış bütün yiyeceklerin toplam standart maliyeti bulunabilmektedir. Bulunan bu toplam maliyet ile mevcut dönemde ortaya çıkan maliyetler karşılaştırılarak sapmalar hesaplanabilir (Sancar, 2016: 68).

• *Yiyecek grupları standart maliyetlerin yiyecek grupları gerçek maliyetler ile karşılaştırılması*: İşletmelerde yiyecek ürün kalemlerinin fazla olması durumunda, yiyecekler gruplandırılarak takibi yapılır (Erdinç, 2009: 318). Gruplandırılmış yiyeceklerin maliyetlerinin hesaplanması için, yemek grubunda yer alan ürünlerin her biri için reçetede kullanılan tüm malzemelerin toplam maliyetlerden çıkarılıp, reçetede istenilen miktara bölünmesi ile sonuç bulunur. Bulunan sonuç, porsiyon maliyetinden çıkartılarak hesaplama gerçekleştirilir. Sonrasında ise tüm hesaplar toplanarak, menüde yer alan yiyecek gruplarının toplam maliyetine ulaşılmaktadır (Akın ve Akın, 2013).

3)*Ayrıntılı Yiyecek Maliyet Kontrol Yöntemi*: Günlük yiyecek maliyet değişimlerine ilişkin verimli bir denetim sağlamak ve satılan yiyeceklerin maliyetlerinin hangi malzemelerden oluştuğunu tespit etmede kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemde yiyecekler belirli gruplara (etler, deniz ürünleri, meyveler, sebzeler, süt ürünleri vb.) ayrılmıştır (Taşkın, 1997: 129). Bu yöntemde Harris, Kerr ve Forster Yöntemi ile Horwath ve Horwath Yöntemi olarak iki bakış açısı bulunmaktadır (Taşkın, 1997: 129; Akbulut ve Arslan, 2015: 87; Sancar, 2016: 67).

· *Harris, Kerr ve Forster Yöntemi*: Bu yöntem ile satılan yiyecek maliyetlerinin hangi ürün kalemlerinden oluştuğu durumunun tespit edilmesi amaçlanır. Genellikle otellerin kullandığı bir yöntemdir (Çam, 2009: 512).

· *Horwarth and Horwath Yöntemi*: Bu yöntem Harris, Kerr ve Forster yöntemine ilave olarak satış kalemleri ve ambar stoklarını da takip etmektedir (Çam, 2009: 513).

4)*Potansiyel Yiyecek Maliyet Kontrol Yöntemi (Tahmini Maliyet Kontrol Yönetimi)*: Ön maliyet veya ön kontrol olarak da adlandırılan bu metot, gelecek dönemlerde ortaya çıkması beklenen yiyecek maliyetlerinin belirlenerek, tahmin edilen kâra ulaşabilmek için gerekli önlemleri (yiyecek fiyatları, menü hazırlanması, porsiyon maliyetleri vb.) almayı ve işletmenin verimliliğini arttırmaya yönelik çabaları içerir (Akbulut ve Arslan, 2015: 89). Bu yöntemin amacı, geçmiş dönemlerdeki yiyecek satış miktarı ile yiyecek türlerini analiz ederek, ileriki dönemlerde üretimin doğru bir şekilde planlanmasını sağlamaktır (Özdoğan, 2010: 279).

Günümüzde gerek konaklama işletmelerinde gerekse yiyecek-içecek işletmelerinde içecek maliyetleri önemli bir paya sahiptir. Yiyecek maliyetlerinin yanında içecek maliyetlerinin de kontrolü, işletmelerin kâr payının artırılması, fire ve çalınmaların önlenmesi ve gerekli birimlere açık ve net şekilde bilgi aktarılabilmesi açısından önem taşımaktadır. İçecek maliyetlerinin kontrolünde yiyecek maliyetlerinde kullanılan yöntemler kullanılabilir. Bu yöntemlere ilave olarak kullanılan içecek maliyet yöntemleri ise aşağıda kısaca açıklanmaktadır (Miller, 2005: 135-160; Çiftci ve Köroğlu, 2008: 37; Ojugo, 2010: 156-166; Özdoğan, 2010: 280-282; Dönmez vd., 2011: 208; Akbulut ve Arslan, 2015: 89-90; Boroğlu, 2016: 85-86):

1)*Yüzde İle İçecek Maliyet Kontrol Yönetimi*: Bu yöntemde önceden tespit edilen içecek maliyet yüzdeleri ile ortaya çıkan maliyetler yüzde cinsinden karşılaştırılarak hesaplanmaktadır. Hesaplama günlük veya aylık olarak yapılmaktadır (Özdoğan, 2010: 280).

2)*Satış Fiyatı İle İçecek Maliyet Kontrolü Yöntemi*: Bu kontrol yönteminde, depodan alınan içecekler satış fiyatı ile değerlendirilerek gerçek satış gelirleri ile karşılaştırılması esasına dayanmaktadır (Boroğlu, 2016: 86). Kıyaslama yapılırken içki satışlarının, standart ölçülerle sek, kokteyl ve şişe olarak yapılabileceğine dikkat edilmelidir (Dönmez vd., 2011: 208).

3)*Basit Maliyet Kontrol Yöntemi*: İçecekler için basit maliyet kontrol yöntemi, yiyeceklerde yapılan yöntemle oldukça benzerdir. Aralarındaki en büyük ayrım içecek maliyet yüzdesinin %20 civarında olmasının beklenmesidir. Yiyeceklerde olduğu gibi içeceklerde de basit maliyet kontrol yöntemi günlük ve aylık olarak hesaplanabilmektedir (Çiftci ve Köroğlu, 2008: 85).

Restoran maliyet kontrolü üzerine yapılan önceki çalışmalar ve temel bulguları, Tablo 1’de görülmektedir.

Tablo 1. Restoran Maliyet Kontrolü Üzerine Yapılan Bazı Çalışmalar

Araştırmacı(lar)	Yayın Yılı	Araştırma Türü	Araştırma Sahası	Temel Bulgular
Patlar	2016	Nitel Araştırma	Avustralya	19 yönetici üzerinde yapılan bu çalışmada, otel işletmelerinde en fazla gider kalemini oluşturan departmanın yiyecek-içecek departmanı olduğu vurgulanmıştır. Bu departmanda maliyetlere en fazla etki eden unsurlar ise yiyecek malzemeleri, içecekler ve işçilik giderleri olarak sıralanmıştır.
Işık ve Yılmaz	2016	Nitel Araştırma	Çanakkale	Araştırmada, konaklama işletmelerinde maliyet kontrolünün sağlanabilmesi için oluşturulması gereken yiyecek-içecek maliyet kontrol süreci ile maliyet kontrol yöntemleri değerlendirilerek, uygulama aşamasında yiyecek-içecek maliyet kontrolünün önemi ortaya konulmuştur.
Okutmuş ve Gövce	2015	Nitel Araştırma	Alanya	Standart reçeteleri ve ürün miktar dengesini kıyaslamalı biçimde kullanarak yiyecek-içecek işletmelerinde maliyet kontrolü ve verimliliğinin ne şekilde sağlanacağını tespit etmeyi amaçlayan bu araştırma sonucunda, bir yiyecek ürünü için ihtiyaç duyulan malzemeler standart reçetelerinde yazılan miktarlardan fazla üretildiğinde, bu işletmede kayıt dışı üretim ve satış yapıldığı anlaşılmıştır.
Akbulut ve Arslan	2015	Nitel Araştırma	Batı Karadeniz	Otel işletmelerinde yiyecek-içecek maliyet kontrolü üzerine hangi uygulamaların gerçekleştirildiği ve yöneticilerin yiyecek-içecek maliyet kontrolü

				hakkındaki düşüncelerini belirlemek üzere yapılan bu araştırmada, otel işletmelerinde en fazla kullanılan yiyecek maliyet kontrol yöntemleri basit ve ayrıntılı maliyet yöntemleri olarak tespit edilmiştir.
Akın ve Akın	2013	Nicel Araştırma	Gaziantep	Turizm işletme belgeli yiyecek-içecek işletmelerinde uygulanan maliyet kontrol yöntemlerinin tespit edilmesi üzerine yapılan bu çalışmada, işletmelerin maliyet kontrolü ile ilgili var olan durumları ortaya konulmuş ve işletme sahipleri/yöneticilerinin genellikle işletmelerinde ayrıntılı maliyet kontrol sistemini benimsedikleri sonucuna ulaşılmıştır.
Köroğlu, Biçici ve Sezer	2011	Nicel Araştırma	Marmaris	Bu araştırmaya göre, otellerin yıldız sayısının artışına paralel olarak; uyguladıkları yiyecek-içecek ve işçilik maliyet kontrol yöntemlerinin farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Bununla birlikte, 2 ve 3 yıldız sahip çoğu otel işletmelerinin maliyet kontrolüne fazla önem vermemesi, maliyetlerini diğer işletmelerle karşılaştırmaması gibi nedenlerden dolayı rekabet edemedikleri sonucuna ulaşılmıştır.
Dönmez, Arıcı ve Angay Kutluk	2011	Nicel Araştırma	Antalya	Antalya'da faaliyette bulunan 5 yıldızlı otel ve 1.sınıf tatil köyünü ele alan konaklama işletmeleri örneğinde yapılan bu araştırmada, işletmelerin yiyecek maliyet kontrolünde en fazla aylık basit maliyet kontrol yöntemini, içecek kontrol

				yöntemi olarak ise standart maliyet kontrol yöntemini benimsedikleri sonucuna ulaşılmıştır.
Çam	2009	Nitel Araştırma	Antalya Muğla Mersin Hatay	Araştırmada, standardın sağlanması ve yiyecek-içecek maliyet kontrolünün diğer departmanların maliyetlerinden daha önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Diğer yandan, konaklama işletmelerinin hemen hemen tamamının maliyet kontrol sürecinde bilgisayarlı sistemi kullandığı tespit edilmiştir.
Erdiç	2009	Nitel Araştırma	-	Beş yıldızlı bir otel işletmesi örneğinde gerçekleştirilen bu çalışmada, gereksiz yiyecek-içecek maliyetleri tespit edilerek, buna yönelik kontrol sistemi belirlenmiştir.
Çiftçi ve Köroğlu	2008	Nitel Araştırma	Marmaris	Bu çalışmada da, yıldız sayısı yüksek olan otel işletmelerinin yiyecek-içecek maliyet kontrol yöntemini daha ayrıntılı ve profesyonel bir biçimde uyguladığı, küçük ölçekli otel işletmelerinin ise, maliyet kontrolünü daha basit şekilde uyguladıkları tespit edilmiştir.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı

Günümüzde en fazla açılıp kapanan işletmeler arasında yiyecek-içecek işletmeleri yer almaktadır. Yiyecek-içecek işletmelerinin maliyet giderleri arasında en fazla yiyecek ve içeceklerin maliyetleri yer almaktadır. Bu nedenle yiyecek ve içecek işletmelerinin yüksek kar oranı ile çalışabilmesi, sürekliliğini sağlayabilmesi ve kaliteli hizmet sunabilmesi için yiyecek-içecek maliyetlerini doğru bir şekilde kontrol etmesi gerekmektedir. Konuyla ilgili önceki çalışmalar incelendiğinde, yapılan çalışmaların genellikle otel işletmelerinin yiyecek ve içecek maliyet kontrolleri üzerine odaklandığı görülmektedir (bkz. Tablo 1). Restoran işletmelerinin yiyecek ve içecek maliyet kontrollerini inceleyen çalışmalar sınırlı sayıdadır. Bu bağlamda bu çalışmanın temel amacı, Trabzon'da bulunan restoran işletmelerinin kullandığı yiyecek ve içecek maliyet kontrol yöntemlerini tespit ederek, restoran yöneticilerinin maliyet kontrolü hakkındaki düşüncelerini ortaya çıkarmaktır.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırma evrenini, Trabzon ilinde faaliyet gösteren turizm işletme belgeli ve belediye işletme belgeli restoran işletmelerinde çalışan yöneticilik rolünü üstlenen bireyler oluşturmaktadır. Trabzon İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü verilerine göre, 2017 yılı itibariyle Trabzon'da Kültür ve Turizm Bakanlığında işletme belgeli 8 restoran bulunmaktadır (trabzonkulturturizm.gov.tr). Belediye belgeli restoranların sayısı ise 30'dur (trabzon.kultur.gov.tr). Bu çalışmada, olasılığa dayalı örnekleme yöntemlerinden basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle (Lorcu, 2015: 20; Karagöz, 2017: 63) Trabzon il merkezinde faaliyet gösteren işletme belgeli 5 restoran ve belediye belgeli 14 restoran olmak üzere toplam 19 restoran işletmesi araştırma örnekleme seçilmiştir.

3.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma verilerinin toplanma sürecinde anket yöntemi kullanılmıştır. Anket formu, araştırma örnekleminde bulunan restoran işletmesi yöneticilerine yüz yüze uygulanmıştır. Anket iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, restoran işletmeleri hakkında genel bir bilgi elde etmek ve restoran işletmelerinin maliyet kontrolleri hakkında çeşitli bilgilere ulaşmak amacıyla işletme yöneticilerine yöneltilmek üzere 8'er soruya yer verilmiştir. İkinci bölümde ise, restoran yöneticilerinin maliyet kontrolü hakkındaki düşüncelerini içeren 11 soru yer almaktadır. Anket sorularının oluşturulmasında Çam (2009), Akın ve Akın (2013) ve Akbulut ve Arslan, (2015) tarafından yapılan çalışmalardan faydalanılmıştır. Anket formunun ikinci kısmında bulunan sorular 'kesinlikle katılmıyorum' ve 'kesinlikle katılıyorum' arasında 5'li likert ölçeği ile derecelendirilmiştir. Elde edilen veriler, bir istatistik paket programı (IBM SPSS Statistics 21) aracılığıyla çözümlenmiştir. Restoran işletmecilerinin maliyet kontrolüne yönelik ifadelerle katılım düzeylerinin, işletilen restoranın türüne, faaliyet süresine ve restoranda kullanılan yiyecek ve içecek maliyet kontrol yöntemlerine göre farklılık gösterip göstermediği durumunun test edilme sürecinde, parametrik olmayan analiz tekniklerinden 'Mann Whitney' U ve 'Kruskal Wallis H' testleri uygulanmıştır. Nitekim merkezi limit teoremi kapsamında parametrik testlerin uygulanabilmesi için asgari örneklem sayısının 30 olması gerekliliği vurgulanmaktadır (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroglu ve Yıldırım, 2012: 170). Bu durum, parametrik olmayan testlerin kullanılmasını gerektirmiştir.

4. BULGULAR

Bu kısımda, çalışma kapsamında ulaşılan bulgulara yer verilmiştir. Bu kapsamda, ilk olarak restoran işletmelerine ait genel bilgiler verilmiştir. Bu bilgiler, Tablo 2'de görülmektedir.

Tablo 2. Restoran İşletmeleri Hakkında Genel Bilgiler

Değişkenler	Σ	%100	Değişkenler	Σ	%100
Restoran İşletme Belgesi			Restoran Türü		
Turizm Bakanlığı	5	26,3	Fast Food Restoranı	7	36,8
Belediye Belgeli	14	73,7	Geleneksel Restoran	12	63,2
Toplam	19	100,0	Toplam	19	100,0
Restoranın Sahiplik Durumu			Restoranın Faaliyet Süresi		
Bağımsız Restoran	8	42,1	1-5 yıl arası	5	26,3
Aile Restoranı	3	15,8	6-10 yıl arası	8	42,1
Uluslararası Zincire Bağlı Restoran	3	15,8	10 yıldan fazla	6	31,6

Ulusal Zincire Bağlı Restoran	5	26,3	Toplam	19	100,0
Toplam	19	100,0	Restoranın Müşteri Kapasitesi		
Restoranın Yönetim Şekli			0-49 arası	2	10,5
Restoran sahibi	6	31,6	50-99 arası	5	26,3
Profesyonel yönetici	10	52,6	100-149 arası	4	21,1
Aşçıbaşı	3	15,8	150-199 arası	5	26,3
Toplam	19	100,0	200'den fazla	3	15,8
Restoranda Çalışan Toplam Personel Sayısı			Toplam	19	100,0
10'dan az	7	36,8	Restoranın Faaliyet Dönemi		
11-20 arası	7	36,8	12 ay açık	19	100,0
21-30 arası	3	15,8	Sezonluk	0	0
30'dan fazla	2	10,5	Toplam	19	100,0
Toplam	19	100,0			

Tablo 1'deki bulgulara göre restoran işletmelerine ait genel bilgiler şu şekilde özetlenebilir: Restoran işletmelerinin %73,7'si belediye belgeli restoranlardan oluşmakta iken %26,3'ü Kültür ve Turizm Bakanlığı işletim belgesine sahiptir. Restoranların sahiplik durumuna bakıldığında en fazla bağımsız restoran (%42,1) bulunmaktadır. Bunu sırasıyla, ulusal zincire bağlı restoran (%26,3) ve eşit şekilde aile restoranı ve uluslararası zincire bağlı restoran (%15,8) takip etmektedir. Trabzon'daki restoranlara yönetim şekli açısından bakıldığında, en fazla sırasıyla; profesyonel yönetici (%52,6), restoran sahibi (%31,6) ve aşçıbaşı (%15,8) tarafından yönetildiği görülmektedir. Restoranların çalışan toplam personel sayısı genel olarak 10'dan az (%36,8) ve 11-20 arası (%36,8) olarak belirtilmiştir. Araştırmaya dahil olan restoranların %38,8'i fast food restoranı iken %63,2'si geleneksel restorandır. Araştırmaya dahil olan restoranların faaliyet süreleri incelendiğinde, %26,3'ü 1-5 yıl arasında, %42,1'i 6-10 yıl arasında ve %31,6'sı 10 yıldan fazladır faaliyetlerini sürdürmektedir. Araştırmaya dahil olan restoranların müşteri kapasiteleri incelendiğinde, 0-49 arası (%10,5), 50-99 arası (%26,3), 100-149 arası (%21,1), 150-199 arası (%26,3) ve 200'den fazla (%15,8) şeklinde dağılım göstermiştir. Restoranların tamamı tüm yıl faaliyetlerini sürdürmektedir.

Tablo 3. Restoran İşletmelerinin Maliyet Kontrolleri Hakkında Bilgiler

Değişkenler	Σ	%100	Değişkenler	Σ	%100
Maliyet Kontrolü Yapılıp Yapılmadığı			Kullanılan Satın Alma Yöntemleri		
Evet	19	100,0	Kapalı Zarf Usulü	1	5,3
Hayır	0	0	Pazarlık Usulü	10	52,6
Toplam	19	100,0	Teklif Alma	8	42,1
Maliyet Kontrolünü Yapan Kişi			Toplam	19	100,0
Restoran Sahibi	3	15,8	Yiyecek-İçecek Giderlerinin Toplam Maliyetler İçindeki Oranı		
Restoran Müdürü	13	68,4	%11-20 arası	4	21,1
Restoran Şefi	1	5,3	%21-30 arası	12	63,2
Diğer	2	10,5	%31-40 arası	3	15,8
Toplam	19	100,0	Toplam	19	100,0

<i>Maliyet Kontrolü Yapan Kişinin Eğitim Durumu</i>			<i>Kullanılan Yiyecek Maliyet Kontrol Yöntemleri</i>		
Lise	6	31,6	Basit Maliyet Kontrol Yöntemi	6	31,6
Ön lisans	4	21,1	Ayrıntılı Maliyet Kontrol Yöntemi	9	47,4
Lisans	9	47,4	Tahmini Maliyet Kontrol Yöntemi	2	10,5
Toplam	19	100,0	Standart Maliyet Kontrol Yöntemi	2	10,5
<i>Maliyet Kontrolünün Yapılma Sıklığı</i>			Toplam	19	100,0
Günlük	5	26,3	<i>Kullanılan İçecek Maliyet Kontrol Yöntemleri</i>		
Haftalık	3	15,8	Basit Maliyet Kontrol Yöntemi	10	52,6
Aylık	11	57,9	Satış Fiyatıyla Kontrol Yöntemi	6	31,6
Toplam	19	100,0	Yüzdeyle Kontrol Yöntemi	3	15,8
			Toplam	19	100,0

Trabzon'daki restoranların tümü maliyet kontrolü yaptıklarını belirtmişlerdir. Araştırmaya dahil olan restoranların büyük çoğunluğunda maliyet kontrolünü restoran müdürü (%68,4) yapmaktadır. Restoranlarda maliyet kontrolü yapan kişilerin eğitim durumları genel olarak lisans (%47,4) düzeyindedir. Maliyet kontrollerinin yapılma sıklığına bakıldığında ise, en fazla aylık maliyet kontrolü (%57,9) yapılmaktadır. Restoranlarda en fazla pazarlık usulü satın alma yöntemi (%52,6) kullanılmaktadır. Restoranlardaki yiyecek ve içecek giderlerinin toplam maliyetler içindeki oranları genellikle %21-30 arasında (%63,2) dağılım göstermiştir. Restoranlarda kullanılan yiyecek maliyet kontrol yöntemlerinden en fazla ayrıntılı maliyet kontrol yöntemi (%47,4) kullanılmaktadır. Bunu sırasıyla; basit maliyet kontrol yöntemi (%31,6) ve eşit şekilde dağılım gösteren tahmini maliyet kontrol yöntemi ile standart maliyet kontrol yöntemi (%10,5) izlemektedir. Araştırmaya dahil olan restoranlarda kullanılan içecek maliyet kontrol yöntemleri ise, basit maliyet kontrol yöntemi (%52,6), satış fiyatı ile maliyet kontrol yöntemi (%31,6) ve yüzde ile maliyet kontrol yöntemi (%15,8) şeklinde dağılım göstermiştir. Bir sonraki süreçte araştırmaya dahil olan restoran yöneticilerinin yiyecek ve içecek maliyet kontrollerine yönelik ifadelerle katılım düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. İlgili bulgular, Tablo 4'teki gibidir.

Tablo 4. İşletmecilerin Maliyet Kontrolüyle İlgili İfadelerle Katılım Düzeyleri (Frekans Analizi Sonuçları)

İfadeler	N	A.O.	S.S.
1. Restoran işletmelerinde yiyecek-içecek maliyetleri restoranın diğer maliyetlerinden daha önemlidir.	19	4,68	,477
2. Restoran işletmeleri fiyatları belirlerken maliyet analizi yapmak zorundadır.	19	4,78	,418
3. Restoran işletmelerinde standardizasyonu sağlamak için sürekli aynı firmadan mal almak işletmeye maliyet açısından katkı sağlar.	19	4,36	,495

4. Maliyet kontrolünden sorumlu kişinin malzeme satın alımı sırasında bulunması maliyetlerin kontrolünde önemlidir.	19	3,05	,911
5. Yiyecek-içecek maliyet kontrolü kârlılık oranlarının belirlenmesinde önemlidir.	19	4,36	,760
6. Yiyecek-içecek malzemelerinin çalınmasını ve malzeme israfını önlemek için etkili bir maliyet kontrolünün uygulanması gerekmektedir.	19	2,84	,602
7. Yiyecek-içecek malzemelerinin fazla miktarda satın alınması işletmenin maliyetlerini azaltıcı bir faktördür.	19	3,52	1,17
8. Stok sayımı maliyetlerin kontrolü için önemli bir unsurdur.	19	4,05	,848
9. Porsiyon başına maliyetlendirme maliyet kontrolünü kolaylaştırır.	19	4,15	,834
10. Mevsimsel koşullar maliyet kontrolü üzerinde etkilidir.	19	4,15	,764
11. İşletmede uygulanan menü türü, maliyet kontrolü üzerinde etkilidir.	19	4,36	,597

Tablo 4'e göre restoran yöneticilerinin maliyet kontrolleriyle ilgili ifadelerle katılım düzeylerinin en yüksek olduğu ifadelerin; "*restoran işletmeleri fiyatları belirlerken maliyet analizi yapmak zorundadır* (A.O.=4,78)" ve "*restoran işletmelerinde yiyecek-içecek maliyetleri restoranın diğer maliyetlerinden daha önemlidir* (A.O.=4,68)" olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, "*restoran işletmelerinde standardizasyonu sağlamak için sürekli aynı firmadan mal almak işletmeye maliyet açısından katkı sağlar* (A.O.=4,36) ve "*yiyecek-içecek maliyet kontrolü kârlılık oranlarının belirlenmesinde önemlidir* (A.O.=4,36)" ifadelerine de restoran işletmecilerinin katılım düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür. Öte yandan, restoran yöneticilerinin maliyet kontrolleriyle ilgili ifadelerle katılım düzeylerinin en düşük olduğu ifadelerin; "*yiyecek-içecek malzemelerinin çalınmasını ve malzeme israfını önlemek için etkili bir maliyet kontrolünün uygulanması gerekmektedir* (A.O.=2,84)" ve "*maliyet kontrolünden sorumlu kişinin malzeme satın alımı sırasında bulunması maliyetlerin kontrolünde önemlidir* (A.O.=3,05)" ifadeleri olduğu tespit edilmiştir.

Yukarıda değinilen bulgulardan farklı ve yeni bulgular elde etmek amacıyla restoran işletmesi yöneticilerinin maliyet kontrolüyle ilgili ifadelerle katılım düzeyleri, restoran türüne (Tablo 5), restoran faaliyet süresine (Tablo 6), kullanılan yiyecek maliyet kontrol yöntemlerine (Tablo 7) ve kullanılan içecek maliyet kontrol yöntemlerine göre (Tablo 8) karşılaştırılmıştır. Tablo 5'e göre, "*stok sayımı maliyetlerin kontrolü için önemli bir unsurdur*" ($p=,036$; $p\leq,05$) ve "*porsiyon başına maliyetlendirme maliyet kontrolünü kolaylaştırır*" ($p=,002$; $p\leq,01$) ifadelerinde fast food ve geleneksel restoran yöneticileri arasında fast food restoranları lehine istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Buna göre, fast food restoran yöneticilerinin geleneksel restoran yöneticilerine göre, stok sayımının maliyet kontrolünde önemli bir ölçüt olduğu ve porsiyon başına maliyet hesaplamasının maliyet kontrolünü kolaylaştırdığına yönelik ifadelerle katılım düzeyleri daha yüksektir. Diğer ifadelerde ise, fast food ve geleneksel restoran yöneticilerinin katılım düzeyleri benzerlik göstermektedir.

Tablo 5. İşletmecilerin Maliyet Kontrolüyle İlgili İfadelerle Katılım Düzeylerinin Restoran Türüne Göre Karşılaştırılması (Mann-Whitney U Testi Sonuçları)

İfadeler	Restoran Türü	n	Ortalama Sıra	M.W.U	Anlam Düzeyi
Restoran işletmelerinde yiyecek-içecek maliyetleri restoranın diğer maliyetlerinden daha önemlidir	Fast Food	7	10,29	40,000	,834
	Geleneksel	12	9,83		
Restoran işletmeleri fiyatları belirlerken maliyet analizi yapmak zorundadır	Fast Food	7	7,93	27,500	,083
	Geleneksel	12	11,21		
Restoran işletmelerinde standardizasyonu sağlamak için sürekli aynı firmadan mal almak işletmeye maliyet açısından katkı sağlar	Fast Food	7	10,57	38,000	,686
	Geleneksel	12	9,67		
Maliyet kontrolünden sorumlu kişinin malzeme satın alımı sırasında bulunması maliyetlerin kontrolünde önemlidir	Fast Food	7	8,64	32,500	,376
	Geleneksel	12	10,79		
Yiyecek-içecek maliyet kontrolü kârlılık oranlarının belirlenmesinde önemlidir	Fast Food	7	7,50	24,500	,103
	Geleneksel	12	11,46		
Yiyecek-içecek malzemelerinin çalınmasını ve malzeme israfını önlemek için etkili bir maliyet kontrolünün uygulanması gerekmektedir	Fast Food	7	11,29	33,000	,374
	Geleneksel	12	9,25		
Yiyecek-içecek malzemelerinin fazla miktarda satın alınması işletmenin maliyetlerini azaltıcı bir faktördür	Fast Food	7	11,00	35,000	,529
	Geleneksel	12	9,42		
Stok sayımı maliyetlerin kontrolü için önemli bir unsurdur	Fast Food	7	13,29	19,000	,036*
	Geleneksel	12	8,08		
Porsiyon başına maliyetlendirme maliyet kontrolünü kolaylaştırır	Fast Food	7	14,86	8,000	,002**
	Geleneksel	12	7,17		
Mevsimsel koşullar maliyet kontrolü üzerinde etkilidir	Fast Food	7	10,00	42,000	1,000
	Geleneksel	12	10,00		
İşletmede uygulanan menü türü, maliyet kontrolü üzerinde etkilidir	Fast Food	7	10,36	39,500	,811
	Geleneksel	12	9,79		

*p≤ ,05, **p≤ ,01

Tablo 6'da görüldüğü üzere, işletmecilerin maliyet kontrolüyle ilgili katılım düzeyleri, restoran faaliyet süresine göre hiçbir ifadeye %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Buna göre, maliyet kontrolüyle ilgili tabloda görülen ifadelerde 1-5 yıl arası, 6-10 yıl arası ve 10 yıldan fazla bir süredir faaliyette olan işletmelerin yöneticileri benzer katılım düzeyine sahiptirler.

Tablo 6. İşletmecilerin Maliyet Kontrolüyle İlgili İfadelere Katılım Düzeylerinin Restoran Faaliyet Süresine Göre Karşılaştırılması (Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları)

İfadeler	Faaliyet Süresi	n	Ortalama Sıra	Ki-Kare	Anlam Düzeyi
Restoran işletmelerinde yiyecek-içecek maliyetleri restoranın diğer maliyetlerinden daha önemlidir	1-5 yıl arası	5	11,10	1,338	,512
	6-10 yıl arası	8	10,63		
	10 yıldan fazla	6	8,25		
Restoran işletmeleri fiyatları belirlerken maliyet analizi yapmak zorundadır	1-5 yıl arası	5	12,00	1,850	,397
	6-10 yıl arası	8	9,63		
	10 yıldan fazla	6	8,83		
Restoran işletmelerinde standardizasyonu sağlamak için sürekli aynı firmadan mal almak işletmeye maliyet açısından katkı sağlar	1-5 yıl arası	5	10,30	,052	,974
	6-10 yıl arası	8	10,06		
	10 yıldan fazla	6	9,67		
Maliyet kontrolünden sorumlu kişinin malzeme satın alımı sırasında bulunması maliyetlerin kontrolünde önemlidir	1-5 yıl arası	5	13,30	2,843	,241
	6-10 yıl arası	8	8,94		
	10 yıldan fazla	6	8,67		
Yiyecek-içecek maliyet kontrolü kârlılık oranlarının belirlenmesinde önemlidir	1-5 yıl arası	5	8,80	,562	,755
	6-10 yıl arası	8	10,94		
	10 yıldan fazla	6	9,75		
Yiyecek-içecek malzemelerinin çalınmasını ve malzeme israfını önlemek için etkili bir maliyet kontrolünün uygulanması gerekmektedir	1-5 yıl arası	5	9,50	1,111	,574
	6-10 yıl arası	8	11,31		
	10 yıldan fazla	6	8,67		
Yiyecek-içecek malzemelerinin fazla miktarda satın alınması işletmenin maliyetlerini azaltıcı bir faktördür	1-5 yıl arası	5	12,30	1,555	,460
	6-10 yıl arası	8	9,81		
	10 yıldan fazla	6	8,33		
Stok sayımı maliyetlerin kontrolü için önemli bir unsurdur	1-5 yıl arası	5	8,10	1,159	,560
	6-10 yıl arası	8	10,06		
	10 yıldan fazla	6	11,50		
Porsiyon başına maliyetlendirme maliyet kontrolünü kolaylaştırır	1-5 yıl arası	5	8,50	1,412	,494
	6-10 yıl arası	8	9,44		
	10 yıldan fazla	6	12,00		
Mevsimsel koşullar maliyet kontrolü üzerinde etkilidir	1-5 yıl arası	5	11,50	,971	,673
	6-10 yıl arası	8	8,88		
	10 yıldan fazla	6	10,25		
İşletmede uygulanan menü türü, maliyet kontrolü üzerinde etkilidir	1-5 yıl arası	5	11,90	1,003	,606
	6-10 yıl arası	8	9,19		
	10 yıldan fazla	6	9,50		

Tablo 7'ye göre, işletmecilerin maliyet kontrolüyle ilgili katılım düzeyleri, işletmelerde kullanılan yiyecek maliyet kontrol yöntemlerine göre tabloda geçen hiçbir ifadeye %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Buna göre, maliyet kontrolüyle ilgili tabloda görülen ifadelerde yiyecek maliyet kontrol yöntemleri kapsamında basit, ayrıntılı, tahmini ve standart maliyet kontrol yöntemlerini kullanan işletmelerin yöneticileri benzer katılım düzeyine sahiptirler.

Tablo 7. İşletmecilerin Maliyet Kontrolüyle İlgili İfadelere Katılım Düzeylerinin Kullanılan Yiyecek Maliyet Kontrol Yöntemlerine Göre Karşılaştırılması (Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları)

İfadeler	Yiyecek Maliyet Kontrol Yöntemi	n	Ortalama Sıra	Ki-Kare	Anlam Düzeyi
Restoran işletmelerinde yiyecek-içecek maliyetleri restoranın diğer maliyetlerinden daha önemlidir	Basit	6	9,83	,949	,814
	Ayrıntılı	9	10,89		
	Tahmini	2	8,25		
	Standart	2	8,25		
Restoran işletmeleri fiyatları belirlerken maliyet analizi yapmak zorundadır	Basit	6	12,00	3,750	,290
	Ayrıntılı	9	8,83		
	Tahmini	2	7,25		
	Standart	2	12,00		
Restoran işletmelerinde standardizasyonu sağlamak için sürekli aynı firmadan mal almak işletmeye maliyet açısından katkı sağlar	Basit	6	8,08	5,560	,135
	Ayrıntılı	9	10,72		
	Tahmini	2	16,00		
	Standart	2	6,50		
Maliyet kontrolünden sorumlu kişinin malzeme satın alımı sırasında bulunması maliyetlerin kontrolünde önemlidir	Basit	6	10,00	,229	,973
	Ayrıntılı	9	10,39		
	Tahmini	2	8,50		
	Standart	2	9,75		
Yiyecek-içecek maliyet kontrolü kârlılık oranlarının belirlenmesinde önemlidir	Basit	6	11,08	3,011	,390
	Ayrıntılı	9	8,17		
	Tahmini	2	10,50		
	Standart	2	14,50		
Yiyecek-içecek malzemelerinin çalınmasını ve malzeme israfını önlemek için etkin bir maliyet kontrolünün uygulanması gerekmektedir	Basit	6	7,25	5,467	,141
	Ayrıntılı	9	11,33		
	Tahmini	2	7,25		
	Standart	2	15,00		
Yiyecek-içecek malzemelerinin fazla miktarda satın alınması işletmenin maliyetlerini azaltıcı bir faktördür	Basit	6	9,08	6,756	,080
	Ayrıntılı	9	11,22		
	Tahmini	2	2,25		
	Standart	2	15,00		
Stok sayımı maliyetlerin kontrolü için önemli bir unsurdur	Basit	6	9,25	2,881	,410
	Ayrıntılı	9	11,67		
	Tahmini	2	5,00		
	Standart	2	9,75		

Porsiyon başına maliyetlendirme maliyet kontrolünü kolaylaştırır.	Basit	6	8,42	5,616	,132
	Ayrıntılı	9	12,72		
	Tahmini	2	4,50		
	Standart	2	8,00		
Mevsimsel koşullar maliyet kontrolü üzerinde etkilidir	Basit	6	11,25	,582	,901
	Ayrıntılı	9	9,67		
	Tahmini	2	9,25		
	Standart	2	8,50		
İşletmede uygulanan menü türü, maliyet kontrolü üzerinde etkilidir	Basit	6	8,00	7,389	,060
	Ayrıntılı	9	11,50		
	Tahmini	2	15,50		
	Standart	2	3,75		

Tablo 8'e bakıldığında ise, işletmeler arasında yalnızca "Porsiyon başına maliyetlendirme maliyet kontrolünü kolaylaştırır" ifadesinde restoranlarda kullanılan maliyet kontrol yöntemlerine göre basit maliyet kontrol yöntemini benimseyen işletmeler lehine istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık ($p=.026$; $p\leq,05$) tespit edilmiştir. Buna göre, içecek maliyet kontrolü kapsamında basit maliyet kontrol yöntemini benimseyen işletmeler, porsiyon başına maliyet almanın maliyet kontrolünü kolaylaştırdığı konusunda satış fiyatıyla ve yüzdeyle maliyet kontrolü yapan işletmelerden daha yüksek düzeyde katılıma sahiptirler. Diğer ifadelerde ise, içecek maliyet kontrol yöntemlerine göre işletmelerin tablodaki ifadelere katılım düzeyleri benzerdir.

Tablo 8. İşletmecilerin Maliyet Kontrolüyle İlgili İfadelere Katılım Düzeylerinin Kullanılan İçecek Maliyet Kontrol Yöntemlerine Göre Karşılaştırılması (Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları)

İfadeler	İçecek Maliyet Kontrol Yöntemi	n	Ortalama Sıra	Ki-Kare	Anlam Düzeyi
Restoran işletmelerinde yiyecek-içecek maliyetleri restoranın diğer maliyetlerinden daha önemlidir	Basit	10	10,15	,023	,989
	Satış Fiyatlı	6	9,83		
	Yüzdeli	3	9,83		
Restoran işletmeleri fiyatları belirlerken maliyet analizi yapmak zorundadır	Basit	10	9,15	1,280	,527
	Satış Fiyatlı	6	10,42		
	Yüzdeli	3	12,00		
Restoran işletmelerinde standardizasyonu sağlamak için sürekli aynı firmadan mal almak işletmeye maliyet açısından katkı sağlar	Basit	10	9,35	,629	,730
	Satış Fiyatlı	6	11,25		
	Yüzdeli	3	9,67		
Maliyet kontrolünden sorumlu kişinin malzeme satın alımı sırasında bulunması maliyetlerin kontrolünde önemlidir	Basit	10	8,70	2,352	,308
	Satış Fiyatlı	6	10,25		
	Yüzdeli	3	13,83		
Yiyecek-içecek maliyet kontrolü kârlılık oranlarının belirlenmesinde önemlidir	Basit	10	8,80	2,905	,234
	Satış Fiyatlı	6	9,75		
	Yüzdeli	3	14,50		
Yiyecek-içecek malzemelerinin çalınması ve malzeme israfını önlemek için etkin bir maliyet kontrolünün uygulanması gerekmektedir	Basit	10	9,80	,507	,776
	Satış Fiyatlı	6	11,00		
	Yüzdeli	3	8,67		

Yiyecek-içecek malzemelerinin fazla miktarda satın alınması işletmenin maliyetlerini azaltıcı bir faktördür.	Basit	10	10,05	,577	,749
	Satış Fiyatlı	6	9,00		
	Yüzdeli	3	11,83		
Stok sayımı maliyetlerin kontrolü için önemli bir unsurdur	Basit	10	11,40	1,569	,456
	Satış Fiyatlı	6	8,17		
	Yüzdeli	3	9,00		
Porsiyon başına maliyetlendirme maliyet kontrolünü kolaylaştırır	Basit	10	12,80	7,286	,026*
	Satış Fiyatlı	6	8,17		
	Yüzdeli	3	4,33		
Mevsimsel koşullar maliyet kontrolü üzerinde etkilidir	Basit	10	9,70	,142	,932
	Satış Fiyatlı	6	10,00		
	Yüzdeli	3	11,00		
İşletmede uygulanan menü türü, maliyet kontrolü üzerinde etkilidir	Standart	10	10,10	,036	,982
	Satış Fiyatlı	6	10,08		
	Yüzdeli	3	9,50		

*p≤ ,05

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma kapsamında elde edilen bilgiler ve bulgular bu bölümde tartışılmıştır. Bu kapsamda, ilgili plan/politikacılar ve sonraki araştırmacılar için bazı öneriler sunulmuştur. Öncelikle, araştırmaya dahil olan tüm restoranlarda benimsenen bir maliyet kontrol yönteminin bulunduğu ve bu kontrollerin genellikle restoran yöneticileri tarafından yapıldığı tespit edilmiştir. Restoranlarda maliyet kontrol sıklığının en fazla aylık olarak yapıldığı belirlenmiştir. Ancak, restoranlarda kullanılan ürünlerin genellikle dayanıksız (son tüketim tarih aralığı kısa olan) ürünler olduğu dikkate alındığında, işletmecilerin maliyet kontrolünü daha sık aralıklarla yapması gerektiği söylenebilir. Restoranlarda en fazla tercih edilen satın alma yöntemi pazarlık usulü satın alma yöntemidir. Bu durumun, restoranların küçük ölçekli olmasından ve restoranların ürünlerini satın alırken belirli bir tedarikçilerinin olmadığından kaynaklandığı söylenebilir. Ancak, işletmelerin diğer satın alma yöntemlerini de kullanarak, daha uygun fiyatla ürün almaları sağlanabilir.

Restoran işletmelerinde yiyecek-içecek giderlerinin toplam maliyetler içindeki oranının genel olarak %21-30 arasında olduğu bulgusundan hareketle, restoranların genel kabul gören oranı (%30) sağladığı söylenebilir. Restoranlarda kullanılan yiyecek maliyet kontrol yöntemlerinin, çoğunlukla ayrıntılı ve basit maliyet kontrol yöntemleri olduğu sonucuna varılmıştır. Restoranlarda kullanılan içecek maliyet kontrol yöntemlerinde ise, çoğunlukla basit ve satış fiyatlı maliyet kontrol yöntemlerinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Restoran yöneticilerinin yiyecek-içecek maliyet kontrolüne yönelik ifadelerle katılım düzeyleri incelendiğinde, yiyecek-içecek maliyetlerinin diğer maliyetlerden önemli olduğu, fiyat belirlemede maliyet kontrolünün yapılması gerekliliği, standardizasyonun sağlanması için belirli tedarikçilerin oluşturulması gerekliliği, kârlılık oranlarının saptanması ve menü türünün belirlenmesinde maliyet kontrolünün önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Stok sayımının maliyet kontrolünde önemli bir ölçüt olduğu ve porsiyon başına maliyet hesaplamasının maliyet kontrolünü kolaylaştırdığı konularında, fast food yöneticilerinin geleneksel restoran yöneticilerine göre daha yüksek bilgi düzeyine sahip olduğu çıkarımında bulunulabilir. Ayrıca, ilgili konularda fast food restoranlarının geleneksel restoranlara göre daha olumlu sonuçlar elde edeceği öngörülebilir.

Maliyet kontrol yöntemlerine yönelik ifadelerde işletmecilerin katılım/bilgi düzeylerinin, işletmelerin faaliyet süresine göre anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Buna göre, restoran işletmelerinde maliyet kontrol yöntemlerine ilişkin bilgi düzeyinin veya bu kapsamdaki uygulamaların tecrübeyle gelişmeyeceği söylenebilir. Bu durumun geliştirilmesi kapsamında maliyet kontrol yöntemlerini uygulama sürecinde uzman desteği alınabilir veya konuyla ilgili yöneticilere yönelik eğitim seminerleri düzenlenebilir.

Yiyecek maliyet kontrol yöntemleri kapsamında, birbirinden farklı yöntemleri benimseyen işletmecilerin maliyet kontrolüyle ilgili katılım düzeylerinin anlamlı bir farklılık göstermediği bulgusu hesaba katıldığında, yiyecek maliyet kontrol yöntemleri arasında üstünlük veya zayıflık bulunmadığı ileri sürülebilir. Ayrıca, işletmecilerin restoranları için en uygun maliyet kontrol yöntemini benimsemesi veya gerektiğinde birden fazla maliyet kontrol yöntemini aynı anda kullanabileceği düşünülebilir. İçecek maliyet kontrolü kapsamında ise, basit maliyet kontrol yöntemini benimseyen işletmelerin, 'porsiyon başına maliyet almanın maliyet kontrolünü kolaylaştırdığı' konusunda satış fiyatıyla ve yüzdeyle maliyet kontrolü yapan işletmelerden daha yüksek düzeyde katılıma sahip oldukları tespit edilmiştir. Bu bulgu göz önüne alındığında, porsiyon başına maliyetlendirme konusunda basit maliyet kontrol yönteminin satış fiyatlı ve yüzde ile maliyet kontrol yöntemlerinden daha etkili olduğu söylenebilir.

Bu araştırmanın en önemli sınırlılığını, örneklem sayısı oluşturmaktadır. Trabzon'da bulunan Kültür ve Turizm Bakanlığı İşletme Belgeli restoranların sayıca az olması bu durumda etkili olmuştur. Bu kapsamda, sonraki araştırmalarda nitel yaklaşımların benimsenmesiyle daha derinlemesine sonuçlara ulaşılabilir. Ayrıca, karma araştırma yaklaşımıyla (*triangulation*) sonuçların geçerliliği ve güvenilirliği önemli ölçüde artırılabilir. Öte yandan, turizm işletme belgeli restoran sayısının artırılması ve yatırımcıların bu konuda teşvik edilmesiyle Trabzon'a yönelik artan talep en iyi şekilde karşılanabilecektir.

KAYNAKÇA

- ABUKHALİFEH, A. N. ve Som, A. P. M. (2012). Service Quality Management in Hotel Industry: A Conceptual Framework for Food and Beverage Departments. *International Journal of Business and Management*, 7(14), p. 135-141.
- AKAY, B. (2016). *Turizm İşletmelerinde Maliyet Kontrolü: Temel Kavramlar*. İçinde: N. Ayaz ve B. Akay (Editörler). *Turizm İşletmelerinde Maliyetler ve Kontrolü*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- AKBULUT, H. ve Arslan, F. (2015). Yiyecek İçecek Maliyet Kontrolü: Batı Karadeniz Bölgesinde Otel İşletmelerine Yönelik Bir Araştırma. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (3), 71-106.
- AKIN, A. ve AKIN, A. (2013). Yiyecek İçecek İşletmelerinde Uygulanan Maliyet Kontrol Sistemlerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma: Gaziantep Örneği. *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 36, s.1-16.
- AKTAŞ, A. ve Özdemir, B. (2012). *Otel İşletmelerinde Mutfak Yönetimi*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- ALTUNIŞIK, R., COŞKUN, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. Sakarya Yayıncılık, Sakarya.

- AMİR, A., AUZAIR, S. ve AMİR UDDİN, R. (2016). Cost Management, Entrepreneurship and Competitiveness of Strategic Priorities for Small and Medium Enterprises. *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 219, p. 84-90.
- BOROĞLU, A. (2016). *İçecek Maliyet Kontrolü*. İçinde: N. Ayaz ve B. Akay (Editörler). Turizm İşletmelerinde Maliyetler ve Kontrolü. Ankara: Detay Yayıncılık, s. 73-89.
- BÖLÜKOĞLU, İ. ve ÖZGEN, İ. (2006). Yiyecek-İçecek İşletmelerinde Standart Maliyet Sistemi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 8(1), s. 71-88.
- COLTMAN, M.M. (1989). *Cost Control for the Hospitality Industry*. Van Nostrand Reinhold, New York.
- ÇAM, M. (2009). Konaklama İşletmelerinde Yiyecek-İçecek Maliyet Kontrolünün Önemi ve Akdeniz Bölgesindeki Konaklama İşletmelerinde Bir Anket Çalışması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (11), 503-524.
- ÇİFTÇİ, Y. ve Köroğlu, Ç. (2008). Otel İşletmelerinde Yiyecek-İçecek Maliyet Kontrol Yöntemlerinin İncelenmesi (Marmaris İlçesi Örneği). *Muğla Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 19, s. 33-42.
- DİTTMER, P. R. ve KEEFE, J. D. (2009). *Principles Of Food, Beverage, and Labor Cost Controls*. John Wiley & Sons, New Jersey.
- DİTTMER, R.P. ve GRİFFİN, G. G. (1999). *Principles of Food, Beverage and Labor Cost Controls*. New York, John Willey and Sons, 6. Basım.
- DÖNMEZ, A., ARICI A. ve ANGAY KUTLUK, F. (2011). Antalya'daki Beş Yıldızlı Konaklama İşletmelerinde Yiyecek-İçecek Maliyet Kontrolü ve Fiyatlama Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 3(1), s. 201-222.
- ERDİNÇ, S.B. (2009). Konaklama İşletmelerinde Yiyecek-İçecek Maliyet Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, (14), s. 313-330.
- <http://trabzon.kultur.gov.tr/TR,57708/belediye-belgeli-lokanta-ve-yeme-icme-tesisleri.html> (Erişim Tarihi: 12.04.2017)
- <http://www.haberturk.com/ekonomi/is-yasam/haber/1575156-arap-turist-trabzon-a-akin-ediyor> (Erişim Tarihi: 25.02.2018)
- <http://www.trabzonkulturturizm.gov.tr/TR,57707/bakanlik-turizm-isletme-belgeli-restaurant-ve-lokantala-.html> (Erişim Tarihi: 12.04.2017)
- İŞİK, İ. ve YILMAZ, B. B. (2016). Konaklama İşletmelerinde Yiyecek İçecek Maliyet Kontrolü: Bir Otel İşletmesinin Yiyecek İçecek Maliyet Kontrol Yöntemleri Üzerine İnceleme. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 11(1), s. 60-83.
- KARAGÖZ, Y. (2017). *SPSS ve Amos Uygulamalı Nitel-Nicel-Karma Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği*. Nobel Yayıncılık, Ankara.
- KÖROĞLU, Ç., BİÇİCİ F. ve SEZER, D. (2011). Otel İşletmelerinde Maliyet Kontrolünün Rekabet Üstünlüğüne Etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 3(1), s. 33-48.
- LORCU, F. (2015). *Örneklerle Veri Analizi SPSS Uygulamalı*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- MİLLER, J. E., DOPSON, L. R., HAYES, D. K. (2005). *Food and Beverage Cost Control* (3. Baskı). John Wiley & Sons, New Jersey.
- OJUGO, C. (2010). *Practical Food & Beverage Cost Control (İkinci Baskı)*. Delmar, New York.
- OKUTMUŞ, E., GÖVCE, G. (2015). Yiyecek İşletmelerinin Maliyet Kontrolünde Standart Reçetelerin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi ve Bir Uygulama. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), s. 79-90.

- ÖZDOĞAN, O.N. (2010). *Maliyet Kontrolü*. İçinde: M. Sarıışık, Ş. Çavuş ve K. Karamustafa (Editörler). Profesyonel Restoran Yönetimi İlkeler, Uygulamalar ve Örnek Olaylar. Ankara: Detay Yayıncılık, s. 255-283.
- PATİAR, A. (2016). Costs Allocation Practices: Evidence of Hotels in Australia. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, (26), s. 1-8.
- POYRAZ, E. (2008). *Açıklamalı Örneklerle Finansal Yönetim*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- SANCAR, M. F. (2016). *Yiyecek Maliyet Kontrolü*. İçinde: N. Ayaz ve B. Akay (Editörler). Turizm İşletmelerinde Maliyetler ve Kontrolü. Ankara: Detay Yayıncılık, s. 43-72.
- TAŞKIN, E. (1997). *Otel İşletmelerinde Yiyecek Maliyetlerinin Kontrolü ve Azaltılması*. Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- TÜRKSOY, A. (2015). *Yiyecek ve İçecek Hizmetleri Yönetimi*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- UÇMA UYSAL, T. (2015). Yiyecek-İçecek Hizmeti Veren Konaklama İşletmelerinde Maliyet Kontrol Sistemlerinin Etkinliği Açısından İç Kontrol. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 8(1), s. 53-65.
- USAL A. ve KURGUN O.A. (2006). *Turizm İşletmelerinde Maliyet Analizleri*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- YILMAZ, Y. (2012). *Konaklama ve Ağırhlama İşletmelerinde Servis Tekniği ve Yönetimi*. Detay Yayıncılık, Ankara.

TÜRKİYE ÜNİVERSİTELERİNDE HALKBİLİMİ BÖLÜMLERİNİN DÜNÜ, BUGÜNÜ, YARINI

THE DEPARTMENT OF FOLKLORE AT THE UNIVERSITIES OF TURKEY: PAST, PRESENT AND FUTURE

ПОЛОЖЕНИЕ КАФЕДР ФОЛЬКЛОРИСТИКИ В УНИВЕРСИТЕТАХ ТУРЦИИ: ВЧЕРА, СЕГОДНЯ, ЗАВТРА

Uğur DURMAZ*

ÖZ

Bilinen insanlık tarihi yazının icadıyla beraber günümüze kadar gelen süreç içerisinde değerlendirilen uzun ve büyük bir alanı kapsamaktadır. Bu alan içerisinde pek çok farklı unsur bu tarihi yapıyı şekillendirmek için çeşitli etkiler yapmıştır. Günümüzde sosyal bilimler olarak bilinen ve içerisinde kültür, dil, edebiyat, sanat, siyaset, felsefe gibi birçok yapıyı barındıran alanın da temel inceleme insanlık tarihidir. Bu yönden bakıldığında toplumların gelişmesine yardımcı olan bu unsurların detaylı şekilde irdelenmesi için çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Üniversiteler de bu çalışmaların daha sistemli halde ilerlemesi ve yeni bireyler yetiştirilmesi konusunda önemli bir kurumdur.

Halkbilimi alanının tarihi yapısına bakıldığında ise on dokuzuncu yüzyıldan itibaren sistemli bir ilerleyişe girdiği düşüncesi hâkimdir. Bu yönden bakıldığında genç bir bilim dalı olarak sayılabilen halkbiliminin, Türkiye üniversitelerindeki geçmişini, bugünkü durumunu ve geleceğini incelemek hem halkbilimi alanının hem de üniversitelerin sosyal bilimlerle olan ilişkisini görmek bakımından faydalı olacaktır. Güncel olarak Türkiye’de yeni yeni bölüm haline gelen bu alanın ilk defa ayrı bir dal ya da kürsü olarak üniversitelerde varlığı ise yarım asırlık bir süreci içermektedir. Bu yazıda da hem bu süreç nasıl ilerlemiştir hem de gelecekte ne gibi bir durum oluşabilir sorularından hareketle bir inceleme yapılacaktır. Türkiye üniversitelerinde Halkbilimi/Türk Halkbilimi bölümlerinin durumu tartışılacak ve halkbiliminin bundan nasıl etkilendiği, geleceğe dair ne gibi yeniliklerin yapılabileceği gibi sorusuna cevap aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Halkbilimi, Üniversite, Türk Dili Ve Edebiyatı, Halk Edebiyatı, Türkiye

ABSTRACT

Known human history encompasses a long and large area evaluated in the process that has come up to today with the invention of the writing. Many different elements in this area have made various effects in order to shape this historical structure. Today, known as social sciences and within the culture, language, literature, art, politics, philosophy, such as the field of many structures, such as human history is the main point of examination. From this point of view, various studies have been carried out to examine these elements which

* Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, Fen Edebiyatı Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ugurdurmaz10@gmail.com
DOI: 10.17498/kdeniz.377691

help the development of societies in detail. Universities are also an important institution in terms of the systematic progression of these studies and the training of new individuals.

From the historical structure of the area of folklore, the idea of a systematic progress from the nineteenth century is dominant. In this respect, it would be useful to examine the history, present and future of folklore in Turkish universities, which can be regarded as a young branch of Science, and to see the relationship between folklore and Social Sciences. The presence of this area, which has become a new section in Turkey for the first time, in universities as a separate branch or branch, includes a half-century process. In this paper we will examine how this process has progressed as well as what situation can occur in the future. In the Universities of Turkey, the status of the Departments of Folklore/Turkish Folklore will be discussed and the question of how the folklore is influenced and what kind of future innovations can be made.

Key Words: Foklore, University, Turkish Language And Literature, Folk Literature, Turkey.

АННОТАЦИЯ

Первые известия об истории человечества, которая включает в себе длительный период, мы получили с появлением письменности. Множество разных элементов в течении этого срока оказали различное влияние на формирование человеческой истории. Известно, что общественные науки изучают культуру, язык, литературу, искусство, политику, философию и связи с этим, историю человечества. С этой точки зрения были проведены различные исследования, чтобы подробно изучить указанные сферы человеческой жизни, которые в свою очередь помогают развитию общества. В этом плане, университеты также являются важным институтом для развития этих исследований следует отметить, что и для обучения новых поколений.

По изучению фольклора прогресс был достигнут с девятнадцатого века. В виду этого, фольклористику можно приписать к молодой науке. Для того, чтобы изучить нынешнее состояние и будущее отделений фольклористики в турецких университетах, процесс необходим рассмотреть в целом, с другими ветвями гуманитарных наук. В настоящее время эти отделения, как отдельные ветви научного исследования, в турецких университетах имеют полувековую историю. В этой статье рассматриваются настоящее и будущее отделения фольклористики и вопросы инновации в этом направлении.

Ключевые слова: фольклор, университет, турецкий язык и литература, словесная литература, Турция.

1. Giriş

Toplumların ortaya çıkışından itibaren onlarla ilgili uygulama, gelenek, görenek, inanç, kültür, sanat, tarih, ekonomi gibi unsurlar da bir bir oluşmaya başlamıştır. Bu yapıların her birini ayrı ayrı ya da birlikte inceleyen bilim dalları da zaman içinde ihtiyaçlar doğrultusunda varlıklarını göstermiştir. Önceleri basit araştırmalar ya da amatör çalışmalar şeklinde başlayan bu konulardaki yapılanmalar zamanla farklı unsurların devreye girmesi ve insanların daha özel ilgi alanlarının oluşmasıyla profesyonel hale dönüşmeye başlamıştır. Bu açıdan her bir bilim dalının tarihi süreci, o bilim dalının geleceğini şekillendiren temel unsurları barındırması noktasında önem arz etmektedir. Bu açıdan çeşitli yönleriyle tarihi durumun incelenmesi, o alanla ilgili gelecek yapısının hangi tarafa doğru şekillendiğini de görmeyi sağlar. Hatta belki güncel durumdaki eksikleri ya da

değişimleri göstererek daha sistemli bir ilerleyişin sağlanmasına da katkıda bulunur. Bu yönden bakıldığında halkbiliminin tarihi sürecindeki mihenk taşlarından birisi üniversitelere bu alanın girişidir. Bu bilim dalının üniversitelerde ders olarak okutulmaya başlaması ve ayrı bir bölüm haline gelmesi arasında geçen zamanda birçok değişim ve dönüşüm meydana gelmiştir. İşte bu süreçte yaşananlar günümüze ve geleceğe dair bilgi edinmeye yardımcı olacaktır.

Folklor teriminin 1846 yılında William John Thoms tarafından kullanılmasıyla birlikte artık daha sistemli bir oluşum halini aldığı anlayabildiğimiz halkbilimi çalışmalarının bu tarihten sonraki ilerleyişinde bireysel çalışmaların yanında kurumsal çalışmaların da arttığı söylenebilir. Özellikle kurulan belli derneklerle beraber bu bilim dalı, insanların gözünde daha dikkate değer bir konuma gelmiştir. Bu kurumsallaşmanın son aşamasında ise üniversiteler devreye girerek bir şekilde bu alanın bilimsel yönden irdelenmesine katkı sağlamışlardır. Üniversiteye giren halkbilimi artık sadece belli kişilerin işi olmaktan çıkarak daha geniş çevrelerin öğrenimine açılan ve zamanla başlı başına bir bölüm haline gelerek bağımsızlığını son noktaya çıkaran bir yapıdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde birçok bilim dalına göre özellikle Türkiye’de hızlı bir gelişim süreci geçirmiş ve ayrıcalıklı hal almıştır. Yukarıda da bahsedildiği gibi folklor teriminin dünyada ilk defa kullanılmasıyla beraber insanların bildiği ancak tam olarak isimlendiremediği bir alan olan halkbilimi bir benlik kazanmıştır. Thoms, bu ifadeyi kullanırken bunu İngiltere’de popüler antikite ya da popüler edebiyat denilen yapının karşılığı olarak gösterirken bir açıklamayla bunun edebiyattan öte bir bilim dalı olduğunu ve Saksonca “Folklor” olarak adlandırılabilceğini söyler (Thoms, 2003:5). Yani daha isimlendirme sürecinde bunun bir edebiyat kolundan çok ayrıca bir bilim dalı olarak adlandırılması gerektiği fikri ortaya çıkmıştır. Bunda temel unsur elbette ki halkbiliminin kendi iç yapısında yer alan çoğulculuğu ve genel görünümüdür. Pek çok alanla ortak konulara değindiği gibi bu konuları farklı bir bakış açısıyla incelemesi nedeniyle de halkbilimi kendini başka bir yöne doğru şekillendirmektedir.

Bu ilk kullanımla beraber halkbilimi çalışmaları bütün dünyaya yayılmış, birçok araştırmacı bu konu hakkında bilgiler toplamaya ve yorumlar yapmaya başlamıştır. Bu çalışmalar bireysel çabalarla beraber gün geçtikçe artan talep doğrultusunda belli kurumsal yapıların da doğmasına yol açmıştır. Bu açıdan ilk defa kurumsal kimliğin simgesi olarak “Folklore Society” adlı dernek 1878 yılında W. John Thoms’un kurucu üyeliğiyle ortaya çıkmıştır (Dorson, 2003a: 4). Kurulan bu derneğin en temel işlevi elbette bireysel çabaları topluluğun gücüne dönüştürerek daha verimli ve sistemli bir çalışma mantığı oluşturmaktır. İşte buradan hareketle ortaya çıkan birliktelik duygusu halkbiliminin uzman kadrolarının oluşması için de bir ışık olmuştur. Bu noktadan sonra halkbilimi araştırmalarının bilimsel çerçeveye oturması için yapılan işlerden ilki üniversitelerde ders olarak bu konunun işlenmesidir. Bunu başaran kişi de Stith Thompson’dur. Thompson, 1942 yılında folklorla ilgi duyan araştırmacılar ve öğrenciler için Amerika’da Indiana Üniversitesinde yaz okulu dersleri açmıştır. Bunun yanında 1950 yılında düzenlene “Asır Ortası Uluslararası Folklor Konferansına” önemli bilim adamlarını davet ederek, 1953 yılında “Folklorla İlgili Dört Sempozyum” adıyla yayımlanan konferans tutanaklarını baskıya hazırladı ve Amerika Birleşik Devletleri’nde ilk defa folklorla ilgili bir doktora programı hazırladı ve ilk doktora öğrencisini mezun etti (Dorson, 2003b, 10). Görüleceği üzere üniversiteye halkbilimi bölümünü bir yaz okulu olarak sokan ve sonrasında bu alanla ilgili birçok çalışma yapan Thompson, halkbiliminin köklü bir altyapıyla beraber bilim dünyasında kabulünün sağlanmasında ilk adımı atan kişi olmuştur. Bu ilk gelişmelerden sonra dünyada pek çok

farklı bölgede üniversitelerde bir ders olarak işlenmeye başlayan halkbilimi, ilerleyen dönemlerde ayrı bir bölüm olarak da hizmet vermiştir.

1. Türkiye Halkbilimi Çalışmalarında Üniversitenin Yeri

Türkiye halkbilimi çalışmalarının amatör olarak tabir edilen yapıyla Tanzimat döneminden itibaren başladığı kabul edilir. Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın yaptığı çalışmalar halkbilimine katkı sağladıkları için ilk denemeler olarak kabul edilmektedir. Bunun yanında çeşitli dernekler ve dergiler aracılığıyla bu alanda yapılan çalışmaların varlığı bilinmektedir. Devletin de ilerleyen yıllarda halkbilimi araştırmaları için çeşitli girişimleri olmuştur. 1920 yılında folklor ile ilgili çalışmaların önemini göstermek için Maarif Vekalet'ine bağlı olan "Hars Dairesi" kurulmuş ve öğretmenlerle ilişkiye giderek yurdun dört yanından Türk folklor ürünlerinin tespit edilmesi ve derlenmesi için çalışmalar yapılmıştır (Çobanoğlu, 2010: 46). Burada ortaya çıkan durumda amaç elbette toplumda bir aydınlanma yaşatma isteğidir. Özellikle öğretmenlerin burada devreye sokulmasıyla amatör çalışmalar yerine daha tertipli bir çalışma mantığına ulaşılabildiği fikrinden ortaya çıkar. Yapılan bu ilk denemelerin ve profesyonel yaklaşımlardan sonra akademik olarak yapılan ilk girişimde ise karşımıza Fuad Köprülü çıkmaktadır. Fuad Köprülü, hem yaptığı çalışmalar hem de yetiştirdiği öğrenciler sayesinde Türkiye'de halkbiliminin akademik camiada gelişmesinin kapısını açan kişidir. "İstanbul Üniversitesi'ne bağlı olarak, 1924 yılında kurulan "Türkiyat Enstitüsü", Türk halkbilimi alanına, bilimsel araştırmalara dayanan monografyalar kazandırmaya, hazırlanan çeşitli halkbilimsel yazılar kurumun dergisi Türkiyat Mecmuası'nda yayımlanmaya ve Mehmet Fuat Köprülü ilk akademik Türk halkbilimciler kuşağını yetiştirmeye başlar" (Çobanoğlu, 2010: 47). Köprülü daha Türkiyat Enstitüsü'nün başına gelmeden halkbilimi ile ilgili çalışmalar yapmış ve yayımlamıştır. Bu yönden akademik camia içerisine girmeden bu alanla ilgili temeli oluşturan bir kişiliktir. 1914 yılında İkdam Gazetesi'nde çıkan "Yeni Bir İlim: Halkiyat 'Folk-Lore'" başlıklı yazısı, genel anlamıyla halkbilimin ilk makaleleri arasındadır. Bu yazının içeriğine bakılacak olursa halkbiliminin çerçevesinin çizildiği ve bu alanın ne olduğu konusunda bilgiler verildiği görülür. Bunun yanında 1915 yılında Milli Tetebbu'lar Mecmuası'nın birinci ve ikinci cildindeki "Türk Edebiyatı'nda Âşık Tarzı'nın Menşe' ve Tekâmülü Hakkında Bir Tecrübe" ve "Türk Edebiyatı'nın Menşe'i" adlı yazıları önemli çalışmalar olarak değerlendirilir (Tansel, 1966: 271).

Bu yazılarda halk edebiyatının ve Türkoloji'nin temel meselelerine değinen Köprülü, 1918'de yazıp 1919'da yayımladığı "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar" adlı çalışmasıyla yalnız Türk edebiyatı için değil Türk ilminin birçok sahaları için de yeni mesele ortaya atmıştır (Köprülü, 2006: 224). Bu çalışmalarla birlikte artık halk edebiyatının konularının neler olduğu konusu da ülkede belirginleşmeye başlamıştır. Köprülü'nün bu çalışmalarının yanında halkbilimi ve halk edebiyatı ile ilgili yaptığı birçok çalışma bulunmaktadır ancak temelde bu alanla ilgili yaptığı en önemli işlerden bir tanesi hiç kuşkusuz kendisinden sonra gelecek olan nesli yetiştirmek olmuştur. Bu nesil arasında halkbilimini üst seviyelere çıkaran birçok akademisyen ve araştırmacı bulunmaktadır. "Köprülü resmi anlamda doktora yaptırdığı dört talebesi dışında kendisini örnek alıp çalışmalarını o doğrultuda ilerleten pek çok ilim adamına da ilham kaynağı olmuştur. Bunlar :Osman Turan, Halil İnalçık, Ömer Lütfi Barkan, Pertev Naili Boratav, Abdülbaki Gölpınarlı, Ali Nihat Tarlan, Fevziye Abdullah Tansel, Sabri Ülgener, Mehmet Altay Köymen sayılabilir" (Asılsoy, 2008: 42). Bu isimlerin arasına Orhan Şaik Gökay ve Nihal Atsız'ı da eklemek yerinde olacaktır. Sayılan kişilerin bir bölümü tarih alanında ilerlemiş

olsa da hem Türkoloji'nin hem de halkbiliminin tarih ile olan bağlantısı düşünüldüğünde ortak mevzulara değinen çalışmalar yapıldığı fikri çıkarılabilir. Bu isimler ilerleyen dönemlerde Türkiye üniversitelerinde bilimsel çerçevenin çizilmesi açısından önemli işler yapmışlardır. Halkbiliminde ise üniversitelerde bu alanın gelişmesine ve ayrı bir anabilim dalı olarak sayılmasına katkı sağlayan en önemli isim hiç kuşku yok ki Pertev Naili Boratav'dır.

Pertev Naili Boratav, halkbilimi derslerinin ilk defa bağımsız bir alan olarak işlenmesinde katkı sağlamıştır. “1938-1948 yılları arasında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya fakültesinde halk edebiyatının yanı sıra halkbilimi konularına da programlarına yer veren bir kürsü Pertev Naili Boratav'ın öncülüğünde verimli çalışmalar yapmış, arşivler geliştirmiştir” (Örnek, 2016: 34). Bu çalışmaların başlangıcını Boratav şöyle anlatıyor: “Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün öğretimine halk edebiyatı 1938 yılında girdi. Dersin programını başta şu şekilde düzenlemiştim: Haftada iki saatlik ders ve seminer içinde her sömestr Türk halk edebiyatından bir ya da birkaç konu incelemek suretiyle, öğrenciler dört yıllık bir öğrenim döneminde bütün konular üzerine genel bilgi ediniyorlardı” (Boratav, 2017: 103). Bu derslerin içeriğini ise Boratav genellikle halk edebiyatı alanı üzerine yoğunlaştığını aktarır. Bu yönden halkbilimi ile ilgili kısımları sadece birinci sömestrde bir giriş olarak verildiğini aktarır. Bunun nedenini de derslerin Türk Dili ve Edebiyatı bölümü içerisinde verilmesine bağlar. Yine kendi talebi doğrultusunda 1947-1948 ders yılı başlarında bir ders olarak Türk halk edebiyatı yerine, Türk Halkbilimi kürsüsünün kurulmasının kabul edildiğini ve lisans düzeyinde eğitim vermeye başlayacağını aktarır (Boratav, 2017: 104). Bu ilk girişim ile birlikte Türkiye üniversitelerinde bağımsız halkbilimi bölümünün temeli atılmış ve ilk örneği ortaya çıkmıştır ancak çeşitli nedenlerle Boratav'ın ülkeden gitmesiyle bu bölümün açılması ve bununla birlikte Türk Dili ve Edebiyatı bölümü içerisindeki derslerin de verilmesi askıya alınmıştır¹

Ayrıca bir alanlaşma girişiminin sonuçlanmasıyla beraber üniversitelerde halkbilimi ve halk edebiyatı derslerinin tekrar gündeme gelmesi Mehmet Kaplan'ın Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde yetiştireceği öğrenciler zamanına kadar durmuştur. Mehmet Kaplan halkbilimi alanının günümüzde ayrıca bir bölüm olarak açılmasına katkı sağlayacak olan neslin yetişmesinde ve üniversitelere bu alanın tekrar dönmesini sağlayan isimdir. Pertev Naili Boratav'dan sonra sekteye uğrayan halkbilimi çalışmalarının devamı için Erzurum'da yetiştirdiği doktora öğrencileriyle bu alanın üniversitelerde tekrar okutulmasını sağlamıştır. “Mehmet Kaplan, 1958 yılında öğretime başlayan Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü kurarken Doğu Anadolu Bölgemizin bu zengin ve bakir sahasını bilimsel araştırmalara açmak amacıyla Yeni Türk Edebiyatı, Eski Türk Edebiyatı ve Türk Dili anabilim dalı öğretim elemanlarının yanı sıra halk edebiyatı alanında çalışacak öğretim elemanı kadrosunun kurulmasını da öncelikli bir iş olarak kabul etmiştir” (Düzgün, 2015:265). Bu bağlamda öncelikli araştırmalarda bu bölgenin kültürel yapısı ve halk edebiyatı ürünlerinin toplanması için kendisi çalışmalar yapmış ve öğrencilerini de bu alana yönlendirmiştir. Yetiştirilen bu ilk öğrenciler ve doktora tezleri şu şekildedir: Muhan Bali, “Ercişli Emrah ile Selvi Han Hikayesi- Varyantların Tespiti ve Halk Hikayeciliği Bakımından Önemi” (1967); Bilge Seyidoğlu, “Erzurum Halk Masalları Üzerine Araştırmalar” (1971); Saim Sakaoğlu, “Gümüşhane Masalları/Metin Toplama ve Tahli” (1971); Fikret Türkmen, “Âşık Garip Hikayesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma” (1972); Umay Günay, “Elazığ Masalları” (1973); Ensar Aslan, “Çıldırılı Âşık Şenlik- Hayatı, Şiirleri ve Hikayeleri” (1973). (Düzgün, 2015: 266-267). Halk edebiyatı ile ilgili olan bu tezler o dönem

üniversitede uzun süre sonra yapılan ilk çalışmalarıdır. Bu çalışmaları yapan hocalar daha sonra Türkiye'nin farklı üniversitelerine görevlendirilerek buralarda halk edebiyatı ve halkbilimi üzerine dersler vermişlerdir. Bu yönden şimdiki öğretim kadrolarının oluşmasının başlangıcı olarak bu 6 çalışmayı saymak mümkündür.

Buraya kadar aktarılan bilgiler eşliğinde Türkiye'de halkbilimi bölümünün üniversitelerde ilk defa Pertev Naili Boratav'ın etkisiyle bölümleşmeye gidildiği ancak mümkün olmadığı söylenebilir. Bunun devamında ise yine bireysel bir çaba olarak Mehmet Kaplan'ın etkisi görülür. Bu etkiyle birlikte Türk Dili ve Edebiyatı bölümleri içerisinde yeniden halkbilimi derslerinin verilmeye başlandığı ancak yine de o dönemde halen ayrı bir halkbilimi bölümünün açılmadığı görülür. İlk kez resmi olarak bu alanın açılması ise ilerleyen yıllarda gerçekleşecektir.

2. Üniversitelerde Bağımsız Halkbilimi Bölümlerinin Kuruluşu ve Bugünü

Türkiye'de üniversitelerde halkbilimi ya da Türk halkbilimi başlığı altında müstakil bölümlerin kuruluşu bir önceki bölümde anlatılan süreç sonunda 1980 yıllarına kadar gelen bir zaman dilimi içinde ancak kendine yer bulabilmiştir. "Prof. Dr. Dursun Yıldırım'ın Yüksek Öğretim Kurumu'na sunduğu "Folklor Hakkında Genel Bilgiler ve Folklor Bölümünün Üniversitemizde Kurulmasına İlişkin Düşünceler" başlığını taşıyan raporun etkisiyle Halkbilim Anabilim Dalı açılmasına karar verilmiş ve Hacettepe Üniversitesi, Türk Halkbilimi Anabilim Dalı; Ankara Üniversitesi ise Halkbilimi Anabilim Dalı adlarıyla eğitim ve öğretime başlamıştır" (Çobanoğlu, 2010: 50). Bu süreçten günümüze kadar geçen süre içinde üniversitelerde bu alan, Halkbilimi yahut Türk Halkbilimi adı ile önce kürsü sonra anabilim dalı sonra da bölüm olarak açılmıştır. Güncel YÖK verilerine göre şu anda Türkiye'deki üniversitelerde halkbilimi adı ile 5, Türk halkbilimi adı ile ise 4 ayrı bölüm açılmıştır.

Üniversite Adı	Fakülte Adı	Bölüm Adı	Açılış Tarihi	Üniversite Türü	Bölüm İli
Ankara Üniversitesi	Dil Ve Tarih Coğrafya Fakültesi	Halk Bilimi Bölümü	31.03.2009	Devlet	Ankara
Ardahan Üniversitesi	Ardahan İnan Bilimler Ve Edebiyat Fakültesi	Halk Bilimi Bölümü	22.10.2015	Devlet	Ardahan
Kafkas Üniversitesi	Fen-Edebiyat Fakültesi	Halk Bilim Bölümü	02.02.2011	Devlet	Kars
Uşak Üniversitesi	Fen-Edebiyat Fakültesi	Halk Bilim Bölümü	21.05.2009	Devlet	Uşak
Yüzüncü Yıl Üniversitesi	Edebiyat Fakültesi	Halk Bilim Bölümü	01.12.2010	Devlet	Van

Tablo 1: Türkiye'deki Üniversitelerde Eğitim Veren Halkbilimi Bölümleri (YÖK-11.12.2017)

Üniversite Adı	Fakülte Adı	Bölüm Adı	Açılış Tarihi	Üniversite Türü	Bölüm İli
Cumhuriyet Üniversitesi	Edebiyat Fakültesi	Türk Halk Bilimi Bölümü	28.02.2009	Devlet	Sivas
Gazi Üniversitesi	Edebiyat Fakültesi	Türk Halk Bilimi Bölümü	29.12.2009	Devlet	Ankara
Hacettepe Üniversitesi	Edebiyat Fakültesi	Türk Halkbilimi Bölümü	31.01.2013	Devlet	Ankara
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	Fen-Edebiyat Fakültesi	Türk Halkbilimi Bölümü	02.04.2014	Devlet	Nevşehir

Tablo 2: Türkiye’deki Üniversitelerde Eğitim Veren Türk Halkbilimi Bölümleri (YÖK-11.12.2017)

Tablo 2: Türkiye’deki Üniversitelerde Eğitim Veren Türk Halkbilimi Bölümleri (YÖK-11.12.2017)

Tablolarda yer alan veriler üzerinden hareketle bu bölümlerin açılışı ve içeriği ile ilgili bilgiler vererek bölümlerin karşılaştırmasının yapılması bölümlerin geleceği ile ilgili değerlendirmelerin yapılacağı kısım için faydalı olacaktır. Belirtilmesi gereken bir husus da tablolarda eksikliğin yer aldığıdır. Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesine dâhil olan Türk Halkbilimi bölümü YÖK istatistik bölümünde yer alan bu tabloların içerisine alınmamıştır. Ayrıca tablolarda yer alan açılış tarihleri ile bölümlerin internet sitelerinde yer alan kuruluş şemalarındaki tarihler birbirini tutmamaktadır. Yine bu bilgilerin içerisinde yer alan açılış tarihleri ile öğrenci alımlarının başladığı tarihler farklılık göstermektedir. Bu yüzden YÖK verilerinin yanında üniversitelerin ilgili bölümlerinin internet siteleri de bu bölümde kullanılacaktır ancak belirtmekte fayda var ki burada adı geçen birçok üniversitenin internet sayfasında bölümlerin kuruluş şemaları ve genel tarihçeleri bulunmamaktadır. Bilgi edinmek amacıyla bölümlerin sorumlu kişileriyle mail yoluyla iletişim kurulmaya çalışılmıştır fakat sadece Cumhuriyet Üniversitesinden bu konu ile ilgili geribildirim yapılmıştır. Bu nedenle de gerekli bilgiler sınırlı olarak elde edilmiştir.

Halkbilimi tarihine bakıldığında karşılaşılan halk edebiyatı ve halkbilimi derslerinin ilk kez ayrıcalıklı yapıya büründüğü DTCF, halkbiliminin ayrı bir bölüm olma konusunda da ilk sırayı almıştır. 1980 yılında Prof. Dr. Sedat Veyis Örnek’in başkanlığında Halkbilimi kürsüsü kurulmuştur. Kürsü 1982 yılında ana bilim dalına, 1993 yılında da bölüme dönüşmüştür (Tan, 2013: 242). 1993 yılında Prof. Dr. Nevzat Gözaydın’ın çabalarıyla bu bağımsız yapısını kazanmıştır. Şu anda bölümde verilen derslerin içeriğine bakıldığında ise halkbiliminin genel meseleleri, karşılaştırmalı çalışmalar, yöntem ve teknik gibi konuların ağırlıklı olduğu görülür. Bölümde verilen derslerin bazıları şu şekildedir: Folklor ve Kültür, Halk ve Kültürün Karşılaştırmalı Çalışmaları, Türkiye’de Halkbilimi Çalışmaları, Sağlık ve Kültür, Dini İnançlar ve Uygulamalar, Alan Araştırması Metot ve Yöntemleri vs.. Bölümde şu anda Etnoloji Anabilim Dalı ve Halkbilimi Anabilim Dalı adı altında 2 Profesör, 1 Yardımcı Doçent, 1 Öğretim Görevlisi ve 1 Araştırma Görevlisi bulunmaktadır. Bölümde ayrıca yüksek lisans ve doktora programları da mevcuttur.

(<http://www.dtcf.ankara.edu.tr/halkbilim-bolumu/>)

Halkbilimi bölümlerinin kronolojik olarak ikincisi ise Gazi Üniversitesinde açılmıştır. 2004 yılında açılan Türk Halkbilimi bölümü, 2004-2005 yılında 30 öğrenci ile başlayan yolculuğuna günümüzde de devam etmektedir. Aynı bir bölüm olmasının yanında Türk Halkbilimi adı altında açılan ilk bölüm olması nedeniyle önemlidir. Kendi içinde, Sözlü Anlatımlar, Gösteri Sanatları, Toplumsal Uygulamalar, Karşılaştırmalı Halkbilimi ve El Sanatları Geleneği Anabilim dallarına ayrılan bölümün başkanlığını Prof. Dr. Öcal Oğuz yürütmektedir. Prof. Dr. Öcal Oğuz'un yanı sıra bölümde 2 Doçent, 1 Yardımcı Doçent, 2 Öğretim Görevlisi ve 6 Araştırma görevlisi çalışmaktadır. Bölümün ders içeriğine bakıldığında ise anabilim dallarının etkisiyle geniş bir çerçevede eğitim verilmektedir. Halkbilimi Tarihi, Anonim Halk Edebiyatı, Halk Oyunları ve Sporları, Gelenek Görenek ve Halk İnançları, Halkbilimi Kuram ve Yöntemleri, Halk Tiyatrosu, Festivaller ve Şölenler, Karşılaştırmalı Türk Halkbilimi gibi birçok ders verilmektedir. Ayrıca bölümün yüksek lisans ve doktora programları mevcuttur. (http://turk_halk_bilimi.gazi.edu.tr)

Türk Halkbilimi bölümlerinin bir diğeri Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde yer alan Türk Halkbilimi bölümüdür. Bu bölüm 2009 yılında kurulmuş ve 2010 yılında öğrenci alımına başlamıştır. Bölümde şu anda 3 Yardımcı Doçent, 1 Öğretim Görevlisi, 3 Araştırma Görevlisi hizmet vermektedir. Bölümde ayrıca yüksek lisans programı da mevcuttur (KK).

Türk Halkbilimi adı altında eğitim veren bir bölüme sahip olan diğer üniversite Hacettepe Üniversitesi'dir. Buradaki bölümün bağımsız bir yapı kazanması yakın bir tarihe denk gelse de Ankara Üniversitesiyle birlikte ilk defa kürsü ve anabilim dalı halinde hizmet vermeleri aynı zamana denk gelmektedir. Özellikle Prof. Dr. Dursun Yıldırım'ın katkılarıyla beraber Türkiye'de hareketlenen ayrı bir bölüm olma çabaları Hacettepe Üniversitesinde de meyvesini vermiştir. 2013 yılında bağımsız bir bölüm olarak öğrenci alımına başlayan Türk Halkbilimi bölümünün bölüm başkanlığını Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu yürütmektedir. Aktif olarak 4 Profesör, 1 Doçent, 2 Yardımcı Doçent, 5 Doktor ve 2 Araştırma Görevlisi ile eğitim vermeye devam etmektedir. Bölümde verilen derslerin geneli Türk Halkbilimi etrafında şekillenmektedir. Türk Halkbilimine Giriş, Gelenek-Görenekler, Âşık Edebiyatı, Türk Halk Tiyatrosu, Türk Halk Dansları, Türk Halk Müziği, Halk İnançları ve Ritüeller, Karşılaştırmalı Şamanizm gibi birçok ders verilmektedir. Bölümde ayrıca yüksek lisans ve doktora programları da mevcuttur. (<http://www.halkbilimi.hacettepe.edu.tr>)

Bağımsız bir bölüm olarak yakın zamanda açılan bir diğer bölüm de Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesindedir. 2014 yılında kurulan ve ilk defa 2016-2017 eğitim öğretim yılında öğrenci alımına başlayan bölümde 1 Doçent, 2 Yardımcı Doçent ve 2 Araştırma Görevlisi görev yapmaktadır. Bölümde Halkbilimi Tarihi, Kültürel Antropoloji, Türk Kültür Coğrafyası, Türk Kültür Tarihi, Âşık Edebiyatı, Türk Mitolojisi, Festivaller ve Şölenler, Türk Halk Masalları, Türk Halk Hikayeleri, Halk Müziği ve Çalgıları, Halk Hekimliği, Geleneksel Türk Tiyatrosu, Halk Baytarlığı ve Botaniği, Türk Eğlence Kültürü, Alevilik ve Bektaşılık Araştırmaları, Cönkler ve Mecmualar gibi birçok ders verilmektedir. Bu çeşitlilik içinde hem halkbilimi hem de Türk kültürü araştırmalarında önemli bir kurum olarak değerlendirilebilir. (<https://thb.nevsehir.edu.tr/tr>)

Türk Halkbilimi adını taşıyan bir diğer bölümde Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesindedir. Bölümde 2 Doçent, 1 Yardımcı Doçent ve 2 Araştırma Görevlisi görev almaktadır. Halkbilimi adını taşıyan bir diğer bölüm Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesinde yer almaktadır. Şu anda 1 Doçent ile eğitim vermektedir. Ayrıca

Kafkas Üniversitesinde Türk Halkbilimi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi ve Uşak Üniversitesinde de Halkbilimi adı altında bölümler olduğu YÖK verilerinde görülmektedir.

Buraya kadar incelenen bölümlerin tarihi yapısı ve içeriği ile ilgili bir değerlendirme yapmak gerekirse. Toplamda şu anda Türkiye’de on adet müstakil bölüm bulunmaktadır ve bunların beş tanesi Türk Halkbilimi, beş tanesi ise halkbilimi adını taşımaktadır. Genel olarak Ankara ili etrafında başlayan bölümleşme zamanla Türkiye’nin birçok bölgesine yayılmış durumdadır. Bu bölümlerin genel olarak halkbilimi üzerine yürüttüğü çalışmalar alanın gelişmesi noktasında önemli bir etmendir. Buradan hareketle halkbilimi bölümlerinin üniversite sistemi içerisinde kendisine yer edindiği ve elbette ilerleyen zamanlarda hem sayı hem de nitelik olarak bir ilerleme kaydedeceği fikrine ulaşılabılır. Halkbilimi bölümleri daha genel bir çerçeveye içerisinde eğitim vermekle birlikte Türk halkbilimi bölümleri de öncelikle ulusal kültür araştırmalarında öne çıkmaktadır. Ulusal çalışmalardan hareketle uluslararası düzeyde tanınırlık sağlamak ve yapılan çalışmalarla Türk kültürünü daha geniş çevrelere tanıtmaya amacı gütmektedir. Bu bölümlerde yetişen öğrencilerin halkbilimi özelinde Türk kültürü için bilinmesi gerekli olan diğer alanlarla ilgili bilgiler de seçmeli dersler ve bölüm içi farklı etkinliklerle sağlanmaktadır. Güncel durumdan sonra bu bölümlerin geçmişten bugüne gelen süreci de göz önünde bulundurularak gelecekteki durumları hakkında bir şeyler söylemek mümkündür.

3. Halkbilimi Bölümlerinin Geleceği Hakkında Düşünceler

Türkiye’de yer alan halkbilimi bölümlerinin ortaya çıkışından bugüne kadar geçen süre tahmini otuz beş yıllık bir dönemi kapsamaktadır. Bu kısa süre içerisindeki gelişime bakıldığında kürsülemeden anabilim dalı olmaya buradan da bağımsız birer bölüm haline dönüşen yapı içerisinde önemli bir ilerleyiş ve kabul görme söz konusudur. Halkbilimi bölümlerinin bu hızlı ilerleyişinde etkili olan akademisyenler ve okulların yapısı düşünüldüğünde farklı çevreler ve farklı dağılımlar söz konusudur. Bu çeşitlilik de bölümün sadece belli bir bölgeye sıkışmasını engelleyerek tüm Türkiye’ye yayılmasını sağlamıştır.

Gelecek ile ilgili düşünceleri aktarmadan önce bu konu hakkında bizden önce harekete geçen ve geçmiş uzun yıllar öncesine dayanan iki fikir etrafında bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır. Bu fikirlerden ilki Pertev Naili Boratav’ın 1969 yılında yazdığı bir yazıda yer alan ve “İstanbul Üniversitesi Türkoloji Öğrenci Örgütü” tarafından düzenlenen sekiz maddelik bir metindir. Boratav bu metnin içeriğini şöyle aktarır:

“Bu soruşturma metni, halk edebiyatının konusu, kültürümüzle ve çağdaş edebiyatımızla ilişkisi, bilim alanı olarak önemi... gibi sorunları kapsıyor. Aşağı yukarı 40 yıl lise edebiyat öğretmenliği yapmaya namzet olduklarını belirten genç öğrenciler, soruyorlar: Üniversitemizin edebiyat öğreniminde halk edebiyatına yer verilmediğini biliyor musunuz? Ona yer verilmesinin faydalı olacağı kanısında iseniz, bunun ne şekilde olabileceğini düşünüyorsunuz?” (Boratav, 2017: 102).

Bu metnin önemi hiç kuşkusuz o dönem için üniversitelerde yer alan Türkoloji bölümlerindeki bir eksikliğin durumunu anlamak için önemlidir ancak asıl önemli nokta bunu hazırlayanların öğrenciler olmasıdır. Kendi okudukları bölümdeki bu eksikliğin giderilmesi için o dönemde harekete geçen bu kişiler sayesinde ilerleyen yıllarda Türk Dili ve Edebiyatı bölümleri içerisinde kısmen de olsa halkbilimi ve halk edebiyatı ile ilgili dersler girmeye başlamış ve zamanla bugünkü durum ortaya çıkmıştır. Bu durumun bir benzeri bugün de görülmektedir. Öğrencilerin bu alana olan ilgisi ve bu alan üzerine yönelişleri özellikle üniversitelerin adıyla anılan halkbilimi kulüplerinin ve topluluklarının oluşmasını sağlamıştır. Öğrenciler bu topluluklar etrafında halkbilimi ile ilgili çeşitli

çalışmalar ve etkinlikler düzenlemektedir. Bu toplulukların ilk örneği ise günümüzden çok eskiye gitmektedir.

ODTÜ’de kurulan Türk Halkbilimi Topluluğu, günümüzde özellikle sanal ortamda bir araya gelen öğrencilerin oluşturdukları halkbilimi kulüplerinin ilkidir. Kasım 1961’de ODTÜ’nün ilk topluluklarından biri olarak kurulmuştur. öncelikli amacı halk kültürü öğelerinin çağdaş ve bilimsel yöntemlerle çözümlenmesi ve yorumlanmasıdır. Ayrıca bu çalışmalarla elde edilen bulguların çeşitli etkinliklerle yakın çevreye ve halkbilimi camiasına iletilmesine çalışır (Tepeköylü, 2017: 318). Bu topluluk Türkiye’de halkbilimi için bir ilk olmakla birlikte kurulduktan sonra sadece bir topluluk olmanın yanında birçok etkinlik gerçekleştirerek, ilerleyen yıllara etki eden önemli çalışmalar bırakmıştır. “Halk oyunları, halk müziği, halk tiyatrosu ve yöre araştırmalarını kapsayan dört ana kolda faaliyet yürüten topluluk bünyesinde 15 Ekim 1973 tarihinden itibaren *Halkbilimi* dergisi yayınlanmaya başlamıştır. Dergi 52 sayı yayımlandıktan sonra 12 Eylül 1980 darbesi ile yayın hayatına son verilmiştir” (Aça, 2016: 128). Bu topluluk günümüzde de varlığını devam ettirmektedir ve pek çok farklı konuda etkinlikler düzenlemektedir. Yakın zamanda düzenlenen bazı etkinlikler: Halk Kültüründe Eğlence Sempozyumu, Halk Tiyatrosu Şenliği, Anadolu Masalları Gecesi “Kur’masal”, THBT 8. Halk Oyunları Şenliği, THBT Toplumsal Cinsiyet ve Halk Kültürü Sempozyumu sayılabilir (https://www.facebook.com/pg/odtuthbt/events/?ref=page_internal). Bunlar düzenlenen etkinliklerin küçük bir kısmını oluşturmaktadır. Uzun bir tarihi geçmişe sahip olması ve kurumsallaşması nedeniyle bu alanda en profesyonel topluluk olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Bu öğrenci topluluklarının sayısı günden güne özellikle sosyal medyanın da etkisiyle ve bölümlerdeki hocaların teşvikleriyle artmaktadır. Sosyal medyada özellikle de Facebook üzerinden gerçekleştirilen birliktelikler zamanla üniversiteler içerisinde de kurumsal yapıların oluşmasını sağlamaktadır. Bu toplulukları kendi aralarında bilgi paylaşımları yaptıkları gibi ulusal ya da uluslararası konferans, sempozyum, kongre ve davetler de gerçekleştirmektedir. Bu topluluktan en etkin şekilde faaliyet gösterenlerden bir tanesi Hacettepe Üniversitesi Türk Halk Bilimi Topluluğudur. Bu topluluk Hacettepe Üniversitesi Türk Halkbilimi bölümünün hocalarının ve öğrencilerinin katkılarıyla hayatına devam etmektedir. Topluluğun genel amacı resmi internet sayfasında genel olarak şöyle açıklanmaktadır: “Halkbiliminin araştırma sahasına giren maddi ve manevi unsurları derlemek ve incelemek, yapılan çalışmaları panel, kongre, sempozyum, söyleşi gibi etkinliklerle duyurmak, halkbilimini üniversitelerin farklı disiplinlerine tanıtmak ve disiplinler arası çalışmalar yapmak.”

(<http://www.sksdb.hacettepe.edu.tr/topluluklar/index.php?t=Turk-Halkbilimi-Toplulugu>). Topluluğun akademik danışmanlığını Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu yürütmektedir ve topluluk başkanı olarak da Tuğba Zengin’in adı geçmektedir. Şu anda Facebook üzerindeki sayfalarında ise aktif olarak 2080 üyesi bulunan topluluk birçok etkinliğe de imza atmıştır. Bu etkinliklerden bazıları: Türk Kültüründe Kadının Önemi, Türk Kültüründe Yaşam Ağacı: Kayın Ağacı, Türk Şamanizmi ve İnanç Dünyamız, Hidrellez Ritüeli ve Uygulamaları, Anadolu’da Dionysos Tapınımları, Anadolu’da İnanç ve Müzik İlişkisi’dir (<https://www.facebook.com/turkhalkbilimi/>). Burada sayılan etkinliklerin yanında halkbilimini ilgilendiren konularla ilgili birçok çalışma da yapılmış ve yapılmaktadır. Yine Hacettepe Üniversitesi Türk Halkbilimi bölümü önderliğinde düzenlenen iki adet öğrenci sempozyumu da gerçekleştirilmiştir. Bu oluşum Hacettepe Üniversitesi Sağlık Kültür ve Spor Daire Başkanlığı nezdinde de bir topluluk olarak resmi

şekilde de tanınmaktadır. Bu bakımdan hem bölüm hem de topluluk halkbilimi çalışmalarında dikkate değer işler yapmış ve yapmaktadır. Öğrencilerin bu organizasyonlar asıl düzenleyici ve denetleyici olması onların ileride bu alanla ilgili çalışma isteklerini arttırmaktadır.

Bu alandaki bir diğer öğrenci girişimi de Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Topluluğu'dur. Üniversite tarafından da topluluklar arasında sayılan bu yapı eğitim fakültesinin bir oluşumu olarak gösterilmektedir. Topluluğun genel amaçları, “Anadolu insanının kültürünü anlamak ve anlatmak için eğitim etkinlikleri yapmak, Türk halk kültürü alanında çalışma yapan akademisyenlerin desteğiyle konferanslar ve seminerler düzenlemek, sahip olunan değerleri yaşatmak, yozlaşmaya engel olmak olarak sıralanmaktadır” (<http://topluluklar.gazi.edu.tr/posts/view/title/gazi-egitim-fakultesi-turk-halk-bilimi-topluluğu-189126?siteUri=topluluklar>). Topluluğun Akademik danışmanlığını Doç. Dr. İhsan Kalenderoğlu üstlenmiştir ve İsa Sarıçam da topluluğun başkanlığını yürütmektedir. Sosyal medya üzerinde de bir grubu bulunan topluluğun şu anda aktif olarak 704 üyesi bulunmaktadır. Topluluk bazı etkinlikler de düzenlemektedir. Nevruz Programı ve Âşık Atışması, Altıncıy Açık Hava Müzesi, Kerkük Türkleri Konferansı gibi etkinlikler bunların arasındadır. (<https://www.facebook.com/tuhab2016/>). Bu yönden Ankara'da bölümleri bulunan üniversitelerin içerisinde kültürel olarak öğrencileri yönlendiren ve alana karşı olan meraklarını arttırmayı amaçlayan önemli bir oluşum olarak değerlendirilebilir.

Yukarıda sayılan üniversitelerin dışında da özellikle sosyal medya üzerinden etkin olarak faaliyet gösteren başka topluluklar da mevcuttur. Bunların bazıları ve üye sayıları şöyledir:

Selçuk Üniversitesi Türk Halkbilimi Topluluğu aktif olarak 1984 üyeye sahiptir ve topluluğun amacını günümüzde “Elektronik Kültür Ortamı”nın yaşatılmasına pek çok yönden katkı sağlayan sosyal paylaşım sitesinde, Türk Halk Kültürüne dair verimlerin paylaşılması ve çeşitli yönlerden birlikteliğin sağlanması olarak açıklarlar. (<https://www.facebook.com/SELÇUK-ÜNİVERSİTESİ-TÜRK-HALKBİLİMİ-204479942957341/>). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Halk Bilimi Araştırmaları Topluluğu da yine bu alandaki bir başka topluluktur. Doç. Dr. Adem Koç yönetiminde olan Facebook sayfasının 1220 üyesi bulunmaktadır. Amaçlarının üniversite öğrencilerine yönelik ders konuları ve kültürel verilerin paylaşımını sağlamak olduğu bildirilmektedir (<https://www.facebook.com/groups/359118837511679/>). Cumhuriyet Üniversitesinin Türk Halkbilimi Topluluğu da bu alanda verilebilecek örneklerdendir. Sosyal medyadaki sayfalarında 614 üyesi bulunan topluluk üniversite içerisinde de oluşumunu tamamlamış bir kulüp olarak geçmektedir. (https://www.facebook.com/cuturkhalkbilimi/?ref=br_rs). Yine Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi öğrencileri tarafından oluşturulan Türk Halkbilimi Araştırmaları Topluluğu da sosyal medyada aktif olarak boy gösteren yapılardandır. Özellikle Çanakkale ile ilgili düzenlenen etkinliklerle o bölgenin halkbilimi incelemelerine katkı verdiği söylenebilir. Somut Olmayan Kültürel Miras ve Çanakkale Envanteri, Geleneksel Nevruz Şöleni, Alan Araştırmasının Önemi gibi başlıkları taşıyan etkinlikleri düzenleyen topluluğun sosyal medyada aktif olarak üye sayısı 417'dir (https://www.facebook.com/habi.comu?hc_ref=ARSO-vs0x785xYpj6Lchq6bSvLog4R9Ag3XoMKOleOHSIx3fQobFwy0OkP1D03TPNWk&fref=nf).

Üniversitelerin kurumsal yapıları içinde kendilerine yer bulan bu tarz kulüp ya da topluluklarla birlikte, öğrenci ve öğretim üyelerinin destekleriyle oluşan topluluklar da sosyal medya üzerinden halkbilimi alanının tanıtılması için önemli işler yapmaktadırlar.

Hem kuruldukları üniversitelerin öğrencilerine hem de başka üniversitelerin öğrencilerinin bilgiye ulaşabilmesine olanak vermesiyle birlikte özellikle bu alana ilgisi olan kişilerin bir araya toplanmasını sağlamaktadır. Bunun yanında bu tarz kulüplerin düzenledikleri bilimsel toplantı, söyleşi, gezi gibi kültürel ve bilimsel faaliyetlerle de alanda çalışma yapmaya hevesli kişilerin önü açılmaktadır. Halkbilimi bölümlerinin geleceği de bu öğrenciler, akademisyenler ve gönüllüler sayesinde daha sağlam olacaktır. 1969 yılından günümüze kadar halkbiliminin üniversite çatısı altında sadece kurumsal yapıyla değil bireysel başarı ve istekle ilerlemesinin en önemli kanıtı bu tarz topluluklardır. Özellikle bu topluluklarda yer alan öğrencilerin emekleri ve başarıları zaman içerisinde farklı bölümlerin kurulmasında ya da önemli bilim insanlarının ortaya çıkmasında ilk adımlardan birisi olacaktır.

Bölümlerin geleceği ile ilgili ikinci fikri ise Sedat Veyis Örnek'in "Türk Halkbilimi" adlı eserinden bir parçayla aktarmak yerinde olacaktır. Örnek, kitabında halkbilimi ile ilgili çalışmalarda başka ülkelerin düzeyine ulaşmak, o zamana kadar yapılan çalışmaları değerlendirmek ve sistemli şekilde yeni araştırmalar yapabilmek için on beş maddelik bir liste oluşturmuştur (Örnek, 2016: 39-41). Buradaki önerilerini 1973 yılında yazdığı bir yazıda da dile getirdiğini belirten Örnek, kitabında da bu yazıdan dört yıl sonra aynı sorunları ve önerileri dile getirmektedir. Bu açıdan bakıldığında 1970'lerin sonunda halkbiliminin Türkiye'deki yeri ile ilgili önemli bir öneri listesi oluşmuş durumdadır. Bu listenin ilk sırasında da halkbilimi bölümleri ile ilgili bir madde yer almaktadır. "Üniversitelerimizin konuyla ilgili fakültelerinde Türk halkbilimini araştırarak, öğretecek ve yayımlar yapacak birer halkbilimi kürsüsü, bölümü ya da enstitüsü kurmak; buraları bitirenleri aşağıda adı belirtilen okullarda ve kuruluşlarda görevlendirmek" (Örnek, 2016: 39). Bu öneri ilerleyen yıllarda gerçekleştirilmiştir ve kürsü bazında başlayan yolculuk bağımsız bir bölüm olmaya kadar gitmiştir. Bu açıdan bakıldığında bölümleşmenin fikrinin daha 1970'lerden itibaren akıllarda olduğu ki Pertev Naili Boratav'ın denemelerinden hareketle bu düşüncenin ortaya çıktığı söylenebilir.

İkinci önerisinde ise Örnek, özellikle idareci yetiştiren üniversite bölümlerinde, orta öğretim, öğretmen okulu ve askeri okullarda halkbilimi ya da budunbilimi ile ilgili derslerin verilmesini teklif etmiştir (Örnek, 2016: 39). Bu öneri kısmen de olsa gerçekleşmiştir. Özellikle üniversitelerde seçmeli ders olarak farklı fakültelerden ders almaya olanak sağlayan sistemler aracılığıyla halkbilimi bölümlerinin ya da Türk dili ve edebiyatı bölümlerinin içerisindeki derslerin öğrenciler tarafından alınabilmesi olanaklı kılınmıştır. Bundan birkaç yıl öncesinde de orta öğretim kurumlarında halkbilimi ile ilgili derslerin yine seçmeli ders olarak verilmesine başlanmıştır. Bu yönden halkbilimi bölümlerinin geleceği için temelden ve farklı disiplinlerden kişilerin yetiştirilmesi için adımlar atılmıştır.

Sedat Veyis Örnek'in verdiği listedeki üçüncü madde de halkbilimi bölümleri ile alakalı bir gelecek önerisidir. Bu öneride, üniversitelerdeki bu bölümlerden mezun olan kişilerin basın yayın organlarında, görsel sanatlarda, Milli Eğitim, Turizm ve Tanıtma, Köy İşleri ve Dış İşleri gibi bakanlıklarla Halk Eğitim Merkezleri gibi sosyal-kültürel kuruluşlarda istihdamının yapılmasını söylemektedir. (Örnek, 2016: 39). Bu konu maalesef ki günümüzde de tam manasıyla gerçekleştirilememektedir. Halkbilimi ya da Türk Halkbilimi bölümü mezunları için iş imkanları arasında yukarıda sayılan kurumlarla birlikte başka birçok kurum var gibi görünse de bu alanlardaki araştırmalarda mezun olan kişilerin kullanımı sınırlı kalmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde yer alan bazı kuruluşlarda halkbilimi ile ilgili mezunlara iş imkanı sağlansa da daha çok bu bölümden mezun olan kişilerin formasyon olarak Türk dili ve edebiyatı öğretmenliği yapmaya

yöneldiği bilinmektedir. Bunun yanında üniversitelerde akademisyenlik görevi için de bu bölümden mezun kişilerin istihdamı yapılmaktadır fakat elbette ki mezun sayısına bakıldığında bu alandaki istihdamın da yeterli olduğu söylenemez. Bu yüzden halkbilimi eğitimi almış öğrencilerin günümüzde kendi alanlarıyla ilgili iş bulma konusunda yeterli bir karşılık bulamadıklarını söylemek yerinde olacaktır.

Örnek'in listesindeki dördüncü madde de halkbilimi bölümü ve oradan mezun olanların istihdamı ile ilgilidir. Bu bölümlerden üstün başarıyla mezun olanların MFAD'de araştırmacı olarak kullanılmasını önermektedir (Örnek, 2016: 40). Burada adı geçen kurum olan Milli Folklor Araştırma Dairesi, günümüzde Kültür Bakanlığına bağlı olarak "Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Dairesi" olarak faaliyetlerine devam etmektedir. Halkbilimi açısından önemli işlere geçmişten beri imza atan bu kurumda da halkbilimi öğrencilerinin istihdamı sağlanmaktadır ancak sayı olarak sınırlı bir kadro imkânının olduğu bilinmektedir.

Bu kurumun genel olarak faaliyetleri bütün bir halkbilimi araştırma kadrosunu kapsamakla beraber, "Türk Folklor Etnografya Bibliyografyası" adıyla çıkan dört ciltlik çalışması, "Pertev Naili Boratav" ihtisas kitaplığı ve 1975 yılından bu güne devam eden "Uluslararası Türk Folklor Kongresi" gibi çalışmaları ve etkinlikleri yeni dönem halkbilimi öğrencileri ve araştırmacıları için önde gelen unsurlar arasındadır (Çobanoğlu, 2010: 50).

Bütün bunlarla beraber Sedat Veyis Örnek'in on beş maddelik listesinin içerisinde yer alan unsurların bir bölümü günümüzde yapılabilmemiş bir bölümü ise halen faaliyete geçmeyi beklemektedir. Bu nedenle yeni kurulan Halkbilimi ya da Türk Halkbilimi bölümlerinin faaliyetleri Türk folklorunun gelişmesi ve ilerlemesi için anahtar niteliğindedir. Buradan yetişecek olan gençlerin ilerleyen zamanda oluşturacakları külliyat sayesinde geçmiş ve gelecek arasında bağlantı daha net bir şekilde kurulabilecektir. Bu zamana kadar yapılan çalışmalarla birlikte güncel çalışmaları da devam ettirmek ve ilerleyen zamanlarda buna yenilerini eklemek için üniversitelerin akademik katkıları kuşkusuz ilk sırada yer alacaktır.

Gelecek tasavvurunda halkbilimi bölümlerinin kıymeti daha da önemli hale gelecektir. Çünkü halkbiliminin araştırma ve inceleme alanı günümüzde genişlemeyi sürdürmektedir (Durbilmez, 2013: 101-112). Özellikle elektronik ortam ve teknolojinin hızlı yayılışının yanında geniş kapsamlı bir coğrafi yapıyı kapsayan etkisiyle beraber kültürel unsurlar yerini yeni kültürel yapılara ya da daha farklı oluşumlara bırakacağından ötürü geleneksel ürünlerin toplanması ve incelenmesi hatta müzelerde korunması noktasında halkbilimi bölümü çalışanlarının ve mezunlarının yükü bir hayli fazla olacaktır. Bu noktadan hareketle de Türkiye'de şu anda var olan ve açılacak olan yeni halkbilimi bölümleri, bu anlamda gerekli faydayı sağlayacak en önemli araçlar haline alacaktır. Burada yapılacak en önemli şey ise bu bölümlerin cazip hale getirilmesi için çalışmaların ulusal ve uluslararası düzeyde etki edecek şekilde düzenlenmesi ve gerekli maddi manevi değerler bir şekilde burada çalışan kişilere verilmesidir. Özellikle gençlerin daha aktif şekilde bu alana yönelmesini ve bu alanda çalışmalar yapmasını sağlamak için düzenlenen sempozyum, kongre, seminer gibi uygulamaların daha da artırılması ve buralarda alandaki önemli çalışmacılarla birlikte hareket edilmesi uygun olacaktır. Ayrıca bu tarz toplantılarda öğrencilerin isimlerini duydukları, kitaplarını ve yazılarını okudukları akademisyenlerle birebir temas içine girmeleri ve onlardan görsel, işitsel tecrübelerini öğrenmeleri, gençlerin bu yola daha hevesli şekilde devam etmesini sağlamak için kıymetli bir durumdur. Buradan hareketle de özellikle halkbilimi ile ilgili bağımsız bölümleri bulunan üniversitelerin ve bunun yanında halkbilimi hoca kadrolarının geniş yer tuttuğu Türk dili ve edebiyatı

bölümlerinin bulunduğu üniversitelerin, en azından iki seneye bir bu alandaki öğrencileri bir araya getirecek bilimsel, sosyal, kültürel etkinlikler düzenlemeleri, halkbilimi alanının gelişmesi ve genişlemesi için faydalı olacaktır.

Temel halkbilimi kitaplarının bir an önce güncel teknolojiye uygun olarak çalışmacıların hizmetine sunulması konusu da bilginin erişilebilirliği hususunda önemli bir noktadır. Alanla ilgili birçok temel eser önemli kütüphanelerde bulunmakla birlikte ülkenin dört bir yanında çalışma yapan kişilerin bunlara erişimi her daim kolay olmamaktadır. Bu yüzden genel bir halkbilimi kütüphanesi hem maddi ortamda hem de elektronik ortamda oluşturulmalıdır. Kitapların düzenli şekilde taranıp elektronik ortamdan ulaşılabilir hale getirilmesi de araştırmacılar ve öğrenciler için temel bilgi alımı noktasında faydalı bir çalışma olacaktır. Yine teknolojik ortama ayak uydurmak için halkbilimi ile ilgili açık erişim veyahut uzaktan eğitim sistemine benzer bir yöntemle birlikte alandaki uzman hocaların vereceği derslerin sadece kendi üniversitelerindeki öğrencilere değil bütün ülkedeki öğrencilere ulaşabilmesi sağlanabilir. Bu sayede ülke genelinde halkbilimi dersleri gören öğrencilerin, önemli konularda adı bilinen kişilerden ders dinlemesiyle hem uzmandan bilgi alımı gerçekleşecek hem de bu akademisyenleri birebir tanıma şansı oluşacaktır. Bu uygulama ile de bir şekilde halkbilimi ders külliyatı oluşturularak ilerleyen dönemlere kültürel bir bibliyografya mirası bırakma şansı olacaktır. Aynı zamanda görsel ve işitsel olarak erişime açık vaziyette olan bu tarz derslerin görme veya işitme engelli bireylerin de faydalanmasına katkı sağlayacağı açıktır. Görme engelliler için sesli, işitme engelliler için de altyazılı ders anlatımı teknikleri uygulanarak bu bireylerin diğer bireylerle eşit düzeyde eğitim almaları sağlanabilir. Elektronik ortamın faydalı unsurlarını bir araya getirerek her kesimden öğrenciye hitap etme şansı da yakalanmış olacaktır. Elbette bu söylenenler sadece öğrenci bazı düşünülmemeli, alana ve konuya ilgisi olan amatör araştırmacılar, akademisyenler, derleyiciler ve internete erişebilen her birey için bir okul haline dönüşebilecek bir oluşum olduğunu vurgulamak gereklidir.

Geçmişten günümüze kadar verilen örnekler ve tavsiyelerle birlikte güncel dönemde göze çarpan eksiklerin giderilmesi ile birlikte bu alanın hem üniversitelerde hem de halk arasında tanıtımı, devamlılığı, çalışma sistemi daha iyi şartlara getirilebilir ve halkbilimi bölümlerine olan gereksinim daha net bir şekilde ortaya çıkabilir. Bununla birlikte halkbilimi bölümlerinin de devamlılığı sağlanarak ve işlevselliği artırılarak kültür araştırmalarında gerekli ihtiyaç giderilmiş olur. Bu yüzden gelenekten geleceğe uzanan yolda halkbilimi gibi bir bölümün Anadolu coğrafyası gibi zengin bir alandaki çalışmalarının da ulusal veya uluslararası bilinirliği artarak evrensel kültür coğrafyasında Türk kültürünün yeri daha da sağlamlaştırılabilir.

Sonuç

Halkbilimi bölümlerinin geçmişi, bugünü ve geleceği ile ilgili bilgi ve fikir derlemesinden oluşan bu yazıyla birlikte bir Türk halkbilimi tarihi ortaya konulmuştur. Bu bölümün ortaya çıkışı ve gelişiminde katkı sağlayan önemli isimler ve kurumlarla birlikte tarihi süreçteki dönüşümü de gösterilmeye çalışılmıştır. Bütün bunlarla birlikte söylenebilir ki önce bir ders sonra bir kürsü ardından da bölüme doğru giden bir süreçte halkbiliminin gerekliliği daha net bir şekilde anlaşılabilir günümüze kadar gelen ve birçok üniversiteyi de içine alan özel bir alanlaşmanın ortaya çıktığı görülür. Halen eğitime devam eden ve öğrenci yetiştiren bölümlerin varlığı ile açılışını yapan ancak öğrenci alımına başlamayan üniversitelerinde bu grubun içerisine dâhil olmasıyla halkbilimi konusunda bölgesel ve ulusal olarak bir akademik yayılım oluşacaktır. Bununla birlikte yeni açılacak bölümlerle de

halkbiliminin daha fazla öğrenciye ulaşma şansı doğacaktır. Ayrıca bu yeni açılan bölümlerin çalışmalarıyla birlikte de önce kuruldukları bölgede sonra da ulusal çerçevede bir halkbilimi atlası oluşturma şansı doğacaktır.

Halkbiliminin Avrupa ve Amerika'daki gelişiminin bir benzerini de Türkiye'de gerçekleştirmek için üniversiteler önemli bir unsurdur. Amatör çalışmaların yanında yapılan profesyonel çalışmaları bilimsel çerçevede değerlendirebilecek ve yeni çalışmacıları oluşturabilecek kurum olarak üniversiteler, Türk kültürüne sahip çıkılması için önemli kurumlardır. Teknolojik gelişmelere ayak uydurarak ilerleyen bir bölüm yapısı da hem dünü hem bugünü hem de yarını bir arada tutarak kültürün ve getirdiklerinin insanlara tanıtılması, öğretilmesi, geliştirilmesi ve korunması adına faydalı olacaktır. Bu yüzden de halkbilimi bölümlerinin devamlılığında hem geleneksel hem de modern yöntemlerin bir arada kullanılması önem arz etmektedir. Bu sayede bir öneri olarak başlayan bölümlleşme kendini tam manasıyla gerçekleştirebilecektir.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- AÇA, Mustafa. (2016). *Halk Bilimi El Kitabı*. Konya: Kömen Yayınları.
- ASILSOY, Abdülkerim. (2008). *Türk Modernleşmesi Öncülerinden Fuat Köprülü: Hayatı, Eserleri ve Fikirleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- BORATAV, P.Naili. (2017). *Folklor ve Edebiyat I*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- ÇOBANOĞLU, Özkul. (2010). *Halkbiliminde Kuramlar ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- DORSON, M. Richard (2003a). "William John Thoms". Çev. Serpil Aygün Cengiz. *Dünya Halkbilimi Çalışmaları Tarihi*. Hzl. Gülin Öğüt Eker, M. Öcal Oğuz, Nebi Özdemir. Ankara: Milli Folklor Yayınları.
- _____. (2003b). "Folklor'un Babası, 'Stith Thompson'". Çev. Nebi Özdemir. *Dünya Halkbilimi Çalışmaları Tarihi*. Hzl. Gülin Öğüt Eker, M. Öcal Oğuz, Nebi Özdemir. Ankara: Milli Folklor Yayınları.
- DURBİLMEZ, Bayram. (2013). "Halk Bilimi Araştırmalarının 100. Yılında: "Halk Bilimi" ile "Edebiyat"ın Ortak Alanları ve "Halk Edebiyatı" Üzerine Bir Değerlendirme". *Milli Folklor*, 12 (99), 101-112.
- DÜZGÜN, Dilaver. (2015). "Halk Bilimi Araştırmaları Tarihinde Prof. Dr. Mehmet Kaplan ve Atatürk Üniversitesi". *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 55, 257-272.
- KÖPRÜLÜ, Orhan. (2006). *Makaleler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÖRNEK, S.Veyis. (2016). *Türk Halkbilimi*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- ÖZTÜRKMEN, Arzu. (2006). *Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- TAN, Nail. (2013). "Türkiye'de Halk Bilimi Çalışmalarının 100. Yılına Kutlarken". *Folklor/Edebiyat* 19(75), 237-243.
- TANSEL, F. Abdullah. (1966). "Memleketimizin Acı Kaybı Prof. Dr. Fuad Köprülü". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XIV, 266-281.
- TEPEKÖYLÜ, İlke. (2017). "Türkiye'deki Üniversitelerde Yeni Dönem Halk Bilimi Çalışmaları". *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi* 2(2), 313-319.

THOMS, W. John. (2003). “Folklor”. Çev. Serpil Aygün Cengiz. *Dünya Halkbilimi Çalışmaları Tarihi*. Hzl. Gülin Öğüt Eker, M. Öcal Oğuz, Nebi Özdemir. Ankara: Milli Folklor Yayınları.

Sözlü Kaynaklar

Kaynak Kişi: Özlem Demren, Lisansüstü, Akademisyen, Görüşme Tarihi: 13.12.2017.

Elektronik Kaynaklar

Ankara Üniversitesi Halkbilimi Bölümü: <http://www.dtcf.ankara.edu.tr/halkbilim-bolumu/> Erişim Tarihi: 11.12.2017.

Cumhuriyet Üniversitesi Türk Halkbilimi Topluluğu Facebook Sayfası:

https://www.facebook.com/cuturkhalkbilimi/?ref=br_rs Erişim Tarihi: 11.12.2017.

Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Türk Halkbilimi Araştırmaları Topluluğu Facebook Sayfası:

https://www.facebook.com/habiat.comu?hc_ref=ARSO-vs0x785xYpj6Lchq6bSvLog4R9Ag3XoMKOleOHSIx3fQobFwy0OkP1D03TPNWk&fref=nf Erişim Tarihi: 11.12.2017.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Araştırmaları Topluluğu Facebook Sayfası:

<https://www.facebook.com/groups/359118837511679/> Erişim Tarihi: 11.12.2017.

Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Bölümü http://turk_halk_bilimi.gazi.edu.tr Erişim Tarihi: 11.12.2017.

Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Topluluğu Facebook Sayfası:

<https://www.facebook.com/tuhab2016/> Erişim Tarihi: 11.12.2017.

Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Topluluğu:

<http://topluluklar.gazi.edu.tr/posts/view/title/gazi-egitim-fakultesi-turk-halk-bilimi-toplulugu-189126?siteUri=topluluklar> Erişim Tarihi: 11.12.2017.

Hacettepe Üniversitesi Türk Halkbilimi Bölümü: <http://www.halkbilimi.hacettepe.edu.tr> Erişim Tarihi: 11.12.2017.

Hacettepe Üniversitesi Türk Halkbilimi Topluluğu Facebook Sayfası: <https://www.facebook.com/turkhalkbilimi/> Erişim Tarihi: 11.12.2017.

Hacettepe Üniversitesi Türk Halkbilimi Topluluğu: <http://www.sksdb.hacettepe.edu.tr/topluluklar/index.php?t=Turk-Halkbilimi-Toplulugu> Erişim Tarihi: 11.12.2017.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Türk Halkbilimi Bölümü: <https://thb.nevsehir.edu.tr/tr> Erişim Tarihi 11.12.2017.

ODTÜ Türk Halkbilimi Topluluğu: https://www.facebook.com/pg/odtuthbt/events/?ref=page_internal Erişim Tarihi 11.12.2017.

Selçuk Üniversitesi Türk Halkbilimi Topluluğu Facebook Sayfası: <https://www.facebook.com/SELÇUK-ÜNİVERSİTESİ-TÜRK-HALKBİLİMİ-204479942957341/> Erişim Tarihi: 11.12.2017.

Üniversitelerdeki Halkbilim/Türk Halkbilimi bölümleri hakkındaki istatistikî bilgi kaynağı: <https://istatistik.yok.gov.tr> Erişim Tarihi: 11.12.2017.

¹ Halkbiliminin sekteye uğramasının arka planı ve tarihi yapısını görmek için bkz. Öztürkmen, 2006: 139-193.

**PATRIARCHAL IDEOLOGY AS SOURCE OF NORMS OF LAW:
THE CASE OF EXILED BRIDES**

**HUKUK NÖRMLERİNİN KAYNAĞI OLARAK ATAERKİL İDEOLOJİ:
SÜRGÜN GELİNLER ÖRNEĞİ**

**ПАТРИАРХАЛНАЯ ИДЕОЛОГИЯ КАК РЕСУРС
ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫХ НОРМОВ: НА ПРИМЕРЕ ИЗГНАННЫХ
НЕБЕСТ**

Hicran KARATAŞ*

ABSTRACT

Law, from archaic times until today, has corresponded to a cultural system regulating the relationship and activities between individuals by determining mutual rights and responsibilities. Yet, every practice that is formed in Folk Law becomes functional in parallel with the social institutions of the society it comes from. Folk Law guarantees the functions that social institutions face in communal living. In order to provide the continuity of institutions like family, economy, education and religion it is equipped with various arrangements. In addition to law order, that is reinforced with authority of government or in spite of them, it is seen that folk laws provide the function of establishing order. Positive law regulations these have been reinforced by state authority consists of written norms. In the face of positive law, there are other law orders that the people resort to solve their legal disputes. These kind of orders are defined with the term of Folk Law under a general framework. Folk Law is a body of compulsory, liable, punitive or forgiving verbal rules these guarantee the rights of individual in the process of socialization by defining them as responsibilities to other members of social group. The literature shows that even small-scale social groups, which share at least one common cultural element, have developed effective folk law orders that can not be ignored. These arrangements are often applied by the people when it comes to legal disputes, and sometimes they are able to function much faster and more effectively than positive ss. In this context, it has academically confirmed and examined that the order function is also met by folk law systems. This reality can be explained in the field of social sciences on the axis of pluralistic law theory and cultural relativity. Thus, the processes of producing, supervising and implementing norms of non-state law orders can be described. The research will be discussed through local patterns of how is positive law tested by folk, culture, subcultures in the framework of patriarchal ideology and gender. The objectivity and neutrality of law becomes open to interpretation When it comes to application of norms within the framework of patriarchal ideology. Under these conditions, legal norms are represented in the field of trial with different practices in terms of gender. The influence of the patriarchal ideology, which acts as a norm source of law, on a traditional method of punishment shall be discussed as well.

Key Words: Folklore, Folk Law, Law, Patriarchal Ideology, Exiled Brides

---

* Dr., karatashicran@gmail.com
DOI:10.17498/kdeniz.431697

ÖZ

Hukuk, kadim zamanlardan günümüze kadar uzanan zaman içinde, topluma üye olan bireylerin karşılıklı hak ve sorumluklarını belirleyerek, bireyler arasındaki ilişki ve faaliyetleri düzenleyen kültürel bir sisteme karşılık gelmektedir. Aile, ekonomi, eğitim, din, toplumsal cinsiyet gibi kurumların sürekliliğine katkı sağlamak adına çeşitli düzenlemelerle donatılmıştır. Devletin otoritesiyle güçlendirilmiş pozitif hukuk kuralları yazılı normlardan oluşmaktadır. Pozitif hukuk karşısında halkın hukuki ihtilaflarını çözümlmek için başvurduğu başkaca hukuk düzenleri de bulunmaktadır. Bu düzenler genel bir çatı altında halk hukuku terimiyle tanımlanmaktadır. Halk hukuku, bireyin toplumsallaşma sürecinde haklarını teminat altına alan; bu hakları sosyal grubun diğer üyelerine de sorumluluk olarak tanımlayan emredici, yükümlü kılan, zorlayan, cezalandıran veya bağışlayan sözlü kurallar bütünüdür. Literatür en az bir ortak kültür unsurunu paylaşan görece küçük ölçekli sosyal grupların bile yok sayılmayacak kadar etkin halk hukuku düzenleri geliştirdiğini göstermektedir. Söz konusu düzenler, halkın hukuki anlaşmazlıklar söz konusu olduğunda başvurduğu ve zaman zaman pozitif hukuk düzenlerinden çok daha hızlı, etkili işlev karşılayabilmektedir. Bu bağlamda hukukun omurgasını ayakta tutan düzen sağlama işlevinin halk hukuku düzenleri tarafından da karşılandığı akademik çevrelerce gözlemlenmiş ve doğrulanmıştır. Bu gerçeklik, sosyal bilimler alanında Çoğulcu Hukuk Kuramı ve kültürel görelilik ekseninde açıklanabilmektedir. Böylece devlet dışı hukuk düzenlerinin normlarını üretme, denetleme ve uygulama süreçleri tasvir edilebilmektedir. Araştırmada, pozitif hukukun halkla, kültürle ve alt kültürlerle ataerki ideoloji ve toplumsal cinsiyet çerçevesinde nasıl sınıldığı Sürgün gelinler örneği üzerinden tartışılacaktır. Hukukun nesnellığı, tarafsızlığı hukuk normların uygulama alanında ataerki ideoloji çerçevesinde yoruma açık hale gelmektedir. Bu şartlar altında, hukuk normları kadınlar ve erkekler açısından farklı uygulamalarla yargılama alanında temsil edilmektedir. Hukukun norm kaynağı olarak ataerki ideolojinin gelenekselleşmiş bir cezalandırma yöntemi üzerindeki tesiri tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hukuk, Halkbilimi, Halk Hukuku, Ataerki İdeoloji, Sürgün Gelinler.

АННОТАЦИЯ

Законы из древних времён по сей день определяют общие права и обязанности лиц, являющихся членами общества и соответствуют той системе культуры, которая регулирует отношения и действия между отдельными членами.

Для того, чтобы поддержать непрерывность социальных в каждой семье имеется различные регуляции. Известно, что правовые нормы составляются в письменном виде и поддерживаются государством.

Кроме законных прав, существуют и другие правовые схемы, к которым люди прибегают с целью разрешения разных конфликтов.

Они называются как народное право и защищает права человека в процессе социализации. В нём определяется ответственность перед другими членами социальной группы и состоит из императивных, ответственных, убедительных, наказаемых или прощающих словесных норм.

По литературе определяется, что даже малые социальные группы разработали эффективные схемы народного права, которые нельзя игнорировать, поскольку они по меньшей мере имеют один общий культурный элемент.

Такие способы часто применяются людьми, когда речь идет о правовых конфликтах и иногда они могут функционировать гораздо быстрее и эффективнее, чем другие правовые схемы.

В этом контексте наблюдается, что наряду с законными правовыми нормами функционируют нормы народного права.

Такую реальность можно объяснить в контексте социальных наук и плюралистической теории правоповедения.

Таким образом, совместно с государственными правовыми нормами и народного права можно рассматривать разные процессы в обществе.

В исследовании в гендерном контексте и на примере случаев изгнанных невест, рассматриваются нормы закона, влияющие на публику, культуру и субкультурах при патриархальной идеологии.

Объективность закона становится понятной во время применении подходов нейтралитета для понятия патриархальной идеологии.

В таких условиях очевидно, что в области юриспруденции правовые нормы народного права в отношении женского и мужского пола представлены по рвзному.

Там же обсуждается роль патриархальной идеологии, как источника правовых норм в случае традиционного метода наказания.

Ключевые слова: право, фольклор, народное право, патриархальная идеология, изгнанные невесты.

Introduction

Law, as a normative and positive science, analyses the rules established by the state in terms of individual, society and state. Law's being a normative science arises from law doctrine. Law doctrine is that rules of order established by the state are seen as the dominant and unique means of order. In the field of positive/official law, law is an order in which public order in society is protected by the rules established by the legislative organs that are authorised by the state¹. However, for culture-oriented sciences, the formation of law order is not bound up with the preconditions determined by state authority. Field studies conducted in anthropology, sociology and ethnography of law have revealed that societies without a state authority have idiosyncratic law orders. Hence, the pluralist, relativistic and local structures of law have started to be discussed in the academic platform. Law as a social and cultural phenomenon is an order" which is created, varied, changes and transforms, is observed in different sizes in its different systems in accordance with every society's own social and cultural structure" (Sümer, 1998: 314-315) and it can be produced by other sources aside from the state. Critical approaches to law doctrine started with the studies conducted in the early 19th century. For instance, F. Savigny (1814:28-34) approached law as a historical phenomenon. Law and language are key concepts of folk spirit [volksgeist]. According to the ecole, law starts with traditions. The norms of folk law orders are defined pursuant to traditions. By defining culture, E. B. Tylor² also laid the groundwork for law studies with relativity of culture approach.

E. Durkheim³, B. Malinowski⁴, F. Boas⁵, A. Hoebel⁶, L. Pospisil⁷, Ehrlich⁸ laid the groundwork for universality of law and its doctrine to be questioned. Thus, social scientists tended towards studying, analysing, interpreting the legitimate sources, operating mechanisms and applications of folk law orders.

Folklore, Law and Folk Law

Folklore is a discipline that address to material and moral cultural products of a country or local community, that compiles, classifies, interprets these products and in the final phase aims to reach a combination of these products with a distinctive method (Örnek, 2000:15). Pursuant to this discipline, folk is "any group of people comprised of two or more people who share at least one common factor" (Dundes, 1965: 2-3). Folk law, which is among the working staff of folklore, aims to compile the legal knowledge of a group that organise all fields of its social life with norms feeding from the same sources, to classify it, to interpret it with reference to the culture of the group and to analyse it within the perspective of cultural relativity and context.

Within the scope of law, the needs of an individual⁹, are "rights"; guaranteeing these rights on satisfaction level is the responsibility of other members of the group. Folk law is "nothing but the archaic and unwritten form of positive law" (Maine, 1879: 12). It is a control mechanism that enables, follows and inspects the socialisation of actions by putting the daily actions of an individual to other people's focus of interest. Folk law is a whole set of oral rules, which "is formed due to the need of cleaning the couch grass in an order in which ordinary and peaceful relationships are considered normal" (Mair, 1975: 36-37), which was developed in an unknown time by the community's ancestors.

Within the frame of folklore, folk law and positive/official law appear as two fields colliding and/or compromising in practise. The fact that folk, despite or in addition to the norms produced by positive/official law, implements another law order successfully to every aspects of social life combines the ways of law and folk law with the same motivation. With this motivation, it can be described how local law orders make their idiosyncratic executive, legislative and judicial processes functional. "For a folklorist, folk law is understanding how folks use law orders, which feed from opposite resources, in unison" (Dundes and Dundes, 1994a: xiv; Bergh, 1994: 18).

Studies conducted in the fields of law and folk law (Chiba, 1998: 239; Er, 1988: 90; Karataş, 2016; Mann, 1993: 283; Moore, 2000: 66-77) have shown that social groups that share factors like ethnical identity, language, religion, kinship, gender, sexual preference, occupation, common grounds (sports, gambling, hobbies etc.) geographical area tend to be subject to their own folk law orders. Thus, undertaking a research in the field of law requires, at least, being familiar with the literature of sub-disciplines in folklore. It is essential to be knowledgeable about oral culture tradition, daily, official behaviours and statements, institutions, religious beliefs and moral values, symbols and rituals to understand the tangible outputs of folk law (Savigny, 1814: 20; Bergh, 1994: 20).

Answering the question of "Why positive law is not enough for organizing the social lives of different social groups in society?" requires understanding knowledge and tendencies of the folk in the field of law. With this question, pluralist legal theory has been developed which steers law and folk law to similar questions with different methods. Within the frame of the theory, societies are comprised of multi-layered cultural, semi independent areas (Chiba, 1998: 240; Moore, 2000: 56-59) and there are folk law orders in these areas. The members of the social group ensure the continuity of their belongingness by being subject to these rules. In this regard, the term *social domain* means a group that is subject to its own law order. Every social domain has the power to form its own norms of law and enforce them. S. Moore (2000: 56-59) has developed the term semi-independent domain¹⁰ and described it as "the domain between law-makers and the folk. This domain is the normative environment between statutory law and its own folk law order, the social

structure itself. It turns to its own law as it is forced into rules by the state. Hence, the capacity of social structure to make law and enforce them becomes legitimate. In this case, a hierarchical order, inclined to compromise or conflict, that can be observed in jurisdiction is formed between law orders.

Studies (Chiba, 1998: 238; Karataş, 2016: 206; Tamahana, 2008: 377; Şahin, 2015: 44-75) suggest that the state is not aware of these law orders and/or ignore them. In these environments, it is seen that it is forbidden by folk norms of law for those who are subject to local law orders to apply to judicial bodies of positive/official law¹¹.

In folk law, norms of law equipped with enforcement and other resources are "oral rules of law that are spontaneous without a competent authority and that gained the power to be applied (Işıktaç, 2009: 41). Cultural factors that form the real basis of folk law are traditions. Traditions, by transforming into norms in time, become oral laws.

In this regard, by saying "tradition becomes oral law on the level that it guarantees individual rights, Smith (1927: 269-309) reported that what prevents an individual from committing a crime is the distress caused by the legal sanction of tradition.

Law as a "local knowledge meaning place, time, use, class diversity against pretensions that are coded with rhetorics like a woosack" is a three-step communication process whose "source" includes "collective justice awareness" [legislation/producing norms], "competent authority to impose sanction" [enforcement/supervising norms] and "sanctions" [jurisdiction/practise]. Source of law and norms are formed by collective justice awareness. In folk law orders, norms obtain their normative values by addressing the cultural factors of the social structure/domain they belong. Cultural factors that form the real basis of folk law are traditions. Traditions, by transforming into norms in time, become oral laws. Taboos, morality, religion and beliefs and ideology get involved in the process as normative source of value.

Patriarchal Ideology as Source of Norms of Law and Exiled Brides

Social norms are behaviour forms with the capacity of punishing and rewarding¹² in semi-independent social domains. "Rules that organise individuals' relationships with each other and determine their rights and duties for each other are called norms" (Gündüz, 2005: 20). Social norms are in the position of a guide that shapes the behaviours of an individual. "Norms are to organise human behaviour in order to sustain the unity and solidarity of every community. Norms are behavioural guides for us (Güngör, 2010: 88). They are social control and supervision tools that define behaviours of individuals as right and wrong and determine the limits of these behaviours. Individuals are forced to act accordingly to the social common values and actions with the normative value of norms on social life coded into the law order. Then they are equipped with sanctions. In the last phase, the power that will inspect the norm and impose the sanction is determined. Each law order in which these factors meet the establishing order function is equal of folk law orders.

During the phase in which repetitive behaviours are surrounded with sanctions, the members of the social group show a common reaction. This reaction is the manifestation of culturally formed collective awareness in the field of law. "Behaviours surrounded by sanctions are called norm or tradition [way] (Hoebel, 1954: 14). At the end of a process the course of which is "trial, habit, tradition and competence" (Sumner, 1906: 3) the behaviour turns into norm and it is equipped with sanctions such as gossiping and laughing as light sanctions, and death and exile as severe.

Norms of law corresponding with the patriarchal ideology appears as a universal phenomenon. "There is no law order in which there aren't any laws that form a basis for discrimination against women (Tucker, 2008: 3). Patriarchal ideology is a construct on which every institution of social structure is formed on the social life and nature of women. "In social organisation, in daily life and in the process of actualising the public decision making processes, it is an order in which men are dominant." (Encyclopaedia of Anthropology, 1979: 296). In Neolithic culture phase, parallel to domestication activity, husbandry replaced hunting; agriculture replaced gathering. The changes that happened in living patterns caused an increase in the need of possession in social domain. The fact that patriarchal family ensures that possession are handed down from father to son by inheritance and the fact that norms of law are formed with regard to patriarchal ideology differentiate the norms that women and men subject to. In this regard, all social institutions from law to education support the norms related to social roles designated for men and women. They are learned and transferred in the process of socialising and thus they are internalised by becoming socialised. Behaviours and preferences which a social structure in a specific cultural environment produce to differentiate its female and male members in regard to their manners, attitudes, rights and liability are social roles attributed to gender.

Relativistic gender roles are effective in the formation of values that determine what is right and what is wrong for female and male gender. As values are measures taken as references for the thoughts, attitudes and behaviours of individuals, norms are produced to reinforce the gender roles in society. "Most norms of law produced in the frame of patriarchal ideology focus on proving how natural and necessary social gender roles are"(Weedon, 2001: 3). Patriarchal ideology's turning into a source of norms happens with "learning gender roles, joining the process of socialisation and internalising"(Connell, 1987: 49). Internalisation of patriarchal ideology is that the sanctions of norms of law related to social gender are presented as natural and legitimate. J. Butler (2008: 10) defines this as naturalising the process. Oral and written cultural products, industrial sources, traditions and rituals of institutions like family, religion and education turn into important means of discourse in the process of naturalising patriarchal ideology. In the course of internalising/naturalising law refers to certain concepts that are clear, covert or hiding behind special words. Purity, virtue, honour are also concepts developed to define behaviours pertaining to the age and status of genders as positive or negative.

These concepts are developed to define those who are subject to the culture itself with reference to their marital status. The status of an individual who doesn't take place in these categories turns into a public matter. In the case that culture cannot be specified in the standard category schema, ambiguousness and anomaly occur. Therefore, culture develops measures and methods to comb out what is ambiguous and abnormal and to normalise them (Douglas, 2000: 40). Virginity, which is accepted as an indicator of sexual purity of unmarried women, is a cultural phenomenon which promises paternity knowledge and promises that the father of the children born will be the same as the first child. "Virginity gives paternity knowledge. Although it is known by birth whose mother is who, it is difficult to prove paternity. Maternity is not questioned but paternity is" (Blank, 2012: 76). This reality is expressed in Turkish culture with an idiom; "only the mother knows whose the child is" (Ergin, 2009: 75; Gökyay, 2009: 21).

When some "out of the norm" behaviours faced with resistance via characteristic sanctions, their sanctions become tradition. Cultural sources, from which the practise named in the social structure as "Bakacak'tan aşırılmak/Being banished-deported" feeds in the

legislation/norm producing process of local folk law order, have been interpreted and have become traditions with regard to patriarchal ideology. The structure's forming around the patriarchal ideology also supports the structural and functional transformations of norms. Premarital sexual activities which require the execution of "Bakacaktan aşırma" punishment is defined as an anti-social behaviour. Norms related to these behaviours are organised by oral cultural traditions of the field and transitional period traditions. Taboos, moral rules are coded as normative values into traditions related to patriarchal ideology and in this phase they are equipped with sanctions.

Our field researches conducted between the years of 2012 and 2016. Interviewed exiled brides who were sent from a total of sixteen villages of one of the two districts, located within the borders of a province¹³ located in Western Black Sea Region in Turkey, to a specific village of the other district experienced the punishment of exile in a local law order which is organized by producing, inspecting and enforcing its own norms. Exiled brides are young women who were put on trial for their premarital out of the norm sexual behaviours and sentenced to exile. The law order, which the exiled brides are subject to, which dates back to 1850s in oral history, is defined within the frame of field law and terms of legal entity in the context of hypothesis model. These fields take place in geographical regions physically away from the law enforcement of the state and they can be ignored not to go against and not to be threat for the dominant law order¹⁴. Exile is the temporary or permanent banishment of the criminal herself or along with her family from the social structure due to her anti-social behaviour. The criminal is settled away from the crime scene; she gets deprived of her rights and privileges by removing her from physical, social and cultural environment. It is a practise applied throughout Turkish history of law as a punishment and Turkification policy. In the early periods of Turkish history of law, expressions such as "büke atmak, yabana atmak, catkaya atmak, beyabana atmak"(Çobanoğlu, 2004: 104-105) seem to have been used in the meaning of banishment or exile. In the case that anti-social behaviour poses a risk for the continuity of the social structure/constitution, in order for the criminal to give up hope of turning back to the crime scene, she is settled in the exile-place with some precautions¹⁵. In the example of exiled brides, these precautions are taken in the form of marrying her off with the other during the execution of sentence by the board of alderman that holds the executive and judiciary power. The agents experimenting this sanction are called exiled brides or "Bakacak'tan aşanlar/being deported" and the explanation for this in the field of folklore is related to exile precautions.

The source of norms that tunes the sexual behaviours of individuals with socialised actions in this field are listed as taboos, moral rules, religion and beliefs. They are coded as normative values into norms by interpreting them within the frame of patriarchal ideology in these sources. The fact that violations of the norms related to sexual life are faced with resistance shows that the said behaviour is not approved culturally. The social function of the punishment of this behaviour is to comb out the said behaviour from social life and to include the individual, who behaved out of norm, in the process of re-socialising in non-restricted relationships. The punished individual, who is to be combed out, is married off with the other to include her in the socialising process.

The punishment of "bakacaktan aşırma/being banished-deported" which the exiled brides experience as an agent is closely related to the exercise of "the right to turn from maiden to woman" without giving that right to the man, which is his according to oral or written marriage contract. In the process, women offenders were punished by exile without

considering the conditions for the out of norm behaviour. "The right to turn from maiden to woman is given to a particular man according to the agreements with the girl's father. This rule and the reaction that the society shows to the girl who behave against this rule and to her parents are the result of patriarchal laws (Boratav, 2013: 39).

In Turkish tacit law, it is known that out of norm sexual behaviours between single young people aim at restoring the honour and retrieve the lost honour and these out of norm sexual behaviours between single young people are faced with resistance from a compromising approach in trial period. In this regard, men who had premarital sexual intercourse with young women are known to have been punished to pay compensation and/or marrying the women they victimized. In literature¹⁶, getting married of is reported to have been executed as a punishment. The second phase of Turkish history of law is the compromising and conflicting pluralist law period between Turkish tacit law order and Islamic law. Customs and their sanctions in the field of conflict are sustained in semi-independent social domains while current local folk law order must have turned into the status of closed spaces. In the field of compromise, norms in which customs are not polarised with Islamic law doctrine are defined as a resource of law under the name of manner. Turkish tacit law norms are especially known to be a resource of law in the sentencing of social events that aren't organised by Islamic law norms. In this regard, the fact that all out of norm sexual activities between man and woman are defined as adultery required new regulations for the cases involving single women and men. In the end it was decided that "they would be caned a hundred times and exiled for a year"(Demir, 2011: 99: Özkorkut, 2009: 106, 110; Üçok, Mumcu and Bozkurt, 2011: 96)

In the example of exiled brides, it is seen that purity is associated to married women and chastity is associated to unmarried. The uncertainty in the status of those who don't get married according to the traditions and rituals of marriage transitional period requires the normalisation of the individual and removing the uncertainty of them. Hence, women, who can't acquire their new status within the traditions and rituals of marriage transitional period of the social structure, acquire the standard status of the culture through the traditions and rituals of marriage transitional period of the other.

Norms of sexual morality form the basis for the methods to retrieve the lost honour depending on the honour and chastity which is used to control the sexuality of the unmarried woman who lives in the family home. The situations in which honour is soiled, stained and clouded are temporary. Of the large variety of methods¹⁷ (Ergil, 1980: 202) developed to retrieve the lost honour, "Bakacaktan aşırılmak" is a traditional and local law order punishment which is imposed in particular geographical borders. In the closed law order developed in these borders, the punishment of exile and the method of marrying off with the other as a precaution must have been developed to restore one's honour. Thus, while the women in question are punished by removing permanently from the social structure, they take their places in standard culture categories by getting married off in the new environment they are exiled to. This traditional punishment developed against the out of norm sexual behaviours of exiled brides is one of the numerous methods developed by patriarchal societies to restore the honour which is depended on purity.

Conclusion

Law, in the process from archaic societies until today, is a body of rules that organize public order by putting the fundamental rights and freedoms of an individual into the area of responsibility and interest of the members of the social group he lives in. As societies are

comprised of multilayered fields, it has the capacity of forming an idiosyncratic law order in these fields. Law, with its capacity to legislate, enforce and implement, gets institutionalised when it meets the function of establishing order. It is known that there will be a hierarchy between law orders in a society and those norms in this hierarchy may vary within the frame of relationships on the conflict or compromise plane among the law orders. Along with or despite the dominant/official law order of the state, there are law orders that meet the function of establishing order of the law as a social control mechanism. In this order, norms are sustained verbally in the mind of the society. In folk law orders, in which executive and judicial powers against norm violations are attributed to notable people in the group, individuals are referred to socialised actions. In these order, while norms are varied in the form of convention, tradition, custom habit and practice each of them needs to take cultural factors as references in relation to validity. Resources that norms of law refer to in terms of normative value are varied as taboos, moral, religion and beliefs and ideology. Anti-social behaviours of an individual are inhibited by equipping the normative value of the norm with a sanction as severe as the reference sources. Among these sanctions, exile appears as a local and traditional punishment method which is the subject of this study. This method, developed to permanently remove the offender from the social structure, is executed when the norms are violated which are developed within the frame of patriarchal ideology to organise the sexual life of an individual before marriage. As the conditions that soil the honour are temporary, to restore one's honour depending on purity and to redefine women, the subject of chastity, within the standard cultural categories, they are married off as a precaution during the execution of exile punishment. Exile as a traditional punishment, developed against the out of norms sexual behaviour of the exiled brides, is one of the methods developed to restore and defend one's honour in law orders whose norms take their normative value from patriarchal ideology.

Notes

1. Positive law is that the dominant legal system in effect is recognized as the valid legal system. (Bilge, 2004: 35; Güriz, 1996: 9:).
2. Culture is a sum of knowledge, beliefs, art, moral, law, customs and traditions and all skills and habits that humans acquire as a member of society (Tylor, 1891: 54).
3. E. Durkheim (1982: 134,140) established that the guaranteeing factor for the functioning of institutions is law.
4. The resources of the legislative power in the folk law of Trobriand Island has been recorded. Thus, it has been understood that their local law order has its own functioning mechanism and legislation procedures.
5. With a historical and partial approach, he described culture as a product of singular processes under the control of independent law rather than a reflection of mechanical cooperation of natural circumstances (1938: 159).
6. He compiled the law developed by lawyers, prosecutors and judges who are specialized in the field of positive/official law with regard to their own professions. The fact that there is a folk law order developed among the professionals dealing with the positive law itself shows that there are a wide variety of law orders available.
7. He recorded that law is a social and cultural phenomenon (1971: 43-48) which is formed as a reaction to culture's need of order.
8. He recorded the processes of folk law orders that organise actively in modern states of law and named them as living law. (1962: 143).

9. The most basic needs of an individual are physical needs. When needs such as hunger, thirst, sleep and sexuality aren't met, one doesn't make demands for the needs on the upper level. The second phase is the need of one's security. In social groups in which security is provided, an individual is not protected from wild animals, extremely hot climate, unemployment, but also manages to live confidently without the possible attacks of crime-prone individuals and thus meets the need of said security. The third phase is the need of belonging. In this phase, the individual is completely in the process of socialising. An individual who starts a family and makes friends meets the need of belonging fully in this phase. On the upper level, the need of an individual is to be respected in the society. He demands the respect of the members of the group he belongs to by gaining power, competence, success, talent, fame and dignity. On this level an individual can actualise oneself in fields that require specialisation and creativity in being an ideal individual (Maslow, 1943: 372-383).

10. Z. Gökalp (2013: 26) named them as *semisocieties*. He recorded that societies that live under the sovereignty of a single state establish order dependantly on their own social institutions.

11. See (Kymlicka, 2010: 77) about the exile of those who resort to the jurisdiction for matters of law among Native Americans. See (Şahin 2015: 88-89) for examples in which those who resort to jurisdiction for matters of law in Alawite law are sentenced from two years to permanent devotion.

12. That rewarding is practised in a more passive field is related to the fact that enforcement mechanisms function with an active sensibility in jurisdiction. In the field of law, an individual is rewarded by being defined as an ideal individual and a model in the social structure.

13. When providing information on sexual, religious, ethnical and legal subjects from the source persons, the ethical responsibility of the researcher is to make sure the safety of the persons. It is recommended that the real names of the source persons and research field are covered in this kind of research. See: (Guenther, 2009: 414; Hicks, 1977: 216; Murchison, 2010: 204).

14. These folk law orders are resilient against disintegration in dominant law order. The state tends to compromise in order to take the load off in these fields. See: (Bergh, 1994: 6-30; Dundes, 1994b: 1-4; Şahin, 2015: 90-93; Tezcan, 1981: 34-35; 2003: 16).

15. See (Arik, 1995: 33; Barman and İpçioğlu, 2009: 248; Er 1988: 60-62; Koran, 1943: 11-12; Kocourek and Wigmore, 1908: 282, 287; Radcliffe-Brown, 1965: 218; Tiba, 2010: 25) for precautions of exile such as selling the offenders movable and immovable properties, informing the crime scene and the environment about the actions of the offender, forming a moral registry etc.

16. It has been recorded that marrying off with the victim is practiced as a punishment. See: (Arik, 1995: 25; Arsal, 2014: 158; Başar, 2013: 69,72; Şeşen, 1995: 116; Ziya Gökalp, 2015: 88).

17. In societies in which honour is associated with purity and purity is associated with chastity, men are known to have developed various methods to restore their honour due to socio-cultural circumstances and conditions. These methods are varied such as marrying off the victim to her rapist, temporary or permanent removal from the crime scene, having her killed by a family member, hiring a hitman, making it look like an accident, forcing suicide. See: (Ergil, 1980: 202; Gezik, 2003: 113, 126; Tezcan, 2003: 19).

REFERENCES

- ARIK, Feda Şamil. “Eski Türk Ceza Hukukuna Dair Notlar”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi* 28 (1995): 1-50.
- ARSAL, Sadri Maksudi. *Türk Tarihi ve Hukuk*. Ankara: T.T.K. Yayınları, 2014.
- BARMAN, Mehmet ve İPÇİOĞLU, Mehmet. “1792-95 Yılları Arasında Osmanlı Konya’sında Sosyal Yaşamdan Kesitler”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22 (2009), 239-253.
- BAŞAR, M. Serkan. *İslamiyet Öncesi Eski Türk Hukuku*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2013.
- BERGH, G. C. F. F. van den. “The Concept of Folk Law in Historical Context”. *Folk Law: Essays in the Theory and Practice of Lex Non Scripta*, New York&London: Garland Publishing, 5-31, 1994.
- BILGE, Necip. *Hukukun Başlangıcı Hukukun Temel Kavram ve Kurumları*. Ankara: Turan Kitabevi, 2004.
- BLANK, Hanne. *Bekâretin El Değmemiş Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- BOAS, Franz. *The Mind of Primitive Man*. New York: The Macmillan Company, 1938.
- BORATAV, Pertev Naili. *100 Soruda Türk Folkloru*. Ankara: Bilge Su Yayınları, 2013.
- BUTLER, Judith. *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. İstanbul: Metis Yayınları, 2008.
- CHIBA, Masaji. “Other Phases Legal Pluralism in the Contemporary World”. *Ratio Juris*, 11/3 (1998), 228-245.
- CONNELL, Robert. *Gender and Power*. Stanford: Stanford University Press, 1987
- ÇOBANOĞLU, Özkul. *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: AKM Yay., 2004.
- DEMİR, Abdullah. *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 2011.
- DOUGLAS, Marry. *Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo*. New York: Routledge, 2000.
- DUNDES, Alan. “What is Folklore?”. *The Study of Folklore*, New Jersey: Prentice-Hall, 1-3, 1965.
- . ve DUNDES, Alison Renteln (1994a). “Introduction”. *Folk Law: Essays in the Theory and Practice of Lex Non Scripta*, New York&London: Garland Publishing, XIII-XVI, 1994a.
- . “What is Folk Law?”. *Folk Law: Essays in the Theory and Practice of Lex Non Scripta*, New York&London: Garland Publishing, 1-4, 1994b.
- DURKHEIM, Emile. *The Rules of Sociological Method*. New York: The Free Press, 1982.
- EHRlich, Eugen. *Fundamental Principles of the Sociology of Law*. London: Transaction Publishers, 1962.
- Encyclopedia of Anthropology*. New York: Harper&Row Publishers, 1979.
- ER, Tülay. *Simav İlçesi ve Çevresi Yaren Teşkilatı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1988.
- ERGİL, Doğu. *Türkiye’de Terör ve Şiddet*. Ankara: Turhan Kitabevi, 1980.
- ERGIN, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı*. Ankara: TDK Yayınları, 2009.
- GEERTZ, Clifford. *Yerel Bilgi*. Ankara: Dost Kitabevi, 2007

- GEZİK, Erdal. *Şeref, Kimlik ve Cinsiyet*. Ankara: Kalan Yayınları, 2003.
- GÖKYAY, Orhan Şaik. *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2009
- GRIFFITHS, John. "What is Legal Pluralism?". *Journal of Legal Pluralism and Unofficial Law* 24 (1986) 1-38.
- GUENTHER, Katja. "The Politics of Names: Rethinking the Methodological and Ethical Significance of Naming People, Organization and Places". *Qualitative Research* 9/4 (2009): 411-421.
- GÜNDÜZ, Mustafa. *Ahlak Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayınları, 2005.
- GÜNGÖR, Erol. *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2010.
- GÜRİZ, Adnan. *Hukuk Başlangıcı*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996.
- HICKS, George. "Informant Anonymity and Scientific Accuracy: The Problem of Pseudonyms". *Human Organization*, 36/2 (1977): 214-220.
- HOEBEL, Edward Adamson. *The Law of Primitive Man: A Study in Comparative Legal Dynamics*. Massachusetts: Harvard University Press, 1954.
- İŞIKTAÇ, Yasemin. *Hukukun Kaynağı Olarak Örf ve Adet Hukuku*. İstanbul: Filiz Kitabevi 2009.
- KARATAŞ, Hicran. *Halk Hukuku Uygulamaları ve Sürgün Gelinler*. Yayımlanmamış doktora tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2016.
- KOCOUREK, Albert and John Henry Wigmore. *Sources of Ancient and Primitive Law*. Boston: Little, Brown, and Company, 1915.
- KORAN, Akif. "Yaren". *Ülkü* 5/54 (1943): 11-12.
- KYMLICKA, Will. *Çokkültürlü Yurttaşlık*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998.
- MAINE, Sir Henry Sumner. *Ancient Law*. New York: Henry Holt&Co, 1879.
- MAIR, Lucy. *Primitive Government*. Gloucester Mass: Peter Smith Pub. 1975.
- MALINOWSKI, Bronislaw. *Crime and Custom In Savage Society*. London: London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., 1975.
- MANN, R. S. "Tribal Customs and Laws of Western India an Interpretation". *Tribal Ethnography Customary Law and Change*, New Delhi: Concept Publishing Company, 281-285, 1993.
- MASLOW, H. Abraham. "A Theory of Human Motivation", *Psychological Review* 50/4 (1943): 370-396.
- MOORE, Sally Falk. *Law as Process: An Anthropological Approach*. Oxford: James Currey Publishers, 2000.
- MURCHISON, Julian. *Etnography Essentials: Designing, Conducting, and Presenting Your Research*. San Francisco: Jossey-Bass, 2010.
- ÖRNEK, S. Veyis . *Türk Halkbilimi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.
- ÖZKORKUT, Ü. Nevin. *Türk Hukuk Tarihinde Zina Suçu*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2009.
- POSPISIL, Leopold. *Anthropology of Law: A Comparative Theory*. New York: Harper&Raw Publishers, 1971.
- RADCLIFFE-Brown, REGINALD. A. *Structure and Function in Primitive Society Essays and Addresses*. New York: The Free Press, 1965.
- SAVIGNY, Friedrich Carl Von. *Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*. Heidelberg: Mohr u Zimmer, 1814.
- SMITH, Munroe. *A General View of European Legal History*. New York: Colombia University Press, 1927.

- SUMNER, William Graham. *Folkways: A Study of the Sociological Importance of Usages, Manners, Customs, Mores and Morals*. Boston: Ginn and Company, 1906.
- SÜMER, Neslihan. “Bir Kültür Ürünü Olarak Hukuk”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 38/1-2 (1998): 313-321.
- ŞAHİN, Çağatay. *Hukuki Çoğulculuk Bağlamında Alevi Hukuku*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, 2015.
- ŞEŞEN, Ramazan. *İbn Fazlan Seyahatnâmesi*. İstanbul: Bedir Yayınları, 1995.
- TAMANAH, Brian. Understanding Legal Pluralism Past to Present, Local to Global. *Sydney Law Review* 30 (2008): 375-411.
- TEZCAN, Mahmut. *Kan Dâvâları: Sosyal Antropolojik Yaklaşım*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1981.
- . *Türkiye’de Töre (Namus) Cinayetleri*. Ankara: Nattirel Yayınları, 2003.
- TIBA, Th. Robert. *Customary Laws and Proctices of The Maram Nagas*. New Delhi: Mittal Publications, 2010.
- TUCKER, E. Judith. *Women, Family and Gender in Islamic Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- TYLOR, Edward Burnett. *Primitive Culture Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Language, Art, and Custom*. Vol. II, London: John Murray, 1891.
- ÜÇÖK, Coşkun - MUMCU Ahmet ve BOZKURT Gülnihâl. *Türk Hukuk Tarihi*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2011.
- WEEDON, Chris. *Feminist Practice and Poststructuralist Theory*. Oxford: Blackwell Press, 2001.
- GÖKALP, Ziya. *Türk Ahlakı*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2013.
- . *Türk Medeniyet Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015.

KARADENİZ

BLACK SEA – ÇEPHOE MOPE

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

✓ YAZIM VE YAYIN İLKELERİ ✓

- Dergiye gönderilen makaleler özgün olmalıdır. Daha önce kısmen ya da tamamen yayınlanmış yazılar ve intihal içeren makaleler dergiye gönderilmemelidir.
- Dergiye yayın gönderen yazar(lar), yayının telif ve yayın hakkı gibi tüm haklarını dergiye verdiğini kabul ve beyan eder.
- Dergimizde kör hakemlik uygulandığından aşağıdaki kurallara azami ölçüde önem gösterilmelidir.
- Dergiye gönderilen metinler, Microsoft Word programında, Times New Roman karakterinde, 11 punto, iki yana yaslı, 1.5 cm. paragraf başı girintisi ve tek satır aralığıyla yazılmış olmalıdır.
- Makale başlığı, büyük harflerle, ortalanmış ve koyu olarak yazılmalı ve 12 kelimeyi geçmemelidir. Türkçe, İngilizce ve Rusça başlıklar en yukarı ve üstüste yazılmalıdır;
- Varsa metin içindeki diğer bütün başlıklar numaralandırılmalı, başlık(lar) koyu ve her kelimenin ilk harfleri büyük olacak biçimde yazılmalıdır.
- Çalışmalarda Türk Dil Kurumunun Yazım (İmla) Kılavuzu esas alınmalı, yabancı sözcükler yerine olabildiğince Türkçe sözcükler kullanılmalıdır.
- Metinlerin kaynakça ile birlikte 25 sayfayı geçmemesi tercih edilir.
- Yazar adı/adları başlığın hemen altında sola yaslı yazılmalıdır. Yazar adı/adlarına (*) ile dipnot verilerek, yazarın bilgileri (unvanı, çalıştığı kurum, yazışma adresi, e-posta) yer almalıdır.
- Ana metin öncesinde, 200-250 kelime arasında, Türkçe, İngilizce ve Rusça olarak yazılmış bir “Öz” yer almalıdır. Özde araştırmanın kapsamı ve amacı belirtilmeli, kullanılan yöntem tanımlanmalı ve ulaşılan sonuçlar kısaca ifade edilmelidir. Özün hemen altında en az beş en fazla sekiz anahtar kelime yer almalı ve bu anahtar kelimeler, özel adlar dışında, küçük harflerle yazılmalıdır. Öz ve anahtar kelimeler 10 punto ile yazılmalı, paragraf girintisi bırakılmamalıdır.
- Tablo, şekil, resim, grafik ve benzerlerinin bir numarası ve başlığı olmalıdır. Bu materyallerin derginin sayfa boyutları dışına taşmaması için 10x17 cm’lik alanı aşmaması, 10 punto ile ve tek aralık kullanılarak yazılmış olmaları gerekir. Resim, grafik ve benzerlerinin ayrı bir dosya hâlinde ve jpeg formatında kaydedilmesi baskı kalitesi açısından gereklidir. Bu materyaller metnin üçte birinden az olmalıdır.

Atıfların ve Kaynakçanın Düzenlenmesi

- Ana metindeki tüm göndermeler, APA6 standardında metin içi kaynak gösterme sistemi ile belirtilir. Düzenleme ve kontrol sırasında kolaylık sağlaması ve hataları minimuma indirmesi için MS Word programının otomatik kaynak gösterme sisteminin kullanılması önerilmektedir.
- Kaynakçayı manuel girecek yazarlar için APA6 standartlarına ulaşmak için Türk Kütüphaneciler Dergisi'nin "Bilimsel Yayınlar Kaynak Gösterme, Tablo ve Şekil Oluşturma Rehberi APA 6 Kuralları" eserine müracaat edilebilir.

Bu esere http://www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf linkinde erişim sağlanabilir.

KARADENİZ
BLACK SEA – ÇEPHOE MOPE
An International Journal of Social Sciences

∨ **WRITING AND PUBLICATION PRINCIPLES** ∨

- The articles submitted to the journal must be original. Articles containing plagiarism or published partially or fully before should not be submitted.
- The author (s) who send articles to the journal accept and declare that they give full rights, such as copyright and broadcasting rights, to the journal.
- Since the blind review is applied in our journal, the following rules should be given maximum importance.
  - The texts sent to the journal should be in Times New Roman, 11 pt, 1.5 cm on the left and right margins, with single space in Microsoft Word program.
  - The title of the article should be written in capital letters, centered and bold, and not exceed 12 words. The headings in Turkish, English and Russian should be written at the top, as in the example below;
    - If present, all other headings in the text should be numbered, the title (s) should be bold, and the first letter of each word should be capital.
    - The Turkish Language Institution's Spelling (Imprint) Guideline should be taken as a basis in studying, and as many Turkish words as possible should be used instead of foreign words.
    - It is preferred that texts do not exceed 25 pages including bibliography.
    - Author name(s) should be written on the left just under the heading. Authors' names / titles should be accompanied by an asterisk (*) and the author's information (title, institution, address, e-mail) should be included.
    - An "Abstract" written in Turkish, English and Russian between 200-250 words should be placed before the main text. The scope and purpose of the study should be specified, the method used should be defined and the results achieved should be briefly stated. At least five and a maximum of eight keywords should be placed immediately below the abstract, and these keywords should be written in small letters except for private names. Abstract and keywords should be 10 points, and no paragraph indent should be left.
    - The table should include the number and title of figures, figures, graphics, and the like. These materials must be 10 pt with a single spacing so that the journal does not exceed 10 x 17 cm. The recording of pictures, graphics and the like should be submitted in a separate file in JPEG format. These materials should be less than one third of the whole text.

Citations and Bibliography

- All citations in the main text are specified by the in-text citation system in the APA6 standard. It is recommended to use the automatic citation system of MS Word program for ease of editing and control and to minimize mistakes.
- Authors preferring to do citation manually can refer to Turkish Librarians ' Journals' APA 6 Guidelines on Sourcing, Tables and Figures for Scientific Publications'.
This link can be accessed at http://www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf.

**KARADENİZ
BLACK SEA – ЧЕРНОЕ МОРЕ**

Ежеквартальный международный журнал общественных наук

✓ ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ ✓

- Статьи, отправленные в журнал, должны быть оригинальными. Статьи, опубликованные частично или полностью, или же содержащие элементы плагиата не принимаются.

- Автор (авторы), которые будут присылать статьи для публикации автоматически заявляют, что отказываются от гонорара и передают право на гонорар журналу, а так же передают право журналу для публикации высланной статьи в следующий раз.

- В виду того, что в нашем журнале применяется “слепое” рецензирование, максимальное внимание уделяется к следующим правилам.

- Тексты, отправленные в журнал, должны быть написаны шрифтом Times New Roman, 11 шрифта, начало абзаца 1,5 см. интервал одиночный. Отступы с левой и правой стороны одинаковые.

- Название статьи должно быть написано заглавными буквами, в середине, жирным шрифтом и не должно превышать 12 слов.

- Все остальные заголовки в тексте должны быть пронумерованы. Подзаголовок (ки) должны быть выделены жирным шрифтом. Первая буква должна начинаться с большой буквы.

- Правописание должно быть основана на правилах “Института Турецкого Языка”. По возможности вместо иностранных слов, должна быть использована турецкая лексика.

- Предпочитается, что объем текста не превышал 25 страниц с библиографией.

- Имя автора/имена авторов должны быть написаны под заглавием ближе к левой стороне. Под именем (именами) авторов даётся информация, которая должна включать в себе следующие данные (должность, учреждение, адрес, адрес электронной почты),

- Перед текстом статьи необходима аннотация. Аннотация должна быть на турецком, английском и русском языках в пределах 200-250 слов. Необходимо указать объем и цель исследования, должен быть определён использованный метод и краткое изложение достигнутых результатов. По меньшей мере пять и максимум восемь ключевых слов должны быть помещены непосредственно после аннотации. Эти ключевые слова должны быть написаны строчными буквами, за исключением собственных имён. Аннотация и ключевые слова должны быть написаны 10 шрифтом без абзаца.

- Таблицы, схемы, рисунки, графика и т. п. должны иметь номер и заглавие. С целью соблюдения размеров страниц подобный материал не должен превышать размера в рамках 10 x 17 см. Они должны быть написаны 10 шрифтом, одинарным интервалом. Для достижения качества печати рисунки, изображения необходимо присылать в отдельном файле в формате jpeg. Эти материалы должны составлять менее одной трети текста.

Правописание цитат и библиографии

- Вся представленная в основном тексте библиография обозначается системой текстовых ресурсов по стандартам APA6. Рекомендуется использовать автоматическую систему отображения исходного текста программы MS Word для автоматического редактирования и минимизации ошибок.

- Для введения источников вручную по стандартам APA6 авторы могут пользоваться “Правилами APA 6 журнала библиотек Турции” по эл. адресу http://www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf.

∨ **Abone Şartları** ∨

Abone olacaklar Erdoğan ALTINKAYNAK adına 05732013 numaralı posta çeki hesabına abone bedelini yatıracaklar ve dekontlarını adres bilgileri ile birlikte yazışma adresine posta veya faks yoluyla iletceklerdir.

∨ **Payments** ∨

Subscribers should deposit the subscription fee to Erdoğan ALTINKAYNAK's postal cheque account number: 05732013 and send their receipts as well as their own contact addresses to the communication address via mail or fax mentioned above.

∨ **Абонентное Условие** ∨

Для оформления подписки необходимо произвести оплату на имя Erdoğan ALTINKAYNAK, банковский счет № 05732013 Квитанцию об оплате вместе с информацией о Вашем адресе необходимо передать почтой или по факсу в редакцию журнала.

∨ **Fiyatı / Стоимость / Price** ∨

150 TL (Yurt içi / для граждан Турции / Interior)

30 \$ / 20 Euro (Yurt dışı / для граждан других стран / Abroad)

∨ **Abonelik Bedeli / Стоимость подписки / Subscription Price** ∨

600 TL (Yurt içi / для граждан Турции / Interior)